
KERRI MAHER
Librăreasa din Paris
ROMAN
BOOKSHOP
TRADUCERE DE RODICA ȘTEFAN
book
HUMANITAS fiction

KERRI MAHER

Librăreasa din Paris

Traducere din engleză și note de
RODICA ȘTEFAN

Pour mes amis – de aproape şi de departe, vechi şi noi.
Voi ați făcut posibilă această poveste.

Parisul este într-atâta de frumos, încât îți potoleşte
acel ceva din tine care în America este mereu nesătul.
ERNEST HEMINGWAY

PARTEA I
1917–1920

Oamenii celebri nu s-au născut aşa.
Întotdeauna începi prin a fi necunoscut.
ADRIENNE MONNIER

Capitolul 1

N-aveai cum să nu simți că Parisul era *locul acela*.

Sylvia încercase să se întoarcă de cincisprezece ani, încă de când familia Beach locuise acolo pe vremea când tatăl său, Sylvester, era pastorul Bisericii Americane din Cartierul Latin, iar ea, o adolescentă romanțioasă care nu se mai sătura de Balzac şi de *cassoulet*[1]. Amintirea sa cea mai vie, pe care o păstrase în inimă după ce familia a trebuit să se întoarcă în Statele Unite, era sentimentul că Parisul strălucea mai puternic decât oricare alt oraş în care fusese sau avea să fie vreodată. Mai mult decât felinarele cu gaz pâlpâitor, care luminau Parisul după lăsarea întunericului, sau piatra aceea alburie radioasă, de neocolit, din care era clădit în mare parte oraşul – o impresiona scânteierea vieții care gâlgâia în fiece fântână arteziană, în fiece întâlnire studențească, în fiece spectacol cu marionete din Jardin du Luxembourg sau reprezentație de operă la Théâtre de l'Odéon. Venea din felul în care mama sa radia de viață, citea cărți şi era amfitrioană pentru profesori universitari, politicieni şi actori, răsfățându-i cu preparate elaborate, care sclipeau în lumina lumânărilor, la dineurile unde aveau loc dezbateri animate în jurul cărților şi al evenimentelor din lume. Eleanor Beach le spunea celor trei fiice ale sale – Cyprian, Sylvia şi Holly – că trăiau în cele mai de preț şi minunate locuri, care le vor schimba cursul vieții pentru totdeauna.

Nimic nu se compara cu toate acestea, nici când făcea afişe, răspundea la telefoane şi bătea la uşi prin New York împreună cu Cyprian, Holly şi mama pentru Partidul Național al Femeilor[2]; nici când se aventurase de una singură prin Europa, bucurându-se de turlele şi străduțele pietruite ale multor alte oraşe; nici cu primul sărut atât de râvnit pe care i-l dăduse colega sa de clasă, Gemma Bradford; nici cu laudele profesorilor săi preferați.

Şi iat-o acum aici, *trăind* chiar în oraşul care îi furase inima.

Din încăperile pe care le împărțea cu Cyprian în Palais-Royal – pe cât de

uluitor de frumos, pe atât de năruit –, Sylvia a pornit către Pont Neuf şi a traversat spre malul celălalt al Senei, trăgând în piept vântul dinspre fluviu, care îi răvăşea şuvițele părului scurt şi amenința să-i stingă țigara. S-a oprit la mijlocul podului, ca să privească spre răsărit şi să admire catedrala Notre-Dame, cu turlele sale gotice care flancau simetric rozeta cu vitralii şi cu arcele butante periculos de delicate a căror trăinicie încă o uluia – ele susțineau zidurile acelea gargantueşti de secole întregi.

În scurt timp, îşi croia drum pe străduțele Cartierului Latin, familiare încă de pe vremea hoinărelilor adolescentine. Deşi se rătăcise puțin, asta a bucurat-o, pentru că i-a dat prilejul să admire biserica Saint-Germain-des-Prés şi să ceară îndrumări de la o studentă franțuzoaică atrăgătoare, care savura o café crème la o măsuță pe trotuarul de la Les Deux Magots[3]. În cele din urmă s-a oprit la numărul 7 de pe rue de l'Odéon, adresa lui A. Monnier, librăreasă.

Fațada prăvălioarei deținute de madame – *ou, peut-être, mademoiselle*[4]? – Monnier era zugrăvită într-o nuanță plăcută de gri, cu o firmă care purta numele proprietarei, scris cu litere albicioase deasupra vitrinelor mari.

Când Sylvia a deschis uşa, s-a auzit clopoțelul sunând vesel. Printre rafturile care gemeau de cărți de la podea până la tavan, câțiva clienți stăteau răzlețiți ici şi colo. Citeau şi îşi plimbau privirea peste cotoarele volumelor în tăcere, aşa că era linişte ca într-o biserică goală. Pierzându-şi brusc curajul de a pune întrebarea, Sylvia s-a uitat în jur şi a lăsat-o pentru mai târziu.

S-a bucurat că a făcut-o, pentru că a descoperit câteva ediții frumoase ale romanelor ei franțuzeşti preferate şi a citit în întregime o nuvelă din ultimul număr al revistei *Vers et Prose*, iar între timp, librăria s-a trezit la viață în jurul său. Clienți care cumpărau cărți făceau să clincăne casa de marcat, şi cupluri mai vorbărețe intrau, umplând locul cu sunete.

După ce a ales de pe raft cartea pe care voia s-o cumpere, împreună cu revista în care se cufundase, Sylvia s-a dus la pupitrul unde trona casa de marcat masivă, de alamă, şi unde stătea în picioare o femeie tulburătoare, cam de vârsta ei, cu un zâmbet pe buzele subțiri şi în ochii de un albastru mediteraneean, al cărei contrast dintre pielea albă ca laptele şi părul negru ca pana corbului atrăgea irezistibil privirile. Sylvia o auzea în minte pe Cyprian cum făcea praf ținuta femeii ca fiind de modă veche, cu fusta lungă până la

pământ şi bluza închisă la toți nasturii, amândouă exagerat de cuviincioase pentru a acoperi silueta voluptuoasă de dedesubt, însă Sylviei îi plăcea cu totul înfățişarea acestei femei. Părea genul de persoană cu care puteai sta de vorbă. Mai era însă şi altceva pe deasupra. Sylvia simțea o dorință puternică de a mângâia obrazul neted al femeii.

— Ai găsit ceva… pe placul inimii tale? a întrebat-o femeia într-o engleză cu accent puternic.

Pe placul inimii mele? Sylvia a zâmbit la auzul pasiunii tipic franțuzeşti din vorbele directe ale femeii, apoi i-a răspuns în franceză:

— Da, am găsit, dar sunt dezamăgită că v-ați dat seama că nu sunt franțuzoaică.

Avea darul limbilor străine; vorbea fluent trei. Era încântată să constate că, de cum a deschis gura, femeia a părut impresionată de accentul ei.

— De unde sunteți? a întrebat ea, în franceză de data aceasta, folosind pronumele de politețe *vous*.

— Din Statele Unite. Mai de curând, din Princeton, New Jersey, lângă New York. Iar numele meu este Sylvia, *à propos*. Sylvia Beach.

Femeia a bătut din palme şi a exclamat:

— Statele Unite! Patria lui Benjamin Franklin! Preferatul meu! Mă numesc Adrienne Monnier.

Sylvia a râs, de parcă într-un fel era firesc ca această tânără atrăgătoare în haine demodate să îl admire tot pe părintele fondator care era preferatul său. Mademoiselle, în mod sigur; madame, în nici un caz.

— Mă bucur să vă cunosc, mademoiselle Monnier. Librăria dumneavoastră este atât de deosebită. Şi mie îmi place Ben Franklin, a recunoscut ea. I-ați citit cumva şi pe Hawthorne? Thoreau[5]? Dar ce părere aveți despre *Moby Dick*? Este una dintre cărțile mele dragi.

Apoi şi-au dat drumul şi nu s-au mai oprit. Sylvia a aflat totul, care autori americani fuseseră traduşi sau nu, dar şi cât de greu era să faci rost de cărți scrise în limba engleză, chiar şi în cosmopolitul Paris.

— Şi oricum, mărturisi Adrienne cu o fluturare modestă a genelor spre podea, engleza mea nu este suficient de bună ca să citesc marea literatură în limba ei originală.

— Poate nu încă, a asigurat-o Sylvia, simțind cum îi creşte şi străluceşte

inima în piept.

Între ele se înfiripa ceva, nu doar în legătură cu nişte cărți, era sigură de asta. Îşi simțea palmele transpirate.

— Aici erai, Adrienne, s-a auzit în spatele Sylviei o voce cântată şi plăcută.

S-a întors şi a văzut o tânără uimitoare, înaltă şi slabă, cu o coamă bogată şi ondulată de păr roşu, strâns în creştetul capului, îmbrăcată cam la fel ca Adrienne, doar că hainele stăteau altcumva pe silueta ei firavă. Degetele ei lungi şi subțiri se mişcau uşor, ca şi cum nu erau cu totul controlate de posesoarea lor. Când au poposit pe mâna mai scurtă şi mai plinuță a lui Adrienne, Sylvia a citit în acest gest că cele două se iubeau.

Şi iat-o gândindu-se că femeia şi Adrienne flirtau. Deja trecuseră pe nesimțite la familiarul *tu* în loc de *vous*. Căldura şi admirația din zâmbetul lui Adrienne, adresat acestei femei care stătea acum umăr la umăr cu ea, au deschis în inima Sylviei o rană dureroasă. Cele două femei aveau ceva în comun aici, împreună, în librărie. Acel ceva pe care îl căutase de mult timp, dar nu ştiuse că îl dorea – că îi *lipsea* – până când nu îl văzuse cu ochii săi.

I se putea întâmpla şi ei aşa ceva? Dar ce era *asta*, de fapt? Dintr-odată, Sylvia se simți derutată, descumpănită de lucrurile din jurul ei: prăvălia, femeile, cărțile, murmurul baritonal al celorlalți clienți.

— Suzanne, a zis Adrienne, fă cunoştință, te rog, cu noua noastră prietenă, Sylvia Beach, din Statele Unite. Sylvia, ți-o prezint pe Suzanne Bonnierre, partenera mea de afaceri.

Cu un gest excesiv de entuziast, Sylvia i-a întins mâna, pe care Suzanne i-a strâns-o aparent amuzată.

— Este o plăcere să vă cunosc, mademoiselle Beach.

— Sylvia, vă rog, a zis ea. Ce librărie uimitoare aveți aici. Atât de intimă şi îmbietoare, şi aprovizionată cu tot ce este mai bun.

S-a întrebat totuşi de ce numele lui Suzanne nu apărea pe firmă. Păi, şi-a răspuns tot ea, Monniere şi Bonniere, deşi arăta şi suna plăcut, ar fi bătut prea mult la ochi, oricât de tolerant era Parisul în asemenea privințe. Nu mai departe de seara trecută, Cyprian o pusese să-şi ia un taior cu pantaloni, în timp ce ea îmbrăcase o rochie cu paiete, apoi se înfăşuraseră amândouă în nişte pelerine lungi pentru călătoria cu metroul spre un bar nou înființat pe rue Edgar-Quinet, unde clientela era alcătuită doar din femei, jumătate din ele

arborând monocluri şi ghetre. Din afară, localul părea ca oricare altul, cu o mică firmă pe care scria BAR, dar, îndată ce au păşit înăuntru, spațiul larg, zgomotos şi animat o făcu pe Sylvia să nu se simtă în largul ei. Îşi spuse în gând să se relaxeze şi să aprecieze faptul că trăia într-un loc unde putea prospera un asemenea stabiliment, unde putea să-şi dezvăluie înclinațiile cât se poate de deschis şi unde o femeie îmbrăcată în costum de tweed şi cu şapcă pe cap putea interpreta melodiile lui Billy Murray; pe deasupra, localul era protejat prin lege, întrucât relațiile de acelaşi sex fuseseră dezincriminate încă din vremea Revoluției Franceze. Îi displăcea totuşi să se simtă atât de expusă. Cititoarea din ea prefera calmul şi delicatețea lui A. Monnier.

— Îți mulțumesc, a răspuns Suzanne. N-am fost niciodată în țara ta, dar am auzit şi am citit multe lucruri minunate despre ea. Fireşte, este o însemnată sursă de inspirație pentru Franța.

— Despre țara mea se pot spune multe lucruri grozave, însă eu mă bucur să fiu aici, a răspuns Sylvia, în timp ce se gândea la intensificarea cenzurii ca urmare a legii lui Comstock[6] şi a altora privind spionajul, la prea îndelungata şi slaba mişcare pentru dreptul femeilor la vot, dar şi la ideea revoltătoare a prohibiției, care se răspândea ca focul. Ca şi cum ideile care la un moment dat păreau extravagante, prea bizare pentru a fi luate în serios, prinseseră rădăcini în America, în timp ce ideile cu adevărat sănătoase şi solide ce ar fi ajutat țara să intre în noul secol erau lăsate să lâncezească.

— Şi noi ne bucurăm să fii aici, a spus Adrienne, cu un zâmbet radios.

— Trebuie neapărat să vii diseară la lectura cu public! a exclamat Suzanne. Vor fi acolo dragii noştri prieteni Valery Larbaud[7] şi Léon Paul Fargue[8]. Şi Jules Romain[9]. Îi cunoşti?

— Fireşte că da! Pentru mine ar fi o onoare să-i întâlnesc! Această perspectivă îi dădu crampe în stomac.

Jules Romains? Chiar el? Ce-ar putea să-i spună?

— Să te întorci diseară la ora opt. Aici nu ne mai sinchisim de raidurile aeriene.

Aşa deci. Nici vorbă să se mai concentreze asupra eseului despre Spania. Aşezată la birouaşul său din Palais-Royal, Sylvia avea impresia că simte amestecul de praf şi de lavandă care îi amintea de A. Monnier – librăria şi femeia, amândouă la un loc – şi de fiecare dată când îşi mirosea hainele ca să-

i afle sursa, nu îl putea identifica.

Nu se putu opri să nu-şi spună că lipsa de concentrare adăuga un nou argument că nu era făcută să ajungă scriitoare, în pofida faptului că toată lumea din jurul ei, de la părinți şi surori până la cea mai veche prietenă, Carlotta Welles, era convinsă că avea să fie, ținând seama de lecturile sale.

„În tine zace un Walt Whitman“, îi spunea tatăl de fiecare dată când ea venea acasă cu încă o notă maximă la eseurile de la şcoală. „Ştiu sigur.“

Eseurile însă nu erau poezii, şi nici romane. Când îşi încerca mâna să scrie o poezie sau o poveste, îi ieşea anapoda. Îl adora pe Whitman. A încerca să fie măcar pe departe ca el – sau asemeni lui Kate Chopin[10] sau uneia dintre surorile Brontë, de altfel – părea aproape o insultă. Nu conta că, pe măsura ce creştea, începuse să îi prefere pe autorii care duceau mai departe moştenirea lui Whitman, scriind atât de surprinzător despre ei înşişi şi despre lume, încât uneori termina de citit vreuna dintre operele lor şi rămânea trează noaptea gândindu-se: *Cum reuşesc ei oare? Cum de ajung înlăuntrul meu*, *îmi înşfacă sufletul şi îl zgâlțâie în cuşca lui?* La fel se întâmplase cu *Deşteptarea* lui Chopin, dar şi cu *Portret al artistului la tinerețe* de James Joyce. O, Dumnezeule, când se gândea la cele două romane simțea un amestec de dorință, admirație şi gelozie. Superba sinceritate cu care scriau despre corpul lor şi poftele trupeşti, şi despre sentimentul de vinovăție şi urmările acelor dorințe, folosindu-se de cuvinte armonizate în fraze tulburătoare, care întruchipau însuşi zbuciumul interior al personajului, o făcea pe Sylvia să năduşească între cearceafuri.

Era oare în stare să scrie vreodată cu atâta curaj, ştiind că tatăl ei, pastor, pe care îl iubea sincer, avea să citească fiecare cuvințel? Una era ca el să accepte tacit refuzul ei de a se căsători, poate chiar şi safismul[11] ei discret – pentru că n-o îndemnase niciodată să se mărite, şi nici nu pusese sub semnul întrebării prieteniile ei cu femei, care acopereau toată gama, de la iubirea platonică până la momentele, mai rare, de intimitate sfâşietoare –, dar cu totul alta era să scrie despre dorințele sale cu acea onestitate pe care o admira în noua literatură care începuse să apară în revistele literare mai progresiste.

Era ea în stare să scrie despre dorințele sale cele mai adânci cu abandon de sine, fără să se abandoneze? Putea oare să scrie pentru a umple paginile jurnalului ei literar preferat, *The Little Review*, pe care, în 1916, editoarea

Margaret Anderson le lăsase provocator complet goale, douăzeci şi ceva de pagini albe, doar cu un editorial în care afirma că nu mai dorea să publice scrieri *destul de bune*; tot ce publica urma să fie artă adevărată. Arta care va recrea lumea. Iar Sylvia credea din toată inima că acesta era scopul artei – să fie ceva nou, să aducă schimbare, să transforme minți.

Şi-a reamintit răspunsul mamei la sugestia pe care i-o făcuse tatăl ei în privința lui Whitman: „Sau poate că ea va fi următoarea Elizabeth Cady Stanton[12].“ De ce era nevoie ca părinții să-i ridice stacheta atât de sus? Să fi fost vina lor că era geloasă pe succesul lui Cyprian ca actriță?

Într-un fel, Cyprian era motivul pentru care ele două se aflau acum la Paris, aşa că Sylvia şi-a zis că ar trebui să-i fie recunoscătoare. Sora ei avea un rol în toate episoadele săptămânale ale unui film mut foarte popular, *Judex*, atât de binecunoscut, încât erau mereu oprite pe stradă pentru a da autografe; uneori, mai era câte unul care îi cerea chiar şi Sylviei o semnătură, cu presupunerea că era vreo debutantă care se ținea după superba şi strălucitoarea vedetă. Sylvia ofta şi se gândea că aşa stăteau mereu lucrurile cu ea şi sora mai mică. Chiar şi la treizeci de ani, pe Sylvia o irita ideea că Cyprian putea să se bazeze doar pe *înfățişarea* ei uimitoare pentru a atrage atenția oamenilor, în timp ce ea trudea prin biblioteci şi la masa de scris cu speranța că ideile şi cuvintele sale aveau să fie descoperite într-o bună zi.

— De fiecare dată numai puştani şi fetițe, zău, se plângea Cyprian după ce dădea un autograf pe încă un şervețel de hârtie sau un suport de carton pentru pahare.

— Unde sunt *les ducs* şi alți admiratori cu bani?

— Ştii bine că există, dragă surioară. Sunt cei care îți trimit la Ritz sticle de Veuve Cliquot şi Pernod.

Şi oricum, de dragul faimei tu nu urmăreşti decât atenția bărbaților. Cyprian era mult mai dornică să se ataşeze de un bărbat decât Sylvia, care abandonase cu totul ideea căsătoriei, chiar şi una de conveniență, care i-ar fi asigurat o acoperire la nevoie. Nu-i surâdea deloc ideea de a-şi însoți identitatea cu cea a unui bărbat, fie şi unul care prefera să împartă patul cu un alt bărbat. Pentru că, aşa cum observase, însoțirea însemna întotdeauna supunere. Şi chiar dacă Sylvia era unul dintre puținii oameni de pe pământ care ştiau că sora ei prefera de fapt afecțiunea femeilor, Cyprian se dădea în

vânt după rolurile care o avantajau şi o ajutau să-şi permită rochii Chanel şi pantofi italieneşti, îngăduindu-şi plăcerea pentru lucrurile frumoase, pe care o moştenise de la mama lor.

„Ah, dacă aş primi un rol *pe scenă*, mi-ar trimite flori în cabină!“ se plângea ea deseori.

Când a venit în sfârşit momentul să se întoarcă pe rue de l'Odéon, Sylvia a luat metroul, şi apoi s-a plimbat preț de o jumătate de oră prin curtea pavată cu piatră cubică de lângă Théâtre de l'Odéon, aflată în capătul străzii, fumând țigară după țigară, pentru a repeta subiectele de conversație pe care le putea aborda cu *scriitorii faimoşi*, înainte să-şi spună că era o prostie şi să intre în prăvălia lui Adrienne.

În amurgul de vară, lumina lămpilor era blândă, şi conversația, strălucitoare. Adrienne şi Suzanne se mişcau cu grație prin încăpere, turnând băuturi, punând o mână pe umeri, provocând râsete. Dar în special Adrienne – ceilalți invitați se luau la întrecere pentru a-i atrage atenția cu o fluturare a mâinii să vină la ei. O adevărată Hestia a cărților, era adâncită într-o discuție aprinsă şi serioasă cu un mic grup în momentul în care Suzanne le-a prezentat-o pe Sylvia lui Valery Larbaud şi Jules Romains. Cei doi bărbați au sărutat-o pe obraji de parcă se cunoşteau de mulți ani.

— Monnier ne-a vorbit tuturor despre dumneata, a informat-o Romains. Că sunteți o mare cititoare şi vă plac transcendentaliştii americani[13]. Mă întreb dacă vă place şi Baudelaire? Din aceeaşi perioadă, de aici din Franța?

— Oh, se înțelege. *Fleurs du mal* a avut o mare însemnătate pe ambele maluri ale Atlanticului, a răspuns ea, răsfățându-se în căldura cu care el a aprobat-o.

Au continuat să stea de vorbă câtva timp despre literatura secolului trecut, conversația trecând pe nesimțite spre alte subiecte, ultimele romane şi poezii, sfârşitul războiului şi perspectivele literaturii din Franța.

Ei bine. Poate că toate lecturile acelea au meritat.

Senzația unei mâini care o atingea uşor pe cot a făcut-o pe Sylvia să tresară şi să verse câțiva stropi de vin din pahar. *Adrienne*. Sylvia şi-a întors fața de la Larbaud şi Romains spre gazda sa, care i-a zâmbit şi a sărutat-o pe amândoi obrajii, un salut pe care Sylvia i l-a întors, cu buzele mult prea strânse.

— Te simți bine aici, dragă prietenă?

Apoi, fără să mai aştepte răspunsul, Adrienne i-a privit pe cei doi bărbați şi le-a spus:

— Sunt convinsă că i-ați făcut noii noastre prietene americane o primire călduroasă.

— Foarte călduroasă, s-a grăbit Sylvia să-i asigure pe toți.

— Şi, ca de obicei, Monnier, a spus Larbaud, ai mai adăugat o comoară la această bogăție de daruri cu care ne copleşeşti.

I se părea imposibil să se vorbească despre ea. Sau că fusese atât de nervoasă doar cu o oră mai înainte. Sylvia se simțea aici ca acasă, de parcă toată viața ei se aflase în librăria aceasta. În acelaşi timp, era la fel de senzațional ca o nouă aventură, un salt cu capul înainte în necunoscut.

— Nu te înroşi, dragă Sylvia! a râs Adrienne. Am ştiut că eşti o comoară din clipa când am pus ochii pe tine.

— Ştiți, sora mea este actriță, şi cred că m-am obişnuit ca ea să fie comoara.

— Actriță? Romains a ridicat o sprânceană. Ceva în care s-o fi văzut?

— *Judex*. Un serial.

Cei doi bărbați, cu obrajii înroşiți de vin, au început să râdă în hohote.

— Nu le da atenție, a zis Adrienne, bătându-l jucăuş pe braț pe Romains, după ce acesta se liniştise. Sunt cei mai mari snobi. Eu una ador filmele, chiar şi unele seriale. N-am văzut însă *Judex*. Poate ar trebui să-l vedem.

L-a simțit iarăşi. *Le frisson*. De ce francezii aveau cele mai bune cuvinte pentru tot ceea ce ține de atracție?

— Ar fi nemaipomenit. Cyprian o să fie încântată.

— Şi lui Suzanne i-ar plăcea.

Suzanne. Cum de-am uitat de ea?

Şi totuşi, iat-o din nou, chemată parcă de conversația lor: un sărut uşor şi lung pe obrazul lui Adrienne, şi un salut cordial şi familiar adresat bărbaților – pentru a le reaminti că Sylvia era nou-venita, străina, şi că oricât de călduros o primiseră, nimic din toate astea nu era cu adevărat *al ei*.

---

1. Specialitate din sudul Franței, asemănătoare cu iahnia de fasole.

2. Organizație politică din Statele Unite înființată în 1916, care milita pentru dreptul la vot al

femeilor.

3. Cafenea cunoscută ca loc de întâlnire a elitei literare şi intelectuale.

4. Sau, poate, domnişoară (în fr., în orig.).

5. Henry David Thoreau (1817–1862), eseist şi filozof transcendentalist.

6. Reformator din Statele Unite; din 1873, a condus o campanie care interzicea deținerea, vinderea şi trimiterea prin poştă a publicațiilor, cărților şi operelor de artă considerate imorale şi indecente.

7. Poet şi romancier (1881–1957).

8. Poet simbolist şi poet al Parisului (1876–1947).

9. Scriitor şi filozof, membru al Academiei Franceze (1885–1972). Cunoscut pentru ciclul de romane *Oameni de bună-voință*.

10. Precursoare a literaturii feministe americane (1850–1904).

11. Înclinație la femei pentru relații cu persoane de acelaşi sex. După numele poetei Sappho din Grecia antică, cunoscută pentru poemele de dragoste pe care le scria femeilor.

12. Militantă care a susținut dreptul femeilor la vot (1815–1902).

13. Mişcare filozofică americană din secolul al XIX-lea, care susținea că experiența divină este inerentă libertății personale.

Capitolul 2

Şi totuşi, cu fiecare zi se simţea atrasă de A. Monnier ca de o sirenă.

Scriitorii francezi erau profund interesaţi de scriitorii americani şi englezi pe care îi citise, aşa că Sylvia a început să le împrumute exemplarele sale din Wordsworth şi Whitman, dar şi numere mai vechi din *The Dial*, *The Egoist* şi *The Little Review,* pe care le cumpărase în drumurile sale la Londra şi New York. I-a scris mamei şi a rugat-o să-i trimită mai multe volume şi exemplare din biblioteca pe care o avea în casa copilăriei din Princeton.

Cyprian o însoţea uneori şi, împreună, fumau şi şuşoteau de pe margine, ceea ce îi dădea Sylviei puţin mai multă încredere în preajma lui Suzanne, pe care Cyprian o numea – în şoaptă, şi numai în faţa Sylviei – *la crapaudette,* o variantă a cuvântului francez pentru broasca râioasă. La început, îi spunea „linguşitoarea“.

— Dar nu este aşa, protesta Sylvia, cu toate că era geloasă şi se bucura din plin de atitudinea răutăcioasă a surorii sale. Librăria a fost şi ideea ei, nu doar a lui Adrienne.

— Atunci de ce nu este şi numele ei deasupra uşii, pe firmă?

— Poate pentru că părinţii lui Adrienne sunt cei care i-au dat bani să o deschidă?

Cyprian a clătinat din cap.

— Ascultă-mă pe mine, Sylvia, aici este ceva mai mult de-atât.

Şi dacă era, nimeni nu discuta despre asta. Umbla doar vorba că au fost prietene de şcoală în Paris, după care au plecat împreună la Londra, unde le-a venit ideea unei librării pe care au deschis-o apoi în 1915. Sylvia nu ştia sigur ce anume invidia mai mult în relaţia celor două: faptul că erau partenere zi de zi, camaraderia cărţilor sau intimitatea fizică ce sărea în ochi. Cât timp trecuse oare de când Sylvia sărutase pe cineva? Şi cu toate că avusese una sau două scurte aventuri, nu putea spune că fusese îndrăgostită de-a binelea. În

mod sigur nu fusese la fel de apropiată de cineva aşa cum erau Adrienne şi Suzanne; erau ca şi căsătorite. Mă rog, aşa cum pot fi două femei. Nu se sărutau în librărie, dar când una din ele era invitată undeva, cealaltă era de la sine înțeles că avea s-o însoțească.

Sylvia se detesta pentru gelozia sa, mai ales când Suzanne se purta atât de frumos cu ea. Suzanne le-a adunat într-o după-amiază de duminică şi le-a spus:

— Azi rulează arhiva filmului *Judex*. Hai să mergem!

Înarmate cu buzunare pline cu bomboane cu lemn-dulce şi coniac, ea, Adrienne, Sylvia şi Cyprian se aşezară în întunericul cinematografului, amețindu-se şi lăsându-se furate de melodramă. În pauză, Suzanne şi Cyprian s-au scuzat şi s-au dus la salonul pentru doamne, iar Adrienne s-a aplecat spre Sylvia şi i-a spus:

— Sora ta este aproape la fel de sclipitoare ca tine!

Dumnezeule sfinte, ce căldură în piept la auzul cuvintelor şoptite!

— Drăguț din partea ta, dar şi absolut ridicol.

— Nu orice stea este *étoile polaire, chérie*. Unele sunt mai greu de atins, mai subtile. Dar nu şi mai puțin strălucitoare, sau mai puțin importante.

— Mulțumesc.

Voia să-i răspundă pe larg – că Adrienne însăşi era ca soarele, steaua cea mai scânteietoare dintre ele, care îi scălda pe toți în lumina ei plină de căldură. Dar nu era momentul, Suzanne avea să se întoarcă de la toaletă în orice clipă. Convinsă că se înroşise foarte tare, Sylvia a zărit-o pe Cyprian care se întorcea la locul ei şi i-a spus lui Adrienne că era rândul ei să se ducă la toaletă.

Când au ieşit din cinematograf după patru ore, afară se lăsase întunericul, şi Cyprian le-a spus:

— Ei, a fost chinuitor pentru mine, dar vă mulțumesc că ați cumpărat bilete şi mi-ați plătit salariul.

— Ai fost minunată, au exclamat Adrienne şi Suzanne într-un glas, începând să treacă în revistă scenele preferate în care apărea sora Sylviei.

— Foarte drăguț din partea voastră, dar eu una simt nevoia să beau un pahar. Ce ziceți de localul de pe Edgar-Quinet?

Sylviei i s-a tăiat respirația, prea multe lucruri i se întâmplau în acelaşi

timp: deşi bănuia că Adrienne şi Suzanne ştiau că era lesbiană, ea nu recunoscuse niciodată; evident, sora ei credea că era nevoie de o astfel de confirmare; nici una dintre ele nu se îmbrăcase potrivit pentru acel loc, unde toată lumea îşi făcea apariția în costum bărbătesc sau în rochie cu paiete, aşa că era limpede pentru toate patru ce urmărea Cyprian.

Suzanne şi Adrienne nici măcar nu au clipit. Cu un căscat teatral, Suzanne a spus:

— Mi-ar prinde bine un aperitiv la barul lui Lulu, dar este o întreagă *tevatură* şi, zău, n-am chef să-mi schimb ținuta, dar voi?

— Da, a fost imediat de acord Sylvia. Şi eu sunt prea obosită pentru aşa ceva.

Aşadar, stratagema lui Cyprian funcționase, şi dacă mai rămăsese vreo întrebare nerostită despre preferințele sexuale ale fiecăreia dintre ele, acum primise răspuns.

Continuându-şi rolul, Cyprian s-a îmbufnat şi a spus:

— Nu ştiți să vă distrați.

— Altă dată, *chérie*. Ştiu un local în apropiere unde se mănâncă un *sole meunière*[14] grozav.

— O iau ca pe o promisiune, a răspuns Cyprian.

În timp ce mergeau grăbite pe drumul către bistro, Cyprian şi Suzanne au luat-o înainte, în timp ce în spatele lor, Adrienne a luat-o de braț pe Sylvia, iar ea s-a sprijinit puțin mai mult decât era nevoie de formele generoase şi moi ale librăresei.

*

Sirenele antiaeriene au început să sune exact după ce aruncaseră sticlele goale şi puseseră la loc învălmăşeala de scaune pentru invitații la lectura cu public a prozatorului André Spire de la începutul toamnei. Aşa cum era tradiția casei de fiecare dată când porneau sirenele, Suzanne a ridicat o sticlă de Bordeaux în care mai rămăsese puțin vin, a ciocnit-o de cea mai apropiată sticlă şi a dat-o pe gât cu entuziasm.

A început să tuşească. Tuşea tot mai mult pe măsură ce zilele se scurtau şi se lăsa frigul.

Sylvia se simțea stânjenită de ce se întâmpla cu Suzanne. Tusea şi

cearcănele purpurii de sub ochi. Nimeni nu pomenise despre asta, dar Sylvia bănuia că Suzanne avea tuberculoză. Ftizie. Într-un fel, era maladia potrivită pentru această frumusețe dickensiană şi tovarăşa ei la fel de victoriană.

Deşi în venea greu s-o recunoască, chiar şi față de ea însăşi, Sylvia a început să vină la librărie când ştia că nu avea s-o găsească pe Suzanne, pentru că accesele de tuse o trimiteau la un *grand „petit somme*“[15] în fiecare după-amiază.

— Trăiesc mai mult printre cărți decât printre oameni, a spus Adrienne într-una dintre acele după-amiezi liniştite, în timp ce ea şi Sylvia aranjau pe rafturi ultimul lot de romane noi.

— Da, şi eu la fel! Ea şi Adrienne şi-au zâmbit în semn de solidaritate.

Era o alinare să audă că această zeiță de pe rue de l'Odéon, căutată de atâtea minți luminate, prefera tovărăşia cuvintelor în locul oamenilor.

Privind în jur şi văzând librăria pustie, Adrienne şi-a ațintit asupra Sylviei ochii aceia verzi-albaştri şi a spus:

— Până şi eu simt nevoia să iau din când în când o pauză. Oricum, se apropie ora de închidere. Ce-ai zice să dăm o raită prin sălile cu pictori impresionişti de la Muzeul d'Orsay? N-am mai vizitat-o pe *Olympia* de prea mult timp.

După aproape o oră, Sylvia şi Adrienne găseau în fața prostituatei lui Manet, dezgolită magnific, care le privea insolent din tablou.

— De la ea a pornit totul, a comentat Adrienne. Toate celelalte picturi ale lui Morisot, Monet, Renoir, Bonnard, Cézanne. Ei îi datorează totul.

Sylvia a mijit ochii la figura ca de alabastru, la maniera în care era alcătuită din tuşele cele mai largi, la servitoarea africană mai mult sugerată pe fundalul întunecat, la buchetul de flori pe care îl ținea ridicat lângă stăpâna ei, pictat în aceleaşi culori paradoxal de pure.

Se aştepta ca *Olympia* să i se pară excitantă, la fel ca primilor vizitatori scandalizați de acum aproape şaizeci de ani[16], dar acum o privea mai degrabă prin ochii scrutători ai lui Adrienne, şi ce vedea era chiar începutul artei moderne, o evoluție încă în plină desfăşurare chiar în acele zile, în lucrările lui Picasso, şi Matisse, şi Man Ray, dar şi la scriitorii care experimentau cu ipostazele literare ale tehnicilor picturale: preocuparea pentru proprietățile limbajului în paralel cu fascinația pictorilor pentru proprietățile vopselei,

obsesia comună de a reprezenta „viața modernă“, aşa cum o numise Baudelaire, în toată gloria şi grotescul ei. Pentru că viața modernă era într-adevăr făcută dintr-o materie zeiască, după cum o arătase clar numele dat de Manet prostituatei care i-a fost model.

— Cred că a fost ceva incredibil să creşti cu tablourile astea la doi paşi de tine, a spus Sylvia. Să ştii că țara ta a *pornit* una dintre cele mai de seamă mişcări artistice de secole.

Adrienne, țuguindu-şi puțin buza inferioară, continua să cerceteze tabloul.

— Nu mai puțin credibil decât să ştii că revoluția din țara ta le-a inspirat pe celelalte.

Sylvia a râs la auzul comparației.

— Aceea este deja istorie. Asta – a zis ea arătând cu mâna spre *Olympia* – se petrece şi acum.

— Roma este istorie antică, a spus Adrienne. Revoluțiile din America şi din Franța au fost ca ieri. Cel puțin pentru un francez. Tabloul ăsta a fost pictat în 1863, la mai puțin de un secol de la Declarația voastră de Independență. Şi îi datorează ceva acelei declarații. Toată arta de aici n-ar fi fost posibilă fără independență, chiar cred asta cu tărie.

Sylvia a tras adânc aer în piept. Când mai avusese ea vreodată asemenea schimburi de păreri? Cu o femeie frumoasă, căreia îi admira atât de tare pielea, şi ochii, şi mintea? În oraşul ăsta pe care îl adora? Momentul acela era mult prea mult pentru ea. Şi cu toate acestea, şi în pofida presiunii interioare pe care i-o producea, voia ca el să continue la nesfârşit.

Dar vai, un paznic se apropie de ele să le anunțe că muzeul urma să se închidă peste zece minute.

— *Adieu, Olympia*, a spus Adrienne. Apoi şi-a desprins în cele din urmă privirea şi, uitându-se la Sylvia, a zis:

— Şi acum este timpul să deguşti cea mai bună ciocolată caldă din Paris.

Slavă Domnului! Nici ea nu voia ca ziua să se sfârşească:

— Vrei să mă conduci?

*

— Ai dat de belea, să ştii, i-a spus Cyprian o săptămână mai târziu, în timp ce plecau de la librărie spre casă.

— Ce vrei să spui?

— Nu te da neştiutoare, nu ți se potriveşte. Vorbesc despre Adrienne. Nu cred că un *ménage à trois* e genul tău, dragă surioară mai mare. Şi nici al lui Suzanne. Cât despre Adrienne, nu sunt sigură. Ea pare a fi… plină de imaginație. În timp ce soră-sa, Rinette, se vede limpede că se culcă şi cu Fargue, şi cu bărbată-su.

Sylvia a oftat. N-avea nici un rost să nege ceva din tot ce-i spusese ea.

— Ştiu, ştiu… Eu… *Simt că mă îndrăgostesc de Adrienne*. *Dar stai aşa*. Chiar crezi că Adrienne s-ar preta la un menaj în trei?

Sylvia nu voia nici măcar să se gândească la asemenea cuplări derutante. Auzise tot felul de poveşti despre ce se petrecea prin apartamentele Parisului boem, dar încă nu voia să vadă sau să experimenteze aşa ceva; Sylvia ar fi preferat mai degrabă ca Adrienne să-i rămână fidelă lui Suzanne, oricât de mult ar fi suferit.

— Adrienne îmi pare o femeie cu pofte, care se plictiseşte uşor.

— Cyprian, doar pentru că este o gurmandă îngăduitoare cu poftele sale, asta nu înseamnă că este imorală în viața ei amoroasă – aduce periculos de mult cu modul de a gândi al lui Madame Bovary.

Spera ca trimiterea la romanul lui Flaubert, pe care îl detestau amândouă – în care eroina titulară este lipsită de nuanțe, la fel de nesățioasă în toate, de la cheltuieli la obiceiurile ei sexuale, doar pentru că este femeie –, s-o ajute pe sora ei să-şi dea seama că se înşela în privința lui Adrienne.

Dar sora ei s-a mulțumit să dea din umeri.

— Poate că nu.

Cyprian putea fi atât de enervantă.

Şi totuşi. Sylvia se bucura de compania permanentă a surorii în timp ce încerca să-şi dea seama ce urma să facă mai departe cu viața sa. Eseul despre Spania nu ajungea nicăieri, iar ea împlinise deja treizeci de ani. Avea nevoie de un *țel* în viață. Nu putea rămâne doar ajutor în librăria lui Adrienne, neplătită la nesfârşit. Nu, mai ales ținând cont de felul în care-i evoluau sentimentele.

*

La scurt timp după ce lipsa de perspectivă puse stăpânire pe ea, în mintea

Sylviei se formulă o idee.

O librărie a ei.

Un loc care să atragă acelaşi gen de oameni care se întâlneau la Adrienne. La distanță de acest loc pe care îl iubea atât de mult, de această femeie pe care începea s-o iubească prea mult. New Yorkul era îndeajuns de departe, încât să-i pună inima la adăpost.

Da, o librărie! Un colțişor doar al ei! Ideea prinse rădăcini în mintea sa, şi nu se putu opri să nu le-o împărtăşească şi lui Adrienne şi Suzanne în timp ce se pregăteau pentru o seară de lectură, aşezând scaune şi sticle de vin. Sylvia aşteptase un prilej să-i vorbească doar lui Adrienne între patru ochi, dar Suzanne părea să fie mereu prin preajmă.

— M-am gândit să deschid în America o librărie cu cărți de limbă franceză, a spus Sylvia visătoare, încercând să nu-şi trădeze prea mult entuziasmul.

— Ce idee grozavă!

Exclamația lui Suzanne a costat-o însă imediat, pentru că a început să tuşească îndoită de spate.

Adrienne s-a grăbit lângă ea şi, cu o mână pe brațul ei, a început cu cealaltă să o maseze cu mişcări circulare între omoplați, ca să o linişească.

Cum s-o simți oare aşa?

— Este o idee minunată, a fost de acord Adrienne, cu ochii la Suzanne în timp ce se îndrepta de şale. Dar ce-o să ne facem noi, aici în Paris, fără tine?

Inima Sylviei explodă la gândul că i-ar fi simțit lipsa.

— Şi mie o să-mi fie dor de voi.

— Dar casa ta este America, a continuat Adrienne cu – *oare?* – glas tânguitor.

— Nu sunt sigură de asta. În lunile astea din urmă m-am simțit nespus de fericită.

— Dar şi tu ne-ai făcut fericite.

O nouă criză de tuse, o nouă rundă de masaj.

Sylvia a simțit o strângere de inimă. *New York*. Era suficient de departe?

*

Ştia că ar trebui să plece din Paris spre binele inimii sale, dar încă nu era

pregătită să părăsească de tot Europa, ca să se ocupe de librăria din New York, aşa că la vederea unui anunț din biroul Crucii Roşii, care căuta voluntari pentru Serbia, a cuprins-o un val de emoție. Nu fusese niciodată în Belgrad, şi în acelaşi timp dorea să ajute la efortul de război. „Chemarea la slujire este la fel de nobilă ca şi chemarea lui Dumnezeu“, obişnuia să spună tatăl său, iar ea participase şi mai înainte, în 1916, când muncise voluntar ca să-i ajute pe fermieri să-şi lucreze pământul din Franța rurală. Nu era vorba să bandajeze răni sau să conducă ambulanțe, ci de o trudă plină de abnegație, pentru că tânjea după un asemenea scop şi o muncă aspră care s-o purifice.

Aşa se face că sfârşitul anului 1918 a găsit-o la două mii de kilometri est de Paris, în pantaloni kaki, cu rucsacul burduşit cu căni de cositor şi câteva cărți foarte dragi ei, printre ele şi primul roman al lui James Joyce, publicat în 1916, *Portret al artistului la tinerețe*, pe care în ultima vreme simțise dorința de a-l reciti; găsea atâta alinare în zbaterile personajului de a afla un mod mai autentic de a fi în lume. S-a regăsit în încercarea lui Stephen Dedalus de a căuta un sens printr-un demers intelectual şi a descoperit în descrierea pe care el o făcea dorinței sexuale un soi de descătuşare prin empatie, ceea ce, pentru câteva momente de grație, îi amuțea gândurile care i-o luaseră razna. *Cum ar fi să mă copleşească pasiunea până într-acolo încât să uit de toate celelalte necazuri ale mele?*

Deocamdată, reuşea să şteargă totul din minte doar concentrându-se pe nevoile oamenilor din satele de lângă Belgrad, forțându-şi trupul să muncească din greu ore întregi. Cu toate că armistițiul fusese semnat la scurt timp după sosirea sa, minele de teren erau încă foarte active, iar resentimentele de o parte şi de alta nu fuseseră date uitării. Drept urmare, încă mai erau încăierări care se terminau cu împuşcături şi răni de şrapnel care trebuiau îngrijite, şi toți, tineri şi bătrâni, aveau nevoie de pături, haine, pantofi, săpun şi hrană. A fost pe rând infirmieră, mătuşică, spițerească, cârpitoare de ciorapi, cititoare de poveşti, scriitoare de scrisori, consolatoare şi orice altceva era de trebuință.

De fiecare dată când răsuna un zgomot puternic, chiar dacă în urechile ei se auzea foarte clar că era ceva inofensiv, o uşă trântită sau un bubuit de motor, Sylvia băgase de seamă că tinerii aflați în preajmă – în paturi, cârciumi sau piețe – tresăreau, se chirceau sau chiar se vârau în vreo pubelă încăpătoare.

Era uimitor în ce locuri reuşeau bieții băieți atât de traumatizați să intre, dacă se ghemuiau îndeajuns de mult.

Sylvia încercase să nu ia în seamă că pielea de pe mâini îi crăpase şi-i sângera după atâta muncă cu degetele înghețate, până când o tânără unguroaică drăguță i-a dat o cutie cu alifie care mirosea a urină de oaie, dar care i-a protejat mâinile în lunile cele mai friguroase. Fără să-şi dea seama, muncea tot mai din greu, până îi curgea sudoarea pe spate. Efortul era însă binevenit. La sfârşitul zilei, aprindea o lumânare şi citea cuibărită în patul tare de campanie. *Portret al artistului…*, fireşte, însă de cele mai multe ori Whitman era cel care o încânta cu melodia versurilor până adormea. Exemplarul său zdrențuit şi mult iubit din *Fire de iarbă* era ca o carte de rugăciuni care îi aducea mângâiere şi îi ținea tovărăşie. Cuvintele lui însă o făceau şi să tânjească uneori, mai ales când zăbovea cu privirea asupra poemului „Din râurile stăvilite jinduind“: – „O, aş vrea ca tu şi cu mine să fugim de toate, şi să plecăm/ de îndată – O, liberi şi nesupuşi legii,/ Doi şoimi în aer – doi peşti înotând în mare/ nu mai puțin nesupuşi ca noi.“[17] Tânjea după şoimul ei pereche nelegiuit, cu toate că, în ce-l privea pe Whitman, ştia că acesta nu avusese doar un singur tovarăş. Poetul nu se căsătorise niciodată şi nici nu avusese o legătură statornică, aşa ca Adrienne şi Suzanne. Era limpede că el cunoscuse intimitatea şi simțise impulsul de a se cupla. Sămânța însă şi-o lăsase în poezie – în *opera* sa.

A cucerit-o ideea că opera putea fi împlinirea cea mare a unei vieți. Se gândea la asta în timp ce cosea nasturi sau străbătea în camion drumurile pline de praf pentru a împărți conserve; se folosea de ea pentru a alunga închipuirile romantice cu Adrienne, care i se furişau în minte. Oricât de mult prețuia tot ce făcea în Serbia, nu era totuşi realizarea vieții sale. Regăsea în sine prea mult din mama sa, prea multă iubire pentru Paris, pentru conversația spumoasă şi felurile de mâncare savuroase; Cyprian ar exulta dacă ea ar recunoaşte toate astea cu glas tare, şi Sylvia nu s-a putut abține să nu zâmbească în sinea ei la acest gând.

O librărie franceză în New York. *Da – asta trebuia să fie*. A. Monnier îi arătase că o viață trăită pentru şi printre cărți nu era doar posibilă, ci şi *lăudabilă*. În clipele de răgaz sau în timpul unor sarcini anoste, Sylvia aranja în minte rafturile şi mobilierul unui spațiu imaginar. Un colțişor de pe o

stradă plină de verdeață din centru, poate într-o casă din piatră maronie, unde putea locui deasupra librăriei. Ar avea o lumină plăcută, iar ea ar servi ceai în serile reci de iarnă. Ar pregăti câte o cină, având ca invitați profesori de literatură franceză de la Columbia şi Princeton, şi scriitori locali, cunoscători de Flaubert şi Proust, iar ei s-ar delecta cu *sole meunière* şi *bœuf bourguignon*[18] şi ar bea vinuri de Burgundia şi Bordeaux, în mijlocul discuțiilor despre noua literatură şi situația mondială de după Marele Război.

La librăria sa ar veni oameni de litere marcanți. Poate că Margaret Anderson, fondatoarea revistei *The Little Review*, ar deveni o prezență obişnuită. Poate că şi-ar găsi şi ea o Suzanne la New York, unde femeile puteau trăi împreună netulburate în Washington Square, fără ca vecinii să se uite la ele pieziş. Poate că n-ar trebui să mai plângă după o cauză pierdută, cu părul negru ca pana corbului, din Cartierul Latin.

Din nefericire, mama sa care, încântată de ideea fiicei de a deschide o librărie franceză, căuta un loc potrivit în Manhattan, a informat-o că era o pierdere de timp. Într-una dintre scrisori se lamenta:

Aproape că îți doreşti să nu fi fost nici un armistițiu, întrucât războiul a ținut chiriile la un nivel scăzut, după cât se pare. Acum toată lumea este plină de optimism, şi banii curg prin oraş, ca ultimul gin înainte de Prohibiție, umflând prețurile la tot ce urmează a fi interzis.

Pesimismul mamei a domolit-o puțin pe Sylvia, dar nu a descurajat-o. Rostul ei era să deschidă o librărie. Dacă lucrurile n-au mers în New York, atunci poate vor fi posibile în Boston. Sau în Washington, DC. Refuza să renunțe.

Sora ei Holly i-a trimis o scrisoare în care i-a reamintit de unele lucruri nemaipomenite şi de forța perseverenței:

Sufragiul este acum legea pământului! Toate lucrurile pentru care am luptat! Abia aştept să votez pentru prima oară şi nu-mi pasă ce spun ceilalți, dar cred că merită până şi faptul că dreptul la vot pentru femei a avut un preț – Prohibiția, pe care, după cum ştii, au susținut-o atât de multe dintre surorile noastre sufragete. Am crezut uneori, mai ales spre final, că femeile erau înverşunate mai degrabă să-i facă pe bărbații lor să

se lase de băut decât să schimbe țara prin vot. Se pare că masa din bucătărie continuă să fie stăpâna vieții sexului nostru slab.

O singură scrisoare a tulburat-o pe Sylvia, şi aceasta venea de la Adrienne.

Suzanne s-a căsătorit cu fiul unui prieten de-al tatălui său, care este îndrăgostit de ea de ani de zile. Dar cine n-ar iubi-o pe Suzanne? Cei doi sunt mulțumiți, dar, cât timp au fost în voiaj de nuntă, mie mi-a fost dor de ea. Din fericire, de cum au revenit la Paris, ea s-a întors la librărie, şi lucrurile par în mare parte aşa cum erau înainte.

Sylvia a citit scrisoarea iar şi iar, până când cuvintele au început să-i plutească în fața ochilor. Trebuia să fie o căsătorie oarecum de conveniență, deoarece nu credea că Suzanne era precum Cyprian, care putea să se bucure şi de plăcerile oferite de bărbați, şi nu auzise nici măcar o şoaptă despre existența unui *beau*[19]. Nu putea pricepe însă cine avea de câştigat. Ce câştigau mirele şi mireasa – nemaivorbind de amanta miresei – dintr-un asemenea aranjament? Să fi avut legătură cu starea de sănătate a lui Suzanne? Adrienne n-a pomenit nimic, iar Sylvia n-a întrebat.

Când contractul cu Crucea Roşie a luat sfârşit, Sylvia ştia deja că venise timpul să înceapă un nou capitol din viața sa. Mai întâi însă, trebuia să se mai oprească o dată la Paris. Gândul o ademenea, o altă sirenă care o abătea de la următorul ei pas.

Nu putea fi decât o sirenă.

Atunci, de ce părea a fi mai degrabă Penelopa lui Odiseu, cu glasul ei drăgăstos care o chema acasă de peste întinderea vastă care le despărțea?

---

14. Calcan cu sos preparat din unt rumenit uşor, cu zeamă de lămâie şi pătrunjel.

15. Pui de somn pe cinste (în fr., în orig.).

16. Referire la Salonul de la Paris din 1865, unde tabloul a provocat un adevărat scandal. (N. red.)

17. În text, traducerea noastră din poemul „*From Pent-Up Aching Rivers*“: „*O that you and I escape from the rest and go utterly off, free and lawless / Two hawks in the air, two fishes swimming in the sea not more lawless than we.*“

18. Tocană din carne de vită preparată în vin roşu de Burgundia.

19. Iubit (în fr., în orig.).

Capitolul 3

În iulie 1919, Sylvia a coborât în îmbulzeala şi aerul înăbuşitor din Gare de l'Est şi, cu ochii mijiţi, a ridicat privirea spre plafonul lung de sticlă deasupra căruia se vedea cerul senin. Şirurile de ferestre boltite de pe cele două laturi ale gării cavernoase umpleau spaţiul cu şi mai multă lumină naturală, şi în timp ce îşi punea sacii de voiaj pe umeri, Sylvia asculta strigătele obosite ale controlorilor şi pe cele de bucurie ale copiilor şi celor dragi, rătăciţi şi găsiţi – şi aproape că îi dădură lacrimile. Simţea uşurare, dar avea şi un sentiment copleşitor al necunoscutului şi al aventurii. *Sunt atâtea de făcut*.

Fără a se mai obosi să-şi ducă puţinele bagaje la hotelul unde avea rezervare, lângă *école*[20], asta pentru că Cyprian eliberase apartamentul comun din Palais după plecarea Sylviei în Serbia, s-a dus glonţ la A. Monnier, unde a fost întâmpinată de o Adrienne care, în ciuda înfăţişării obosite, şi-a azvârlit braţele în aer cu strigăte de bun-venit şi cuvinte de alint, în timp ce venea grăbită spre ea s-o îmbrăţişeze strâns, chiar la intrarea în librărie: *Mon amie! Sylvia, bienvenue! Dieu merci!* [21] Sylvia a strâns-o şi ea în braţe, dar aproape imediat râsul euforic al lui Adrienne s-a schimbat în suspine.

Cei trei clienţi din prăvălie, necunoscuţi Sylviei, care ajunsese să-i ştie bine pe obişnuiţii locului, şi-au întors privirile din politeţe.

— Poţi să iei o pauză de câteva minute? i-a şoptit ea lui Adrienne la ureche.

Ştergându-şi ochii cu dosul palmelor, Adrienne a dat din cap fornăind, apoi a scos o batistă mototolită din buzunarul ascuns în pliurile fustei şi a început să se şteargă pe faţă şi să-şi sufle nasul.

În cămăruţa din spate, o fetişcană despacheta o cutie cu reviste, dar Adrienne a trimis-o în librărie, a închis uşa, s-a prăbuşit pe cutie şi şi-a sprijinit capul în mâini.

Sylvia s-a lăsat în jos pe podea în faţa ei, apoi şi-a pus mâinile pe

genunchii lui Adrienne, simțind sub palmele sale bătătorite țesătura fină şi moale a fustei de muselină.

— Povesteşte-mi, a îndemnat-o ea.

Adrienne a fixat-o pe Sylvia cu ochii înroşiți plini de lacrimi şi, încercând să-şi potolească tremurul bărbiei, i-a spus:

— Suzanne a murit. Săptămâna trecută. Adrienne a oftat, apoi a tras aer în piept la fel de adânc, înecându-se.

Mâinile Sylviei i le-au căuta pe-ale ei şi i le-a strâns tare.

— Îmi pare foarte, foarte rău. Ştiu cât de mult ai iubit-o.

Adrienne a închis ochii şi a dat din cap, luptându-se să-şi tragă sufletul.

Au rămas aşa multă vreme, ținându-se de mâini în timp ce Adrienne respira întretăiat. Inima Sylviei bătea cu putere, însă era hotărâtă să se țină tare pentru Adrienne. Nu putea să nu se întrebe ce înțeles avea asta. Vocea pe care o auzise chemând-o înapoi în Paris să fi fost nu chemarea oraşului, ci rugămintea lui Suzanne de pe patul de moarte, care îi cerea să se întoarcă, pentru a avea grijă de Adrienne?

O, Bunule Dumnezeu, s-a rugat ea la zeul tatălui său, în care nici măcar nu credea, simțindu-se oarecum asemeni căutătorului plin de remuşcări Stephen Dedalus al lui Joyce, *dă, Doamne, aşa să fie!*

*

„Ce-ar fi dacă, în locul unei librării franceze în America, aş deschide o librărie americană în Paris? Pare-se că aici există un mare apetit pentru cât mai multe opere în original, şi nici o bibliotecă sau librărie care să-l potolească.“ Sylvia se trezise de dimineață cu acest gând, trimis ca un fulger din ceruri, şi toată ziua s-a străduit să-şi adune curajul pentru a i-l împărtăşi lui Adrienne.

Acum, la o cină cu uimitorul pui fript cu garnitură de cartofi şi rozmarin al lui Adrienne, era momentul.

Adrienne a clipit, apoi a zâmbit larg:

— *Oui!* O idee perfectă. Şi ți-ar permite să stai în Paris, a spus ea entuziasmată.

Auzind vorbele lui Adrienne, Sylvia s-a simțit mai uşoară, de parcă vântul începuse să-i sufle în pânze.

— Parisul pare acasă, a spus ea.

Era luna august, şi Adrienne încetase să mai plângă în fiecare zi; mai mult de-atât, stătea din nou în librărie şi în bucătăria ei dragă, unde o invita pe Sylvia la cină aproape în fiecare seară. Mâncau, şi citeau, şi vorbeau ore în şir, mai ales despre chestiuni artistice serioase, la fel ca la Muzeul d'Orsay, uneori şi despre lucruri mai uşoare, cum era noua cofetărie deschisă în cartier.

— Preferatele mele sunt *pâtes de fruits*[22], a spus Adrienne, înfigându-şi dinții într-un pătrățel colorat ca pietrele prețioase, greu de mestecat. Apoi, cu gura plină şi zâmbitoare, a mormăit: Astea sunt excepționale.

Sylvia a ronțăit dintr-un pătrățel roşu aprins.

— *Cerise*[23], a spus ea şi a ridicat din umeri. Dintre dulciurile de felul ăsta, preferata mea este vata de zahăr. Altfel, aleg ciocolata.

— Cea mai bună vată de zahăr o găseşti la Turnul Eiffel!

Aşa că a doua zi, după ce au închis librăria, s-au dus la vânzătorul cu cărucior verde şi au mâncat amândouă din norul învârtit de spumă roz, mai mare decât capetele lor, şi în timp ce zahărul li se topea pe limbă, priveau în sus la monumentul uluitor al lui Gustave Eiffel.

— S-a deschis cu trei ani înainte de a mă naşte, a spus Adrienne.

— Ai fost vreodată până în vârf?

— Pe toate scările alea? Dumnezeule, nu! Cred că mi-ar ceda inima înainte de al zecelea palier.

Sylvia nu era lămurită dacă Adrienne făcea aluzie la faptul că luase în greutate de când se întâlniseră. Ei îi plăcea cum se împlinise în obraji şi i se rotunjise pieptul, şi felul în care Adrienne savura mâncarea, spre deosebire de mama sa, şi Cyprian, şi de multe alte femei care ciuguleau din mâncare ca nişte vrăbiuțe, însă nu avea de gând s-o spună cu glas tare.

— Sunt sigură că inima ta este mai puternică de-atât.

— Îmi place chiar şi câte o plimbare lungă şi frumoasă, aşa cum făceam în jurul casei părinteşti de la țară, dar pe o pantă lină. Printre flori de câmp. Când urc toate scările din Montmarte spre Sacré-Coeur, trebuie să mă aşez din loc în loc.

— Plimbările lungi alături de părinți par minunate.

— Trebuie să te duc acolo odată. O să te îndrăgească. Iar tu o să-l îndrăgeşti pe câinele nostru, Mousse. E aproape cât un urs, dar foarte blând.

— Mi-ar plăcea.

Sylvia şi-a mai îndesat în gură un vălătuc de vată de zahăr, ca să se abțină de la a mai spune ceva sau a zâmbi prea larg. Nu era sigură pe de-a întregul dacă Adrienne îi dădea semne de afecțiune, şi simțea că era mai înțelept să-i lase timp cât mai mult ca să deplângă moartea lui Suzanne.

Părea că toate serile pe care le petreceau împreună începeau la opt şi, cât ai clipi, se terminau la unu noaptea. Sylvia pleca pe jos, mergând pe cele câteva străzi goale de la apartamentul de pe rue de l'Odéon 18 până la hotelul său, fumând tot drumul, auzind uneori clopotul răsunător de la Saint-Étienne-du-Mont, care bătea la o oră scandaloasă, şi nu se simțea singură – era îndestulată, de mâncarea lui Adrienne, de ideile ei, glasul ei, mirosul ei de lavandă şi ulei de măsline. Mirosul de Adrienne.

Nu înțelegea cum reuşea Adrienne, pentru că, oricât de târziu se culca, o găseai întotdeauna în librărie înainte de ora nouă, în formă şi zâmbitoare. Uneori, Sylvia nu îşi făcea apariția mai devreme de ora unsprezece, moment în care Adrienne țâțâia din buze, apoi o punea la treabă: invitații la lecturile cu public, comenzi de carte, bilanțul conturilor bancare, aranjarea rafturilor. „Când o să ai librăria ta, trebuie să ştii să faci toate astea“, îi spunea ea, iar Sylvia se minuna că această femeie era cu cinci ani mai tânără decât ea. Lăsând la o parte ce spusese despre urcatul scărilor.

Adrienne avea o energie nemărginită. Şi curaj. Pentru numele lui Dumnezeu, deschisese o librărie la un an de la începutul unui război mondial şi a ținut-o deschisă până la sfârşit. La douăzeci şi trei de ani!

Sylvia simțea tot mai des că prietenia lor se transforma în ceva mai mult. Să fi fost în închipuirea sa, ori mâinile lor se mângâiau mai des? Oare, seara trecută, Adrienne chiar stătuse mai aproape de ea pe canapea?

A alungat asemenea gânduri şi sentimente. *Ai răbdare. Încă ține doliu după ea*. Negura lăsată de moartea lui Suzanne începuse însă să se risipească. Prezența fostei partenere era rememorată ca aceea a unei sfinte ocrotitoare, ale cărei gusturi şi idei erau pomenite şi deseori reproduse cu venerație, şi uneori îi închinau o ceaşcă de ceai sau una dintre preferatele ei macarons de la patiseria de alături.

Apoi, fără măcar să-i şoptească numele lui Suzanne, Adrienne a găsit locul ideal pentru noua prăvălie a Sylviei aproape de intersecția de la Odéon, pe rue

Dupuytren, la numărul 8. Spălătoreasa care închiriase spațiul zeci de ani se retrăgea la țară.

— Este foarte bun, i-a spus Adrienne Sylviei când a aflat că era disponibil. Singurul lucru care l-ar face perfect ar fi să se afle în aceeaşi clădire cu librăria mea.

— Poate cândva, a spus Sylvia veselă, pentru că *se întâmpla* – o librărie a ei, în oraşul ei preferat dintre toate.

— Mai am o idee, a spus Adrienne, cu o voce surprinzător de timidă.

— Dă-i drumul.

— Simt că ar trebui să schimb numele librăriei mele. Ca să marcheze un nou început.

Sylvia a zâmbit şi a încercat să nu lase să se vadă prea mult din speranța entuziasmată pe care i-o trezise ideea lui Adrienne.

— Crezi că este bine…

Adrienne a încuviințat din cap cu tărie.

— Da. Eu mă gândeam să fie La Maison des Amis des Livres. A pronunțat numele încet, cu o anume teatralitate, în timp ce mişca mâna ridicată în sus ca şi cum ştampila fiecare cuvânt în noul lui loc de deasupra uşilor şi ferestrelor prăvăliei.

— The House of the Friends of Books, a spus Sylvia în engleză. Apoi, a continuat în franceză: Aşa şi este. *Meilleurs amis*[24].

— *Bon*. O să tocmesc un pictor să-i schimbe numele *toute de suite*[25].

Sylvia zâmbi aşa de larg, că o dureau obrajii. *Un nou început*.

— Îți admir hotărârea.

— Nu văd nici un rost s-o amân.

— Ei, este mai uşor când ştii ce vrei.

Mai târziu pe seară, aşezată la biroul prietenei sale, Sylvia i-a scris mamei o scrisoare în care o anunța că se găsise un spațiu liber pentru librăria visurilor sale, şi dacă familia putea să îi dea un ajutor oarecare, în afară de a-i trimite toate cărțile din odaia sa de la Princeton, ea avea să le rămână veşnic recunoscătoare. Detesta să fie nevoită să ceară, dar în Franța de după război nici unul dintre cunoscuți nu avea bani de împrumutat, iar Adrienne fusese sursa ei de inspirație: ea le înapoiase deja părinților toți banii pe care îi primise de la ei în 1915 pentru a deschide librăria. Sylvia avea de gând să

procedeze la fel.

Mama i-a răspuns imediat că toate cărțile, dar şi alte surprize literare, urmau să fie trimise cu vaporul în scurt timp, iar banii erau deja pe drum.

Dintotdeauna am ştiut că îți vei găsi chemarea. Ca dovadă a încrederii pe care o am în ideea ta şi în bunul tău simț, îți voi trimite conținutul contului meu personal de economii, de dinainte de a mă căsători. În sinea mea mă bucur că vei sta la Paris, şi nu la New York, pentru că îmi dă şi mai multe motive să te vizitez acolo. Distracție plăcută, scumpa mea. Sunt atât de mândră de tine, aşa cum este şi tatăl tău. O să vin să te văd cât de curând voi putea.

Sylvia şi-a şters lacrimile şi i s-a făcut dor de mama ei ca niciodată.

*

La primele semne aurii ale toamnei, Sylvia şi-a rezervat loc pe un vas cu destinația Londra, unde plănuia să dea târcoale celor mai bune edituri şi librării în căutare de chilipiruri, pentru a-şi umple rafturile.

— Sunt geloasă pe tine, a oftat Adrienne în seara din ajunul plecării Sylviei. Ador Londra, iar librăriile de acolo sunt incomparabile.

Sylvia şi-ar fi dorit să nu îi simtă în glas nostalgia după zilele petrecute în Londra alături de Suzanne, chiar dacă nu mai părea melancolică la amintirea primei iubiri.

— O să-mi fie dor de tine, a spus Sylvia. Dar mă întorc înainte să apuci să zici „Shakespeare“.

— Shakespeare, a zis Adrienne în joacă.

Sylvia a ridicat din sprâncene şi amândouă au izbucnit în râs.

— Întoarce-te repede, *mon amie*.

Ce văzuse oare pe obrajii lui Adrienne? Îmbujorare? Şi glasul ei să se fi voalat din cauza dorinței?

— Aşa voi face. Promit.

Poate s-a întâmplat datorită acestei ultime conversații cu Adrienne, pe care Sylvia a rememorat-o de atâtea ori în tren, apoi pe feribotul spre capitala Angliei, sau poate din cauza numelui pentru librăria sa, la care se gândise întruna de când Adrienne şi-o rebotezase pe a ei, dar înainte să meargă la

culcare în prima seară petrecută în Londra, avea în minte titulatura perfectă: Shakespeare and Company.

La urma urmei, după câte ştia, Bătrânul Will[26] nu se demodase niciodată.

*

Londra era ploioasă şi obositoare. Sylvia a intrat în faimosul magazin al lui Elkin Mathews de pe Cork Street, având grijă să nu-şi scuture părul sau lucrurile ude peste cărți, şi i-a cerut ultimele apariții ale lui Ezra Pound, James Joyce şi W.B. Yeats, despre care auzise că era vecinul lui. Arătând ciudat de demodat în jacheta roasă şi cu favoriții zbârliți, proprietarul era o persoană curtenitoare şi prietenoasă.

— Vă place literatura nouă, după cum se vede, a comentat el în timp ce a aşezat pe masa dintre ei un teanc de zece volume.

— Într-adevăr. Prietenii mei din Paris sunt nerăbdători să citească cât mai mult din aceşti scriitori, iar scopul meu este să am întotdeauna în librărie ultimele şi cele mai de seamă scrieri ale autorilor americani şi englezi.

Încrețindu-şi fruntea, el şi-a fixat monoclul între obraz şi sprânceana stufoasă.

— O librărie de carte în limba engleză? În *Franța*?

Ea dat din cap hotărâtă.

— Dumnezeule!

— Ştiu. Voi fi cea dintâi.

— Sper că ai un plan de rezervă.

— Cred că lucrurile vor merge ca unse.

El a continuat s-o privească preocupat, cu o expresie nedumerită şi îngăduitoare, aşa că Sylvia a adăugat:

— Voi vinde şi nişte autori clasici. Dar pentru că nu îmi permit doar ediții noi, le caut şi pe cele la mâna a doua.

— Foarte bine gândit.

— Dorința mea secretă este totuşi să găsesc nişte desene de William Blake. Ştiți, ca acelea care însoțesc *Cântece ale inocenței şi ale Experienței*?

În tăcere, cu arătătorul de la mâna dreaptă ridicat în aer, el s-a întors şi s-a dus în depozit.

Camerele din spate ale librăriilor, şi-a zis Sylvia încântată. *În curând o să*

am şi eu aşa ceva!

După câteva căutări gălăgioase şi un *ZDRANG!*, Elkin Mathews a reapărut cu două mici desene în rame subțiri de lemn, vopsite în negru. Încet, le-a întors cu fața spre ea, iar ea văzut, fără nici un dubiu, două dintre desenele lui Blake. Culoarea era excelentă, aproape deloc estompată.

A simțit un ghem în stomac.

— Sunt minunate, a spus ea emoționată. Presupun însă că nu mi le pot permite.

— Blake nu mai este la modă. Domnul Mathews a înălțat din umeri, apoi i-a spus la ce sumă puteau fi ale ei.

Aşa a fost scris să fie. Shakespeare and Company va fi un succes; cu asemenea întâmplări norocoase, trebuie să fie.

Când a ieşit de la Elkin Mathews Ltd. încărcată cu sacoşe şi pachete, ploaia încetase – ca prin minune, aceeaşi care făcuse să apară şi desenele lui Blake –, iar soarele strălucea deasupra oraşului lucios şi ud. O săptămână mai târziu, la Paris, când a deschis pachetul trimis de mama sa în care se găseau trei prețioase pagini originale scrise de Whitman, luate din podul casei, Sylvia a fost convinsă că era atinsă de aceeaşi undă de vrajă şi mărinimie.

În timp ce tâmplarul lucra la rafturi după indicațiile date de ea, Sylvia şi Adrienne au cutreierat toate librăriile cu cărți de ocazie din Paris, întorcându-se să lase pe rue Dupuytren la numărul 8 sacoşe după sacoşe de volume, cu brațele şi picioarele tot mai dureroase după fiecare drum. A meritat însă, iar vinul băut cu înghițituri mici la sfârşitul zilei le-a alungat spasmele de durere. La fel ca la Adrienne, cărțile la mâna a doua aveau să facă parte din secția de împrumut. Sylvia urma să le vândă pe cele noi până îi rămânea un singur exemplar, moment în care acesta putea fi împrumutat până la sosirea unui lot nou. În ce privea mobila, nu-şi permitea să fie prea pretențioasă, cu toate că era hotărâtă să creeze un spațiu la fel de intim şi atrăgător ca la Adrienne; după ce obiectele de la anticariat s-au dovedit a fi prea scumpe, vânzările de caritate de la biserici, ca şi prăvăliile de vechituri şi nimicuri i-au oferit câteva mese şi scaune minunate, chiar dacă erau cam şchioape.

În scurt timp, s-a dovedit că era prea greu de jonglat cu acest du-te-vino, încoace şi încolo şi în jurul intersecției, ciocănitul la uşi şi grija ca una din ele să fie acasă doar pentru ca cealaltă să lase o sacoşă de cărți. Aşa că Adrienne

i-a înmânat Sylviei două chei legate cu un şnur de catifea roşie.

— Cea argintie e pentru La Maison, iar cea de alamă, pentru apartamentul meu. Poți să vii şi să pleci când vrei.

— Eşti… eşti sigură?

— De ce n-aş fi?

Disponibilitatea lui Adrienne nu era chiar nevinovată, şi totul i se păru Sylviei cu atât mai remarcabil.

— Mulțumesc. Dar stai, aşteaptă!

S-a dus la sertarul biroului său şi a scos o cheie universală, şi pentru librărie, şi pentru apartament, pe care abia aştepta să i-o dea lui Adrienne la momentul potrivit. Când a lăsat-o în mâna ei netedă şi puternică, atingerea a fost electrică, cum era firesc; a simțit-o în coapse, în genunchi, în sâni. Iar mâna lui Adrienne a zăbovit sub palma Sylviei suficient de mult, încât să-şi spună că şi ea simțise acelaşi lucru. Era mai mult decât un schimb din rațiuni practice; era sigură de asta.

Mai târziu, în timp ce aşezau cărțile pe rafturi după ce închisese La Maison, Adrienne i-a spus:

— Cred că este de bun augur că Shakespeare and Company se deschide în ajunul unui nou deceniu.

Stăteau cu spatele una la alta, deoarece Adrienne se afla la secțiunea de poezie a bibliotecii de împrumut, iar Sylvia, în zona de romane din librărie.

— Dumnezeule, un nou nume pentru librăria ta, un nou deceniu, a spus Sylvia, întorcându-se spre ea. În ultima vreme, pare să te preocupe noutatea.

— Nu *nou*. Renăscut mai exact. Aşa cum trebuie să fie după război. Anii 1920 vor lua totul de la capăt după foametea şi distrugerile din ultima vreme. Adrienne a aşezat o carte între alte două şi s-a întors cu fața spre Sylvia, care în aceeaşi clipă făcea acelaşi lucru.

— Într-adevăr, se simte că toată lumea este pregătită pentru ceva diferit, pentru experiențe care s-o ajute să uite, a spus Sylvia.

Gândindu-se la melodiile pline de ritm, atât de populare ale Original Dixieland Jazz Band, a adăugat:

— Muzica de la radio, de pildă, este atât de antrenantă.

— Tivurile sunt mai provocatoare.

— Ornamentele de la jachete şi pălării sunt fanteziste. Doamne, şi ce culori

au penele!
— Aromele din cocktailuri sunt din ce în ce mai bizare. Şi delicioase.
Încântată de dovada că amândouă remarcaseră aceleaşi schimbări din jurul lor, Sylvia a adăugat:
— Iar în ziua de azi, revistele de aici şi din New York sau Londra sunt pline de toate lucrurile astea. Lui Margaret Anderson i-ar fi foarte greu să mai publice un număr din *Little Review* cu pagini albe, când în jurul nostru există aşa o avalanşă de scrieri de valoare ale noilor voci ambițioase.
— *Noile* voci. Adrienne i-a făcut cu ochiul Sylviei. Poate că nu eu sunt cea preocupată?
Sylvia a râs.
— Noi, da. Mă întreb ce-o să mai spunem în 1929.
— Mă bucur că n-avem cum să ştim. Ca să se păstreze spiritul de aventură.
— Sunt întru totul de acord.
Pentru că Shakespeare and Company, anii 1920, Parisul – toate la un loc – se prefigurau ca o aventură, apropierea tot mai intensă de Adrienne se adăuga stării ei de euforie şi tensiunii. Sigură cum era în privința sentimentelor sale pentru Adrienne, lăsa în seama acesteia să şi le limpezească pe ale ei. Sylvia voia să fie sigură, în toate cămăruțele inimii sale, că Adrienne o alesese pe ea.
Aşa că aştepta.

*

Aproape în fiecare zi, clienții binevoitori ai librăriei lui Adrienne se opreau să admire ce progrese făcea Sylvia.
— Abia aştept să primesc fişa de împrumut, a spus Jules Romains.
— O să ți-o iau înainte, l-a tachinat André Gide.
Sylviei încă nu-i venea să creadă că aceşti mari scriitori francezi îi erau prieteni. Şi, în curând, primii săi clienți.
Într-o după-amiază de început de noiembrie, mustăciosul, dar încă bucălatul Valery Larbaud i-a adus Sylviei câțiva soldăței de jucărie de nepreţuit din colecția lui, pe care îi aranja cu mare grijă printre căsuțele, copăceii şi alte peisaje făcute de mână din garsoniera lui de pe rue Cardinal Lamoine, la zece minute de mers pe jos de librărie.
— Ei o să fie gardienii tăi, i-a spus Sylviei în timp ce îi arăta figurinele.

Dacă vei considera că nu îți trebuie, atunci gândeşte-te la ei ca la nişte străjeri ai cărților.

— Mă simt onorată, Larbaud! Shakespeare îți mulțumeşte şi el pentru garda de corp.

Au izbucnit amândoi în râs, după care el a rămas să ajute la pusul cărților pe rafturi şi să bea un ceai. Cyprian se oprea cât de des putea, cu toate că noul ei program de filmări o ținea foarte ocupată, ca şi flirtul cu editoarea unui tabloid săptămânal, o femeie purtătoare de monoclu pe care o cunoscuse la barul de pe rue Edgar-Quinet.

— Dacă n-ar fi ea la mijloc, m-aş supăra foarte tare pe tine, surioară, pentru că mă ocoleşti, i-a zis ea Sylviei.

Sylvia i-a zâmbit larg, deşi, cu toată nebunia aceea legată de deschiderea librăriei, chiar îi părea rău că o vedea pe Cyprian atât de rar de când se întorsese la Paris:

— Relația asta a făcut minuni pentru starea ta de spirit, surioară dragă.

Pe măsură ce se apropia ziua deschiderii, se simțea tot mai neliniştită. Deschidea ochii înainte de răsăritul soarelui, ceea ce era ridicol de devreme, dat fiind că stătea atât de târziu cu Adrienne, însă prin vine îi curgea o văpaie care n-o lăsa să doarmă la nici unul dintre capetele nopții. Se trezea şi cutreiera străzile, studiind vitrinele prăvăliilor, fumând şi notând idei într-un carnețel îmbrăcat în piele. Când se deschideau brutăriile, era prima la coadă, ca s-o poată trezi pe Adrienne cu o pâine cu coaja crocantă, fierbinte şi mirosind a drojdie. Cu toate că Sylvia dormea pe o canapea îngustă într-o cămăruță – puțin mai mult decât o chicinetă cu nişte dulapuri, o plită cu gaz şi un răcitor – aflată după camera din spate oficială a librăriei, acum, de când ea şi Adrienne aveau fiecare cheile de la apartamentul celeilalte, veneau şi plecau în voie de la una la alta, de parcă locuiau în trei locuri: la numărul 8 pe rue Dupuytren şi la numerele 7 şi 18 de pe rue de l’Odéon.

La începutul celei de-a doua săptămâni din noiembrie, într-una dintre acele dimineți, Sylvia a cumpărat, pe lângă baghetă, şi două croasante cu caise – o modestă sărbătorire a faptului că librăria sa urma să se deschidă peste doar câteva zile.

Când a împins uşa din capul scărilor şi a intrat în apartamentul lui Adrienne, a simțit mirosul de cafea aburindă şi de lapte fiert, exact aşa cum îi

plăcea ei.

— *Bon*, a zis Adrienne, luând bagheta din mâinile Sylviei; degetele li s-au atins, aproape împletindu-se în jurul pâinii, şi Sylvia a simţit un fior urcându-i pe braţ. Micul nostru ritual continuă.

— N-am putut rezista nici la astea, a spus Sylvia, şi i-a întins punga de hârtie cerată cu croasante.

Adrienne a aruncat o privire înăuntru, apoi i-a zâmbit larg.

— Mă dau în vânt după ele.

Ştiu.

— Şi eu am un mic cadou pentru tine, a spus ea, şi s-a dus grăbită din bucătărie în dormitor.

Sylvia s-a simţit stânjenită. Croasantele erau departe de a se numi *cadou* – se gândise la *un petit cadeau* perfect pentru Adrienne, ca să-i mulţumească pentru tot ajutorul ei, dar nu-i venise nici o idee cât de cât potrivită.

Adrienne s-a întors în bucătărie val-vârtej cu un pachet de mărimea unei cărţi, înfăşurat în hârtie cafenie şi legat cu o fundă albă.

— Eu ar trebui să-ţi fac un cadou, a spus Sylvia jenată.

Adrienne a fluturat mâna şi a zis:

— Este ceva de care ai *nevoie*.

Sylvia a luat pachetul şi a văzut că ambalajul de hârtie cafenie era ştampilat de Maurice Darantiere, un tipograf din Dijon pe care Adrienne îl folosea din când în când pentru a publica volumaşe cu prelegerile lui Larbaud, poezia lui Paul Valéry şi alte scurte contribuţii ale câtorva scriitori preferaţi, sub numele *Les Cahiers des Amis des Livres*.

Funda panglicii s-a desfăcut uşor, şi Sylvia a păstrat între degete materialul alunecos, în timp ce desfăcea hârtia de ambalaj, dând la iveală un teanc de cărţi de vizită de carton, pe care cuvintele Sylvia Beach erau tipărite în relief în partea de sus, iar Shakespeare and Company, Paris, chiar dedesubt.

A dat să spună ceva, dar n-a putut scoate un sunet, şi a simţit cum ochii i se umplu de un val de lacrimi copleşitor.

— Era preferatul lui Suzanne, iar ea şi-ar fi dorit să ai tot ce e mai bun.

— Într-adevăr?

O rugăciune în şoaptă către sfânta ocrotitoare.

— Chiar aşa, dădu Adrienne din cap zâmbind, părând uimitor de veselă la

această amintire a iubirii ei pierdute.

— Mulțumesc, a spus Sylvia, gândindu-se atât la Suzanne, cât şi la femeia care stătea în picioare în fața ei.

A strâns hârtia netedă în pumn, sperând să n-o strice cu palmele ei transpirate. Adrienne a luat-o pe Sylvia de mâini, a făcut un pas înainte şi şi-a atins buzele de ale ei. Sylvia a lăsat cartea de vizită pe masa din bucătărie, şi cu mâna dreaptă i-a atins obrazul lui Adrienne, aşa cum îşi dorise chiar de la prima întâlnire, şi apoi, cu nenumărate alte prilejuri. Adrienne a închis ochii la atingerea Sylviei, iar Sylvia şi-a încolăcit degetele în părul lui Adrienne şi a tras-o aproape, pentru a-şi simți sânii lipiți de ai ei. Inundată de dorință, a sărutat-o pe Adrienne mai apăsat, simțind gust de lapte, cafea, dulceață. Limba lui Adrienne a alunecat peste buzele Sylviei, iar ea a răspuns în timp ce îşi plimba mâna pe spatele lui Adrienne.

Tocmai când Sylvia se gândea că fiecare avea să se abandoneze clipei, după cum citise în cărți, dar fără să creadă cu adevărat că aşa va fi şi cu ea, Adrienne a gemut încet şi s-a tras înapoi:

— Nu încă, Sylvia. Te vreau, dar… curând.

Cu toate că fiece nerv părea să-i fi ieşit din piele, frecându-se de haine, de *aer*, pentru a urla, Sylvia a spus:

— Bine.

Curând. *Curând.* Ştia, aşa cum ştia uneori ce urma să se întâmple pe pagina următoare a unei cărți, şi anticiparea era o tortură teribilă.

Adrienne i-a luat Sylviei mâna şi i-a strâns-o.

— Mă bucur atât de mult că eşti aici. Eşti ca pasărea Phoenix care a renăscut din cenuşă. Îmi dai atât de multă speranță.

Sylvia nu s-a putut abține să nu râdă.

— Mă flatezi, Adrienne.

— Uneori, ca să înceapă o lume nouă, o alta trebuie să se sfârşească, a spus ea, şi de data aceasta Sylvia era sigură că Adrienne vorbea despre lucruri mult mai importante – îndelungata ei relație cu Suzanne, războiul, şi acum cele două librării ale lor, întinderea vastă a viitorului desfăşurându-se înaintea lor între două străduțe înguste din Paris.

---

20. Universitate (în fr., în orig.).

21. Prietena mea! Bun-venit, Sylvia! Slavă Domnului! (în fr., în orig.)
22. Jeleurile de fructe (în fr., în orig.).
23. Cireaşă (în fr., în orig.).
24. Prietenii cei mai buni (în fr., în orig.).
25. Imediat (în fr., în orig.).
26. William Shakespeare.

Capitolul 4

— Pune-ți odată pantofii ăştia afurisiți, a zis Cyprian, vârând sub nasul Sylviei balerinii roşii de piele.

— Sunt prea… *roşii*.

Cyprian a oftat şi şi-a dat ochii peste cap.

— Ah, pentru numele lui Dumnezeu, Sylvia, azi o să inaugurezi singura librărie de limbă engleză din Paris. Săptămâni întregi ți-ai făcut griji peste griji că n-o să vină nimeni la librărie. Iar acum te faci că nu vrei ca oamenii să te *remarce*?

— Ce ironie, nu-i aşa?

Chiar voia să fie remarcată. Dar nu pentru pantofii săi.

— Ținuta este o armură, soră dragă. Astăzi s-ar putea să ai nevoie de ea.

Sylvia a aruncat o privire spre balerinii pe care sora sa îi legăna în fața ei şi îşi amintea cât de mult îi admirase de fiecare dată în picioarele lui Cyprian. Cum ar fi să-i poarte?

Oftând la rândul ei teatral, a luat pantofii şi i-a pus în picioare. Erau surprinzător de moi şi confortabili, şi ar fi vrut să aibă o oglindă în cămăruța sa din spatele librăriei, ca să vadă cum îi stă cu ei.

Mulțumită, Cyprian şi-a aprins încă o țigară şi a spus:

— Aşa mai zic şi eu.

— Vii mâine la librărie? La petrecere?

— De câte ori am vorbit despre asta? *Nu-ți mai face griji*. Ne vedem foarte curând. Încearcă să dormi puțin.

Un sfat demn de tot râsul. Sylvia s-a foit şi s-a răsucit toată noaptea, nereuşind să însăileze două ore de ațipeală la rând, de somn nici vorbă. În cele din urmă, la şase dimineața a renunțat, s-a înfofolit să facă față frigului de noiembrie şi a ieşit, încălțată cu pantofii ei solizi de plimbare, să găsească o café crème şi un croasant. Nici n-a apucat bine să ia loc şi să-şi aprindă o

țigară, că Adrienne era în picioare lângă masa ei. Obrajii i-au luat foc; trecuseră trei zile de la sărutul lor, şi de atunci Sylvia se simțea intimidată în preajma lui Adrienne, cuvântul *când* zvâcnindu-i în minte ca o mantră obsedantă.

— Mă gândeam eu că te găsesc aici, a spus ea.

Sylvia a zâmbit:

— N-am vrut să te trezesc cu noaptea-n cap.

— N-am reuşit să dorm.

— Nici eu! *Când?*

— Am făcut cinci duzini de macarons, a zis Adrienne, în timp ce se aşeza în scaunul de lemn din fața ei.

Sylvia a scos un mic strigăt de surpriză:

— Aseară?

Adrienne a încuviințat din cap. Sylvia a împins cafeaua spre prietena sa.

— Ai nevoie de ea mai mult decât mine. Eu doar m-am foit şi m-am răsucit.

— Trebuia să fac ceva cu toată tensiunea asta. Şi m-am gândit că le putem servi la petrecere.

Adrienne deja gătise şi copsese o grămadă pentru petrecerea de inaugurare; Sylvia nu-şi închipuia cum putea un grup de oameni să mănânce atâta – diferite feluri de spumă de fructe, şi biscuiți crocanți, şi fructe din compot, şi pateuri.

— Mulțumesc, a zis Sylvia.

La al doilea rând de cafele şi croasante, au discutat programul zilei pentru a suta oară probabil şi, în timp ce se pregăteau să încheie, de masa lor s-a apropiat un tânăr înalt şi solid. Obrajii lui palizi şi netezi erau acoperiți de pete roşii, şi Sylvia nu ştia dacă erau de la frigul de afară sau de la emoția de a veni să le salute.

De cum l-a văzut, Adrienne s-a ridicat de la locul ei şi l-a strâns în brațe, dăruindu-i obişnuitele săruturi de salut.

— Michel! Ce bine-mi pare să văd că mai ieşi din *boucherie*[27].

— Înainte să deschid prăvălia mă opresc aici. Dar, recunosc, nu m-am aşteptat să te văd atât de devreme, Adrienne, a spus el cu o voce joasă şi răguşită, care părea a unui om mai vârstnic decât el. Deşi vocea îi suna

bătrânicios, Sylvia bănui că el avea vreo douăzeci de ani.

— Michel, îți fac cunoştință cu prietena mea, Sylvia Beach, din America. Azi inaugurează o librărie de limbă engleză pe rue Dupuytren, după care dăm o petrecere. Trebuie să vii neapărat.

Chipul i s-a înroşit mai tare, şi el a zâmbit larg, cu o sinceritate care i-a mers Sylviei drept la inimă.

— Engleză? Ştiu să vorbesc puțin, şi să citesc, i s-a adresat el Sylviei *en anglais*.

— Minunat! a răspuns ea în limba sa maternă, întrebându-se cum ajunsese acest băiat să vorbească şi să citească în engleză. Ah, erau multe mistere de dezlegat la Shakespeare and Company! Da, trebuie să vii neapărat. Va fi o plăcere să te avem ca invitat.

— Aveți cumva vreun volum de Siegfried Sassoon?

— Da, a zis Sylvia, încuviințând din cap, trepidând de curiozitate să afle de ce s-ar interesa Michel măcelarul de celebrul autor englez de poezie de război.

— L-am cunoscut pe Wilfred Owen, a spus el încet, şi Sylvia a înțeles. Owen, discipolul lui Sassoon, avea multe poezii de război publicate prin reviste, dar nici o carte cu numele său, pentru că murise pe câmpul de luptă, cu o săptămână numai înainte de semnarea armistițiului. Aici, în Franța, la douăzeci şi cinci de ani.

Sylvia şi-a înclinat capul cu respect.

— A fost un om bun, a adăugat Michel, coborându-şi repede privirea.

Tocmai atunci, în spatele tejghelei din cafenea cineva a scăpat cu mare zgomot o tavă cu ceşti şi farfurioare, după cât se părea. Cu o singură mişcare energică, Michel şi-a prins haina, a tras-o peste cap şi s-a aruncat la pământ, ghemuindu-se lângă picioarele ei şi ale lui Adrienne. Dacă masa ar fi fost suficient de mare, s-ar fi vârât sub ea.

Ochii lui Adrienne s-au umplut de lacrimi, şi ea şi-a pus mâna pe spatele lui cu blândețe.

— Stai liniştit. Au fost doar nişte pahare.

Cu mişcări încete, el s-a ridicat şi s-a îndreptat de spate, dar, de data asta, cu toate că Sylvia aprecia că avea peste un metru optzeci, părea un băiețel încurcat.

— Scuzați-mă, a zis el. Obişnuința.

— O să-ți pun deoparte un exemplar din *Contraatacul* lui Sassoon, i-a promis Sylvia. Şi mai am şi altceva în minte.

Michel a dat din cap în semn de mulțumire şi şi-a văzut mai departe de drum în tăcere.

— Este unul dintre cei mai cumsecade tineri pe care îi cunosc, a spus Adrienne, cu vocea îngroşată de emoție.

— Îmi dau seama de ce.

— Am crescut împreună, nu departe de aici. Dar locul acela, lumea aceea nu mai există. Lui i-a fost mult mai greu decât mie să accepte. Acolo era în elementul său, pe când eu, nu.

— Pari să te simți în largul tău în lumea de azi, a remarcat Sylvia, gândindu-se că ea fusese nevoită să facă tot drumul până la Paris tocmai pentru o asemenea stare de linişte sufletească, simplă şi cuprinzătoare, de care Adrienne arăta că se bucură.

— Ei, bine, eu mi-am creat-o, şi este normal să sper să fie aşa. Am fost ajutată, desigur. Rinette şi Suzanne, ca şi părinții mei, m-au sprijinit întotdeauna şi mi-au încurajat ideile ciudate.

Idei ciudate:

— Vrei să spui…?

Cu palmele în sus, gesticulând cu mâinile ca şi cum erau tasurile unei balanțe, Adrienne a răspuns:

— Firea mea de tocilară, călătoria la Londra, librăria, şi da, chiar şi… Şi-a mişcat mai întâi ochii în orbite, uitându-se la clienții din cafenea, înainte de a murmura: Safismul.

Cu voce scăzută, Sylvia a întrebat:

— Ai stat vreodată de vorbă cu ei despre asta?

— Nu. Palmele ei au fluturat acum în lături, alungând ideea cu totul. Nici Michel nu cred că discută cu părinții despre prietenele sale.

Sylvia a râs.

— Ai dreptate. Cam la fel stau lucrurile şi cu mine, în mare parte. În familie, vreau să spun. Părinții şi sora mea mai mare, Holly, nu îmi pun întrebări indiscrete despre bărbați, şi nici nu mi-au bătut vreodată apropouri să mă mărit. La fel şi Cyprian. America însă e mult mai puțin tolerantă decât

Franța. La New York ar fi o crimă să… *te iubesc*, a fost cât pe ce să spună, dar s-a oprit la timp. Nu era nevoie să mai adauge ceva, pentru că Adrienne a înțeles şi fără cuvinte.

Adrienne a dat din cap şi a comentat:

— Franța este tolerantă pe hârtie, prin lege. Multe familii ca a mea închid ochii la prietenii speciali ai fiilor şi fiicelor lor. Altfel însă… A dat din mână a lehamite, ca pentru a spune *nu aşa de mult*.

— Păi Statele Unite se războiesc chiar şi pe hârtie.

— E o ruşine.

— *Oui*.

Sylvia a clătinat din cap, să scuture negura care se lăsase deodată asupra sa.

— Ei, mulțumesc că îți împarți lumea ta cu mine.

Adrienne a râs.

— *Chérie*, o s-o faci împreună cu mine.

Când?

Începuse deja să-şi piardă răbdarea.

*

Sylvia era sigură că avea să-şi amintească întotdeauna momentul din dimineața aceea, când ea şi Adrienne stăteau în dreptul librăriei Shakespeare and Company, cu puțin înainte de ora nouă, sătule după micul-dejun copios, cu cheile în mână, gata să descuie uşile şi să deschidă obloanele pentru întâia dată.

— Ştiu că n-ar trebui să deschizi mai devreme de ora zece, dar…

— Nici eu nu mai am răbdare.

În prima oră, a fost o linişte desăvârşită, timp în care Sylvia s-a uitat în jur la desenele făcute de Blake şi la paginile lui Whitman, toate înrămate şi agățate pe o bucată de perete printre rafturile ticsite. Adulmecând mirosul de piele, hârtie şi cerneală, şi-a spus, cu pieptul plin de fum de țigară şi de mândrie: *Toate astea sunt ale mele. Eu le-am făcut.*

Nici n-a avut timp să se întrebe *O să vină oare cineva?*, că în librărie au şi intrat Rinette, sora lui Adrienne, soțul ei, Paul Emile Bécat[28], şi amantul ei, Léon Paul Fargue, poetul care îi numea afectuos pe clienții statornici ai

librăriei lui Adrienne *potassons* – un joc de cuvinte pornind de la *potasser*, „a toci (la învățătură)“ –, care folosea acel „noi“ cuprinzător al verbului, *nous potassons,* pentru a se referi la cercul lor de prieteni. *Potasser* nu era însă la fel de cunoscut ca sinonimul său „a studia“, aşa că termenul sugera o anume exclusivitate. Sylvia era onorată să fie singurul *potasson* american.

Tot restul zilei a fost un du-te-vino de oameni care treceau pe la Shakespeare and Company. Librăria ei! Cei mai mulți erau *potassons* care îi călcau pragul să o salute, să-şi facă o fişă de împrumut, să cumpere o carte sau două, promițând că aveau să se întoarcă mai târziu pentru petrecere. Mai erau însă şi numeroşii vecini care veneau din curiozitate. „Am urmărit ce se întâmplă şi m-am întrebat ce poate fi ceva numit Shakespeare and Company“, după cum s-a exprimat monsieur Desautel, un doctor din apropiere.

După ce soarele de toamnă a apus şi s-a lăsat întunericul, Adrienne şi Rinette au început să aducă tăvile cu mâncarea pregătită de Adrienne. Sylvia s-a minunat încă o dată de tot acel belşug, întrebându-se dacă acesta, ca şi tulburarea lui Michel de dimineață de la cafenea, nu era cumva un fel de reacție la război – un *oui, merci* răspicat pentru că puteau, din nou, să se bucure de un dezmăț cu mâncare şi băutură.

Şi-a pus pantofii lui Cyprian şi şi-a aprins o țigară, primindu-şi oaspeții pe măsură ce soseau. Atunci a apărut şi Michel, care a salutat-o pe Sylvia ca un vechi prieten, cu săruturi pe obraz şi scuze pentru întârziere.

— Aveam de gând să vin mai devreme, dar m-am hotărât să mă duc acasă mai întâi, să mă curăț de resturile de măruntaie.

— Nici vorbă de întârziere, şi bine ai venit! Ți-am pregătit volumul lui Sassoon. Dar, mai întâi, ia un pahar cu vin.

În mod miraculos, la petrecere venise atât de multă lume, încât oamenii care mâncau şi beau s-au revărsat pe stradă.

— Când ai de gând să ții discursul? a întrebat-o Cyprian când luna strălucea puternic, şi petrecerea era în toi.

— Nu fi ridicolă! Un discurs?

— Sylvia, trebuie să spui câteva cuvinte, a întărit Adrienne.

A înghițit şi i s-a pus deodată un nod dureros în gât. Fără să-i mai dea timp surorii sale să se dezmeticească, Cyprian a lovit cu o linguriță de argint în paharul său de vin, iar sunetul, ca un clopot de biserică îndepărtat, i-a amuțit

pe rând pe invitați până s-a făcut linişte.

Prea scundă pentru a-i vedea şi pe cei din spate, Sylvia s-a uitat în jur, căutând ceva pe care să se urce. Unde era afurisitul de taburet pe care îl folosise pentru a stivui cărțile pe rafturile cele mai de sus?

Adrienne l-a adus în grabă şi l-a aşezat în fața Sylviei cu o plecăciune. De îndată ce s-a urcat pe el, mulțimea a ovaționat. În loc să fie entuziasmată, Sylvia se simțea adânc neliniştită.

Privind în jos, a văzut pantofii lui Cyprian, apoi a ridicat ochii şi a dat de privirea neclintită şi încurajatoare a lui Adrienne ațintită asupra sa. A tras adânc aer în piept şi a spus:

— Vă mulțumesc tuturor că ați venit în seara asta. Pentru mine înseamnă enorm să văd atât de mulți prieteni vechi şi să cunosc atât de mulți alții noi… *De ce, ah, de ce nu m-am pregătit pentru asta?*

Într-o clipă, l-a văzut pe Michel şi a ştiut imediat ce ar trebui să spună mai departe.

— Cu un an în urmă, aproape în aceeaşi zi, America, Marea Britanie şi Franța au semnat un tratat care să pună capăt unui război aşa cum națiunile n-au mai văzut. Dar *liberté, égalité, fraternité* au triumfat, şi, chiar aici, în acest loc de dialog între gândirea engleză şi cea franceză, avem prilejul să ne bucurăm de avantajele păcii: literatură, prietenie, conversație, dezbatere. Să ne bucurăm mult de timp de ele, şi fie ca acestea – şi nu tunurile şi grenadele – să devină armele noilor revolte.

De jur împrejur a izbucnit un cor de „bravo, bravo!“ şi *„salut!“* şi *„félicitations!“*, şi – îmbujorată la față de mândrie şi emoție – Sylvia s-a dat jos ca să se piardă din nou în mulțime.

De îndată ce a găsit un moment prielnic, l-a tras de mânecă pe Michel şi i-a oferit două cărți.

— Volumul lui Sassoon este cadou, a spus ea, iar Whitman este un împrumut de la bibliotecă. Îl aduci înapoi când ai terminat de citit. Sunt curioasă dacă îți place.

Michel i-a răspuns cu un zâmbet care ar fi topit şi țurțurii de la un acoperiş din New Jersey.

— Mulțumesc, mademoiselle Beach.

— Sylvia.

— Sylvia, a zis el, dând din cap. Să nu dai cu împrumut prea multe cărți, *s'il te plaît*[29]. Vreau să rămâi în afaceri.

— Nu voi da. Pentru că şi eu vreau.

Dacă nu era plăcerea de a retrăi acea seară sporovăind entuziasmată cu Adrienne, Cyprian şi Rinette, curățenia de după i s-a fi părut Sylviei că durează o veşnicie.

— Ți-am spus eu că se mănâncă tot, a remarcat Adrienne cu mândrie, în timp ce strângeau resturile şi firimiturile de la petrecere.

— Doamne, chiar ai îndrăznit să te îndoieşti de tentațiile culinare ale soră-mii? a râs Rinette. Mă mir că ai scăpat cu viață după asemenea îndoieli!

Cyprian a râs cu poftă:

— Al doilea nume al Sylviei este Îndoială.

— Îndoiala mea n-a avut nici o legătură *cu cât de bun este ospățul*, a spus Sylvia. Pur şi simplu nu mi-am imaginat că va veni atât de multă lume.

— Eu da, a zis Adrienne, zăbovind asupra Sylviei cu o privire care i-a aprins inima.

Miezul nopții le-a găsit pe amândouă în sfârşit singure în librăria pusă la punct.

— Mulțumesc, Adrienne, a spus Sylvia. Nu-mi ajung toate mulțumirile din lumea asta.

Adrienne i-a luat mâna Sylviei şi a privit-o, cu ochii aceia de un albastru senin sub sprâncenele negre, şi buzele ei, o linie întunecată şi delicioasă pe fața-i palidă, ca de fildeş adevărat. Atâtea contraste. Sylvia se gândi că ar fi în stare s-o privească pe Adrienne la nesfârşit, fără să se plictisească vreodată. Se întrebă ce văzuse Adrienne pe chipul său.

Spre uluiala sa, Adrienne i-a dus mâna la gură şi i-a sărutat palma, apoi câte un deget pe rând, închizând ochii de parcă s-ar fi delectat cu bunătățile preferate. Sylvia a închis şi ea ochii, cu pielea înfiorată la fiecare atingere a buzelor şi a limbii lui Adrienne. Nu bănuia că, dintre toate locurile, în mâinile ei se găseau atâtea *senzații*. *Mâinile sale*. Când a îndrăznit să deschidă ochii, şi-a întins uşor mâna, pentru a cuprinde în căuşul ei obrazul lui Adrienne. Şi-a lăsat degetele să se împletească în coama aceea de păr negru. Cu ochii deschişi acum, Adrienne s-a aplecat spre Sylvia şi s-au sărutat. A început încet şi timid, iar senzația buzelor lui Adrienne lipite de ale ei a făcut să-i

vibreze fiecare nerv. Curând, s-au trezit cu ochii închişi şi brațele strâns înfăşurate una în jurul celeilalte, şi sărutările au devenit excavări; tot ce nu ştiuseră una despre cealaltă până în noaptea aceea urma, se pare, să fie cunoscut atunci. Dinții li s-au ciocnit, suspinele s-au amestecat, şi degetele au început să umble la nasturi şi fermoare.

Cu paltoanele descheiate pentru a-şi răcori trupurile în aerul nopții de noiembrie, au reuşit să ajungă de la librărie în patul lui Adrienne, explorându-se una pe alta ore întregi, care au lăsat-o pe Sylvia încinsă, epuizată şi cu o durere plăcută în trup. Adrienne era magnifică – fermă sub pielea ei netedă, moale, sigură pe sine în orice mişcare a degetelor şi a limbii. A inspirat-o pe Sylvia să fie mai îndrăzneață decât fusese vreodată, să-şi strecoare mâinile pe sub şi între haine, membre şi pliuri, potolind nesațul care îi fusese refuzat toată viața.

Nu ştiuse niciodată câtă plăcere putea fi înăuntrul trupului său. Aşadar, despre *asta* scriau toți. Nu-şi mai amintea ultima oară când, prin comparație, viața făcuse cărțile să pălească. Dar făcuse oare asta vreodată? Acum, că ştia, nu mai era cale de întoarcere.

---

27. Măcelărie (în fr., în orig.).

28. Pictor, cunoscut azi mai cu seamă pentru portretele făcute scriitorilor francezi şi pentru ilustrațiile erotice (1885–1960). (N. red.)

29. Te rog (în fr., în orig.).

Capitolul 5

Orele de desfătare petrecute în patul lui Adrienne, după ce fiecare îşi închidea librăria, i-au dat Sylviei sentimentul că lumea – sau lumea sa, cel puțin – se schimbase iremediabil. Chiar şi Cyprian băgase de seamă. Înainte de a se întoarce în America la începutul anului 1920, când i s-a terminat contractul, a remarcat:

— Nu te-am văzut niciodată atât de *mistuită*.

Faptul că era îndrăgostită de Adrienne îi schimbase până şi felul de a citi. În loc să tânjească şi să sufere când citea pasaje despre amor şi pofte trupeşti, acum se simțea parte a acestei lumi, cu binecuvântarea lui Adrienne. Acum putea cu adevărat să simtă prin vine descătuşările de care Stephen Dedalus se temea atât şi pe care şi le dorea atât de mult în *Portret*. Cu pofta regăsită, s-a pus pe citit şi recitit fragmentele din noul roman al lui Joyce, *Ulise*, publicate în serial de *The Little Review*, şi pe care de un an le urmărea cu interes. O dată în plus, istoria lui se desfăşura la Dublin, cu toate că Sylvia citise că Joyce nu mai călcase de ani de zile în țara sa natală şi că trăia în exil, asemeni eroilor lui Homer după care *Ulise* fusese modelat în mod genial.

Joyce îl adusese aici pe Stephen din *Portret* şi îi găsise un prieten în persoana lui Leopold Bloom, mai bătrân şi mai jovial. Descriind în cele mai mici detalii fiecare cuvânt, gând sau mişcare ale lui Stephen şi Leopold pe parcursul unei singure zile – 16 iunie 1904 – petrecute în capitala irlandeză, noul roman al lui Joyce părea că vrea să arunce în aer toate suprafețele protectoare ale vieții moderne, la fel de nemilos precum grenadele care bombardaseră satele şi tranşeele din întreaga Europă. Indiferent dacă personajele sale se aflau într-o privată, ori discutau despre *Hamlet*, Joyce nu cruța nici un detaliu, aducând la acelaşi nivel vulgarul şi sublimul. Era un roman care nu tolera compromisul şi era neîndurător în a le face lui Stephen şi Leopold, cu acuitate, portretul spiritului şi trupului.

În acelaşi timp, insistența romanului asupra unor detalii minuțioase şi realiste stârnea controverse în Anglia şi America, unde revistele care îi publicaseră capitolele erau confiscate de către Societatea pentru Suprimarea Viciului din New York a lui John Sumner şi declarate obscene. De curând, Margaret Anderson se plânsese de asta în editorialele ei din *Little Review*, şi Sylvia îi împărtăşea indignarea. Bine, înțelegea de ce anumiți cititori n-ar fi vrut poate să-l urmeze pe Bloom la privată, dar să interzici cartea? Cititorii aveau nevoie să li se deschidă ochii asupra onestității şocante a cărții, dar şi asupra prozei sale curajoase, întrucât provocările romanului conțineau adevărul său cel mai important: *lumea aşa cum o cunoşteam a luat sfârşit, şi este momentul să trecem la ceva cu totul înnoitor*. Joyce nu doar că renunțase la ghilimele[30], dar chiar, uneori, lua în derâdere cu totul convențiile legate de propoziții şi paragrafe, pentru a pătrunde cât mai adânc posibil în mintea personajelor sale – unde, la urma urmei, nu există gramatică. Era cu adevărat un roman al timpului lor. Se întreba ce gândea un cititor ca Michel: se identifica el oare cu modul în care *Ulise* reconstituia înțelesul lucrurilor?

Ea se simțea fără suflu şi în acelaşi timp însuflețită de fiecare dată când îşi ridica ochii de pe vreun episod publicat în *The Little Review*, iar scrisorile primite din America nu făceau decât să-i întărească sentimentul că această carte a lui Joyce era necesară.

Prietena ei din copilărie, Carlotta Welles, îi scria:

Nu-mi vine SĂ CRED că legea Volstead[31] intră în vigoare din prima lună a anului viitor. Este o parodie absolută, şi încă una absurdă. Dumnezeule, toți cunoscuții noştri şi-au umplut pivnița cu băutură cât pentru o generație. Unii chiar şi-au săpat pivnițe ca să încapă totul. Cum să fie asta o schimbare în bine? Când se vor învăța oare vreodată?

Maman i-a scris:

Tare-aş vrea să te vizitez la Paris, scumpa mea. Mi-e teamă ca țara asta să nu se lase pradă instinctelor sale cele mai josnice. Lăcomia e de nestăvilit. Tatăl tău ține tot timpul predici pe acest subiect, dar eu cred că bărbații care ies din biserică împreună cu nevestele lor duminică dimineața, luni merg la muncă pentru a i se închina lui Pluto. Mi-aş dori ca legea Volstead să înfrâneze avariția, şi nu beția.

Până şi Cyprian remarcase tot felul de probleme de acelaşi soi:

Mi-e dor de tine, soră dragă, dar şi de Paris. New Yorkul clocoteşte de ură şi de teamă. Politicienii irlandezi aflați la putere susțin că familiile lor n-au fost niciodată imigrante, aşa că fac presiuni în favoarea unor restricții mai dure privind locuințele, oamenii încă se tem să nu ia gripa spaniolă, iar cei de la poştă pun mâna pe reviste şi romane şi le aruncă pe foc. La orice lucru, cât de cât interesant, compatrioții noştri se dau de ceasul morții moralmente, iar asta sugrumă toate artele, inclusiv filmele.

După câte se părea, clasa conducătoare din America voia să scoată în afara legii tot ce îi ofensa simțul decenței, aşa că orice carte, piesă de teatru, film, organizație, activitate sau persoană care miroseau a viciu sau sugerau o viață diferită de ilustrațiile cuminți din *Saturday Evening Post* riscau să fie reduse la tăcere. În mod ironic, tocmai aceste acțiuni de suprimare amplificau problemele de care se temeau – dădeau naştere la şi mai mult anarhism şi marxism, la şi mai multe proteste şi tulburări – şi la cărți precum *Ulise*, care urmăreau să deschidă mințile mai degrabă decât să închidă gurile.

Ei bine, Sylvia voia să facă rost de *Ulise* imediat ce era publicat în volum, şi să-i îndemne pe toți să citească revistele cât timp aveau să mai apară. *De fapt*, s-a jurat ea, *am să fac tot posibilul să susțin scriitorii care sunt parte a acestui proiect modern al scrisului onest*. Din fericire, numărul lor părea a fi în creştere.

*

Pe Malul Stâng[32], toată lumea o cunoştea pe excentrica scriitoare din California, Gertrude Stein, în a cărei colecție faimoasă se găseau tablouri semnate de Cézanne, Matisse, Gauguin şi alți maeştri din ultimele câteva decenii. Oricine era cineva în Parisul boem ajungea în cele din urmă să fie invitat la ea la masă, unde să discute despre noua literatură şi revoluția artelor. Picasso însuşi era invitat permanent, şi Jean Cocteau care, în acelaşi timp, era un client statornic al librăriei lui Adrienne. Sylvia se întreba dacă miss Stein va binevoi să intre în mica sa librărie; fără îndoială, în atâția ani de când locuia la Paris, americanca găsise cu siguranță o cale de a face rost de cărți în limba ei maternă, aşa că probabil nu avea nevoie de Shakespeare and

Company. Şi totuşi, Sylvia spera ca reputația ei în creştere şi prietenii comuni să fie de ajuns pentru a o ispiti să-i calce pragul. Ar fi un fel de botez.

— *Madame* Stein, a corectat-o Adrienne cu prefăcut respect când Sylvia şi-a exprimat această dorință în timp ce, umăr la umăr, curățau cartofi la chiuveta din bucătărie.

Adrienne pregătea în seara aceea *gratin dauphinois*[33], şi Sylviei îi lăsa deja gura apă doar la acest gând.

— Duce o viață retrasă, nu? a continuat Adrienne. Sau, mai degrabă, cheamă lumea la ea? Nu prea e *flâneuse* de felul ei. Aşa mi-a zis Cocteau.

— Aşa am auzit şi eu. Dar pot să visez, nu?

— Aprobarea ei ar da o anumită… greutate librăriei, e-adevărat. Dar ce zici de madame Wharton[34]? Şi ea i-ar putea inspira pe ceilalți americani să dea o raită pe aici, nu-i aşa?

— *Peut-être*. Dar nu mai locuieşte la Paris, nu-i aşa? Stă la un domeniu din Oise, cred, iar iarna merge pe Coasta de Azur. Cred că este prea cu nasul pe sus pentru o prăvălioară înjghebată ca a mea.

— *C 'est vrai*[35]. Când locuia în arondismentul şapte, pe rue de Varenne, o vedeam din când în când pe la evenimente, şi avea un aer mai degrabă burghez decât boem.

Sylvia a ciocnit cu Adrienne paharul cu vin Sancerre, toastând *Vive la bohème*[36]. S-au sărutat, şi Sylvia a reacționat cu fiecare atom din ființa sa.

*

În sfârşit, într-o zi călduroasă de iunie din 1920, *Grande Dame* Stein, însoțită de Alice Toklas[37] a intrat în librăria ei, mişcându-se cu greutate. Sylvia a remarcat imediat că Alice era opusul lui Gertrude în multe privințe: prima era vioaie, slăbuță şi avea păr negru cu tunsoarea bob la modă, cealaltă fiind greoaie, masivă, cu o cască de păr cărunt tuns scurt. Cât despre Gertrude însăşi, era o persoană impunătoare, nu doar prin statura şi circumferința pe care şi le asuma cu distincție, cât şi prin rochia severă de culoarea antracitului şi felul în care chipul ei roşcovan părea veşnic încruntat. Ochii ei negri ca de vultur s-au înfipt pe figura Sylviei.

— Bună ziua, a salutat miss Stein şi s-a dus glonț la biroul unde Sylvia sorta corespondența de peste zi şi încerca să găsească o formă de salut care să

nu fie prea linguşitoare, întrebându-se dacă miss Stein putea să-şi dea seama că şi ea forma un cuplu cu o femeie.

Cyprian îi dăduse odată un monoclu pe care să şi-l pună special pentru asemenea ocazii, întrucât ținuta ei obişnuită, compusă dintr-o fustă şi o jachetă, nu spunea prea multe despre ea în această privință, în afară de faptul că nu-şi permitea haine la modă şi că se îmbrăca decent. Doar că nu ştia unde era micul monoclu. *Acum nu mai e nimic de făcut.*

Sylvia a întins brațul pe deasupra țigării aprinse din scrumieră pentru a-i da mâna şi a spus:

— Bună ziua. Eu sunt Sylvia Beach. Puteți să-mi spuneți Sylvia.

— Iar eu sunt Gertrude Stein. Gertrude. I-a strâns mâna cu fermitate. Iar ea este Alice Toklas. Alice.

Sylvia şi Alice au dat şi ele mâna, surâzând politicos.

— Am auzit vorbindu-se despre librăria dumitale, a spus Gertrude, aruncând împrejur o privire scrutătoare. În mod evident, aveți aici un mare număr de cărți. Mai multe decât mă aşteptam.

Sylvia nu era sigură ce se aştepta Gertrude să găsească la Shakespeare and Company, dar a dat din cap şi a spus:

— Mulțumesc. Facem tot ce putem ca să avem rafturile pline.

Atrasă parcă de un magnet, Gertrude s-a îndreptat spre cărțile de la sfârşitul alfabetului. Sylvia a văzut cum autoarei îi sclipeau ochii spre cărțile sale de pe rafturi şi cum s-a simțit uşurată că erau toate, mai puțin una.

— Săptămâna trecută am împrumutat exemplarul din noua ediție la *Muguri tandri*[38] şi aştept şi altele pe care să le vând.

Drept răspuns, Gertrude a încuviințat fără vorbe, apoi s-a dus spre stânga până la primele litere ale alfabetului. Alice a fost atrasă de revistele etalate lângă vitrină şi a ales ultimul număr din *The Dial* . După ce a cercetat rafturile, Gertrude a declarat:

— N-aveți nimic de John Fox Jr. *Cărarea pinului singuratic* este un mare roman.

Sylviei nu-i venea să-şi creadă urechilor. Bestsellerul despre Munții Apalaşi? Cerut de cea mai cunoscută scriitoare citadină avangardistă din țara sa? Credea doar pe jumătate că miss Stein glumea pe seama sa. Poate pentru că Gertrude era ea însăşi originară din vestul Statelor Unite, care i se părea

Sylviei un ținut sălbatic, necucerit, la fel de îndepărtat pentru ea ca şi Madagascarul? Gândindu-se la răspunsul cel mai prudent, a zis:

— Voi avea grijă să-l comand.

— Excelent, a spus Gertrude cu căldură, încrucişându-şi mâinile în față, cu un aer satisfăcut. Spune-mi, Sylvia, ce te-a făcut să deschizi librăria asta în Paris? Presupun că este şi altceva în afară de viața noastră de noapte.

Aşa deci, n-aveam nevoie de monoclu. Sylvia remarcase că, în rândul femeilor, trimiterile la viața de noapte a oraşului descriau adesea scenele care se găseau pe Edgar-Quinet, sau în cartierele Pigalle şi Montmartre.

— Îmi place viața de noapte, a declarat ea, zâmbind. Dar aveți dreptate, a fost mai mult de-atât. Mi s-a părut că oraşului îi lipsea o asemenea librărie şi am dorit să umplu acest gol, a spus ea, surprinsă de cât de simplă era explicația, în pofida faptului că realitatea cuprindea o sută de alte momente cu Adrienne, Suzanne, Cyprian, mama, o viață întreagă de lecturi şi un an petrecut la Paris în copilărie, care o schimbaseră pentru totdeauna.

Gertrude a dat din cap aprobator:

— Şi eu m-am jucat cu ideea asta cândva, recunosc. Dar prefer să scriu fraze în loc să le vând.

— A avea o librărie înseamnă mult mai mult decât să vinzi nişte fraze. Înseamnă să pui frazele potrivite în mâinile potrivite.

Ca ale lui Michel, care îl îndrăgise pe Whitman şi se întorcea după şi mai multe cărți. Sylvia îl îndrepta puțin câte puțin spre Joyce, Eliot[39], şi Williams[40], şi alți noi scriitori de seamă.

— Într-adevăr, a răspuns nu prea convinsă Gertrude.

Sylvia a băgat de seamă că Alice, care stătuse mereu tăcută cu vraful ei de reviste, atentă însă la fiecare cuvințel, şi-a înăbuşit un zâmbet sarcastic.

Temându-se, după răspunsul scurt al lui Gertrude, că depăşise măsura, Sylvia a adăugat:

— Nu am decât cuvinte de recunoştință pentru autorii care scriu fraze. Ele mi-au schimbat viața.

Ce ciudat, a realizat ea pentru prima dată, că înființarea librăriei Shakespeare and Company i-a alungat dorința tinerească de a deveni ea însăşi scriitoare. A ajutat-o mult şi faptul că părinții au sprijinit-o în încercarea sa; amândoi îi trimiteau scrisori în care îşi exprimau mândria şi îi puneau tot

felul de întrebări despre cum mergeau lucrurile la librărie.

— Fraza suferă acum mari schimbări.

Sylvia era cât pe ce să izbucnească în râs. Era întru totul de acord cu Gertrude, dar din gura ei suna atât de pedant.

— Şi pentru asta vă sunt recunoscătoare, a declarat Sylvia pe tonul său cel mai politicos. Sunt o cititoare avidă a scrierilor dumneavoastră, miss Stein… Gertrude… Şi cred că proiectul legat de limba engleză este extrem de important.

— Văd că ai toate revistele la care sunt abonată.

— Încerc să fiu la zi.

— Şi pe care o preferi?

Un test.

— N-aş putea alege una anume. Dar trebuie să vă spun că mă atrage *The Little Review*.

Gertrude s-a încruntat.

— Mda, a răspuns ea cu greutate după o pauză. Miss Anderson are multă considerație pentru numeroşii artişti pe care îi admir, iar fotografiile lui Man Ray pe care le reproduce sunt deosebit de bune. Numai că acum îl publică pe *irlandezul ăsta, James Joyce*.

— *Ulise*, da. Păcat că poşta din Statele Unite continuă să confişte numerele revistei în care apar capitole din roman. Nu ştiu niciodată dacă am să primesc ultimul număr.

Era limpede că Gertrude Stein avea o opinie diferită față de creația *irlandezului acela*, însă, cu toate acestea, nu se putea abține să nu-şi arate entuziasmul; îi dădea aceeaşi emoție ca atunci când trimitea bilețele pe furiş la şcoală.

— Poate că nu îmi plac paginile lui Joyce, dar sunt de acord că poşta americană a depăşit limitele. Cenzura nu cadrează cu democrația. Sau cu arta.

— Aşa este. Sylvia a zâmbit, încântată că existau unele lucruri cu care erau complet de acord.

— Cred că este momentul să-mi fac o fişă, a declarat Gertrude.

Sylvia i-a dat doar lui Gertrude, nu şi lui Alice, un formular pentru biblioteca de împrumut, iar noua sa abonată s-a oprit, după ceva căutări, la un exemplar din *Scrisorile* lui George Meredith[41].

— Ştiai că a fost nominalizat *de şapte ori* pentru Premiul Nobel şi că nu l-a primit niciodată? a întrebat-o Gertrude.

— Dumnezeule, nu. De şapte ori?

Stein a ciocănit uşor în copertă, şi a spus:

— Mă întreb dacă a scris despre asta aici.

— Vă rog să-mi spuneți şi mie.

După ce Gertrude Stein şi Alice Toklas au plecat, Sylvia a simțit cum o străbate un freamăt de emoție. În librăria ei intrase o celebritate literară veritabilă! Era o zi de pomină, şi Sylvia n-a stat locului toată după-amiaza şi seara.

— Aşa m-am simțit şi eu când Jules Romains a venit pentru prima dată la librăria mea! Dădusem lovitura! a exclamat Adrienne pe seară, când împărțeau încă una dintre mesele sale delicioase: cotlete de miel cu garnitură de orez fiert cu morcovi. Mai aveau salată de murături, apoi, la felul doi şi trei, le aşteptau un platou de brânzeturi şi nişte portocale spaniole. Sylvia se felicita că nu-i fusese foame peste zi, pentru că nu-şi permitea hainele noi de care ar fi avut nevoie dacă ar fi mâncat tot aşa de dimineață până seara.

— Aproape că mă simt jenată să recunosc cât de fericită am fost, a declarat Sylvia.

— Dar de ce?

— Ştii, la noi acasă, Cyprian era întotdeauna cea care căuta să fie în centrul atenției. Şi o primea. Uneori eram geloasă, dar eu n-aveam ceva de oferit lumii aşa, ca ea. Din când în când, mă scăldam în reflexul gloriei sale, deşi eu mă simt în largul meu să fiu în umbră. În librărie însă, parcă le pot avea pe amândouă: să stau retrasă, dar şi să mă fac remarcată cu vreo reuşită de-a mea.

Niciodată nu făcuse o asemenea mărturisire cu voce tare şi, brusc, se temu de reacția lui Adrienne.

Adrienne i-a aşezat Sylviei o şuviță de păr după ureche, şi Sylvia s-a simțit ca străbătută de un impuls electric.

— Să nu-ți fie teamă de talentele tale. Ai atât de mult de oferit.

De ce oare se îndoia Sylvia? Talentele lui Adrienne păreau mai mari decât ale ei, ca un copac cu ramuri mai bogate şi rădăcini mai adânci. Conducea La Maison şi, în plus, scotea o revistă ocazională şi scria eseuri. Era o

bucătăreasă desăvârşită. Dar apoi îi răsuna în minte remarca lui Cyprian, făcută cu un an în urmă: *Adrienne îmi pare o femeie cu pofte*, *care se plictiseşte uşor*.

Absurd, şi-a zis ea, Adrienne îi fusese ani de zile fidelă lui Suzanne, librăriei şi prietenilor săi. De nu şi-ar mai face griji că nu-i era îndeajuns.

---

30. În limba engleză, dialogul este marcat prin ghilimele.

31. Legea privind prohibiția băuturilor alcoolice, în vigoare în Statele Unite între 1920 şi 1933.

32. Rive Gauche (fr.). Literal, termenul se referă la malul stâng al Senei. În anii 1920, zona Montparnasse adăpostea o comunitate puternică de scriitori, artişti, compozitori, filozofi.

33. Preparat de cartofi cu smântână la cuptor.

34. Edith Wharton (1862–1937), scriitoare americană, autoare, printre altele, a romanului *Madame de Treymes* (1907), care descrie comunitatea americanilor din Paris.

35. E adevărat (în fr., în orig.).

36. Trăiască boema (în fr., în orig.).

37. Alice Babette Toklas (1877–1967), partenera de viață a lui Gertrude Stein. (N. red.)

38. *Tender Buttons*, volum de versuri al lui Gertrude Stein, publicat în 1914.

39. T.S. Eliot (1888–1965), poet, dramaturg, eseist, publicist, considerat unul dintre cei mai importanți autori ai secolului XX. Laureat al Premiului Nobel.

40. William Carlos Williams (1883–1963), poet şi prozator american.

41. Romancier englez din perioada victoriană (1828–1909).

Capitolul 6

La numărul 8 pe rue Dupuytren, soarele de început de iulie o ardea pe spate în timp ce descuia uşa principală a librăriei, după care a deschis obloanele, pentru a da la iveală cărțile şi revistele expuse în vitrinele mari. A zâmbit văzând teancul său statornic de *Fire de iarbă*, noua ediție din *Visul unei nopți de vară* şi colecția de povestiri *Winesburg, Ohio* a lui Sherwood Anderson[42], alături de revistele literare. Cu librăria deschisă oficial, Sylvia s-a apucat să pregătească al doilea rând de cafele al dimineții – primul îl băuse împreună cu Adrienne la micul-dejun – în odăița din spatele librăriei. Apoi, cu ceaşca aburindă în mână şi țigara tocmai aprinsă, s-a aşezat într-unul dintre scaunele donate de biserică, a căror tapițerie verde-jad se decolorase şi se tocise aproape de tot acolo unde odihnea acum posteriorul său, cu registrul contabil pe genunchi.

Cât de mult ura socotelile. Nu erau punctul ei forte – mai ales că, ei bine, dacă voia să fie cinstită cu sine însăşi, afacerea nu mergea tocmai ca pe roate. Se descurca oarecum, dar era departe de a-i putea da mamei banii înapoi. Adrienne îi spunea să aibă răbdare, că nu trecuse nici un an de când deschisese, iar mama o asigura de fiecare dată că nici nu se gândea să primească vreodată banii înapoi, dar, cu toate acestea, Sylvia continua să fie îngrijorată. Se gândise că Shakespeare and Company – prima de felul său! – urma să dea lovitura la Paris. După ceva tam-tam la început, când apăruseră anunțuri în majoritatea ziarelor din Paris şi în câteva din New York şi Boston, urmase mai degrabă un vânticel, nu o tornadă.

S-a chinuit cu câteva coloane de cifre, spunându-şi că, dacă termina şi nu intra nimeni, avea să închidă cam o oră, ca să meargă la La Maison s-o vadă pe Adrienne. Deşi gândul o atrăgea, a fost totuşi bucuroasă când sosirea lui Valery Larbaud a făcut-o să şi-l schimbe. A sărit de pe scaun, cât pe ce să răstoarne ceaşca goală şi scrumiera plină, exclamând:

— Larbaud! Credeam că eşti la Vichy până în septembrie!

S-au îmbrățişat şi sărutat pe amândoi obrajii, după care Larbaud i-a spus:

— A trebuit să trec pe-acasă, să verific nişte lucruri, şi m-am gândit să intru aici să văd, ai ultima carte a lui Millay[43], sau ceva nou de la Williams?

— N-am nimic din ce n-ai citit deja, a spus ea, simțind valul obişnuit de satisfacție la gândul că îşi cunoştea bine meseria şi flatată că cineva de statura lui Larbaud se baza pe ea pentru a primi sugestii de lectură. Dar, oricât de mult îi plăcea să pună exact romanul potrivit în mâinile vreunui necunoscut aflat în trecere şi ca aceeaşi persoană să devină apoi un prieten care se întoarce pentru alte cărți, cea mai mare plăcere pentru ea era să fie *la concierge*[44] pentru lecturile în limba engleză a Parisului, aşa cum o numise Ezra[45] de curând. Dragul de Ezra. Îşi găsise singur drumul spre Shakespeare and Company, de cum sosise la Paris cu doar câteva săptămâni în urmă.

— Noua carte a lui Millay, *Câteva smochine printre ciulini*, n-a ajuns încă la mine, a continuat ea. Sper să vină curând.

— Păstrează-mi un exemplar când soseşte, a spus Larbaud, luând în mână ultimul număr din *Chapbook*[46], îl răsfoi, apoi se opri să citească una din poezii. Oftă şi îl lăsă jos. *À propos* de scriitori străini, am auzit că James Joyce este în oraş.

— Cum ai reuşit să afli înaintea mea? a întrebat Sylvia, simulând groaza.

Deşi se simțea cumva jignită. Cum să nu afle tocmai ea? Şi de ce nu trecuse pe la librărie? Pe de altă parte, auzise că Joyce citea şi vorbea în mai multe limbi străine. Poate, cât timp se afla în Franța, se mulțumea să citească în franceză. Dar nu fusese nici la librăria lui Adrienne. *Ce-aş spune dacă el* chiar *ar intra pe uşa aceea?* i-a trecut prin minte.

— Ei, Sylvia, ai răbdare. Ştii că este doar o chestiune de timp până când o să aibă nevoie de un exemplar din *Fire de iarbă*, a tachinat-o Larbaud, cu o sclipire în ochi.

Sylvia afla că puțini erau cei care înțelegeau de ce îl iubea pe poetul de secol nouăsprezece Whitman la fel de mult ca pe foarte modernii Joyce, Eliot sau Pound, ale cărui poeme începu să le aprecieze mai mult pentru vizitele lui la librărie. Larbaud însă îl înțelegea pe Whitman. Dacă se gândea bine, la fel şi Pound.

— Să-i trimit, oare, un exemplar din partea Shakespeare şi Company?

— Nu, cred că ar trebui să-l laşi să fie farul care îi luminează calea, a răspuns el, şi amândoi au izbucnit în râs.

Apoi, chemaţi parcă de lumina soarelui, trei clienţi s-au abătut pe la librărie şi au început să răsfoiască nişte cărţi, aşa că era momentul ca ea să-şi pună tichia de librăreasă şi să-i ajute să găsească acea carte pe care o căutau, volumul de care nu ştiuseră că au nevoie, dar care putea foarte bine să le schimbe viaţa.

Michel a trecut pe acolo într-o zi de vineri caniculară, când Sylvia tânjea în librăria înăbuşitoare după un pahar de ceai cu gheaţă american, aşteptând cu nerăbdare ziua următoare, când avea să închidă devreme ca să pornească spre Rocfoin, unde părinţii lui Adrienne locuiau într-o casă încântătoare cu acoperiş de paie. Acolo, departe de zgomotul şi de căldura oraşului, puteau să înoate, să culeagă flori sălbatice şi să citească în scaunul de grădină înainte de a se aşeza la o masă delicioasă care, de cele mai multe ori, însemna fructe de pădure cu nişte *fromage blanc*[47] din partea locului, baghetă, *saucisson sec*[48] şi un vin roşu tare, făcut de unul dintre vecini. *Maman* şi *papa* Monnier o primiseră cu braţele deschise, ca pe o a doua fiică, iar ea le era recunoscătoare pentru că aflase un refugiu într-o familie atât de plăcută şi apropiată.

— *Bonjour*, a salutat-o Michel, cu un zâmbet larg pe faţa cu dâre de sudoare.

Avea mânecile cămăşii suflecate, lăsând să i se vadă braţele arse de soare şi acoperite de păr.

— Organe, a spus el, punând pe biroul Sylviei un pachet ambalat în hârtie cafenie.

Trecea adesea să-i dea câte ceva de gătit pentru Adrienne.

— Aşteaptă s-o pun în răcitor, a zis ea, sperând că blocul de gheaţă dinăuntru era suficient de mare ca să păstreze carnea proaspătă până la închidere. Aşa părea să fie, şi atunci a ţinut mâna pe el câteva secunde cât să se răcorească, înainte de a se întoarce grăbită la Michel, care răsfoia ultimul exemplar din romanul lui F. Scott Fitzgerald, *Dincoace de paradis*. Cartea dispărea de pe rafturi văzând cu ochii; de când apăruse în martie, abia reuşea s-o aibă mereu în stoc.

— E bună? a întrebat-o el. Soră-mea mi-a spus s-o cumpăr dacă o ai.

— Este, a zis Sylvia, şovăind.

— Nu pari prea convinsă, a răspuns el.

— Ba sunt. Este un roman de debut magistral şi promițător, a spus cu mai mult entuziasm decât era necesar – deşi, la urma urmei, era adevărat. Sunt curioasă să aflu părerea ta şi a lui Geneviève.

Ceea ce iarăşi era adevărat. Dar Sylvia s-a dus la secțiunea „Joyce“, a scos de pe raft un exemplar din *Portret al artistului din tinerețe* şi i l-a înmânat lui Michel.

— Sunt curioasă să-ți aflu părerea şi despre asta. Cartea lui Fitzgerald îi datorează ceva şi romanului lui Joyce.

El a dat din cap:

— Recomandările tale au fost întotdeauna excelente, aşa că am încredere în tine.

Au mai stat puțin de vorbă despre planurile lor de sfârşit de săptămână, şi când el i-a spus evaziv că nu făcea *rien*, vorbele îndrăznețe ale Sylviei i-au scăpat din gură înainte ca ea să le poată opri:

— Nimic? Michel, ar trebui să inviți toate fetele drăguțe din cartier!

La aceste cuvinte, obişnuitele pete rumene de pe chipul lui s-au unit într-o roşeață aprinsă, de stinghereală.

— Ah, înțeleg… le inviți!

— Dar nu pe *toate*. Doar una singură. Julie. O balerină pe care o admiram de multă vreme, sora mai mică a unui vechi prieten. În cele din urmă, mi-am făcut curaj s-o invit la restaurant.

Sylvia a zâmbit radioasă:

— Bravo! Dacă nu te place, înseamnă că este prostuță.

Încă aprins la față, Michel i-a spus:

— Este greu, ştii… Să ai parte de ce aveți Adrienne şi cu tine.

Sylvia a fost luată prin surprindere, simțind fiori pe ceafă. Relația sa cu Adrienne era acceptată tacit de toți cei din jurul lor – cel puțin după câte ştia. Ca şi în cazul lui Gertrude şi al lui Alice, nimeni nu comenta pe seama lor. Chiar dacă era conştientă că un observator oarecare putea presupune că două femei care iau masa împreună sunt simple cunoştințe sau surori, încă nu auzise vreo o vorbă rea scăpată fără intenție de prietenii şi clienții lor, care ştiau mai multe.

Acest fapt era însă rar *recunoscut*. Nici măcar părinții săi nu îi puseseră

întrebări când le-a scris că s-a mutat la Adrienne pe rue de l'Odéon „pentru companie şi pentru a economisi banii de chirie". Dar stânjeneala pe care o simțise în fața lui Michel era plăcută. Se simțea remarcată.

— Este ceva rar, a fost ea de acord. Şi totuşi pare să se întâmple în fiecare zi. Îți urez să ai noroc cu balerina.

— Mulțumesc, a zis el.

*

Duminica următoare le-a găsit pe ea şi pe Adrienne în arondismentul şaisprezece, cu o sticlă aburită de Bordeaux alb în mână, aşteptând ca André Spire sau soția lui să le întâmpine la uşă. Călătoria cu metroul fusese lungă şi sufocantă, şi pe spatele Sylviei, sub bluza de in, i se prelingeau broboane de sudoare. Îşi dorea să se afle acum în Rocfoin.

André a deschis uşa larg şi le-a întâmpinat călduros cu *baisers*[49] şi *bienvenues*, poftindu-le în apartamentul său mare, plin de lumină.

— Intrați, intrați. Soții Pound au sosit deja, ca şi Paul Valéry şi Romains, şi, a continuat el cu glas şoptit, James Joyce este aici cu familia.

Sylvia a înghițit în sec; nu se cuvenea să-l întâlnească pe Joyce *aici*; trebuia ca el să-şi facă drum până la librăria sa.

Adrienne a simțit încordarea Sylviei, aflată lângă ea, şi i-a pus o mână liniştitoare pe braț ei, exclamând: *Merveilleux*[50]*!*

O ceată de copii alergau gălăgioşi prin camere unul după altul şi după o pisică, şi înainte să apuce să deschidă gura, Sylvia a primit un pahar de vin alb la schimb cu sticla pe care o ținea în mână, şi a fost condusă în salonul unde femeile erau aşezate pe canapele şi scaune, făcându-şi vânt cu evantaiul şi bând din vinul rece. În timp ce se îndreptau din holul de la intrare spre încăperea unde stăteau soțiile, au trecut pe lângă bibliotecă, şi Sylvia i-a zărit pe Ezra, Romains şi – *el să fi fost?* – pe James Joyce însuşi, toți nişte siluete neclare profilate contra soarelui de la miezul zilei. În mod normal, pe Sylvia o deranja când oamenii se separau în grupuri în funcție de gen, dar astăzi era bucuroasă de prilejul de a-şi aduna gândurile. Dorothy, soția lui Ezra, le-a prezentat pe ea şi pe Adrienne soției lui Joyce, o femeie cu o statură impunătoare, asemeni nudurilor ieşite din marmura lui Rodin. Doar că avea pielea mai trandafirie, o superbă coamă de păr roşcat, ridicată neglijent cu

agrafe de pe gâtul transpirat, şi pleoape căzute, care îi dădeau privirii un aer senzual.

— Doamna Joyce, a prezentat-o Dorothy.

Azi suntem cu toții protocolari, şi-a spus Sylvia în timp ce îşi aprindea o țigară. Sylvia ştia că numele acesteia era tot Nora Barnacle, întrucât ea şi Joyce nu erau căsătoriți cu acte. Auzise că trăiau împreună ca soț şi soție de ani buni, dar, în maniera iconoclastă în ton cu scrierile lui, cuplul refuza mereu să capituleze în fața normelor sociale. Asta îi plăcea la el, la ei. La urma urmei, ea şi Adrienne nu se puteau căsători, chiar şi dacă ar fi vrut; îi plăcea ideea unui cuplu care *ar putea* să se căsătorească, nesocotind convențiile. Sylvia fuma în linişte în timp ce o asculta pe doamna Joyce perorând, cu tonul ei nazal de irlandeză, despre cât de bucuroasă era să se găsească printre vorbitori de engleză.

— Sunt foarte fericită că mă aflu în Paris, dar, fireşte, noi toți vorbim italiana mai bine decât franceza. Vocea ei era guturală şi feminină în acelaşi timp. De când am sosit, am senzația că stau de vorbă doar cu copiii. Ştiți cum este. Spălați-vă pe dinți, pieptănați-vă, ați exersat destul? Mă străduiesc să vorbesc la piață, cu toate că, sinceră să fiu, nu cred că slabele mele încercări în franceză îi fac pe bărbații de la tarabe să-mi dea cele mai frumoase piersici şi mere.

Nu, şi-a zis Sylvia, cercetând cu ochii pieptul generos al doamnei Joyce, pielea ei albă ca laptele şi degetele delicate, *nu cred că de asta*. Era ciudat şi reconfortant totuşi că femeia era atât de dornică s-o admită. Sylvia s-a gândit la pasajele mai deocheate din scrierile lui Joyce, întrebându-se cât de multe fuseseră inspirate de doamna Joyce.

Apoi, dregându-şi glasul cu zgomot, doamna Joyce a schimbat subiectul:

— Vă implor, spuneți-mi ce putem face cât timp mai stăm aici. Şi vă rog, fără evenimente literare. Vreau ca Lucia şi Giorgio să afle că există viață şi în afara cărților.

Din ce în ce mai ciudos[51], şi-a zis Sylvia.

Dorothy şi Adrienne s-au lansat într-o enumerare însuflețită de companii de teatru, concerte şi cursuri de artă şi sport, iar bărbații au început să se abată pe rând în încăpere, ademeniți pesemne de aromele de ierburi şi carne de vânat care veneau dinspre bucătărie. Într-o cameră alăturată fusese pregătită

masa, frumos aranjată cu argintării, cristaluri şi mici vaze din care se revărsau flori sălbatice.

Sylvia băgase de seamă că Joyce nu venise alături de André, Jules şi restul, şi atunci s-a gândit că era un moment bun să-l întâlnească fără alți ochi iscoditori. În drum spre bibliotecă a fost interceptată de zburlitul de Ezra care, ameţit, a strâns-o tare în braţe şi a zâmbit cu toată gura când ea l-a încredinţat că revista la care contribuia, *The Dial*, era cerută la Shakespeare and Company.

— Sunt încântat să aud că eforturile mele n-au au fost în zadar, a spus el cu vocea lui aspră. Ai primit ultimul număr din revista lui Anderson? Mă întreb dacă vreun exemplar a scăpat teafăr din State.

Sylvia a dat din cap.

— Da, am primit. Zece exemplare, mai precis.

— Excelent, a zis Ezra cu un zâmbet machiavelic pe buze. Coborându-şi glasul şi buzele ca să fie auzit numai de Sylvia, a continuat: Ştii, mai elimin câte ceva şocant din paginile lui James, dar atâta tot. Nu pot scoate toată viaţa din această mişcare doar ca să-l fac fericit pe John Sumner. Ceea ce se dovedeşte oricum imposibil.

Asta îi plăcea Sylviei la Ezra: entuziasmul lui de a declara că el şi prietenii lui erau în avangarda unei *mişcări*, una care avea să dea foc la tot şi la toţi cei de dinaintea lor şi, din cenuşă, să creeze un nou sens.

— Sumner chiar pare un căpcăun, a zis Sylvia. Ca şi Comstock, înaintea lui. Mă bucur că aici am scăpat de el şi cei de teapa lui.

Dar oare scăpase cu adevărat? Şi-a dat seama deodată că până şi la Paris era afectată de Anthony Comstock şi de legea lui infamă, răspunzătoare de interzicerea atâtor scrieri însemnate, de la cartea despre contracepţie a lui Margaret Sanger până la marele roman al lui James Joyce. Dacă Serviciul Poştal al Statelor Unite, arma predilectă de nimicire a lui Sumner, a aruncat în foc *The Little Review* înainte ca revista să ajungă la Paris, nu însemna oare că şi ea şi cititorii săi erau supuşi aceleiaşi cenzuri ca toţi cei din New York? *Pentru numele lui Dumnezeu. Chiar nu poate fi oprit?*

— Sper doar ca data viitoare să nu le trimită la închisoare pe Anderson şi pe Heap, a spus Ezra.

— *Închisoare?* Sylviei nu-i venea să creadă.

Desigur, ştia în teorie ce consecințe putea avea încălcarea Legii Comstock, dar închisoarea părea ceva extrem de dur.

— De data asta, Sumner chiar a făcut spume la gură, dar n-are să ne intimideze într-atât încât să ne oprim, a spus Ezra, încântat şi exasperat în egală măsură, dar neînfricat. Părea mai degrabă un general care se pregătea să-şi adune soldații.

— *Bien sûr*, a întărit ea. Dar închisoare…?

El a clătinat din cap, plin de încredere:

— N-o să se întâmple niciodată. Îl avem de partea noastră pe unul dintre cei mai buni avocați din New York. Îți aduci aminte de Armory Show[52]? E cel care ne-a ajutat: a intervenit să fie pusă pe picioare. Are mai multe tablouri de Cézanne şi Picasso decât Gertrude Stein, ceea ce e şi mai impresionant, pentru că este avocat, nu pictor. John Quinn. Părinți irlandezi. Îi place Joyce.

— Sunteți norocoşi să-l aveți de partea voastră, a spus ea.

— Suntem norocoşi să te avem pe *tine*, Sylvia, a spus Ezra, zâmbind, şi ea a văzut din nou cum îi luceşte vinul în ochi. Să aduci în continuare lucruri de valoare. Am sentimentul că tot mai mulți scriitori americani o să găsească în curând drumul spre librăria ta. În momentul ăsta, e de tot rahatul să fii artist adevărat în America.

Oricât de mult îi plăcea să facă schimb de replici cu Ezra, ea ținea să-l întâlnească neapărat pe Joyce înainte de a lua prânzul, aşa că i-a spus că trebuie să meargă la toaletă până în ora mesei, şi s-a îndepărtat grăbită.

În mod miraculos, Joyce era în bibliotecă, extraordinar de calm, într-un scaun de lemn. Stătea cu lungile lui picioare încrucişate, şi cu mâinile mari atârnându-i din brațele rezemate de spătar. Sylvia se întrebă dacă el cântase vreodată la pian cu degetele acelea lungi, două dintre ele împodobite cu inele, la ambele mâini. Capul avea forma aproape perfectă a unui ou, şi el se uita pe fereastră la un copac stufos în care ciripeau doi sticleți, de parcă în ei se se ascundea sensul vieții.

Fără să țină seama de bătăile nervoase ale inimii, ea s-a dus lângă fereastră, şi-a dres glasul şi a spus:

— Să înțeleg că dumneavoastră sunteți marele James Joyce?

Cuvintele ei au stârnit interes, şi atunci ea a văzut că ochii din spatele

ochelarilor cu ramă de alamă aurie erau de un albastru magnific, doar că irisul ochiului stâng era ascuns sub o peliculă alburie. Şi totuşi, el nu şi-a mijit ochii, şi nici nu s-a străduit să o privească, ba chiar a dezarmat-o faptul că îi acorda aceeaşi atenție pe care o avusese pentru păsărelele şi copacul de afară.

— Nu ştiu dacă mare, a răspuns el, dar James Joyce este destul de corect. Şi dumneavoastră sunteți…?

— Sylvia Beach, a zis ea. Am o librărie şi o bibliotecă de împrumut în arondismentul şase. Shakespeare and Company.

Un hohot de râs izbucnit în camera de alături a făcut-o să tresară.

I-a întins mâna, şi când i-a strâns-o, ridicându-se uşor de pe scaun, a fost surprinsă să constate că mâna lui cu inele, aparent puternică, s-a mişcat din încheietură atât de încet şi de moale.

— Îmi face plăcere să vă cunosc, miss Beach. Ştiți, reputația dumneavoastră v-a luat-o înainte.

I-a făcut semn să ia loc pe scaun, perechea celui în care stătea, la aproape jumătate de metru distanță.

Ea s-a aşezat pe marginea scaunului, cu inima bătându-i nebuneşte.

— Vă rog să-mi spuneți Sylvia. Este o onoare pentru mine să ştiu că ați aflat de librăria şi biblioteca mea de limbă engleză. Sper din toată inima că veți veni cât mai curând.

— Eu încerc să îi învăț pe copiii mei bunele maniere, miss Beach. Sper să nu vă supărați.

Sylvia a zâmbit. Aşadar, de aceea Nora era „doamna Joyce“. *Bunele maniere*. Într-un fel, era greu să ți-l imaginezi pe acest domn delicat şi melancolic în comuniune matrimonială cu femeia planturoasă şi cu picioarele pe pământ din camera alăturată – sau, la fel de bine, scriind pasajele acelea dureros de fierbinți care o ținuseră trează atâtea nopți. Misterul acestui contrast o intriga, şi se întrebă de ce era imposibil să *nu* îți imaginezi că era inimaginabil. Era însă ceva atât de discordant în privința domnului şi doamnei Joyce.

— Vorbiți-mi despre această librărie a dumneavoastră. Am de gând să ajung acolo, a spus el cu voce de tenor, o combinație ritmată, plăcută de engleză cultivată şi sofisticare continentală. *Sotto-voce* [53].

— Aşa, a zis ea, neştiind de unde să înceapă şi care parte a istoriei l-ar

interesa cel mai mult. Noi am deschis-o toamna trecută, la sfârşitul anului 1919 şi…

— Noi? a întrerupt-o el.

— Mă rog, *eu*, mai bine zis, s-a corectat ea, uimită că el se oprise la acest pronume. O cunoaşteți pe Adrienne Monnier? Librăria ei, La Maison des Amis des Livres, a fost o sursă de inspirație pentru mine, iar ea mă ajută atât de mult, încât mă gândesc deseori la Shakespeare and Company ca la librăria *noastră*.

Domnul Joyce a încuviințat.

— Nu am avut plăcerea de a merge la librăria ei, dar domnii Spire şi Pound m-au informat deja că ar trebui.

— Trebuie.

— Atunci voi merge, a spus el cu un zâmbet ştrengăresc. Încă o surpriză.

— Ştiți, Ezra – ăă, domnul Pound – a fost unul dintre cei dintâi, şi încă este unul dintre puținii mei clienți vorbitori de engleză. Şi a făcut mai mult decât să cumpere cărți şi să-şi facă o fişă de cititor. A reparat câteva dintre scaunele în suferință pe care se aşază clienții. Mulțumită lui Ezra, la Shakespeare and Company nu se mai clatină nimic, a spus ea, zâmbind amuzată în sinea sa, pentru că îi plăcea să şi-l imagineze pe Ezra cu un ciocan în mâinile lui pricepute.

— Dragul domn Pound, mereu îndreptând câte ceva.

— V-a îndreptat şi dumneavoastră ceva anume?

— Viața.

— Dumnezeule, asta da declarație.

— Are avantajul de a fi pe deplin adevărată. Sunt un autor publicat mulțumită domnului Pound. Sunt la Paris mulțumită domnului Pound. Sunt susținut de binefăcători mulțumită domnului Pound. Ce păcat că doamna Joyce nu are răbdare cu el pe motiv că este scriitor. Ar fi trebuit poate să i-l prezint ca tâmplar.

— Ar avea avantajul de a fi pe deplin adevărat, a spus Sylvia, şi şi-au zâmbit unul altuia, de parcă împărtăşeau o glumă pe care şi-o spuneau încă de la grădiniță

Înainte ca Joyce să apuce să răspundă, de undeva de afară a lătrat un câine, un hămăit agitat şi prietenos care pătrundea prin fereastra deschisă. Joyce a

tresărit vizibil.

— Vă simțiți bine? a întrebat Sylvia.

Punându-şi uşurat o mână pe piept, Joyce a răspuns:

— Atâta timp cât fiara este, după cum se pare, afară. Ştiți, când eram mic, m-a muşcat unul ca ăsta.

Şi nu ți-ai mai revenit de atunci, s-a minunat Sylvia în sinea sa. Asta îi spunea ei ceva despre ce fel de scriitor era.

Atunci l-au văzut dintr-odată pe Ezra sprijinit de tocul uşii, spunându-le:

— Am fost trimis să vă invit la masă, cu toate că eu sunt extrem de bucuros să văd că voi doi ați făcut cunoştință.

— *Moi aussi, Monsieur Pound, moi aussi*[54], a spus Joyce, sprijinindu-se în bastonul din lemn de frasin pentru a se ridica de pe scaun, de parcă ar fi fost un bărbat mult mai în vârstă, şi nu tânărul Stephen Dedalus din *Portret al artistului…* sau din *Ulise*, care şi el se preumbla cu un asemenea baston. Abia s-a folosit de el însă când s-a îndreptat spre sufragerie.

Ea s-a hotărât cu greu să se ridice pentru a-l urma. *James Joyce*. Scurtul schimb de replici cu unul dintre scriitorii săi cei mai iubiți îi lăsase sentimentul că parcă se cunoşteau de multă vreme. *Păi*, şi-a spus ea, *îl cunosc de multă vreme – ca să zic aşa*.

Conversația din jurul mesei de prânz era animată, şi deveni un prilej de veselie când Ezra încerca să-i umple lui Joyce paharul cu vin, iar Joyce răspundea: „Nu înainte de ora opt“, şi arunca o privire spre Nora, care încuviința hotărâtă din cap şi lua o gură de apă din pahar.

La fel ca în casele prietenilor lui Adrienne, era o adunare de semeni gălăgioşi, toți scriitori de diverse naționalități, care nu voiau să cedeze cuvântul, dar reuşeau cumva să-şi spună cu toții părerea despre poeziile, povestirile şi eseurile din ultimele reviste. Sylvia se minuna, aşa cum o făcea deseori, de forța cu care Adrienne intervenea în conversație şi de respectul cu care o ascultau toți. În lunile din urmă, Sylvia aflase despre sine că se simțea mult mai în largul ei să discute despre indiferent ce subiect, chiar şi despre cărți, în grupuri mici: câțiva prieteni în librăria sa îi erau de-ajuns, pe când Adrienne era în largul ei şi-n fața unei mulțimi zgomotoase şi dezordonate. Era motivul pentru care au continuat tacit să găzduiască serile de lectură la La Maison, şi nu la Shakespeare. Sylvia şi-a recunoscut o părticică din ea în

Joyce, care s-a ținut deoparte şi a ascultat până când l-au rugat să-şi exprime părerile. Moment în care toată lumea l-a ascultat cu deosebită atenție, ceea ce el aprecie în mod evident; de fapt, Sylvia s-a gândit că poate el vorbea cu o lentoare deliberată pentru a fi sigur că fiecare cuvânt pe care îl rostea era auzit şi înțeles, ceea ce ea nu ar fi făcut niciodată; vorbea atât de repede, încât oamenii îi cereau de multe ori să vorbească mai rar. După comentariul deosebit de pătrunzător al lui Joyce pe marginea ultimelor poezii ale lui Yeats, Ezra a glumit: „Păi eu cred că o asemenea erudiție apare din faptul că nu bei în rând cu cârdul!“ O spusese cu suficientă bonomie, dar Sylvia a simțit iritarea de om băut. Ea şi Adrienne au schimbat pe deasupra mesei mai multe priviri nedumerite, şi Sylvia se întrebă ce prevestea acest prânz, această introducere oficială a lui James Joyce în cercul de la Odéon. Dacă zumzăitul febril din venele sale era vreun indiciu, atunci avea să fie una însemnată.

Mai târziu, la desertul cu coniac şi fructe din apartamentul lor, cu picioarele învălmăşite pe canapea în timp ce beau şi citeau, Adrienne şi-a lăsat cartea jos şi a întrebat:

— Este un Isus Escroc, nu-i aşa?

— Cine? a întrebat Sylvia, uitându-se în ochii ei surprinsă, întrucât Ezra – pe care îl numea deseori profet – nu era în nici un caz necinstit.

— *Domnul* Joyce.

— Ce vrei să spui?

— Păi poveştile despre bețiile lui sunt legendare, *non*? Şi cu toate astea, el nu bea înainte de opt seara?! Pe deasupra, scrisul lui este obscen, dar manierele îi sunt burgheze. Nevasta lui, în schimb, *oh, là là* ! Este superbă.

— Adrienne!

Sylvia s-a înroşit toată când şi-a dat seama că iubita sa nutrea despre soția lui Joyce aceleaşi gânduri pe care le avusese şi ea în ziua aceea. Părea ceva ilicit.

— Nu fi geloasă, *chérie*. Ştii cât de mult îți iubesc *le petit corps*. Şi oricum, madame Joyce urăşte cărțile. Dar mai este un lucru ciudat şi dubios la el. Cum se poate ca un literat, un scriitor de calibrul lui, să fie căsătorit cu cineva care n-a citit nici măcar un cuvânt din ce-a scris el?

— Nu toată lumea vrea să împărtăşească ceea ce împărtăşim noi.

Adrienne s-a aşezat în patru labe şi a început să se mişte ca o pisică ca să

ajungă deasupra Sylviei, la câțiva centimetri deasupra feței ei. Şi-a coborât vocea şi a spus:

— El seamănă cu Isus şi pentru că îşi doreşte discipoli. Era cel mai fericit când toți îi sorbeau fiecare cuvințel.

Adrienne avea dreptate, dar Sylvia nu voia să vorbească; îşi dorea ca ardoarea dintre ele să o facă pe iubita sa să uite de formele altor femei. Sylvia a ridicat mâinile spre sânii lui Adrienne, complet diferiți de ai săi ca mărime, şi şi-a trecut uşor dosul degetelor în jurul sfârcurilor peste bluză. Adrienne a închis ochii şi a sărutat-o apăsat şi răscolitor, în timp ce îşi lăsa coapsele peste ale Sylviei. Aşa, pe lumea asta nu erau decât ele două.

---

42. Romancier şi nuvelist american (1876–1941). Volumul *Winesburg, Ohio* (1917) l-a propulsat în lumea literară.

43. Edna St. Vincent Millay (1892–1950), poetă americană, prima femeie care a primit Premiul Pulitzer pentru poezie în 1923.

44. Portăreasă (în fr., în orig.).

45. Ezra Pound(1885–1972), poet şi critic american, reprezentant de marcă al modernismului literar al secolului XX.

46. Revistă literară americană editată de Harold Munro între 1919 şi 1929, la care a contribuit şi Ezra Pound.

47. Brânză de vaci (în fr., în orig.).

48. Salam crud-uscat (în fr., în orig.).

49. Sărutări (în fr., în orig.).

50. Minunat (în fr., în orig.).

51. Din Lewis Carroll, *Alice în Țara minunilor*, trad. Antoaneta Ralian, Editura Humanitas, Bucureşti, 2016, p. 17.

52. Expoziția Internațională de Artă Modernă din 1913.

53. În surdină, cu voce scăzută (termen muzical).

54. Şi eu asemenea, domnule Pound, şi eu asemenea (în fr., în orig.).

Capitolul 7

A fost oribil, Sylvia, pur şi simplu oribil. Întreg New Yorkul s-a trezit în haos, cu oameni care fugeau spre casă împingând cărucioare şi strângând copii în braţe, strigându-şi soţiile şi mamele. Unii bărbaţi au început să alerge drept către pericol – a fost extraordinar. Şi, doar cu câteva clipe înainte, fusese cea mai limpede, senină şi răcoroasă zi. Chiar dacă bombele au explodat în centru, pe Wall Street, am auzit totul tocmai din Union Square. Ziarele speculează că a fost mâna anarhiştilor, dar nimeni nu ştie cu adevărat. Dar, dacă au fost anarhiştii, cine îi poate învinovăţi? Cei mai mulţi dintre ei sunt imigranţi, iar imigranţii sunt scoşi vinovaţi pentru toate, dar, la fel de mult, este şi vina celor de la conducere, care nu vor să îi ajute, în schimb, îi folosesc drept ţapi ispăşitori, în timp ce ei mâncă şi beau mai departe la Waldorf, de parcă n-ar exista probleme reale care trebuie rezolvate şi pe care banii lor le-ar putea chiar îmbunătăţi. Pot doar să sper ca acest atentat să atragă atenţia cuiva important, care poate să acţioneze în legătură cu dezordinea din oraş…

Scrisoarea de la Carlotta i-a făcut rău Sylviei. Citise despre atentatul din septembrie într-un ziar, cu câteva săptămâni în urmă, şi prima reacţie fusese un surprinzător dor de casă, o dorinţă adânc resimţită de a fi lângă prietenii săi americani, în timp ce ei încercau să îşi revină din groaza şi indignarea faţă de şocantul act de violenţă. Nu dorise să-i tulbure pe prietenii săi francezi cu sentimentele ei, pentru că, la urma urmei, ce însemnau treizeci şi opt de victime în New York faţă de milioanele care muriseră în Franţa în timpul războiului? Dar, întrucât New Yorkul părea să fie atât de departe de rue Dupuytren, numărul 8, sentimentul acela trecuse.

Acum însă, citind impresiile prietenei ale cărei reacţii şi opinii politice fuseseră mult timp atât de apropiate de ale sale, atentatul părea foarte aproape. Scrisoarea de la Carlotta îi dădea aceleaşi sentimente de nedreptate

ca şi interzicerea revistei *The Little Review*, aceleaşi sentimente pe care i le trezise lupta pentru dreptul la vot al femeilor pe când era mai tânără – poate pentru că aflase de nemulțumirile familiei şi ale prietenelor sale din scrisorile de la începutul anilor 1920, iar acum, din gura americanilor expatriați care găsiseră drumul spre Shakespeare and Company. Toate aceste presiuni începeau să-i devină familiare, ecouri şi prevestiri ale aceleiaşi teme.

Sylvia începu să se neliniştească, simțind nevoia de a *face* ceva, de a se răzvrăti împotriva acelor forțe obtuze şi opresive care acționau în America. Prohibiția, brigada de moravuri a lui Sumner, curentul antiimigraționist, suprimarea ideilor anarhiste şi a celor „străine" – toate i se păreau Sylviei parte a aceleiaşi situații generale din America. Scriitorii-problemă, ca Pound, plecau să se pună la adăpost. *Să fii artist azi în America e de tot rahatul,* spusese el. Dar ea ce putea face de aici, din Paris? Să susțină, pentru început, numerele interzise ale revistelor controversate cum era *The Little Review* – dar numai dacă ajungeau la ea integral. În mod sigur, putea face mai mult.

— De ce nu scrii ceva? i-a sugerat Adrienne.

— Nu cred că aş putea spune mai mult sau mai bine decât ce-au spus deja Margaret Anderson, şi Ezra, şi Larbaud, şi Spire. Eu vreau să *fac* ceva.

Să acționeze era modul ei de a avea un impact hotărâtor în viață: să bată la uşi, să împartă pături, să lucreze pământul.

— Mai multe voci care se ridică împotriva nedreptății întăresc cauza. În felul ăsta, mai mult înseamnă întotdeauna mai bine. Şi sunt sigură că ai avea ceva diferit de spus. Tu eşti tu, nu Pound sau Spire.

Încrederea pe care i-o arăta Adrienne o făcea pe Sylvia să se simtă mândră, dar şi nesigură. Adrienne compunea eseuri şi poezii, frumos scrise şi bine primite. Publica, de asemenea scurte contribuții ale prietenilor ei în *Cahiers des Amis des Livres*. De multe ori lăsa librăria în grija unei asistente pentru a petrece ore întregi cu cărțile sale şi cu maşina de scris, recenzând ultimele romane apărute sau pledând pentru egalitatea femeilor în licee. Era un act de echilibristică dificil, la care Sylvia nu râvnea; descoperise că prefera să-şi petreacă toată ziua în librăria sa, cu cărțile şi cu oamenii de carte. Nu voia însă ca Adrienne să creadă că nu îi aprobă alegerile.

— Ştiu, a răspuns ea încet şi cu prudență. Sunt sigură că în această chestiune tu poți scrie cel mai răsunător eseu. Numai că… eu n-am nici un

imbold să scriu. Vreau totuşi să ajut ca lucrurile să se schimbe în bine.

Adrienne a privit-o lung, şi Sylvia s-a întrebat dacă nu o compara în mintea ei cu Suzanne. Nici Suzanne nu scrisese nimic. Asta s-o fi dezamăgit pe Adrienne?

În cele din urmă, Adrienne şi-a pus mâna peste mâna Sylviei şi a strâns-o cu putere.

— O să se ivească şi prilejul potrivit. Întocmai cum s-a ivit rue Dupuytren.

Ce anume putea să-l grăbească?

*

La o săptămână după scrisoarea de la Carlotta, Ezra Pound a trecut pe la ea. Era începutul lui octombrie, şi ea nu-l mai văzuse din iulie, de la prânzul din apartamentul lui André Spire, de când, spre marea ei încântare, Joyce devenise o prezență aproape cotidiană la Shakespeare and Company. Erau în stare să petreacă împreună ore întregi cu jocuri de cuvinte şi tachinări despre călătorii, cărți şi prieteni comuni. Alături de el, activitățile cele mai banale se metamorfozau literar: ea îşi lua țigările *la fumat*, fursecurile lui Adrienne erau *bucățele de mană*, iar el îi îndemna pe clienți să citească *poemele* lui Whitman *cu închinăciuni*, de fiecare dată când Sylvia punea în mâinile cuiva volumul *Fire de iarbă*. Joyce era pe-atât de sclipitor, pe cât o sugera propriul scris. Chiar mai mult de-atât. Se întâmpla deseori ca ea să fie nevoită să-şi repete că aceasta era chiar viața ei reală, că *James Joyce* îi era prieten, că el ținea la ea suficient de mult încât să vină la librăria ei ca să petreacă împreună o oră sau două în aproape fiecare zi din săptămână.

Vizita lui Ezra la librărie era neprețuită, în parte pentru că se întâmpla foarte rar. În loc s-o antreneze în discuții despre cele mai recente cărți expuse, el se apuca imediat să verifice mesele şi scaunele – ceea ce în ziua aceea era cât se poate de oportun, căci tocmai cumpărase o măsuță ce zăcuse abandonată pe marginea unui drum de țară şi care avea nevoie de reparații. La nici câteva minute de când sosise, el era deja întins pe podea, cercetând cu privirea partea de dedesubt a vechiturii, încercând să-şi dea seama unde era problema şi care era soluția pentru starea ei instabilă, în timp ce o întreba:

— Ai auzit ultimele noutăți despre *Ulise*?

— Nu, povesteşte-mi. Trebuie să fie foarte proaspete, pentru că Joyce a

fost aici acum două zile şi n-a pomenit nimic.

— O, dar el ştie de-o săptămână!

— Să ştie ce?

— O să fie un proces.

— Cum? *Şi el să nu-mi spună nimic?*

Se simţea rănită, ca un copil dat afară de la un joc de-a prinselea.

Ezra a ieşit de sub masă şi s-a aşezat pe podea să-i explice.

— A doua zi după atentatul de pe Wall Street, John Sumner s-a înjosit până acolo încât să intre în librăria din Washington Square numai şi numai pentru a cumpăra ultimul exemplar din *The Little Review*, în care se găseşte episodul cu Nausicaa din *Ulise*. Apoi a trimis brigada de moravuri s-o aresteze pe patroana librăriei, Josephine Bell, pentru vânzare de material pornografic. Iar acum ea şi cele două editoare ale revistei, Jane şi Margaret, sunt aduse în faţa instanţei de judecată din New York sub acuzaţia de obscenitate. Le apără John Quinn.

— Nu e cu putinţă!

— Ba da, a spus Ezra şi s-a vârât din nou sub măsuţă, unde s-a chinuit să desfacă ceva.

Sylvia a rămas cu gura deschisă şi cu pumnii strânşi pe lângă corp. În cele din urmă, a reuşit să întrebe:

— Josephine Bell nu este căsătorită cu partenerul ei de afaceri de la librărie? Eggie Arens? De ce nu l-au arestat şi pe el?

— Probabil că nu era acolo când a venit poliţia.

Ezra a reuşit în sfârşit să scoată ce trebuia desfăcut, cu un icnet şi un „Evrica!“.

Sylvia se îndoia foarte tare că, întâmplător, soţul lui Josephine nu fusese de faţă la arestare, şi că, tot întâmplător, fuseseră trimise în judecată trei femei: Bell, împreună cu Margaret Anderson şi Jane Heap. Oricât de deschis la minte era Ezra în multe privinţe, nu agrea prea mult feminismul, iar în acea dimineaţă ea nu se simţea în stare să-l provoace. Dacă îşi însuşise ceva pe când militase pentru votul universal, învăţase că este mai important uneori să taci decât să deschizi gura. Mai era şi durerea ascuţită pe care o simţea în piept la gândul că Joyce nu se obosise să-i spună nimic din toate astea. Oare doar pentru că era femeie?

Şi-a aprins o țigară şi a tras din ea cu atâta sete, încât mai că s-a înecat cu fumul.

— Şi de ce a făcut Sumner asta exact a doua zi după atentat? Nu-mi închipui că a fost o simplă coincidență.

— Exact! Sumner detestă tot ce este străin. Tot ce este autentic. Orice noutate. Dacă mă întrebi pe mine, stă pe urmele lui Joyce de foarte mult timp doar pentru că este irlandez.

Fireşte. Pentru că, deşi New Yorkul era pe jumătate irlandez, ei erau irlandezi *americani*. Irlandezi din Tammany[55]. Acum că ajunseseră la putere, nu îi tolerau pe cei din rândurile cărora se trăgeau. *Imigranții par să fie întotdeauna țapii ispăşitori*, scrisese Carlotta.

Ezra a dezvoltat ideea cu ceva la care ea nu se gândise:

— Şi oricum, Joyce are un aer mai degrabă continental decât irlandez. Poate chiar de rus. *Un troțkist*. O! Doamne fereşte! Iar scrisul lui este cu mult peste mintea cuiva ca Sumner, şi sunt sigur că n-are cum să nu-l urască, pentru că e măcar atât de inteligent încât să-şi dea seama că nu-l înțelege.

A bătut în masă un cui nou. Când a terminat, a spus, oftând:

— N-ajută deloc că Margaret şi Jane au susținut-o cândva pe Emma Goldman.

Anarhista notorie. Şi totuşi, Goldman n-a fost acuzată de atentatul de pe Wall Street; onoarea i-a revenit lui Luigi Galleani.

— Aşadar, Margaret şi Jane sunt în vizorul celor de teapa lui Sumner, care încă susțin legea trădării, a spus Sylvia.

Dumnezeule mare, sunt atâtea legi care îi controlează pe oameni: legea Volstead, legea delictului de opinie, legea Comstock…

Ezra a încuviințat din cap:

— Adaugă la asta şi faptul că o parte din capitolul „Nausicaa“ este despre masturbare, şi atunci avem într-un creuzet laolaltă toate prejudecățile unor minți înguste ale patriei noastre.

Masturbare? Era şocant pentru ea să audă cuvântul rostit în gura mare şi cu atâta dezinvoltură. Sylvia nu-şi amintea să-l fi rostit vreodată cu glas tare. *Ce demodată sunt!* Apoi şi-a spus că acesta este una dintre mizele noii literaturi: să rostească lucruri care au rămas de prea mult timp nespuse. În scrisul său, Joyce a folosit cuvântul în mod liber. *Masturbare*. Aşa că a

contracarat, hotărând că prietenia sa cu Ezra putea supraviețui unei provocări:

— Bănuiesc că problema are mai puțin de-a face cu Leopold, cât are cu Gerty, care era dispusă să-i arate pantalonaşii. Ştii, întotdeauna este vina femeii. *Madame Bovary. Anna Karenina. Litera stacojie. Sora Carrie*.

— Este, a mormăit, Ezra, fără să se uite la ea.

Nelăsându-se descurajată şi sperând că reticența lui putea fi învinsă, a insistat:

— Se poate ca episodul să-i tulbure aşa de mult pe unii cititori pentru că Joyce al nostru nu *dă vina* pe Gerty pentru excitația lui Leopold?

— Fără îndoială, a zis el neutru.

Ce ruşine. Îşi dădea seama că el se hotărâse să-şi țină gura. Calmul acesta evaziv părea să îi cuprindă întotdeauna pe bărbații care de fapt prețuiau relația lor cu ea. În mod clar, ei nu credeau că prietenia poate rezista dezbaterilor directe pe chestiunile de gen. Deşi iritată, şi-a înghițit cuvintele şi, în timp ce-şi termina țigara, a căutat o modalitate de a reveni pe un teren comun:

— Ce se se întâmplă cu țara noastră, Ezra ?

— Este cuprinsă de un somn foarte adânc din care nimeni nu pare în stare s-o trezească, a spus Ezra, ieşind de sub masă, ridicându-se şi testându-i rezistența, verificând dacă nu se răstoarnă. Ceea ce nu s-a întâmplat.

— Mulțumesc, a zis ea, uitându-se fix la masă, cu brațele încrucişate la piept. Va putea oare John Quinn să stârnească fiara adormită?

— Aşa sper, dar el se tot plânge, pentru că are de apărat în fața Curții Supreme un caz mult mai *bănos*.

— Dumnezeule, nu mi-am dat seama că e atât de solicitat. Dar ce părere are despre toate astea domnul Joyce al nostru? *Pentru că, se pare, nu vrea să mi-o spună chiar el*.

— Omul este un geniu, dar neştiutor precum un copil în asemenea chestiuni. Atâta timp cât e în stare să-şi hrănească familia cât de cât şi să scrie ore întregi în fiecare zi, nu pare să se sinchisească.

— Dar, oricum, de unde face rost de bani?

De mult timp murea de curiozitate să afle, dar de fiecare dată i se păruse nepoliticos să întrebe; astăzi însă, era suficient de iritată ca să-şi scoată capul din carapace.

— Quinn îi mai trimite câte ceva, în schimbul primelor exemplare ale scrierilor lui. Şi mai este şi Harriet Weaver.

— Doamna Weaver? Harriet? De la *The Egoist*[56]?

Ştia că englezoaica publica *Ulise* în foileton în revista ei din Londra, aşa cum făceau şi Margaret şi Jane la New York, dar comentariul lui Ezra sugera că sprijinul dat lui Joyce mergea mai departe de atât.

— Chiar ea în persoană. I-am pus în legătură acum mulți ani. Îl susține financiar încă de când scria *Portretul*. Ea a moştenit atât de mulți bani că nu ştie cum să-i mai cheltuie, şi consideră că averea a fost făcută pe spatele însângerat al altora, aşa că misiunea sa în viață este să o împartă cât mai mult se poate.

Sylvia i-a zâmbit lui Ezra şmechereşte:

— Ce noroc că te are pe tine să-i găseşti cauze nobile.

— Nu-i aşa?

Chiar în acea clipă s-a auzit clopoțelul de la uşă, şi înăuntru a păşit, însoțit de o pală rece de vânt de octombrie, nimeni altul decât domnul Joyce în carne şi oase.

— Vorbeam de lup! a exclamat Sylvia.

În dimineața aceea rece, el purta obişnuitul lui palton scorțos de lână, cu gulerul ridicat, pantofi lustruiți la capătul picioarelor lungi şi subțiri, mustața şi părul tunse îngrijit. Era un bărbat frumos, îşi spunea Sylvia deseori. Cu mult mai distins decât dezordonatul de Ezra care, cu părul lui vâlvoi şi obrazul deseori neras, era de fapt mult mai interesant pentru femeile din Cartierul Latin. Îi ajunseseră la urechi zvonuri cum că se culca şi cu alte femei pe lângă Dorothy, dar niciodată nu auzise aşa ceva despre Joyce.

— Nu văd nici un lup, a zis Joyce, privind în jur dinadins, răsucindu-şi încet capul blond deasupra siluetei sale în palton închis la culoare.

— Doar dacă *Miss* Beach nu a făcut rost de un câine de când am fost ultima dată aici?

— Nici nu mă gândesc, a râs Sylvia, cu toate că şi-ar fi dorit un cățeluş în librărie.

Shakespeare and Company avea o pisică neagră, blândă, pe nume Lucky, pe care lui Joyce îi plăcea să o mângâie când aceasta catadicsea să i se ghemuiască pe genunchi în vreo după-amiază.

Rezemându-şi bastonul de unul dintre rafturi, s-a dus în librărie şi s-a descheiat la palton. Sylvia a mai pus câțiva cărbuni în micul godin din spatele librăriei, simțind în gât un nod de cuvinte, o întrebare care amenința să-i țâşnească din gură: *De ce nu mi-ai spus despre proces?*

— V-au ars urechile[57], domnule? a întrebat Ezra, instalându-se chiar în scaunul pe care îl reparase cu aproape un an în urmă.

— „Ca o casă în flăcări“, a răspuns Joyce.

— Washington Irving? a fost propunerea lui Ezra, după cum presupusese şi Sylvia: un citat din *Istoria New Yorkului*.

— Thomas Carlyle, cred.

— Tipic, a zis Ezra, scuturând din cap.

— Oricum ar fi, mie ochii îmi ard, a spus Joyce. Am lucrat de la patru dimineața.

— Dumnezeule, dar când mai dormiți? a întrebat Sylvia.

— Necazurile cele mai mari ale lui Ulise vin atunci când adoarme, a răspuns el, gânditor, cu ochii rătăcind peste rafturile cu cărți.

Ezra a ridicat din umeri către Sylvia de parcă ar fi zis: *Vezi? Ce ți-am spus eu?* Apoi a început să stea de vorbă cu Joyce în italiană, ceea ce o deranjă pe Sylvia, pentru că italiana sa nu era prea grozavă şi nu le putea urmări conversația. Când şi-a dat seama că vorbeau despre procesul *Ulise*, a intervenit în sfârşit:

— În engleză, vă rog. Sau cel puțin în franceză. Mă îngrijorează soarta revistei *The Little Review*, pentru că este una dintre publicațiile pe care le vând cel mai bine.

Ducându-şi mâna la piept, Joyce a încuviințat din cap şi i-a spus:

— *Touché*[58], Miss Beach. *Mie scuse*. Aveți dreptate. Domnule Pound, *in inglese, per favore*[59].

— Am ocazia aşa de rar să-mi exersez italiana, a oftat Ezra. Dar, mă rog, este în regulă. Îi spuneam lui Joyce că ar trebui să-i scrie lui Quinn ca să-i explice în detaliu cum să apere cartea.

— Iar eu nu cred că este rolul meu. Nu sunt avocat.

— Eşti *artist*. Cine ştie mai bine decât un artist cum să discute despre artă?

— Quinn mi-a scris în termeni foarte clari că tribunalele americane nu sunt interesate de artă. Ci numai de a lămuri dacă romanul meu conduce sau nu

cititorul pe calea pierzaniei. Şi eu am încredere că el va convinge judecătorul că nu o face.

Ezra a scos un oftat frustrat şi a clătinat din cap.

— Prea bine. O s-o fac eu. Şi Yeats o face. Aş vrea ca şi tu să iei poziţie mai intens.

— „Mai întâi şi întâi trebuie să omorâm toţi avocaţii."[60]

— La naiba, Joyce. Eu nu complotez împotriva lui Henric al VI-lea. Încerc să te ajut.

Încântată de ironia situaţiei – Ezra Pound şi James Joyce aruncându-şi una dintre cele mai faimoase replici ale bătrânului Will în chiar librăria care îi purta numele –, Sylvia le-a înţeles punctele de vedere: Joyce voia să lase legea în seama avocaţilor, iar Ezra voia să se asigure că avocatul proceda corect din perspectiva artei. Îi displăcea însă că doi dintre clienţii săi preferaţi erau în dezacord.

— Am impresia, se încumetă Sylvia, că şi Margaret şi Jane cunosc foarte bine motivul pentru care *Ulise* merită să fie publicat. Amândouă au scris emoţionant despre statutul artistic al romanului. Iar arta nu este pornografie.

— Ar fi nemaipomenit dacă Quinn ar încerca să le vadă altfel decât ca pe două individe perverse din Washington Square, a spus Ezra.

Sylvia simţi în stomac ceva ca o piatră care sparge oglinda unui iaz. Cum de o urmărise tocmai la Paris acea frază: *individe perverse din Washington Square*? Pentru că exact aşa le-ar numi, şi pe ea, şi pe Adrienne, locuitorii altor cartiere mai convenţionale dacă ar locui pe Bleecker Street şu nu pe rue de l'Odéon. Şi deşi îşi dădea seama că Ezra nu făcea decât să repete vorbele lui Quinn despre Anderson şi Heap, lipsa lui de remuşcare în a le rosti la rândul său o făcu să scrâşnească din dinţi.

— Dacă le dispreţuieşte atât de mult, atunci de ce le apără?

— Fiindcă are un mare respect pentru *el*. Ezra a făcut semn cu degetul mare spre Joyce.

Sylvia şi-a aprins încă o ţigară.

— Ei bine, a spus ea, dându-şi seama brusc că se săturase de obtuzităţile lui Ezra, sper că avocatul va fi convingător.

Întorcându-le spatele, şi-a făcut de lucru cu nişte rafturi, în timp ce Ezra şi Joyce au dat-o din nou pe italiană ca să mai discute puţin înainte să plece

Ezra.

După câteva minute, Joyce a surprins-o, spunându-i:

— Sper că noi doi nu v-am ofensat, *Miss* Beach. N-aş putea tolera aşa ceva. Sunteți atât de amabilă şi plină de solicitudine încât nu pot să vă urez decât tot ce este mai bun.

— O, nu vă faceți griji. Dar… trebuie să recunosc că am fost surprinsă că nu mi-ați vorbit despre proces.

— Nu am vrut să vă supăr. Mi se pare şi aşa îndeajuns de bulversant.

— Nu sunt de porțelan.

Joyce a zâmbit.

— Nu, sunteți de bronz.

Ea s-a înroşit, deşi erau doar nişte vorbe măgulitoare.

— Frumos compliment, dar ideea este că vreau să fiu de ajutor, domnule Joyce. Şi… *Şi mai ce? Credeam că suntem prieteni?* Suna de parcă ar avea zece ani. Şi asta e. Vreau să ajut.

— Mă ajutați deja oferindu-mi relaxarea mea preferată din Paris.

Şi-ar fi dorit ca atâtea complimente să fie suficiente, dar nu erau. Ea voia să facă ceva, voia ca Shakespeare and Company să fie mai mult decât un prilej de relaxare. Voia ca Margaret şi Jane să fie apreciate altfel decât drept nişte *individe perverse din Washington Square*. Voia ca *Ulise* să aibă cât mai mulți cititori. Atâtea lucruri de făcut. Cu doar doi ani în urmă, voia o librărie. Acum că o avea, voia şi mai mult. Era lăcomie sau ambiție? Să fie oare vreo diferență între cele două?

*

— Când eşti invitat pe rue de Fleurus, te duci, a spus Adrienne, fluturând cartea de vizită pe care Gertrude Stein aşternuse în grabă o invitație la prânz, pe care a lăsat-o apoi pe masă cu un oftat iritat. Deşi mi-aş dori foarte tare să ştie puțină franceză. La urma urmei, trăieşte aici.

— Da, consideră Parisul oarecum ca pe un fundal, nu-i aşa?

Dar nu americanismul neclintit al lui Gertrude o tulbura pe Sylvia în legătură cu invitația. Fuseseră deja de mai multe ori la salonul acesteia şi, de fiecare dată, Sylvia remarcase absența vădită din conversație a *irlandezului acela*. Toți scriitorii, fotografii, profesorii şi intelectualii pe care îi invita

Stein păreau avertizați să nu-l aducă în discuție în prezența ei.

Oricum, Adrienne avea dreptate: o invitație pe rue de Fleurus, la numărul 27, era ca şi cum te chema la ceai Marie Antoinette, cu deosebirea că Gertrude şi Alice nu îşi aveau reşedința într-un *grand palais*, ci într-o clădire fără pretenții din epoca Haussmann[61], făcută din aceeaşi piatră de calcar gălbuie ca şi librăriile şi apartamentele lui Adrienne şi ale Sylviei, dar şi casele majorității cunoscuților. Nu, interiorul apartamentului lui Stein era cel care îl transforma într-un adevărat Versailles boem. Salonul ei avea o calitate duală unică: de la înălțimea bărbiei musafirului până la parchet era o încăpere zugrăvită în culori închise, populată de obiecte de anticariat, menite să ancoreze zborul operelor de artă. Deasupra capetelor, pe pereții albi ce se avântau în sus erau agățate tablouri care, într-o zi, aveau să triumfe în cele mai importante muzee ale lumii; era suficient să te ghidezi după traiectoria carierei lui Picasso. După cum îi plăcea lui Gertrude să le reamintească oamenilor, se pricepea în mod special să aleagă învingătorii. „Unii pariază pe cai. Eu, pe artişti“, a zis ea odată.

Şi astfel, într-o sâmbătă cu burniță, s-au dus la masa de prânz, şi Sylvia a fost surprinsă să descopere că ea şi cu Adrienne erau singurele invitate. Lui Gertrude îi plăcea să aibă curteni, iar cele două proprietărese de librărie, plus Alice, erau departe de aşa ceva. Când au ajuns la cherry, prune confiate şi felii dintr-o brânză de capră picantă şi sărată, au stat la taifas despre afaceri şi cărți, apoi despre ultimele filme şi piese, iar misterul invitației s-a adâncit. Când s-a ajuns la supă, Sylvia a început chiar să simtă cum i se încordează umerii de nervi şi se întreba când avea de gând Gertrude să dea în sfârşit cărțile pe față.

— Acum, că un anume domn Joyce pare să aibă domiciliu permanent în oraşul nostru, a început ea, cu lingura plină cu o ceapă din supă suspendată în aer, în timp ce Sylvia simțea înțepături în ceafă, m-am gândit că ar trebui să vorbim deschis. În calitate de femei. Şi… de custozi.

Sylvia şi-a înăbuşit râsul, aruncând o privire către Adrienne, care era aşezată în fața ei la masa grea din sufragerie, pentru că nu le scăpase ironia din cuvintele gazdei lor, căci, dacă în acea zi ar fi fost prezente şi cupluri de scriitori, majoritatea *femeilor* ar fi fost exilate în anticamera soțiilor, în timp ce Gertrude se ocupa de bărbați – un obicei care o irita foarte mult pe Sylvia

în numele celorlalte femei. Nefiind soții, ea şi Adrienne erau îngăduite la curtea lui Gertrude, o excepție pe care Sylvia o ignora dinadins, mutându-se din când în când pe canapeaua soțiilor, fiindcă ajunsese la concluzia că de multe ori acestea înțelegeau mai multe despre bărbații lor scriitori decât scriitorii înşişi. Gertrude era cea care pierdea nestând de vorbă cu ele.

— Ei bine, acum sunt curioasă, a răspuns Sylvia.

— *Moi aussi*, întări Adrienne.

Alice privea atentă de sub sprâncenele ei negre.

— L-ai întâlnit? a întrebat-o Gertrude.

Sylvia a simțit pericolul pentru că, în mod sigur, Gertrude ştia că Joyce era un client fidel; era la curent cu tot ce se întâmpla printre artiştii din Paris.

— A trecut de câteva ori, a zis Sylvia.

— Şi ce fel de om este?

Gertrude şi-a încrucişat mâinile în dreptul gurii şi a aşteptat ca de pe buzele Sylviei să iasă mai mult de cinci cuvinte. Sylvia s-a gândit o clipă înainte de a răspunde cu o descriere perfect adevărată, dar suficient de palidă, pentru că nu dorea ca Gertrude să devină duşmanul librăriei Shakespeare and Company.

— Pare extrem de adâncit în munca lui, chiar dacă îi afectează ochii să scrie ore în şir. Şi este preocupat să-şi întrețină copiii şi soția.

— Şi, cu toate astea este itinerant, după cum am auzit? Un alt apartament în fiecare lună? Chiar şi în Italia?

Dumnezeule, oare chiar ştie aproape totul despre el?

— Este chiar atât de neobişnuit față de alți artişti aflați aici în vizită? a întrebat Sylvia.

— Este, a mormăit Gertrude cu bună ştiință şi nerăbdare.

Sylvia a încercat să glumească.

— Ei, a zis ea, în cazul acesta mă întreb de ce să mai pierd atâta timp ca să le găsesc o locuință scriitorilor proaspăt debarcați de pe vapoarele din America şi care stau în hoteluri cu mult peste posibilitățile lor. Serios, nu mai departe de ieri, i-am găsit unui prieten de-ai lui Sherwood Anderson o casă în arondismentul şase.

— Mă minunez că mai ai timp şi pentru asta.

— Zilele noastre sunt foarte pline, a intervenit Adrienne.

Alice a zâmbit pe furiş.

— Trebuie să recunosc, a spus în cele din urmă Gertrude pe tonul cu care tatăl pastor al Sylviei vorbea întotdeauna cu un pelerin mai recalcitrant, că nu văd ce este aşa de nou în acest *Ulise* despre care vorbeşte toată lumea. Am citit toate episoadele şi, deşi îmi dau seama de aluziile de la fiecare ejaculare, nu îi văd cu adevărat geniul sau originalitatea.

Aaaaahhhhh, s-a luminat Sylvia. Alegându-şi cuvintele cu grijă, i-a răspuns:

— Este clar că a fost profund influențat de scrierile tale, Gertrude. Dar, desigur, trebuie văzut unde se despart stilurile voastre.

— Unde el merge mai departe decât mine, vrei să spui?

— Câtuşi de puțin, a răspuns Sylvia. El abia acum păşeşte pe drumul pe care l-ai deschis.

Oare această mică linguşeală, în parte adevărată, era suficientă ca s-o mulțumească?

Gertrude a pufnit, apoi a ridicat privirea spre portretul său pictat, nu cu mult timp în urmă, de către Picasso, a cărui recunoştință pentru patronajul ei era evidentă în fiecare tuşă apăsată.

— Ştiu că în cercul nostru mulți găsesc ciudat faptul că nu-l invit aici, a spus ea, trecându-şi privirea de la Picasso la Sylvia. Dar tu?

Şocată de onestitatea bruscă a lui Gertrude, Sylvia nu putea decât să fie sinceră.

— Da.

Scriitoarea a dat din cap.

— Ei, poate că într-o zi, întâmplarea ne va aduce împreună. La Shakespeare and Company. Poate voi descoperi că mă înşel în privința lui. Poate este un mare geniu, un familist loial şi tenace. O ființă exemplară.

Suspiciunile lui Gertrude legate de Joyce au atins în Sylvia o coardă sensibilă. Era în stare să-i apere lui Joyce originalitatea până la moarte, chiar şi în fața operei lui Stein, iar vizitele lui la Shakespeare and Company o încântau, dar… de ce nu-i spusese oare despre proces? În acea omisiune se ascundea ceva ambiguu, chiar neonest, care nu-i dădea pace.

— Dar până atunci, a continuat Gertrude, nu-i voi căuta compania.

Sylviei i se păru că o aude pe Alice răsuflând uşurată.

Mai târziu, în pat, după câteva pahare de vin, Sylvia şi Adrienne se prăpădeau de râs.

— Auzi, dacă ăştia doi dau nas în nas vreodată, sughiță Adrienne, crezi că Gertrude o să-şi scoată biciuşca să-l îmblânzească?

— Cred c-o să vadă că e deja sub papucul altei femei.

Adrienne şi-a şters o lacrimă de râs.

— Îți poți imagina ce i-ar spune sărmanei Nora?

— Doamnei Joyce, a corectat-o Sylvia.

— Oh! *Excuse-moi!*

— Cred că Gertrude n-o să se obosească să-i arunce Norei nici măcar un salut.

Sylvia se simțea bine râzând împreună cu Adrienne, deşi începuse să aibe crampe pe partea dreaptă. După ce s-au liniştit, Adrienne a spus:

— Îmi pare rău pentru ea. Nu înțelege ce câştig ar avea din nişte relații adevărate.

— S-a obişnuit să aibă *protégés*[62], a spus Sylvia, ridicând din umeri.

— Mă bucur că librăriile noastre sunt locuri de întâlnire între oameni cu acelaşi statut, a spus Adrienne, rostogolindu-se pe o parte şi aşezându-şi mâna pe burta moale a Sylviei, care era uşor rotunjită sub buric după cele trei feluri de la prânz. N-aş da cărțile noastre răscitite pe nici unul dintre tablourile ei de pe pereți.

Sylvia a sărutat-o pe Adrienne, simțind cum se strâng firele care le uneau.

— Nici eu.

---

55. Tammany Hall, de asemenea denumit şi Tammany, comitetul executiv al Partidului Democrat din New York City

56. Periodic londonez apărut între 1914 şi 1919, în paginile căruia au fost publicați numeroşi romancieri şi poeți modernişti. (N. red.)

57. Expresie cu sensul românescului „a sughița“ când se vorbeşte despre tine.

58. Corect, recunosc (în fr., în orig).

59. Scuzele mele. […] în engleză, vă rog (în it., în orig.).

60. William Shakespeare, *Henric al VI-lea, Partea a II-a*, act. IV, sc. 2, trad. Barbu Solacolu, în *Opere complete*, vol. I, Editura Univers, Bucureşti, 1982, p. 302.

61. Stil numit după Georges Hausmann, cel care a contribuit decisiv la remodelarea oraşului în anii 1854–1870.

62. Protejați (în fr., în orig.).

Capitolul 8

— Acum, cartea e ca şi interzisă, spumegă Ezra. Nu ştiu pe cine să mă înfurii mai tare: pe Quinn, sau pe Joyce?

— N-ai de ce să te mânii pe Joyce, a spus Larbaud, pe un ton măsurat. Nu a terminat încă. Nu-l putem presa.

— De ani întregi lucrează la afurisita asta de carte. N-o să mai poată scrie deloc dacă nu acceptă să i se publice o ediție privată înainte de proces, aşa cum sugerează Quinn.

— Parcă şi tu erai furios pe Quinn? a întrebat Sylvia şi şi-a aprins altă țigară de la cea care era pe terminate, ca să nu-i mai tremure mâna.

Oficial, librăria era închisă, dar nimeni nu se îndura să plece şi, cu toate că era la fel de scandalizată ca şi Ezra din cauza lui Joyce şi a cărții lui, în sinea sa era încântată din cap până în picioare că librăria ei – librăria *ei* ! – era centrul acestei conversații în Paris. Adrienne se grăbise să li se alăture pe rue Dupuytren îndată după ce închisese La Maison la lăsarea serii.

— Ba sunt, a răspuns Ezra. Pentru că la audiere a avut o pledoarie stupidă. De săptămâni întregi, John Yeats trimite scrisori în care susține, ca noi toți, că *Ulise* are nevoie de o apărare în temeiul adevărului şi al frumuseții. Că romanul lui Joyce nu poate fi obscen, întrucât este bolta Capelei Sixtine. *Infernul* lui Dante. *Grădina desfătărilor* a lui Bosch. Că ar trebui să-l privim cu venerație pentru dificultatea lui, nu să-l îngrămădim laolaltă cu *peep shows*[63] şi broşurile deocheate, pentru că el înfățişează corpul uman cu un realism perfect şi dureros.

— Fără frunze de smochin peste penisurile din capodopere! a strigat Robert McAlmon[64], cunoscut ca Bob.

Un scriitor american care îşi făcuse apariția de curând împreună cu soția lui, Bryher[65], poetă engleză. Devenise foarte repede cel mai popular bărbat din Paris, şi Sylvia bănuia că asta avea legătură cu buzunarele lui adânci şi cu

inteligența sa vie şi deseori răutăcioasă, care părea mereu într-o paradoxală contradicție cu chipul lui frumos de puştan.

— Exact, a exclamat Ezra, ridicând pumnul în aer. În schimb, mințile înguste susțin că romanul este *atât de respingător*, încât nu poate corupe. Ideea lui pentru o ediție privată este bună, dar numai pentru că nu crede cu adevărat că poate salva cartea.

— Nu înțeleg, a zis Larbaud. Cum ar putea o ediție privată să salveze romanul?

Ezra a scos un oftat plictisit şi şi-a trecut degetele prin caierul de păr de deasupra frunții sale înalte şi încruntate.

— Quinn a încercat să-l convingă pe Ben Huebsch să publice romanul înainte de a ajunge la proces, pentru că după aceea va fi un *fait accompli* [66]; romanul va exista sub formă de carte şi, astfel, judecarea unui *episod* dintr-o revistă va rămâne fără obiect. Quinn mai susține că anumite scene care pot apărea în cărți nu pot fi publicate în periodicele distribuite prin poştă, pentru că legile Comstock împotriva obscenității se aplică doar porcăriilor trimise prin oficiul poştal. Huebsch nu crede însă în acest argument şi a refuzat să publice cartea. Se teme să nu sfârşească şi el în închisoare.

— Ben Huebsch? Editorul care a publicat *Fii şi îndrăgostiți*[67]? Tocmai el se teme de *Ulise*? a întrebat Bob, neîncrezător.

Ezra a dat din cap tulburat:

— Tot el a publicat şi *Portret al artistului…* şi *Oameni din Dublin.*

— Discipolii îl abandonează oare pe escrocul nostru Isus? a şoptit Adrienne la urechea Sylviei.

Cu oarecare reținere, Sylvia ajunsese să adopte porecla dată de Adrienne lui Joyce. Îi venea greu să spună că nu era adevărat, dar se simțea bine să aibă acest gen de limbaj numai al lor.

— Are cineva vreo veste de la doamna Harriet Weaver din Anglia? a întrebat Sylvia, agățându-se de ultima speranță.

— S-a dus pe la fiecare editor din insulă, dar toți sunt prea speriați să publice o carte cu rahați şi futaiuri în ea, chiar dacă romanul lui este doar întâmplător despre lucruri din astea, a spus Ezra.

— Păi, dacă aşa stă treaba, le înțeleg ezitarea, a glumit Bob.

— I-a întrebat careva pe cei de la Hogarth Press? a intervenit Larbaud,

gânditor.

Sylviei i s-a umplut inima de speranță gândindu-se la mica tipografie a soților Virginia şi Leonard Woolf din Richmond, Anglia. Edițiile pe care le aducea de la Hogarth erau modele exemplare ale noilor forme. Autorii-tipografi, responsabili pentru volumul *Două povestiri*, ar fi cu siguranță înțelegători cu romanul îndrăzneț al lui Joyce; la urma urmei, duceau o viață lipsită de convenții – sau cel puțin aşa auzise Sylvia – alături de gânditori avangardişti ca Lytton Strachey şi Clive Bell, la fel ca micul ei grup din Paris. De asemenea, s-a gândit cu mândrie plină de frustrare că ultimele speranțe ale cărții erau numai femei: Margaret, şi Jane, şi Harriet, şi acum, poate, Virginia Woolf.

— Harriet o să vorbească cu ei, a spus Ezra, dar Eliot nu are prea multe speranțe. A fost întotdeauna de părere că soții Bell şi Woolf sunt, în mod ironic, conservatori.

Sylvia a răsuflat uşurată.

— Nu altfel decât Alice.

— Aiurea! a exclamat Adrienne. N-am nici o îngăduință pentru asemenea ipocrizii! Cum pot aceiaşi oameni care au conceput cele două expoziții de artă din Londra şi New York, cele mai importante din ultimii zece ani, să fie atât de înguşti la minte în ce priveşte scriitorii care încearcă să facă acelaşi lucru ca şi pictorii lor valoroşi?

— Nu uita, draga mea Monnier, a spus Larbaud, că Londra şi New York au reacționat la noile forme mult mai lent decât Parisul. Picturile care pe noi ne şocaseră deja de ani de zile, în momentul în care i-au şocat pe englezi, erau deja plicticoase. Trebuie să le dăm timp şi lor, şi americanilor, să ne ajungă din urmă.

A spus-o cu bonomie, chiar filozofic, dar Sylvia a înțeles perfect de ce Ezra i-a replicat:

— Nu suntem o rasă de păgâni, Larbaud.

— Fireşte că nu, a răspuns Larbaud, netulburat. La urma urmei, a fost nevoie de revoluția voastră americană pentru a o stârni pe-a noastră, iar a noastră a fost mult mai lungă. Vreau doar să spun că există un flux şi un reflux în aceste lucruri. Rebeliunile nu pot fi controlate şi nu pot fi forțate. Ele se petrec la timpul lor.

— Spune-i asta lui Lenin, a zis Bob, smulgând țigara aprinsă dintre degetele Sylviei pentru a trage un fum lung.

— Arta este mai blândă decât politica, a spus Larbaud.

— Aş vrea să nu fie, a mormăit Ezra.

În mijlocul acestei furtuni a apărut Michel, care în mod vizibil radia de fericire, cu un teanc de cărți sub braț. I-a sărutat pe amândoi obrajii pe Sylvia, pe Adrienne şi pe scriitorii cunoscuți, apoi a lăsat triumfător volumele pe birou şi a anunțat:

— M-am logodit! Julie şi cu mine ne vom căsători înainte de sfârşitul anului!

Sylvia l-a luat în brațe şi a strigat râzând:

— *Félicitations!*

Ezra i-a strâns mâna şi a întrebat:

— Balerina? Bravo.

— Da, ar fi vrut să vină cu mine în seara asta, dar are repetiții.

Sylvia se întâlnise cu Michel şi Julie, solistă în corpul de balet, de mai multe ori de la prima lor apariție împreună. Ea vorbea foarte puțin engleza şi stătea retrasă în librărie, dar avea un păr şi lung, şi frumos, blond-roşcat, care părea atât de demodat în acele zile când toate femeile purtau părul tuns scurt până în dreptul bărbiei – însă, a explicat ea, dansatoarele trebuiau să-şi păstreze cosițele suficient de lungi, încât să le prindă în coc.

Bob a bătut din palme ca să le atragă tuturor atenția şi a anunțat, ca şi cum era crainicul oraşului:

— Mulțumim, Michel, pentru că ne-ai oferit prilejul să schimbăm subiectul şi să petrecem. Eu dau primul rând de băutură la Le Dôme.

În librărie au izbucnit urale, şi toate ideile despre frunze de smochin, procese şi revoluții au fost date uitării în acest moment al urărilor din inimă şi al optimismului. Cu toate că Sylvia şi Adrienne nu îi însoțeau în nopțile târzii cu absint şi Pernod, în seara aceea au plecat cu ei.

Sub lumina plăcută a candelabrelor din Le Dôme, toți şi-au umplut paharele, mai întâi cu şampanie, apoi cu vinuri rubinii, şi au trecut din mână în mână platourile cu calcan în sos de unt şi cartofi la cuptor crocanți, în timp ce clinchetul furculițelor şi al cuțitelor în farfurie se răsfrângea în geamuri şi pardoseli. În seara aceea, Sylvia simțea că face parte din ceva grandios, un

fluviu care se rostogolea dinspre un trecut care îi purtase pe cei de seama lui Benjamin Franklin, Baudelaire, Picasso, Edith Wharton, şi acum pe Blake, şi Whitman, împreună cu Larbaud, şi Cocteau, şi Joyce, cu Adrienne şi cu *Sylvia şi librăria sa*. Erau cu toții parte a aceluiaşi curent răzbătător, ca un fluviu care se prăvăleşte peste stânci şi rădăcini de copac, apoi prinde viteză şi uneori duce cu sine lucrurile care amenință să-i stăvilească înaintarea.

*

Starea de spirit a lui Joyce era la fel de melancolică precum era amurgul din Paris care se lăsa prea întunecat şi prea devreme în fiecare seară de decembrie.

— Încă nu este gata, a spus el despre roman, ca un ecou al lui Valery Larbaud, în timp ce dincolo de ferestrele librăriei Shakespeare and Company cădea o ninsoare uşoară.

În acea după-amiază, Sylvia şi Joyce erau singuri în librărie pentru prima dată, probabil din cauza vremii.

Ea făcuse ceai, şi acum amândoi stăteau cu ceştile fierbinți în mâini. Sylvia şi-a aplecat fața deasupra ceştii pentru a lăsa aburul să-i încălzească obrajii reci.

— Cum este posibil să condamni o carte neterminată? s-a plâns el.

— Îți stă mintea în loc, a fost ea de acord.

— Dar dacă totuşi se întâmplă? a spus el brusc. Asta nu mă va opri din scris. O s-o publice cineva.

Era prima dată când convingerea lui părea fără temei. Virginia Woolf refuzase să-şi pună la dispoziție tipografia pentru *Ulise*, înlăturând astfel efectiv orice şansă de publicare în Anglia, iar editorii din New York aşteptau cu toții ca procesul să decidă calea în această conjunctură tulbure.

— Sincer vorbind, cel mai mult mă îngrijorează amenințarea doamnei Joyce că mă va părăsi şi va lua copiii cu ea, a continuat el.

Sylvia a fost luată prin surprindere de această dezvăluire personală, dar curiozitatea ei naturală pentru tot ce avea legătură cu scriitorul şi cu soția lui, care îl însoțea rareori la lecturile cu public sau la dineuri, a făcut-o să întrebe:

— Şi unde vrea să plece?

— Înapoi în Irlanda, a spus el, cu un glas deprimat, care se potrivea cu

imaginea picioarelor lui lungi prăbuşite în scaun.

— Aveți familie acolo? Oameni care să vă poată… ajuta?

— N-aş lua nici un sfanț de la nimeni, a răspuns el, pe un ton mândru şi furios.

Sylvia ştia că Joyce îi scria tot mai des lui Harriet Weaver pentru a-i cere bani, pe care credincioasa femeie îi trimitea cu sfințenie. Ca atare, Sylvia bănuia că doamna Weaver nu ştia prea multe despre felul în care aceştia erau cheltuiți – momentul de la prânzul dat de André Spire, când el refuzase să bea pentru că nu se făcuse încă ora opt seara, rămăsese o amintire îndepărtată. Joyce devenise, alături de Bob şi alți scriitori, o prezență familiară la Le Loup şi Le Dôme; auzise despre întâmplarea amuzantă când, la orele mici ale dimineții, Bob şi Fargue l-au depus pe Joyce la el acasă într-o roabă. Poate că acele nopți chiar începeau după opt seara.

Sylvia se mândrea cu faptul că nu-l judeca niciodată pe Joyce, dar nici pe ceilalți, la fel cum aprecia faptul că nu era judecată pentru ceea ce era. Oricât de lent părea că face progrese, Joyce petrecea nespus de mult timp cu *Ulise*. Când îşi făcea apariția la Shakespeare and Company, aproape în fiecare zi, lucrase deja ore nesfârşite, în dauna sănătății sale – era atât de palid şi de slab, ochii îi arătau mai rău, şi toată iarna se luptase cu o tuse cavernoasă. Îşi simțea degetele ca nişte blocuri de gheață. Sylvia îşi spunea uneori că venea la librărie doar pentru căldură, la fel ca mulți alți studenți şi artişti plini de speranță care îşi făceau drum pe la Shakespeare şi La Maison şi se uitau ore întregi la cărți, cerându-şi umili scuze pentru că nu cumpărau nimic. Sylvia adoptase față de ei atitudinea generoasă a lui Adrienne: *Nu ştii niciodată care dintre ei ar putea deveni următorul Cocteau. Următorul Proust*.

— Ştiți ce mi-a scris Margaret Anderson? a întrebat Joyce.

— Spuneți-mi, vă rog.

— Că artistul nu are nici un fel de responsabilitate față de public.

— Sunt întru totul de acord cu ea, a zis Sylvia. Sunt de acord şi cu Jane, care a scris un eseu magistral, în care susține că există o singură întrebare adevărată, demnă de *Ulise*: „Este artă?“ Este. Şi încă artă admirabilă.

— Mă rog, a zis el, vizibil bucuros de laude, privind însă în altă parte. Vă mulțumesc pentru ce mi-ați spus.

Sylvia şi-a îndreptat privirea în jos spre scrumiera plină, întrebându-se

dacă să mai fumeze una; în ultima vreme, observase o nuanță gălbuie pe dinți, ca şi pe arătător şi pe degetul mijlociu între care îşi ținea țigara. *Ah, încă una*. Cât timp a fumat, s-a lăsat un moment de tăcere, şi Lucky a ieşit tiptil de sub masa unde lenevise în apropierea sobei şi s-a dus să se încolăcească pe picioarele lui Joyce.

— Mă gândesc uneori, a zis el, atât de încet, încât Sylvia abia îl auzea, că sunt osândit să rămân un exilat care scrie mereu şi de-a pururi despre patria sa.

— Atunci, sunteți propriul dumneavoastră Odiseu, a remarcat Sylvia. Niciodată în stare să ajungă acasă. Mereu atras în cursă.

Joyce a zâmbit:

— Şi încăpățânat, poate.

— Aşa cum trebuie să fie *marii* scriitori.

— Nu vă merit. Şi nici pe Harriet.

— Ei, a zis ea cu voioşie, încercând să înveselească atmosfera grea dintre ei. Sper ca *Ulise* al dumneavoastră să-şi afle o casă. Cea mai potrivită şi bună. Să mă țineți la curent.

— Aşa voi face, a încuviințat el din cap.

Dacă *Ulise* reuşea să scape de stigmatul pornografiei şi să fie consacrat ca literatură, poate că i-ar reda o parte din încrederea în țara ei natală. Ar putea să-i scrie tatălui să se roage pentru asta; cu toate că nu avea mare încredere într-un bărbat plutind printre nori, care regiza drame umane extrem de complicate, găsea mângâiere în credința tatălui său. În copilărie, ori de câte ori îi mărturisea îndoieli sau tristeți, el îi spunea să se roage pentru necazurile ei şi îi promitea că avea s-o facă şi el. Solidaritatea o făcea să se simtă mai puternică şi mai încrezătoare şi, chiar dacă nu ajungea la rezultatul dorit, se simțea mai bine ştiind că nu fusese singură în dorința ei. Asta îi amintea de alinarea pe care i-o aducea întotdeauna cititul.

Joyce şi cartea lui exilată aveau nevoie de tot sprijinul pe care îl puteau primi. Silvia a făcut legământ să fie unul dintre acei oameni – una dintre acele femei, mai bine zis – care să ajute la publicarea romanului. *Ulise* era o bătălie în care merita să intre.

---

63. Imagini erotice sau pornografice, vizionate prin fanta unei cabine.

64. Scriitor, poet şi editor american (1895–1956). În 1920, a înfiinţat la Paris Contact Editions, publicând autori precum Ernest Hemingway, Gertrude Stein, James Joyce şi Ezra Pound. (N. red.)

65. Pseudonimul poetei, romancierei şi memorialistei Annie Winifred Ellerman (1894–1983). În anii 1920, pe când se afla la Paris, şi-a folosit averea pentru a-i ajuta pe scriitorii aflaţi în nevoie. (N. red.)

66. Fapt împlinit (în fr., în orig.).

67. Roman de D.H. Lawrence, publicat în 1913. Ediţia integrală a apărut abia în 1992.

PARTEA A II-A
1921–1922

Şi într-adevăr, are să mai fie vreme
[…]
E vreme pentru tine şi vreme pentru mine,
Şi vreme pentru-o sută de indecizii,
Şi vreme pentru o sută de viziuni şi revizii,
Până să ne luăm ceaiul cu pâinea prăjită bine.
T.S. ELIOT,
Cântecul de dragoste al lui J. Alfred Prufrock[68]

---

68. În T.S. Eliot, *Opere poetice, 1909–1962*, trad. Mircea Ivănescu, Editura Humanitas Fiction, Bucureşti, 2011, p. 49.

Capitolul 9

Joyce s-a ținut de cuvânt şi, pe măsură ce iarna de la începutul anului 1921 înainta greoi, îi aducea Sylviei orice veste primită despre aventurile din New York ale lui *Ulise* – adică nu îi aducea nimic. Cu excepţia câtorva scurte scrisori sau telegrame de la John Quinn, în care menționa că face tot ce îi stătea în putință şi că verdictul urma să se dea în curând. Soarta cărții lui Joyce încă era subiectul zilnic al discuțiilor de la Shakespeare and Company; librăria ei devenise în scurt timp centrul tuturor ştirilor. Dacă cineva auzise un zvon – care aproape de fiecare dată se dovedea fals –, venea pe rue Dupuytren la numărul 8 pentru a-i da vestea Sylviei, care o putea apoi răspândi mai departe.

Cea mai importantă ştire a fost că nici un editor american nu se apropia la mai puţin de o sută de metri de romanul lui Joyce, aşa că o ediție privată ieşea din discuție. Dacă avea să fie declarat obscen de către judecătorii de la Curtea de Justiție Jefferson Market din New York, urma să ajungă o carte interzisă, cu un viitor sumbru.

Joyce luase obiceiul să intre în librărie şi să-i spună Sylviei pe un ton de entuziasm exagerat: „Ghiceşte!“

Prima dată când i-a spus, cu chipul strălucind de nerăbdare, ea a simțit că inima îi bate nebuneşte şi a întrebat: „Nevinovat?“

Când Joyce i-a răspuns „Nimic!“, Sylvia a mototolit o chitanță şi a aruncat-o în el. În următoarele dăți când el îi dădea speranțe, se mulțumea să sufle fumul înspre el cu o privire dură pe față, iar el râdea până se îneca.

Printr-o întorsătură curioasă a evenimentelor, Sylvia a început s-o vadă mai des în librărie pe Julie, tânăra mireasă a lui Michel.

— Îmi place să exersez limba engleză, a explicat ea când Sylvia a întrebat-o de ce venea la Shakespeare and Company, şi nu se ducea la La Maison, unde toți clienții vorbeau franceza.

— În afară de asta, Michel a prins drag de această librărie, pentru că i-ai vorbit despre mulți poeți pe care acum îi iubeşte. În felul ăsta sunt mai aproape de el, înțelegi?

Sylvia a zâmbit, iar sufletul i s-a umplut de mândrie. Oricât de mult o îndrăgea pe Julie, îi simțea lipsa lui Michel şi se întreba de ce acum trecea aşa de rar pe la ea. În schimb, o trimitea pe Julie să cumpere cărți şi să-i ducă pachetele lui speciale cu tot felul de cărnuri.

Pe la sfârşitul lui februarie, Julie rămăsese gravidă şi îşi făcea griji că în curând trebuia să renunțe la dans.

— Îmi place baletul, a spus ea cu ochi scânteietori. Este singurul lucru care m-a ajutat când tata şi fratele meu au murit în război, iar mama s-a călugărit. Baletul ne-a ajutat să ne întreținem, pe mine şi pe Babette. Julie era înduioşătoare când se mândrea cu sora ei mai mică, studentă la universitate, care îşi făcea planuri să devină profesoară. Cum să renunț aşa, dintr-odată?

Drept consolare, Sylvia găsea foarte nimerit să-i ofere romanele lui Jane Austen, cele mai bune cărți, din câte ştia, care descriau bucuriile vieții de familie. Nu i-ar fi spus niciodată lui Julie adevărul despre ce gândea ea în privința copilaşului şi a dansului: *Slavă Domnului că nu va trebui niciodată să fac o asemenea alegere*.

I-a spus atunci, cât de convingător putea:

— Sunt sigură că maternitatea îți va aduce multe alte împliniri.

— Aşa cred şi eu, a zis Julie cu resemnare. Dar mă înțelegi, nu-i aşa?

Tânăra tremura de nevoia de a fi văzută şi auzită. Sylvia i-a cuprins mâinile într-ale ei şi a liniştit-o:

— Te înțeleg întru totul. Şi bănuiesc că şi Michel o va face.

Cine citea la fel de mult ca el trebuia să fie cuprins de empatie.

*

Mama Sylviei a ajuns la Paris în primele săptămâni ale noului an şi a fost absolut extaziată când a venit la Shakespeare and Company.

— Scumpa mea Sylvia! Este o minune!

Bătând din palme, Eleanor Beach zburda prin librărie, lua câte un volum de pe raft şi abia arunca o privire asupra lui, că atenția îi era atrasă imediat în altă parte.

— Paginile lui Whitman sunt perfecte! O, şi desenele lui Blake! Ai şi ceva de Rossetti?

Fără tatăl şi surorile sale de faţă, Sylvia o vedea pe mama într-o lumină cu totul nouă. Era mai uşoară, mai aeriană, tot timpul gata să se dezintegreze – şi absorbită cu totul de propriile gânduri şi preocupări. Sylvia se gândi că putea chiar şi s-o sărute pe Adrienne în faţa mamei, care nici măcar n-ar băga de seamă.

— Mama ta este încântătoare, a spus Adrienne la sfârşitul unei zile lungi, care inclusese o vizită la Muzeul Rodin şi la Muzeul d'Orsay.

Cu toate că la librărie stătea toată ziua în picioare, pe Sylvia rareori o dureau muşchii aşa cum s-a întâmplat după preumblarea prin şi între muzee şi staţii de metrou.

— Îţi mulţumesc că ne-ai însoţit. A fost un act de eroism.

— M-am simţit cât se poate de bine. Eleanor ştie atât de multe despre Paris şi artişti. Am învăţat azi destule lucruri de la ea.

— Îi place să ţină prelegeri, nu-i aşa?

Mama Sylviei susţinuse o disertaţie deosebit de lungă în faţa *Gânditorului*[69]. Sylvia ar fi apreciat-o mai mult, dacă nu ar fi fost a cincea pe ziua aceea.

Adrienne a râs:

— Într-adevăr, dar îmi place să învăţ.

La fel şi Sylviei. Şi îşi iubea mama. Atunci de ce se simţea jenată de comportamentul acesteia?

Eleanor s-a implicat cu trup şi suflet în viaţa de zi cu zi a librăriei, iar Sylvia era încântată peste măsură să vadă atâtea lucruri puse la punct în valul de entuziasm al mamei: cărţile organizate iar alfabetic, podelele măturate, praful şters, oficiul din spate rearanjat după ce începuse să fie o harababură de cutii deschise pe jumătate.

— Mulţumesc, mamă, a zis Sylvia recunoscătoare, dar în acelaşi timp simţindu-se prost că nu se ocupase deloc de aceste treburi în săptămânile de dinainte.

Uitându-se la încăperea ordonată şi curată, nu pricepea de ce nu fusese şi ea în stare să facă ceva din toate astea. Alte lucruri – clienţi, conversaţii – păreau de fiecare dată mult mai presante.

— Mă bucur să văd că încă mai ai nevoie de mama ta, a răspuns ea şi a sărutat-o pe obraji. Apoi a continuat cu glas scăzut: Ce bine este să fie nevoie de tine.

În tonul cu care mama rostise acele cuvinte se simțea ceva care i-a tulburat inima. Avea totuşi un înțeles dureros. Eleanor înflorea în haosul animat al îndatoririlor de gazdă şi al oricăror treburi semnificative şi tangibile. *Ca şi Adrienne*, a realizat Sylvia cu o tresărire.

Acum, că toate fiicele lui Eleanor crescuseră mari, nici una cu copii care să aibă nevoie de o bunică, ea era aproape tot timpul singură. Tatăl Sylviei era mereu absorbit de îndatoririle sale de la parohie şi de la catedră. În afara evenimentelor sociale cerute de slujba sa de paroh, Sylvester Beach nu avea nevoie de Eleanor pentru a gândi, a predica şi a scrie. Oricum, Sylvia bănuise mereu că mama ei ar discuta mai mult despre artişti decât despre Dumnezeu. Asta îi plăcea la ea. Când mama a plecat din Paris după două săptămâni pline de agitație pentru a lua trenul spre Florența, unde plănuia să-şi viziteze una dintre vechile ei prietene care locuia acolo, a lăsat-o pe Sylvia cu librăria curată lună şi cu inima confuză. Când se afla departe de părinți, îi era uşor să nu se gândească la ei. Dar când se vedea cu unul din ei, simțea că îi lipsesc grozav de mult şi, pe deasupra, îi vedea într-o altă lumină. Cine era această femeie care o crescuse? Poate că venise momentul să o vadă dintr-o altă perspectivă.

*

Durerea din suflet a trecut în scurt timp pe planul doi. Veştile despre proces au ajuns într-un final şi pe rue Dupuytren, la aproape o săptămână după ce fusese dat verdictul, ceea ce o înfurie pe Sylvia. De ce nu se deranjase afurisitul de John Quinn să telegrafieze cuiva? *Pentru că îi este ruşine*, a presupus ea. Noroc cu un turist american care a trecut pe acolo cu ediția veche de câteva zile a unui ziar din care a aflat verdictul – înainte chiar să-i fie adus la cunoştință lui Joyce, era sigură, pentru că se văzuseră doar cu o seară înainte, când au discutat despre lipsa de informații.

Şi iată-l scris negru pe alb:

ULISE A FOST CONSIDERAT OBSCEN. DAMELE REDACTOARE AU FOST ELIBERATE PE CAUȚIUNE.

Damele redactoare. Exista oare ceva mai arogant?

Aşa-zisa pledoarie a lui Quinn era relatată pe scurt, exact cum prevăzuse Ezra: Quinn încercase să convingă judecătorii că scrierea lui Joyce era prea dificilă, confuză şi ofensatoare în descrierea corpului şi a dorințelor sale pentru a stârni dorințe sexuale sau a corupe pe cineva – în special nu pe cei mai coruptibili cititori de care procesul părea mult mai preocupat.

Dar cum rămâne cu cititorii care chiar înțeleg cartea? şi-a spus Sylvia furioasă. Nici pe ei nu i-ar putea corupe, pentru că şi-ar da seama de caracterul ei revoluționar, de frumusețea amețitoare din propoziții şi de umanitatea personajelor sale.

Sylvia era tentată să arunce ziarul pe foc. L-a păstrat doar ca să i-l arate lui Joyce.

Din fericire, n-a fost nevoie să păstreze paginile mult timp, pentru că el şi-a făcut apariția după-amiaza târziu, într-o stare de bună dispoziție.

— O zi excelentă la biroul de scris.

Sylvia detesta să facă ceea ce urma, dar nu putea să nu-i spună. Aşa că i-a întins ziarul.

Fumând nervoasă, îi urmărea privirea care parcurgea articolul, şi expresia stoică.

— Aşa, a zis el pe un ton calm şi i-a întins ziarul înapoi. Mă bucur că această doamnă Fortune din Chicago, cu un nume atât de potrivit, le-a plătit cauțiunea domnişoarelor Anderson şi Heap. M-aş fi simțit mult mai rău dacă amândouă editoarele mele, cele mai importante, urmau să fie închise, indiferent cât de mult timp.

Isus Escrocul, a auzit Sylvia în minte vocea lui Adrienne.

— Îmi pare nespus de rău, a zis Sylvia. Asta este crimă contra literaturii.

— Şi totuşi crima este a mea, după cât se pare. Joyce a tras aer pe nas, adânc, lung şi încet, iar umerii i s-au înălțat de parcă i se umfla tot corpul. Apoi i-a dat drumul, rostind aproape imperceptibil: Sărmana mea carte.

— Nu sunteți furios?

— Pentru ce anume?

— Păi… Eu sunt supărată pe Sumner, şi pe poştă, şi pe brigada de moravuri, dar şi pe John Quinn, pentru că n-a venit cu o apărare mai bună, şi pe acei judecători, pentru că sunt nişte analfabeți incorigibili.

— Vă mulțumesc pentru indignare, miss Beach.
— Şi dumneavoastră ar trebui să fiți revoltat!
— Dar de ce, când o faceți atât de bine în locul meu?
Ea a râs amuzată, dar şi dezamăgită.
— Ce ne facem noi cu dumneavoastră, domnule Joyce?
— Întrebarea corectă este ce facem noi cu cartea mea?
Înainte chiar ca ideea să prindă contur în capul ei, cuvintele i-au țâşnit din gură:
— Lăsați-mă să mă ocup eu. Shakespeare and Company va publica *Ulise*.
Era ca şi cum fiecare conversație, fiecare carte pe care a citit-o, a pus-o pe raft sau a împrumutat-o vreodată, fiecare pagină înrămată de-a lui Whitman şi Blake, fiecare conversație purtată cu Adrienne despre *Cahiers*, fiecare încurajare din partea părinților ei ar fi împins capodopera lui James Joyce către chiar această destinație. Paris. La uşa ei. Propria Itaca.
Zâmbetul pe care i l-a dăruit Joyce a fost deplin şi neîngrădit.
— Ce idee minunată!
— Lăsați-mă să fac câteva socoteli şi să stabilesc nişte clauze, a spus ea, încercând să pară calmă şi profesionistă, în timp ce se simțea ca o şcolăriță care voia să fugă din clasă şi să sară într-un picior pe drum. *Eu, Sylvia Beach, îl voi publica pe James Joyce!* Detaliile le putem discuta mâine.
Şi-au strâns mâna sub ochii binecuvântători ai lui Walt Whitman.
— Sunt cum nu se poate mai fericit, miss Beach.
Sylvia nu se mai simțise atât de emoționată din toamna lui 1919, când se pregătea să deschidă librăria şi, posibil, să fie alături de Adrienne. Trupul ei fremăta de un entuziasm clocotitor pe care nu şi-l putea stăpâni, aşa că a început să țopăie prin librărie, cu țigara aprinsă, în căutarea unui carnet nou şi a unui creion. Shakespeare and Company urma să îndrepte o mare eroare, asigurând publicarea acestui *tour de force*, care trebuia să devină o lectură obligatorie, şi nu o carte interzisă. Adrienne avusese dreptate, fireşte – ocazia de a aduce o schimbare în lume *urma* să vină, şi iată că se ivise. Pe deasupra, admise în sinea ei, această misiune ar pune librăria pe hartă. După publicarea lui *Ulise*, toată lumea avea să afle despre Shakespeare and Company, asigurând succesul librăriei, şi astfel devenind genul de realizare care îi putea supraviețui.

Se lăsase noaptea când şi-a ridicat în sfârşit ochii de pe paginile umede de cerneală ale caietului în care notase multe ecuații, evaluând diferite cifre de profit, procente şi costuri, şi notând tot felul de idei de comercializare a cărții, chiar şi acolo unde fusese interzisă. Mai ales acolo. Gândul de a-i da cu tifla lui John Sumner şi tuturor lucrurilor pe care le întruchipa el o umplea de satisfacție. Afară, felinarele cu gaz aruncau o lumină pâlpâitoare pe trotuarele ude. Plouase. Nici nu băgase de seamă. Cu gulerul ridicat, s-a grăbit spre casă, uşurată la gândul că nu întârzia prea mult la cină. Nu departe de drumul ei era o prăvălie cu vinuri, aşa că s-a oprit ca să cumpere o *fillete de champagne*[70].

Acasă, Adrienne dăduse drumul la radio, şi melodia lui Cole Porter, *Old Fashioned Garden*, răsuna în bucătărie. Sylvia a tras pe nări mirosul de cimbru, morcovi şi carne de vită şi s-a gândit că ar putea să moară pe loc de fericire.

— Dragă, a zis ea în timp ce îi întindea lui Adrienne sticla rece, Shakespeare and Company va schimba lumea. Şi, încă o dată, *tu* eşti sursa mea de inspirație – trebuie să aflu cum publici *Les Cahiers*.

Adrienne a zâmbit şi a luat nerăbdătoare sticla din mâinile Sylviei.

— Povesteşte-mi de la început.

În timp ce Adrienne turna bulele aurii în două cupe de şampanie, Sylvia i-a spus pe nerăsuflate detaliile despre indignarea legată de verdictul dat la proces, apoi i-a explicat oferta sa de a publica romanul lui Joyce:.

— Trebuia s-o fac, a spus ea pe nerăsuflate. Cum puteam să n-o fac? Ridicând paharul, Sylvia a toastat: Pentru *Ulise*?

Lui Adrienne i-au sclipit ochii de surpriză, mândrie şi emoție, apoi a ciocnit paharul său de al Sylviei, şi clinchetul s-a înălțat deasupra mirosului mâncării gătite şi a muzicii.

— În cinstea ta, draga mea Sylvia.

Au sorbit o gură de şampanie. Era cea mai bună şampanie pe care o gustase vreodată Sylvia. În timpul cinei, Adrienne i-a explicat cum s-a descurcat ea cu publicarea proiectului său, începând cu tipograful Maurice Darantiere din Dijon, şi luând apoi la rând: cum se stabileşte numărul corect de exemplare tipărite, cum se calculează profitul, cum se obțin comenzile de la cumpărătorii interesați şi cum se împarte şi se distribuie profitul. Sylvia a

luat notițe şi a pus multe întrebări. Când ceasul a bătut trecerea într-o nouă zi, carnetul ei era plin de pagini şifonate, iar degetele înțepenite erau pătate cu negru. Erau cele mai frumoase pete pe care le făcuse vreodată.

Când s-au ridicat în sfârşit de la masă, cu brațele şi picioarele amorțite şi căscaturi înăbuşite, Adrienne s-a întors spre Sylvia în dreptul chiuvetei şi i-a spus cu grijă şi tandrețe:

— Un singur lucru mă îngrijorează, *chérie*.

— *Quoi*?

— Trebuie să-ți vorbesc deschis. A ezitat o clipă, apoi i-a spus aproape cu resemnare: Isus Escrocul este foarte nevoiaş. Nu se descurcă cu banii, şi nici cu banii altora. Este un foarte mare scriitor, dar… sper…. Ei bine, trebuie să găsim un mijloc de a te proteja, pe tine şi librăria. Sper să nu mi-o iei în nume de rău că-ți spun. Ar trebui să începi prin a regândi profiturile. Procentul de şaptezeci şi cinci este prea mult pentru el, iar tu o să faci partea cea mai importantă. Trebuie să ții cont de valoarea ta.

Avertismentul lui Adrienne i-a stins o parte de bucurie, dar ştia că iubita sa avea dreptate. Sylvia a încuviințat:

— Ştiu că este adevărat, deşi aş vrea să nu fie. Mă mai gândesc la procentul de şaptezeci şi cinci.

Adrienne a sărutat-o uşor pe buze.

— Voi fi aici să te ajut, dacă ai nevoie de mine.

— Întotdeauna am. Sylvia şi-a petrecut brațele în jurul taliei moi şi generoase a lui Adrienne, tânjind după mai mult – piele, mâini, pliuri, suspine, eliberare.

Adrienne însă a sărutat-o cast pe obraz şi s-a îndepărtat.

---

69. Statuie de August Rodin, expusă la muzeul cu acelaşi nume.

70. Sticlă mică de şampanie.

Capitolul 10

Primul lucru care s-a petrecut a fost dezavuarea din partea lui Gertrude. De necrezut, pe zloata din martie, ea şi cu Alice au venit tot drumul de la apartamentul lor confortabil până la librărie, doar ca să i-o spună direct în faţă.

— Aş vrea să-mi anulez fişa de împrumut, a zis Gertrude.

— Îmi pare rău să aud, a spus Sylvia, simţind că îi bubuie inima în piept.

Era un semn rău, deşi nu neaşteptat. Cu toate acestea, încă se simţea extrem de încrezătoare în decizia ei de a publica *Ulise* – era cel mai bun lucru pentru ea, pentru librăria ei, pentru *literatură*. Atât de multă lume îi transmisese felicitări, aprobări şi mulţumiri, de la Bob McAlmon şi Bryher până la Margaret Anderson însăşi, care i-a trimis o scrisoare cu aceste cuvinte: *Sunt fericită peste măsură să aflu că librăria cea mai bună din afara New Yorkului va sponsoriza această operă atât de importantă. Când Joyce mi-a scris să-mi spună despre oferta ta, Jane şi cu mine am sărit în sus de bucurie şi am deschis una dintre ultimele noastre sticle de şampanie ilegală în cinstea ta.* Aprobarea venită din partea lor i-a întărit convingerea că făcea exact ce trebuia.

Gertrude avea să se întoarcă. În mod sigur. Oricum, faptul că făcuse spectacol venind la Shakespeare and Company doar ca să-şi anuleze abonamentul de împrumut, când putea să nu mai calce pe aici pur şi simplu, o ducea pe Sylvia cu gândul că fusese o criză de nervi mai degrabă decât o schimbare permanentă de opinie.

— Cred că Biblioteca americană îmi va fi de mai mare ajutor, a spus Gertrude.

A, da, noua şi singura rivală din Paris a Sylviei, care deschisese la un an după ea, în arondismentul opt, al celor înstăriţi, lângă Champs-Élysées. Biblioteca era însă prea instituţională, lipsindu-i farmecul librăriei sale. Era

evident pentru toată lumea. Era şi mult mai departe de Gertrude decât Shakespeare and Company. Capriciu sau nu, întâlnirea îi lăsase Sylviei un gust amar. Nu putea să-i acorde prea multă atenție totuşi, pentru că avea atâtea lucruri de care să ocupe, cel mai de seamă fiind să adune la un loc paginile lui Joyce şi să le pună în ordine pentru Maurice, termenul de publicare prevăzut fiind toamna anului 1921. Nu-şi închipuise niciodată că această etapă a procesului putea pune atâtea probleme, pentru că paginile manuscrisului, cu scrisul aproape ilizibil al lui Joyce, erau împrăştiate ici-colo şi peste tot – chiar se întreba dacă nu cumva vedea atât de neclar din cauza ochilor lui slăbiți, încât i se părea că scrisul lui de mână era mai bun decât în realitate. Sylvia petrecea nenumărate ore citind cu atenție versiunile manuscrise pe care le compara cu episoadele publicate în *The Little Review* şi *The Egoist*, găsind tot felul de nepotriviri pe care trebuia să le discute cu el înainte de a trece la etapa, la fel de dificilă, de dactilografiere pe curat. Nu o ajuta prea mult faptul că romanul lui folosea în atât de mare măsură punctuația, aşezarea în paragrafe, subtitlurile şi altele asemenea, foarte importante. Fiecare *p*, *q*, virgulă, punct şi virgulă trebuiau să fie corect puse, pentru ca *Ulise* să fie apreciat la adevărata lui valoare.

— Ce ironie, i-a spus ea lui Adrienne, cu ochii cârpiți de somn, în timp ce sorbea din cafeaua tare şi fuma, că lucrurile pe care le ador în această carte sunt tocmai cele care mă scot din minți.

Adrienne a râs:

— Eşti mult mai tare de-atât, *chérie*. A împins spre ea o farfurie cu pâine prăjită şi gem de casă, adăugând: Ține-te tare.

De multe ori, când bătea de miezul nopții şi o dureau ochii de atâta sforțare, iar Adrienne se culcase deja, Sylvia se întreba dacă treimea din profit pe care hotărâse în final s-o păstreze era suficientă. Dar la fel de repede pe cât îi veneau în minte gândurile acestea meschine, le şi alunga. Nu profitul o motiva; era necesar cât să-şi acopere costurile, dar toți banii obținuți urmau să intre direct în librăria Shakespeare and Company. Scopul ei nu era să se îmbogățească, aşa cum i-a reamintit o scrisoare primită exact în acel moment de la tatăl ei:

Îndeletnicirea de moaşă este esențială în planul lui Dumnezeu, precum creația, pentru că, fără aceste suflete curajoase şi altruiste care însoțesc

noua viață la venirea ei pe lume, nu am putea propăşi. Mergi mai departe, fiica mea. Mama ta şi cu mine suntem foarte mândri de tine.

Tocmai când ajunsese aproape la capătul puterilor, Cyprian s-a întors la Paris pentru a juca într-un film. „La fix!“ a exclamat Sylvia, îmbrățişând-o strâns pe sora ei la intrarea în librărie. Era atât de bine să vadă o fărâmă de acasă în mijlocul noului haos din viața ei; sora sa era ca un colac de salvare aruncat înspre ea în mijlocul mării.

Odată Cyprian instalată într-un hotel din Montparnasse, cele două s-au întâlnit la Le Loup, la o salată de mazăre timpurie, iar Sylvia şi-a deşertat tolba cu necazuri:

— Am încercat să bat ceva la maşină, ca să-i dau tipografului un manuscris complet, dar pur şi simplu n-am timp. Poți să-mi dai o mână de ajutor, dragă surioară?

Exuberantă şi îmbujorată la față de fericire că se întorsese la Paris să joace într-un film pasionant, Cyprian i-a cuprins mâinile într-ale sale şi a spus:

— E tot ce-mi doresc. Sunt as la dactilografie, ştii doar. Când m-am întors la New York, a trebuit să accept o muncă de secretariat şi, crede-mă, nimeni nu are un scris de mână mai neciteț decât un contabil aflat sub presiunea de pe Wall Street.

Sylvia i-a cuprins capul în mâini şi a sărutat-o pe frunte.

— Mi-ai luat o piatră de pe inimă. Mulțumesc.

— Trebuie să te gândeşti să-ți iei pe cineva de ajutor în librărie, dacă nu te superi să-ți spun. Pari cu nervii la pământ. Când ai dormit ultima oară ca lumea? De altfel, când te-ai pieptănat ultima oară? Te duc mâine la cumpărături să-ți iei o rochie nouă.

— Nu-mi permit, Cyprian. Mai ales dacă o să-mi iau un ajutor la care mă gândesc şi eu, trebuie să recunosc.

Se gândise – de câteva săptămâni. Un nedorit efect secundar al publicării lui *Ulise* era că, prin comparație, munca de zi cu zi la librărie începuse să devină neinteresantă. Pentru ea era pasionant să se lanseze într-un proiect pentru care trebuia să învețe atât de multe lucruri – tainele tipografiei, cum să scrie librarilor, colecționarilor şi altor scriitori pentru a primi comenzi pentru roman, să compună notițe pentru ziare, ca ele să relateze despre progresul romanului, asigurându-şi astfel publicitate gratuită. Ceea ce, spre uimirea sa,

au şi făcut. O mână de reporteri se interesau de cartea lui Joyce pentru că era interzisă; publicarea romanului „obscen“ era la fel de interesantă întrucât era prima carte editată de Shakespeare and Company. Povestea ispitise chiar şi o jurnalistă americană, pe nume Janet Flanner, care trimitea la *New Yorker* articole din Paris.

— Ce păcat că eşti ca o vrăbiuță, altfel îți împrumutam din hainele mele, a spus Cyprian.

Sylvia a zâmbit:

— Încă mai am pantofii tăi roşii de la inaugurarea librăriei.

— I-ai mai purtat de atunci?

— O dată, pentru un spectacol, la Le Chat Noir.

Cyprian a clătinat din cap:

— Eşti imposibilă. Dacă librăria ta ajunge celebră în lume, va trebui să mă laşi pe mine să te îmbrac.

— De ce? Ca să nu te ruşinezi cu sora ta mai mare când o să fie fotografiată pentru *Vanity Fair*?

— Exact.

— Dacă dactilografiezi *Ulise* cum trebuie, facem un drum la Printemps[71].

Râzând îngroşat ca un bandit de vodevil, Cyprian a zis:

— S-a făcut.

Însă nici nu se apucase bine de dactilografiat, că Cyprian a şi dat buzna în Shakespeare and Company într-o stare de agitație, tulburată şi hohotind, cu nişte foi mototolite în mâini.

— Nu pot, s-a văitat ea.

Deşi ultimul lucru pe care şi-l dorea era să-şi consoleze sora melodramatică, Sylvia şi-a amintit că Cyprian era cea care îi făcea o favoare, aşa că i-a luat în brațe trupul care tremura, şi a şoptit:

— Cu ce să te ajut, surioară dragă?

— Să-i spui escrocului tău de Isus să nu se mire că orbeşte. Încep să orbesc şi eu, şi nu mai suport.

Nervozitatea din glasul surorii sale era rău prevestitoare, şi Sylviei i s-a tăiat pentru un moment respirația. Nici măcar sora sa nu era în stare s-o ajute.

Cine sunt eu să-l public pe James Joyce? Se simțea ca o diletantă. O depăşea cu totul.

Disperată, s-a străduit s-o convingă pe Cyprian să continue.

— Îmi pare rău pentru o asemenea corvoadă… Să te plătesc mai mult?… Gândeşte-te cum o să te lauzi prin cafenele în fața actorilor … Numele tău o să fie în cea mai faimoasă carte din lume!

Cyprian însă nici nu voia să audă.

— Trebuie să *dorm*, Sylvia. M-am trezit cu noaptea-n cap ca să bat astea, uită-te la cearcănele mele! Sunt *actriță*, pentru numele lui Dumnezeu! Nu pot să *arăt* în halul ăsta!

Sylvia a recunoscut această atitudine ostilă şi a înțeles că trebuia să pună punct aici în privința lui Cyprian.

După ce sora sa a plecat, Sylvia şi-a lăsat capul în mâini pe biroul ei din librăria goală. Îşi dorea ca mama să fie cu ea la Paris, şi nu sora.

— Sylvia?

A tresărit şi a ridicat privirea. Crezuse că ea şi Cyprian fuseseră singure în încăpere, dar iat-o pe prietena sa, Raymonde Linossier, care locuia în cartier şi era unul dintre primii şi cei mai statornici clienți de-ai ei. O doctoriță, cu propriul ei cabinet în apropiere, era o raritate, şi Sylvia o admira foarte mult.

— Dumnezeule, a murmurat Sylvia, îmi pare rău că ai auzit discuția.

— Înțeleg perfect capriciile relației dintre surori. Raymonde a zâmbit, şi Sylviei îi venea să plângă. În afară de asta, cred că aş putea să te ajut, a continuat ea. Ştii, tatăl meu nu se simte bine şi mă duc la el acasă câteva ore pe zi ca să-l îngrijesc. Citesc, şi citesc, şi citesc, dar mi-ar prinde bine o schimbare de ritm din când în când. Aş putea dactilografia câteva dintre paginile lui Joyce? Pentru mine ar fi o onoare.

Sylvia a făcut ochii mari:

— Nu-ți pot cere aşa ceva…

— Să lăsăm asemenea mofturi, Sylvia. Dacă sunt doctoriță, asta nu înseamnă că nu ştiu să bat la maşină.

— Pare să fie o muncă enervantă, după cum ai auzit…

— Mă descurc. La Facultatea de Medicină am fost una din cele două studente la cursurile de ştiințe.

Sylvia radia de bucurie:

— Bine, să-ți arăt atunci ce trebuie făcut.

Încă o Florence Nightingale[72] *pentru salvarea lui Ulise.*

*

Iarna se dezgheţase în primăvară, şi zăpada se topise în băltoacele în care porumbeii se bucurau să se scalde pe trotuare şi în rigole. Într-una dintre primele zile călduroase, în librărie a intrat un bărbat foarte tânăr, foarte arătos şi, în mod evident, din Vestul Mijlociu. Avea părul de culoarea cremei de ghete şi o mustăcioară tunsă, despre care Sylvia presupuse că o purta pentru a da o anume seriozitate chipului său delicat, aproape adolescentin. Solid, dar musculos, fizicul lui o făcea să se gândească la băieţii atletici din tinereţe, care preferau să arunce cu mingea decât să citească. Şi ca un băiat bine-crescut şi dus la biserică, şi-a scos şapca de tweed ponosită când a intrat în librărie şi a început să cerceteze rafturile cu romane şi reviste. Era o dimineaţă plină, şi Sylvia l-a urmărit cu coada ochiului în timp ce primea banii la casa de marcat şi înregistra cărţile pe care clienţii ei fideli le luau de la secţia de împrumut.

În cele din urmă, exact când Sylvia îşi aprindea o ţigară în spatele biroului său, s-a apropiat de ea şi a întrebat-o:

— Sunteţi Sylvia Beach?

De fiecare dată era la fel, indiferent de câte ori se întâmpla: când un tânăr american ca acesta ştia deja cine era, o lua drept un compliment. O încerca o emoţie vie, simţind că urma să audă o poveste grozavă despre cum aflase acest nou-venit despre ea şi librăria ei.

Zâmbind larg, a tras un fum din ţigară, apoi a lăsat-o jos şi i-a întins mâna pentru a face cunoştinţă.

— Eu sunt aceea. Încântată să vă cunosc, domnule…?

— Hemingway, a spus el cu avânt. Ernest Hemingway.

Deşi nu auzise de el încă, totuşi simţea o poveste în spatele sosirii lui.

— De unde sunteţi, domnule Hemingway?

— Ernest, vă rog. Şi sunt din Chicago, şi eu, şi soţia mea, Hadley.

— Data viitoare trebuie s-o aduci şi pe soţia ta! Şi, la fel, spune-mi Sylvia! Aşadar, ce vânt te-a adus la Paris, la Shakespeare and Company?

— De un an de zile tot aud că Parisul este cel mai bun loc unde poate lucra un scriitor. Iar prin cel mai bun, înţeleg cel mai ieftin. Aşa că am reuşit să-i conving pe cei de la *Toronto Star* să mă plătească pentru a le fi corespondent. O să lucrez însă şi la povestirile mele. Sau poate la un roman. Iar Sherwood

Anderson mi-a povestit despre librăria ta, mai bine zis, era de-a dreptul entuziasmat, dar trebuie să spun că laudele lui sunt doar pe jumătate, a zis el, privind în jur apreciativ şi recunoscător. N-aveam nici cea mai mică idee, s-a minunat el.

— Sunt numai nişte cărți şi scaune, a zis Sylvia, deşi uimirea tânărului îi făcea plăcere.

— Şi paginile scrise de Walt Whitman, a remarcat el, întorcându-se la foile înrămate şi uitându-se atât de aproape la cuvintele scrise în grabă cu creionul, încât mai că atingea sticla cu nasul. Orice loc privegheat de Shakespeare şi Whitman este destinat măreției, a mai spus el, încă privind cuvintele din ramă.

— Mulți încearcă să înțeleagă asocierea, a comentat ea.

Dezlipindu-şi ochii de pe Whitman, pentru a se uita la ea cu o privire cercetătoare şi serioasă, a replicat:

— Eu nu.

Sylvia a simțit instinctiv o afinitate cu acest Ernest Hemingway din Chicago. L-a prezentat lui Bob McAlmon şi altui american venit de curând la Paris, compozitorul George Antheil[73], care au intrat câteva minute mai târziu, şi cei trei s-au împrietenit repede. Sylvia a avut sentimentul că piesa lipsă fusese găsită şi pusă la locul ei. I-a dat lui Ernest o fişă de împrumut, deşi el nu avea suficienți bani la el s-o obțină.

— Am încredere că vei reveni, i-a spus ea.

— Mulțumesc, a zis el, de parcă îi oferise o bicicletă nouă de Crăciun.

— Şi dacă n-ai găsit încă o locuință permanentă, să ştii că librăria îți poate servi drept căsuță poştală cât timp este nevoie.

— Sylvia este bucuroasă să fie soluția franceză de stârpit păduchii poştali americani[74], a remarcat Bob sarcastic.

Ernest s-a încruntat:

— Da, a bombănit el. Serviciul poştal al lui Sumners nu este prietenul scriitorilor, asta-i sigur.

— Eşti la curent cu supliciul prietenului nostru James Joyce?

— Se înțelege. Sunt ziarist.

— Atunci, şi pe tine te caută pentru scrieri incendiare?

— Puțin probabil, a zis el, şi Sylvia a avut impresia, după grimasa lui

Hemingway, că ar fi vrut să remedieze absența persecuției.

— Eşti tânăr, ai o groază de timp, a spus Bob într-un moment rar, când lăsa pe cineva din gheare.

— Ia spuneți, a întrebat noul lor prieten, zâmbind dinadins ca să schimbe subiectul, a făcut careva din voi războiul?

— Forțele aeriene, a declarat Bob, dar fără urmă de mândrie. George ăsta era prea tânăr, din păcate. A rămas în New York, fraternizând cu aceeaşi editoare care a fost condamnată pentru că a publicat *Ulise* în foileton.

— Margaret Anderson este o mare iubitoare de muzică, a declarat George cu venerație, şi nu era prima oară când Sylvia se întreba ce se petrecuse între cei doi. Auzise că Margaret forma un cuplu fericit cu coeditoarea sa, Jane Heap, aşa cum Sylvia însăşi era cu Adrienne, dar asta nu se ştia în acest grup.

— În plus, a continuat George pe un ton mai sobru, Margaret *a fost* după război. *În timpul lui*, studiam cu Ernest Bloch.

— Eu am fost şofer pe ambulanță în Italia, a declarat Ernest, ignorând abil scânteia de tensiune dintre cei doi bărbați.

— O muncă îngrozitoare, după cum am auzit, a spus Bob.

— Asta nu m-a împiedicat, desigur, să fiu rănit. Tir de mortiere, a spus Ernest şi a arătat spre picioare.

— Arată-ne! a zis Bob.

Sylvia văzuse destule răni din război, dar era o premieră să se uite chiar în librăria ei la o rană vindecată. Cicatricile lui Ernest erau numeroase şi trandafirii, o puzderie de fire de sutură, ca nişte confetti macabre pe picior, gleznă şi pulpă.

— E o minune că nu mergi şchiopătând, a zis ea.

El a ridicat din umeri:

— Toate sunt superficiale. N-au ajuns la os.

S-a auzit un clinchet de clopoțel, şi pe uşă a intrat Adrienne Monnier.

— Monnier! a exclamat Bob cu multă căldură. Plăcerile acestei zile continuă.

— *Mon amie*, a zis Sylvia, şi i-a făcut semn lui Adrienne să vină spre ei, ți-l prezint pe Ernest Hemingway, care a sosit din Chicago în frumosul nostru oraş. Tocmai ne arăta rănile lui din război. Ernest, ea este Adrienne, care are o librărie foarte asemănătoare cu aceasta, doar că este de literatură franceză,

pe rue de l'Odéon. De fapt, librăria ei a fost deschisă permanent în timpul războiului, şi este motivul pentru care există Shakespeare and Company.

El s-a ridicat în picioare şi i-a întins mâna lui Adrienne, care i-a zâmbit şi i-a strâns-o viguros.

— Am auzit de librăria dumneavoastră, a spus Ernest într-o franceză excelentă. Urma să fie următoarea mea oprire pe ziua de azi.

— Mă bucur să aud asta, monsieur Hemingway. Vă stau la dispoziție după-amiază, dar acum am închis pentru masa de prânz.

El a râs:

— „Închis pentru masa de prânz." Ador Franța. Păi sper să ne vedem acolo în curând. Şi vă rog, spuneți-mi Ernest. Apoi, brusc, şi-a pus şapca pe cap şi a zis: Vă rog să mă scuzați, trebuie să văd dacă Hadley nu are nevoie de ceva. Data viitoare o aduc cu mine, vă promit. Este cea mai bună cititoare din câte cunosc.

După plecarea lui, Sylvia a făcut ceea ce rareori se gândea să facă – i-a poftit pe toți afară din librărie, anunțându-i că de data asta voia să respecte pauza de prânz prelungită a francezilor. Apoi, cu brațele înlănțuite cast, ea şi cu Adrienne au pornit pe străduțele întortocheate spre bistroul lor preferat, unde au împărțit o friptură copioasă şi o carafă de vin.

— Ştii, mi-e ruşine să recunosc, a spus Sylvia, dar în ultima vreme m-am cam plictisit în librărie, dorindu-mi să mă concentrez cu totul asupra lui *Ulise*. Dar ziua de azi mi-a reamintit cât de *agreabil* poate fi.

— De ce să-ți fie ruşine? Sunt zile când mă uit la ceas şi aş putea să jur că s-a scurs o oră, când de fapt au fost doar trei minute. Este normal.

— Şi cum treci peste asta?

Adrienne a ridicat din umeri:

— Îți faci planuri pentru momente mai interesante.

— Dar cele mai bune nu sunt plănuite.

— Aşa s-ar părea, dar nu este adevărat. Ernest nu a venit la Shakespeare din întâmplare. A venit pentru experiența pe care le-o oferi scriitorilor americani aflați în Paris. Auzise de tine. Cu cât experiențele sunt mai interesante, cu atât atragi oameni mai interesanți.

— Mă tot gândesc să deschid o mică ceainărie la etajul librăriei. Un loc unde scriitorii să bea un ceai şi să lucreze în linişte, lângă o librărie, în caz că

au nevoie.

Adrienne a zâmbit:

— Îmi place. Trebuie s-o faci.

Dar de unde să mai găsesc timp?

— Cândva, a spus ea, şi la gândul acesta s-a simțit pe-atât de entuziasmată pe cât de epuizată, coborând privirea în farfurie ca să nu fie nevoită să vadă reacția lui Adrienne la starea ei ambivalentă.

---

71. Magazin universal celebru din Paris.

72. Fondatoarea primului serviciu modern de infirmiere din Marea Britanie (1860).

73. Pianist şi compozitor avangardist american (1900–1959). În compozițiile sale a explorat sunetele moderne – cele industriale şi mecanice –, cea mai cunoscută fiind *Ballet mécanique*, orchestrată pentru pian, claxoane, clopote electrice şi turbine de avioane. (N. red.)

74. În original, „P.O.lice“. Joc de cuvinte: P.O. este acronimul pentru Postal Office, iar *lice* înseamnă păduchi.

Capitolul 11

Tatăl lui Raymonde s-a recuperat brusc şi miraculos, ceea ce însemna că Raymonde putea să se ocupe din nou de pacienți – i-a spus Sylviei să nu-şi facă însă griji în legătură cu dactilografierea, întrucât găsise o înlocuitoare în persoana unei englezoaice, doamna Harrison, care venise de câteva ori la librărie însoțită de Raymonde şi era dornică să facă această muncă. Sylvia abia avusese timp să răsufle uşurată când năpasta căzu pe capul ei. Într-o zi călduroasă de început de mai, doamna Harisson a dat buzna în librărie, răsucind în mâinile sale roşii o batistă des folosită.

— O, Sylvia, îmi pare atât de rău, a spus ea cu voce tremurată.

Cu toate că expresia de pe chipul femeii îi vârî teamă în suflet, Sylvia i-a spus:

— Nu, nu, eu trebuie să-ți mulțumesc.

— N-o să-mi mai mulțumeşti când o să afli ce s-a întâmplat.

— Sunt sigură că putem rezolva orice ar fi.

Izbucnind în lacrimi, doamna Harrison a început să vorbească printre hohote:

— Aproape… terminasem… episodul „Circe“. Era aşa de bun, dar… dar… dar… l-am lăsat pe biroul meu… îmi pare rău, n-ar fi trebuit… pentru că… pentru că… *soțul meu* a venit acasă şi… l-a citit, şi *l-a ars*. *Amândouă exemplarele*. În acest moment, era numai lacrimi.

— Amândouă? Copia ta dactilografiată şi manuscrisul lui Joyce?

Doamna Harrison plângea şi dădea din cap.

— Pentru numele lui Dumnezeu, a strigat Sylvia. Ce se-ntâmplă oare cu bărbații şi cu cartea asta?

— Îmi pare atât de rău, Sylvia.

— Nu tu ar trebui să-ți ceri iertare.

La aceste cuvinte, doamna Harrison a început să plângă şi mai tare. Dacă

n-ar fi fost atât de aprinsă de mânie, poate că Sylvia ar fi plâns şi ea – nu de supărare, ci de exasperare buimacă. *Ulise* n-o să mai ajungă niciodată carte? Eşecul ei o să fie ultimul şi cel mai rău lucru care să-l condamne la obscuritate?

Joyce nici măcar nu l-a terminat, şi-a amintit ea. Deja împinseseră către iarnă termenul de publicare din toamnă. Joyce promisese să termine până la mijlocul lui ianuarie, astfel încât romanul să fie publicat înainte de 2 februarie, ziua lui de naştere. În 1922, avea să împlinească patruzeci de ani. Acest obiectiv părea să-l impulsioneze foarte tare; rareori mai trecea zilele acestea pe la Shakespeare and Company, atât de hotărât era să termine. Sylvia spera să nu-l lase ochii înainte să încheie; îi spusese că aproape în fiecare zi, după ce se oprea din scris, îşi petrecea restul timpului cu comprese reci pe ochi.

În timp ce doamna Harrison plângea, tot ce avea legătură cu Joyce părea să fie sortit eşecului.

După ce a convins-o în cele din urmă să meargă la cabinetul lui Raymonde să se liniştească, Sylvia s-a aşezat să fumeze descurajată, iar Joyce însuşi şi-a făcut una dintre rarele sale apariții.

— Am o veste proastă, i-a spus Sylvia, în timp ce el îşi sprijinea de rafturi bastonul din lemn de frasin şi se aşeza în scaunul verde.

I-a explicat ce se întâmplase cu ultimele lui pagini.

— Atunci, cred că va trebui să-i ceri lui John Quinn copia sa.

Sylvia clipi des şi îşi scormoni mintea.

Copia lui John Quinn?

A, da. Şi-a amintit. De la bun început, Joyce îi trimisese copiile ciornelor sale lui Quinn, care le cumpăra de parcă erau *objets d ’art*. Nu Ezra îi pomenise de ele acum câteva luni? Uitase cu desăvârşire. Acum, că îşi amintise, Sylvia avea mai multe întrebări decât răspunsuri. Aşadar, Joyce a avut timp destul – lăsând la o parte vederea suficient de bună – să-şi copieze de mână capitolele scrise? Cât de diferite puteau fi paginile lui Quinn față de acelea revizuite de Ezra şi publicate în cele din urmă în *The Little Review*? De ce cumpăra John Quinn romanul lui Joyce, când practic îl denunțase la tribunal ca fiind respingător? N-avea nici un rost să-i pună lui Joyce aceste întrebări; deseori simțea că era mai bine să ştie cât mai puțin despre acțiunile

acestuia.

— Bine, este o veste excelentă, s-a mulțumit ea să răspundă.

Apoi, imediat după plecarea lui şi odată ce o doamnă Harrison fără lacrimi fusese asigurată că speranțele nu erau pierdute, Sylvia nu a mai stat pe gânduri şi i-a scris avocatului.

Stimate domnule Quinn,

Mă numesc Sylvia Beach şi mă ocup de Shakespeare and Company, o librărie şi o bibliotecă de împrumut de limbă engleză din arondismentul şase din Paris. În primul rând, permiteți-mi să-mi exprim admirația pentru încercările dumneavoastră de a asigura romanului Ulise *al dragului nostru prieten James Joyce un viitor în Statele Unite – care este casa mea, ca şi a dumneavoastră, deoarece m-am născut în Maryland şi am crescut în Princeton, New Jersey.*

Şi eu sunt o mare admiratoare a lui James Joyce. El este o prezență obişnuită la Shakespeare and Company, iar Portret al artistului… *este unul dintre romanele mele preferate. Este posibil ca* Ulise *să îi ia locul, motiv pentru care m-am oferit să îl public în momentul în care a fost evident că editorii americani nu puteau face acest lucru.*

Alcătuirea unui manuscris complet se dovedeşte totuşi dificilă, din cauza crizelor şi a procesului laborios ale lui Joyce. Mi s-a atras atenția că dumneavoastră aveți o copie completă a manuscrisului. V-aş fi foarte îndatorată dacă mi-ați trimite copia dumneavoastră. Desigur, v-aş rambursa cheltuielile de expediție şi v-aş returna paginile de îndată ce le dactilografiez.

Sper că, dacă în vreuna dintre călătoriile dumneavoastră ajungeți la Paris, veți face o vizită la librărie. Ar fi minunat să vă cunosc personal.

Primiți, vă rog, mulțumirile şi urările mele de bine.

A dumneavoastră sinceră,

Sylvia

După o lună, tot nu primise răspuns. Alte trei dactilografe au venit, şi au plecat, pentru a transcrie paginile de după episodul „Circe“, şi ea a reuşit să-i trimită lui monsieur Darantiere primele părți pentru a fi culese, cu mențiunea că spațiul alb urma să fie umplut după ce soseau nişte pagini din America.

Când i-a trimis primul set de pagini pentru corectură, a deschis pachetul învelit în hârtie cu mâinile tremurând de emoție. Era editoare! Oh, şi ce frumoase erau. Hârtia era fermă şi albă, cerneala – proaspătă şi neagră. Şi-a plimbat mâna peste ele, se simțeau răcoroase şi netede şi, sub degetele sale, scoteau cel mai liniştitor foşnet.

Joyce a venit la librărie la o zi sau două după sosirea acestora, şi Sylvia i le-a înmânat cu un zâmbet entuziast:

— Nu-i aşa că sunt minunate?

În zilele acelea, ochii lui erau aşa de apoşi, că a avut impresia, nu era sigură, că îi vede lacrimile încețoşându-i şi mai mult vederea.

— Ah, ah, a reacționat el pe un ton moale în timp ce răsfoia cu delicatețe paginile.

— Presupun că veți vrea să le luați acasă? Să vă asigurați că sunt corecte?

I-a luat aproape un minut sau două să răspundă, atât de hipnotizat era de pagini. În cele din urmă, el şi-a dres glasul şi i-a spus:

— Da, mulțumesc.

Era o după-amiază călduroasă, şi Sylvia şi-a luat țigara s-o fumeze afară în fața librăriei. Joyce a venit lângă ea pe treapta de la intrare, şi amândoi s-au uitat în susul şi în josul străzii.

— Vreun Leopold pe ziua asta? a întrebat el.

— Încă nu.

Era unul dintre jocurile lor preferate, cu care se distrau de nenumărate ori împreună, chiar în acel loc, dar şi la mesele cafenelelor de pe trotuarele din intersecție: Care trecător aducea mai mult cu Leopold Bloom, Stephen Dedalus, Gerty MacDowell, şi alte personaje principale din *Ulise*? Joyce nu le descrisese în modul convențional, şi jocul lor se baza mai mult pe intuiție, pe aerul pe care îl avea cineva care trecea pe lângă ei. Stephenii erau în general tineri, flămânzi şi mai încordați; Leopolzii erau mai aproape de vârsta mijlocie, mai greoi şi bine hrăniți; Gertysele erau pline de încredere, nu se temeau să întâlnească o privire sau să arunce ele câte-o ocheadă.

— Venind astăzi aici, am văzut lângă *école* un Leopold grozav, într-un pardesiu cândva bun, dar uşor uzat, lovindu-se peste coapse cu un ziar făcut sul în mână.

— Ați mai văzut în Paris vreun alt baston din lemn de frasin? Încă aştept să

devină o modă.

— Dragă miss Beach, unele maniere sunt prea originale pentru a fi adoptate de oamenii de rând.

Ea chicoti, apoi scoase un strigăt uşor:

— Uite! O Molly Bloom!

Joyce şi-a îndreptat privirea în aceeaşi direcție ca Sylvia, asupra unei femei cu o siluetă ce amintea de formele unei chitare şi care mergea pe stradă cu nici mai mult, nici mai puțin decât un trandafir roşu la ureche, în părul ei şaten, lung.

— Dumnezeule, vine chiar dinspre Théâtre de l'Odéon. O fi cântăreață de operă?

— Aşa trebuie să fie.

— Un semn bun.

Joyce trăia pentru operă. Mozart şi Rosetti[75] îi erau le fel de familiari precum Homer şi Tennyson.

— Perfect, a încuviințat Sylvia, tocmai când femeia trecea pe lângă ei doi, în dreptul numărului 8, fără să-i privească, lăsând însă în urmă o dâră de parfum puternic cu miros de trandafir.

— Că veni vorba de semne bune, Adrienne şi cu mine am primit deja douăzeci de răspunsuri la scrisorile noastre în care solicitam comenzi pentru *Ulise*, asta pe lângă cele douăsprezece de la clienții noştri preferați din Paris. Oamenii sunt nerăbdători să citească în sfârşit romanul în întregime. Inclusiv William Butler Yeats.

Numai gândul că avea să trimită opusul literar al lui James Joyce unui scriitor ca Yeats îi dădea fiori Sylviei.

— De fapt, a continuat ea, după cât de repede primim răspunsuri la solicitările noastre, nu m-ar mira să avem nevoie foarte curând de o a doua ediție.

Căzuseră de acord să tipărească o mie de exemplare pentru prima ediție, din care o sută să fie semnate şi tipărite pe cea mai bună hârtie din Olanda şi să coste 350 de franci, şi încă o sută cincizeci să fie pe *vergé d 'Arches*, la prețul de 250 de franci. Restul urmau să fie pe hârtie obişnuită şi să coste 150 de franci. Toate edițiile aveau să fie legate într-o copertă de carton albastră, litografiată exact în culoarea steagului grecesc – cel puțin aşa era în plan. Ea

şi cu Marcel trebuiau să găsească pigmentul potrivit.

— Ați primit vreun semn de la Shaw?

— Încă nu, dar sunt sigură că vom auzi.

Sylvia nu ştia de ce Joyce era atât de preocupat de reacția lui George Bernard Shaw la scrisoarea sa personală şi la pledoaria pentru subscripție; el nu voise nici măcar să apeleze la marele dramaturg, compatriotul lui. „Nu mă agreează", o avertizase Joyce.

— Sunt sigură că asta nu-l va împiedica să vă cumpere cartea.

— Facem pariu? Dacă Shaw răspunde şi este amabil, sau dacă vrea să cumpere, ați câştigat, şi eu vă ofer un prânz la Maxim's. Dar dacă nu dă nici un semn, sau dacă răspunsul lui îi dezvăluie adevăratele sentimente negative față de mine, atunci trebuie să mă invitați dumneavoastră.

— Sunt de acord.

Şi-au strâns mâna. Joyce a zâmbit şi a spus:

— Pot să încerc supa de broască țestoasă de pe-acum.

În timp ce îl aşteptau pe Shaw să răspundă, Joyce şi-a petrecut timpul corectând proba de tipar de la Dijon. În doar câteva zile, s-a întors la Shakespeare and Company cu paginile acoperite cu adăugiri, tăieturi şi porțiuni întregi eliminate cu x-uri.

Hârtia care fusese înainte curată şi netedă se făcuse moale şi cenuşie sub mâna lui. Sylviei i-a sărit inima din piept:

— Dumnezeule, sper ca tipograful să facă toate aceste schimbări.

— Sunt sigur. Şi la *Portret* am făcut modificări în faza asta.

Totuşi, Sylvia avea sentimentul că ar trebui să meargă să vorbească personal cu Maurice. El îi făcuse deja imensa favoare de a tipări romanul pe încredere, fără nici un ban în avans.

— Trebuie să îi dai o masă foarte bună, a sfătuit-o Adrienne.

— Exact ce-mi lipsea, încă o cheltuială.

Până aveau să-i intre banii de la clienții interesați, ea n-avea nimic pus deoparte.

— Merită. Lui Maurice îi plac mâncarea bună şi vinul. Ştiu eu un loc în Dijon.

— Vii cu mine?

Adrienne a țâțâit din buze, apoi a sărutat-o pe Sylvia cu tandrețe:

— Se-nțelege!

Tot drumul cu trenul, Sylvia a fumat nervoasă țigară după țigară, dezgustată de degetele sale îmbibate de fum, însă incapabilă să se oprească. Apoi, când s-au aflat în fața tipografului înalt şi vânos, cu părul negru ca pana corbului dat cu briantină, printre maşinile de fier care zăngăneau şi huruiau în atelierul lui, gura Sylviei era la fel de uscată ca scrumul. El a salutat-o pe Adrienne ca un vechi prieten, cu o îmbrățişare şi două rânduri de săruturi pe obraji, şi un singur rând pentru Sylvia, pe care o mai întâlnise doar o dată. La prima lor întâlnire, cu câteva luni înainte, când îi explicase că avea să tipărească un roman interzis în Statele Unite, ochii lui au sclipit poznaş şi, spre marea ei uşurare, i-a spus: „Aşadar, va fi o treabă foarte interesantă, *non*? *Bon.* Nu mă tem de tribunalele americane."

Astăzi, el le-a întrebat:

— Cărui fapt îi datorez plăcerea de a le vedea pe cele două *libraires rebelles*?

— Petit Cochon mai serveşte cel mai bun *bœuf bourguignon* din Franța? a întrebat Adrienne.

— Îl serveşte, într-adevăr, dar *coq au vin* îl depăşeşte după părerea mea.

— Atunci, hai să le comandăm pe amândouă.

După vită şi pui, amândouă delicioase, dar pe care Sylvia abia le-a putut digera, în sfârşit i-a arătat paginile.

La vederea lor, el s-a încruntat.

— V-ați gândit bine să comandați Bordeaux-ul.

— Ştim cât de mult timp ia să culegeți literele, şi ne pare îngrozitor de rău că trebuie să vă cerem aceste multe modificări, a gângurit Adrienne smerită, şi Sylvia îi era atât de recunoscătoare pentru relația ei îndelungată cu tipograful. Dar veți deveni cunoscut drept bărbatul curajos şi îndeajuns de priceput ca să tipărească asta.

Darantiere s-a uitat atent la fiecare pagină, cu o expresie neschimbată. În cele din urmă, a pus paginile deoparte şi a spus:

— Dacă o să continue aşa, treaba asta va costa mai mult.

— Cât de mult? a întrebat Adrienne.

Ea şi Sylvia discutaseră acest aspect inevitabil şi ajunseseră la o decizie despre cât de mult îşi permitea Sylvia să plătească în plus.

Mulțumesc, Doamne, pentru Adrienne, şi-a spus Sylvia în gând, în timp ce aceasta se tocmea în mod strălucit cu tipograful. Nu i-a luat mult timp până când l-a convins să accepte suma corectă.

*

Cele mai bune pauze de la *Ulise* au luat chipul lui Ernest şi Hadley Hemingway, amândoi clienți fideli la Shakespeare and Company. Printre primele lucruri făcute de Ernest a fost să insiste să le ducă pe Sylvia şi Adrienne la un meci de box în Ménilmontant. Sylvia nu mai fusese niciodată acolo, şi când Adrienne i-a şoptit în vagonul confortabil de metrou că acela era un cartier unde locuia numai drojdia societății, Sylvia se simți de parcă intrase într-un film captivant cu personaje infame şi fapte ilegale. I-a strâns brațul lui Adrienne şi i-a şoptit cu respirația tăiată: „*Quel frisson!* “[76]

„*Tu es terrible*“, i-a răspuns Adrienne tot în şoaptă, deşi în acest timp îi zâmbea aplecându-se spre ea.

— Boxul e o metaforă extraordinară a vieții, le-a spus Ernest în timp ce se aşezau, el şi Hadley formând un grup de patru cu Sylvia şi Adrienne.

Publicul restrâns era un amestec fascinant de bărbați proaspăt raşi, în costume la comandă, şi de parizieni din clasa muncitoare, cu beretele lor, mulți dintre ei părând să se certe cu patimă unii cu alții şi să arate înfierbântați spre ringul scăldat în lumină, în jurul căruia stăteau toți; erau, de asemenea, mult mai multe femei decât se aşteptase Sylvia, multe cu haine şi coafuri elegante. Sylvia era la fel de absorbită să-l observe pe Ernest urmărind lupta pe cât era de lupta în sine. Era ca şi cum tânărul scriitor încerca să-i mânuiască pe bărbații din ring, mişcându-şi umerii, brațele şi pumnii strânşi şi dând mici lovituri în aer, în timp ce, alternativ, mormăia şi striga sfaturi de pe margine: „Nu lăsa garda jos!“, „Pumnii sus!“, „Eschivează, prostule!“, „Aşteaptă! Lasă-l să vină la tine!“.

Adrienne îşi acoperea din când ochii cu mâinile, apoi arunca o privire printre degete când din nasuri țâşnea sângele, şi pe piepturi apăreau răni.

— Nişte zgârieturi, spunea cu dispreț Ernest.

Sylvia s-a simțit atrasă în mod surprinzător de dârzenia din ochii duri ai bărbaților cu mâinile înfăşurate ca nişte mingi ridicate în dreptul feței, de uralele şi huiduielile mulțimii din jurul ringului. Boxerii se mişcau atât de

uşor! Uneori avea impresia că privea un dans de cabaret.

Hadley părea să se implice în meci la fel de mult ca soțul ei. Când a observat reacția mai sensibilă a lui Adrienne la acest spectacol, i-a spus Sylviei:

— Aşa am fost şi eu la primele meciuri la care m-a adus *tatie*. Acum nu-mi pot dezlipi ochii.

Ernest îl ademenise şi pe Ezra la ringul de box, se pare, pentru că dintr-odată începu să audă despre cei doi că petreceau ore lungi şi pline de transpirație la o sală de sport, unde scriitorul mai tânăr îl învăța pe cel mai în vârstă subtilitățile pugilismului. Uneori, îşi zicea în sinea ei că era păcat pentru Gertrude să piardă distracția de care aveau parte americanii de la Shakespeare and Company, din cauza sentimentelor sale față de Joyce, care se împrietenise cu toți, dar apoi imediat Sylvia îşi amintea că Ernest şi mulți alții frecventau cu oarecare regularitate salonul de pe rue de Fleurus. Părea că Gertrude îl luase pe Ernest sub aripa ei; pentru marea doamnă conta mai puțin dacă *el* era prieten cu *acel irlandez* decât dacă era *ea*. Sylvia se întrebă cum se simțea Ernest ca *protégé*, acest fost şofer de ambulanță temperamental care părea pornit să le arate scriitorilor mai în vârstă ce ştia *el* despre box, jurnalism, război şi viață.

Ştia clar un lucru care o încânta: aflase cum se desfăşurau toate dramele din Plebe, pentru că librăria ei deveni repede depozitara secretelor şi ambițiilor, a speranțelor şi temerilor din Cartierul Latin. Începuse chiar să câştige ceva bani, pe care îi expediase mamei în contul datoriei sale, dar mama îi trimisese imediat înapoi cu o scrisoare în care spunea: „Ceea ce ți-am dat nu a fost un împrumut, fată dragă. A fost un cadou. Abia aştept să-l citesc pe *Ulise* în întregime."

— Shakespeare and Company merge atât de bine, se lăuda Adrienne în numele Sylviei în fața propriilor părinți de la Rocfoin, sau oricui o asculta.

— Totul mulțumită ție şi librăriei tale, răspundea Sylvia.

— Prostii.

Sylvia nu înțelegea de ce încrederea neabătută în ea a lui Adrienne o făcea să se simtă atât de stânjenită. Cu toate că înțelegea felul în care inima şi talentele sale se regăseau în Shakespeare and Company, era în acelaşi timp foarte conştientă de originile încrederii şi de modurile în care Adrienne o

susținea în fiecare zi. Ce era Shakespeare fără La Maison? O jumătate de vis, o geamănă căreia îi lipseşte sora.

Dar…

Atâta timp cât erau împreună, toate astea erau lipsite de importanță.

---

75. Antonio Rosetti (1750–1792), compozitor german, contemporan cu Mozart şi Haydn.

76. Ce incitant (în fr., în orig.).

Capitolul 12

Dragă miss Beach,

Vă mulțumesc pentru solicitarea dumneavoastră. Sunt la curent cu oferta pe care ați făcut-o pentru a publica Ulise*, pe care l-am cumpărat doar pentru că sunt de părere că într-o zi ar putea fi un roman valoros. Paginile în sine lasă un miros greu în sertarul meu. Trebuie să spun că incursiunea dvs. în domeniul publicării de carte o consider la fel de greşită ca aceea a domnişoarelor Anderson şi Heap – şi, de asemenea, a domnişoarei Weaver, dacă ar trebui să completez lista femeilor amăgite să îşi distrugă viețile pentru* Ulise.

Paginile mele primite de la Joyce sunt cumva mai aproape de un artefact decât orice ar semăna cu o ciornă folositoare; cu toate acestea, înțeleg din scrisoarea dumneavoastră că, în ciuda formei lor nefericite, ele reprezintă singura versiune existentă a manuscrisului complet.

Ca atare, sunt deja mai valoroase decât erau atunci când le-am cumpărat. Astfel, mă tem că nu pot risca să le trimit în străinătate, mai ales în climatul actual de percheziții, confiscări şi cenzură.

Cu regret, al dumneavoastră,

Avocat John Quinn

Indignarea îi dăduse în clocot sub forma unei game largi de epitete franțuzeşti la adresa lui John Quinn, avocat.

— Shakespeare şi Company se poate muta peste drum de La Maison!

— Nu se poate! Nu-i venea să creadă. *Adevărat*?

— Da! Monsieur Bousset de la numărul 12 pleacă în iulie.

— Bousset? Anticarul?

Adrienne a dat din cap cu tărie, şi cele două s-au îmbrățişat strâns şi au început să danseze învârtindu-se prin librărie. De-atâtea ori vorbiseră despre

cât de minunat ar fi ca librăriile lor, care se completau de minune, să se găsească mai aproape una de cealaltă – nu doar pentru ca drumurile lor încoace şi încolo să fie mai scurte, ci şi de dragul clienților. În multe privințe, La Maison şi Shakespeare and Company alcătuiau un întreg şi, dacă erau pe aceeaşi stradă, lucrurile deveneau mai simple.

— Asta în mod sigur îmi înseninează ziua, a spus Sylvia şi i-a întins lui Adrienne scrisoarea de la John Quinn.

Aceasta a citit-o, apoi i-a spus:

— Cel păcălit este John Quinn, iar scrisoarea asta miroase mult mai urât decât tot ce-a scris Joyce despre funcțiile mai puțin delicate ale organismului. Nu-l lăsa pe imbecilul ăsta să te dea peste cap, *chérie*.

Sylvia a zâmbit şi şi-a ridicat sprânceana stângă într-un fel care ajunsese să însemne: aş vrea să te sărut chiar acum. Dar, vai, în librărie erau clienți pe care nu-i cunoşteau.

După ce au hotărât să vadă noul spațiu de pe rue de l'Odéon, Adrienne a plecat, iar Sylvia s-a apucat să-i răspundă lui John Quinn, pentru că, oricât de mult şi-ar fi dorit să nu-i facă onoarea unui răspuns, chiar avea nevoie de acele pagini – şi încă repede.

Stimate domnule Quinn,

Vă înțeleg reticența în a trimite o asemenea prețioasă încărcătură peste ocean, şi îmi pare teribil de rău că sunt nevoită să insist în această chestiune – ați putea fi salvatorul lui Ulise*! Vă propun altceva: mama mea locuieşte foarte aproape de New York. Ar fi posibil ca ea să copieze la cabinetul dumneavoastră de avocatură paginile de care este nevoie?*

Cu mulțumiri şi scuze,

Sylvia

Când a pus scrisoarea în cutia poştală, şi-a ținut respirația, sperând ca el şi mama ei să fie de acord cu acest aranjament.

*

Pe măsură ce primăvara devenea tot mai călduroasă, Sylvia a început să-şi facă probleme în legătură cu mutarea în rue de l'Odéon. Bineînțeles că era un lucru bun, şi de-abia aştepta să fie peste drum de Adrienne, dar cum naiba s-o

scoată la capăt cu mutarea şi, totodată, să se ocupe de librărie şi să țină pasul cu revizuirile considerabile făcute de Joyce care, cu fiecare pagină, amenințau să-l facă pe Maurice s-o lase baltă? Cu toate că primea în mod constant comenzile şi plățile în avans de la cititorii nerăbdători, Sylvia era tot timpul strâmtorată în tot ce ținea de *Ulise*, mai ales când costurile de tipărire creşteau cu fiecare revizuire pe care o făcea Joyce. Pe deasupra, ochii lui Joyce păreau să slăbească cu fiecare zi, şi Sylvia se temea că avea iarăşi să întârzie publicarea, oricât de hotărât era el să termine cartea înainte de aniversarea sa din februarie.

Într-o zi însorită şi înăbuşitoare din iunie, Giorgio şi Lucia Joyce au năvălit în librărie, îmbujorați de căldură şi de efortul de a veni într-o fugă, se părea, tocmai de la apartamentul lui Valery Larbaud, ce dădea într-o curte plină de copaci, foarte aproape de rue Cardinal Lemoine[77], pe care i-l închiriase familiei Joyce cât timp era plecat la mare în lunile de vară.

Adolescenții deşirați au încercat să-şi explice prezența neaşteptată, doar că vorbeau unul peste altul într-o hărmălaie zgomotoasă şi neclară.

— Haideți, haideți, amândoi, a zis Sylvia, ducându-i în cămăruța din spate, ca să nu îi deranjeze pe cei care răsfoiau cărți, fără să ştie că aceia erau copiii unui mare scriitor, poate chiar scriitorul ale cărui cuvinte le căutau pe rafturi.

— În regulă. Lucia, tu prima, a zis Sylvia, cu mâinile în şolduri, gata să asculte cu atenție.

— Pe *papà* îl dor ochii groaznic de tare, miss Beach. Mami a stat toată noaptea să-l îngrijească, a spus fata, trăgând aer în piept între propoziții.

— *Papà* a zis că, dacă este o singură persoană care poate să-l ajute, aceea este miss Beach, a adăugat Giorgio.

— Mă mir că nu a zis de domnul Pound.

— Oh, el şi domnul Pound s-au certat, a spus Lucia solemn.

Sylvia bănuia că dezacordul urma să fie temporar. Ajunsese să simtă că aceşti doi bărbați se aveau ca frații, mereu gata să se ia la harță, sfârşind însă în cele din urmă prin a lăsa diferendele deoparte în numele aceluiaşi sânge care le curgea prin vene – în cazul lor, sânge literar.

— Iar mama crede că domnul Pound nu are la inimă binele lui *papà*, a adăugat Giorgio.

Fireşte.

— Am o idee, a zis Sylvia, pocnind din degete. Dați fuga şi spuneți-le părinților că o să trec curând pe la voi.

Cei doi au scos un oftat puternic de uşurare, iar ea i-a trimis înapoi cu câte o madlenă pentru fiecare, deşi bănuia că Giorgio ar fi preferat o țigară.

Problema cea mai presantă era cum să scape din librărie pentru câteva ceasuri. De mult timp avea de gând să angajeze o asistentă, aşa cum îi spusese lui Cyprian, iar un moment ca acesta îi dădea un mesaj clar. Cu câteva zile în urmă trecuse pe la ea o tânără grecoaică frumoasă, pe nume Mysrine Moschos, care îi explicase amănunțit Sylviei că era în căutarea unei slujbe şi că ar fi fost recunoscătoare pentru şansa de a lucra cu cărți şi scriitori. Sylvia nu-şi permitea decât cu greu un asemenea lux, motiv pentru care tot amânase sarcina de a angaja pe cineva. Şi totuşi, nu îşi permitea nici să n-o facă. Mai ales că se apropia amenințător mutarea în alt sediu. În ce-l privea pe Joyce, i-ar fi spus în mod sigur că naționalitatea lui Mysrine era de bun augur în acest moment, când ea se străduia să găsească pentru coperta la *Ulise* nuanța exactă de albastru a steagului grecesc. A luat drept un semn de la Dumnezeul tatălui său faptul că, la numai zece minute după ce a sunat-o pe Mysrine cu întrebarea dacă putea să aibă grijă de librărie câteva ore în lipsa ei, tânăra se afla deja în pragul uşii.

— Îți mulțumesc din inimă, i-a spus Sylvia cu însuflețire, după ce i-a făcut o scurtă prezentare a sistemului de împrumut şi cum să înregistreze o vânzare. Dacă cineva doreşte orice altceva, notează-i numele, adresa şi numărul de telefon, dacă are, şi spune-i că voi legătura cu el în scurt timp. Sau roagă-l, cu scuze din partea mea, să revină mâine.

— Mulțumesc pentru şansă, a zis fata cu părul arămiu, cu atâta încredere, încât Sylvia i-a lăsat în grijă librăria cu un val de recunoştință în piept care îi mai domolea neliniştea din stomac.

Niciodată până acum nu lăsase Shakespeare and Company pe mâna altcuiva decât a lui Adrienne, aşa că avea aproape acelaşi sentiment ca o proaspătă mamă când îşi lasă pruncul în grija unei bone pentru prima oară.

Din fericire, oftalmologul dr. Louis Borsch se afla în acea după-amiază la cabinet şi era dispus să o primească imediat. Îl cunoscuse cu câteva luni înainte, când iritarea unui canal lacrimal o trimisese la clinica lui, aflată în apropiere, pentru studenți şi alți pacienți cu posibilități financiare reduse, iar

el îi prescrisese nişte picături care au vindecat-o peste noapte. Chiar şi atunci, priceperea lui o dusese la gândul de a-i vorbi despre el lui Joyce cel cu ochii încețoşați, aşa că i-a notat numele şi adresa cabinetului său oficial de pe rue de la Paix. Şi mai uimitor, şi măgulitor pentru ea, a fost că dr. Borsch a recunoscut-o.

— Fireşte că îmi amintesc de americanca întreprinzătoare cu librăria, a spus el când Sylvia s-a prezentat din nou. Îmi pare însă rău că nu am avut prilejul să devin un client fidel al librăriei dumneavoastră.

— Voi fi acolo ori de câte ori găsiți timp, l-a asigurat ea. Astăzi însă aveți ocazia de a-l ajuta pe unul dintre iluştrii mei clienți. James Joyce este un scriitor irlandez de mare reputație.

Medicul a încuviințat din cap şi a spus:

— Am auzit de cartea lui, *Oameni din Dublin*.

— Mă bucur mult să aflu. Ei bine… ştiți, el suferă teribil cu ochii, ceea ce îl întrerupe din scris. Se chinuie atât de tare, încât copiii lui au venit de dimineață la mine la librărie, ca să-mi ceară ajutorul.

— Are deja un doctor?

— A avut mai mulți în Europa, şi cred că unul dintre ei este în Paris, dar trebuie să fie un motiv pentru care a trimis după mine, şi nu după acela.

— Din păcate, nu pot face o vizită la domiciliul unui pacient care nu se află deja în îngrijirea mea. Dacă însă îl puteți aduce aici, voi fi încântat să-l consult.

Sylvia s-a grăbit spre rue Cardinal Lemoine. După ce a urcat scara îngustă de lemn, a găsit în apartamentul de obicei luminos şi bine ventilat un aer închis, mirosind a tot felul de emanații acre şi înțepătoare ale corpului, dar şi a antiseptice, chiar cu toate ferestrele larg deschise.

Când Sylvia a ajuns la ei, doamna Joyce, cu obrajii învăpăiați, şedea la căpătâiul soțului său, schimbându-i o compresă umedă de pe ochi. Deşi a văzut-o stând în uşă, nu s-a întrerupt, ci i-a spus cu glas tremurător, cu accentul irlandez care sporea patetismul scenei:

— Slavă cerului că ați venit, miss Beach. Toată noaptea şi toată ziua s-a chinuit să doarmă şi a avut dureri. Nu mai ştiam ce să fac. Este mai rău ca niciodată.

— Miss Beach este aici, dragă? a întrebat Joyce încet, aproape în şoaptă.

— Da, dragul meu. A venit, exact aşa cum ai spus.

Sylvia era mişcată de această scenă de tandrețe domestică, şi toate semnele ei de întrebare de până acum privind aparenta nepotrivire dintre ei au primit deodată un răspuns convingător.

Sylvia a păşit peste prag, simțindu-se ca o intrusă, chiar dacă fusese chemată.

— Am fost la un oftalmolog excepțional. Doctorul Louis Borsch. A studiat la Viena cu cei mai buni chirurgi, iar acum îşi petrece o mare parte din timp ajutându-i pe cei care nu şi-ar permite serviciile sale. Ca şi mine, când am fost la clinica lui acum câteva luni.

Sylvia repetase acest mic discurs pe drumul de la cabinet, dorind să se asigure că apelează la firea pragmatică a doamnei Joyce, asigurându-l în acelaşi timp pe domnul Joyce că avea să primească cele mai bune îngrijiri.

— Atunci poate să vină repede? a întrebat doamna Joyce, ținând mâna soțului la câțiva centimetri de pieptul lui.

— Din păcate, nu poate face o vizită la domiciliu înainte de a fi înregistrat ca medic curant al domnului Joyce, a răspuns ea, adăugând cu suficientă prudență o undă de regret în tonul vocii. Dar, dacă domnul Joyce este în stare să stea în picioare şi să umble puțin, putem lua un taxi pe distanța scurtă până la cabinet.

Asemeni lui Lazăr – sau poate, mai mult ca oricând, asemeni Escrocului Isus –, Joyce s-a ridicat din patul unde zăcea, de îndată ce a auzit cuvintele Sylviei.

— Nora, iubirea mea, vrei să-mi aduci haina? a zis el, şi doamna Joyce s-a şi grăbit s-o ia din cuierul de la celălalt capăt al camerei şi să-l ajute să se îmbrace.

Mişcările lui erau ale unei persoane aproape sau complet oarbe, care se deprinsese de multă vreme să funcționeze cu ajutorul celorlalți.

— Acum odihneşte-te, a spus el, cumva ştiind exact unde să-şi depună sărutul pe fruntea soției, care l-a primit cu ochii închişi, istoviți.

Doamna Joyce i-a pus mâna soțului în mâna Sylviei, şi cei doi au pornit în jos pe scări, şi apoi în lumina palidă a după-amiezii târzii.

Dumnezeule, sper ca doctorul Borsch să fie încă la cabinet, şi-a spus Sylvia în gând.

Din fericire, era. Sylvia îşi dorea din toată inima să fi luat o carte la ea – citise jumătate din *Trei soldați*, cartea unui scriitor american promițător, pe nume Dos Passos, pe care i-o recomandase Ernest –, ca să-şi treacă timpul în scaunele mici de lemn ale sălii de aşteptare goale şi tăcute.

În cele din urmă, dr. Borsch a chemat-o să li se alăture în sala de consultație, care avea cu mult mai multe instrumente decât clinica la care Sylvia fusese când l-a cunoscut prima dată. L-a ascultat pe dr. Borsch explicând stadiul periculos de avansat al glaucomului de care suferea Joyce, concluzionând că „deşi o operație ar putea să-l rezolve, eu nu aş recomanda-o. Riscurile sunt prea mari. Multe lucruri ar putea da greş, şi aş prefera să-l urmăresc cum evoluează, ca să văd dacă, în timp şi cu îngrijire, îl putem ajuta pe domnul Joyce fără o intervenție atât de invazivă ca operația".

— Vă mulțumesc, doctore, a zis Joyce, cu cel mai puternic accent irlandez pe care Sylvia i-l auzise vreodată, şi cu mâna sa cu degete lungi dusă la inimă. Ultimul meu oftalmolog din Zürich era de părere că operația ar urma să fie singura soluție după ce aş avea vreodată o criză la fel de nenorocită ca asta. Aşa că vă sunt recunoscător pentru prescripția dumneavoastră mai prudentă.

— Medicii se mai şi contrazic, a zis dr. Borsch în mod judicios. Nu v-aş învinovăți dacă ați dori o a treia opinie.

— Opinia medicului domnişoarei Beach este mai mult decât suficientă pentru mine, a spus Joyce, şi Sylviei i-a crescut de două ori inima de încântare.

Ceea ce i-a reamintit pentru prima dată în atâtea ore: *Ce mai făcea Mysrine? Cum s-o descurca ea cu librăria?* Sentimentul de îngrijorare i-a făcut pielea de găină şi a îndemnat-o să refuze ceaiul şi biscuiții cu care Nora a vrut s-o trateze când i l-a adus înapoi pe Joyce în apartamentul lui Larbaud.

N-ar fi trebuit să-şi facă însă griji. Fusese o după-amiază cu puțini clienți, iar Mysrine preluase mesajele şi încasase banii, exact aşa cum îi spusese Sylvia. Ba chiar ştersese şi rafturile de praf. Sylvia a angajat-o pe loc.

— Să vii mâine la zece dimineața.

Prima ei angajată. Ce realizare!

Dar, la masa de seară, când i-a povestit lui Adrienne cum îşi petrecuse ziua, ea şi-a mijit ochii şi i-a spus:

— Mă bucur că ți-ai găsit un ajutor, însă…

Sylvia a aşteptat câteva secunde, urmărind-o pe Adrienne cum se chinuia să-şi găsească cuvintele, înainte de a o-ntreba:

— Ce este? Ştii că poți să-mi spui orice.

— Dar ți-am spus deja.

— Ce anume?

— Că el este un foarte mare scriitor dar nu… şi un mare om.

Chiar asta îi spusese? Când au discutat prima oară despre publicarea lui *Ulise*? Sylvia îşi amintea că avertismentul lui Adrienne fusese mai… cu mănuşi. Frustrarea lui Adrienne, care acum i se citea atât de limpede pe față, a neliniştit-o.

— Nu contează că este un om de valoare?

Adrienne a înălțat din umeri şi a scos printre buzele ei perfecte acel *pfui* enervant, tipic francez.

— Pentru alții nu, în afară de noi două.

— Oare? Sylvia s-a întrebat dacă era chiar aşa. Sau de ce.

Adrienne şi-a lăsat capul în jos, clătinându-l. Apoi, ridicând ochii spre Adrienne, a spus:

— Nu trebuie să conteze.

Sylvia era derutată de-a dreptul. Să fie Adrienne geloasă? Ştia însă că nu fusese niciodată atrasă de bărbați. Era mistuită de nevoia de a-şi linişti iubita.

Întinzând mâna pentru a-i aranja după ureche o buclă de păr negru, şi apoi mângâind-o cu degetul mare pe obraz, Sylvia i-a spus:

— Nimeni nu poate interveni între noi. Nu în inima mea.

Adrienne a închis ochii şi a sărutat-o, apoi i-a şoptit:

— Nu pentru inima ta mă tem, *chérie*.

Şi chiar dacă Sylvia nu era sigură că a înțeles vorbele lui Adrienne, s-a simțit uşurată că discuția părea să fi ajuns la o concluzie. A sărutat-o pe Adrienne mai apăsat, jurând să se gândească mai mult la acest lucru şi să se asigure că între ea şi femeia care îi schimbase viața în bine nu avea să se strecoare nimic.

*

Următorul răspuns al lui John Quinn conținea o surpriză. *Pur şi simplu nu*

mă pot despărți de aceste pagini, dar la sfârşitul lunii voi veni la Paris, ca să văd noile picturi ale lui Picasso, şi le voi aduce cu mine.

Ei, mulțumesc, Picasso, şi-a spus Sylvia. *Joyce şi cu mine avem o mare datorie față de tine*. Gândul la artistul spaniol i-a reamintit Sylviei de Gertrude şi s-a hotărât să-i scrie repede un bilet de curtoazie, în speranța că urma să se înmoaie dacă avea s-o copleşească cu amabilități.

La câteva zile după scrisoarea lui Quinn, Sylvia a primit încă una, trimisă de Margaret Anderson de la *The Little Review*, drept răspuns la întrebarea care librării din America ar fi dispuse să vândă romanul interzis al lui Joyce. Anderson i-a scris o listă ingenios adnotată, şi Sylvia s-a trezit că râde, de parcă cealaltă s-ar fi aflat chiar acolo, la Shakespeare and Company, împărtăşindu-i pe viu crâmpeie de bârfă din lumea editorilor americani, în loc să le scrie cu stiloul. Comentariile ei despre o anume librărie din Chicago erau cât se poate de amuzante:

> *Proprietarul se dovedeşte un reprezentant tipic al Vestului Mijlociu în preferința sa pentru friptura bine făcută, dar acest lucru poate fi trecut cu vederea, în lumina faptului că el se delectează până la violență cu sângele din literatura sa.*

La sfârşitul lungii sale misive, ea a adăugat:

> *Am auzit că John Quinn va merge curând la Paris. Pentru binele tău, sper că te va evita, întrucât părerea lui despre tine nu este cu mult mai bună decât părerile lui despre mine şi Jane. Este un snob îngrozitor şi urăşte Washington Square – draga mea casă! – cu o înverşunare pe care o rezervă pentru tot ce nu este în întregime dezinfectat şi conform. L-am auzit întâmplător cum spunea despre strada mea că este un pisoar. Pisoar! Presupun că se referea la o toaletă, pentru că femeile nu folosesc pisoare, dar de ce să îmi pun mintea cu un om ca el? Bine că am un simț al umorului sănătos. Însă poate că sunt eu o nemernică nerecunoscătoare, pentru că el a luat cazul nostru pro bono*[78]*. Era de dorit să ne fi ascultat despre cum să apere cartea lui Joyce. Ei bine, sunt bucuroasă să îți predau ştafeta acestor probleme. Sper că nu ai nimic împotrivă. Nu este atât de rău pe cât pare, şi simt că şi tu ai un simț al umorului dezvoltat. De care*

vei avea nevoie, hei, hei.

Sylvia a răspuns imediat cu mulțumiri şi asigurări: „Voi prelua cu entuziasm ştafeta până la linia de sosire, şi vă sunt atât de recunoscătoare, ție şi lui Jane, pentru etapele cursei pe care le-ați parcurs cu atâta eleganță.“

Restul lunii iunie s-a scurs într-un mare iureş, ocupată fiind cu stabilirea programărilor lui Joyce la dr. Borsch, schimbul de pagini dintre el, dactilografe (ultima dintre ele fiind o Julie, entuziastă şi foarte gravidă) şi Darantiere, şi pregătirea noii case a librăriei Shakespeare and Company de pe rue de l’Odéon – rafturi de făcut, duşumele de frecat, vopsea de dat, cărți de mutat şi întrebări care aşteptau răspuns. Săptămânile în care plătea două chirii aproape că au dublat numărul de țigări pe care Sylvia le fuma în fiecare zi, de nervi şi din teama de faliment.

Adrienne refuzase ca Sylvia să cumpere de mâncare sau să plătească oricât de puțin la ieşirile lor în oraş. Şi, cu toate acestea, îi mai rămăseseră doar câteva sute de franci. Nu era sigură nici măcar cum avea s-o plătească pe Mysrine peste o săptămână sau două.

— Mă simt groaznic că nu mai contribui cu nimic, a spus Sylvia în timp ce ea şi Adrienne mâncau încă o cină modestă cu omletă şi salată.

— Toată lumea are nevoie câteodată de ajutor, a spus Adrienne. Şi o să merite din plin să te am pe rue de l’Odéon. Împreună, vom fi de folos încă şi mai multor scriitori, şi asta o să aducă librăriei tale succes şi o situație financiară bună. În curând, vei putea deschide şi ceainăria.

— Aşa sper şi eu.

— Dar de ce te îndoieşti atât de mult?

Sylvia s-a lăsat pe spătarul scaunului şi, aruncând o privire spre cina neterminată, a spus:

— Te-ai întrebat uneori dacă e bine ce faci?

— Cu La Maison? Nu, niciodată. Mi-a adus mai multă fericire decât orice altceva în viață. Mi-a adus prieteni, literatură şi pe tine. Credeam că şi tu simți acelaşi lucru față de Shakespeare.

În glasul lui Adrienne se simțea o undă de iritare şi nerăbdare.

— Aşa este, a asigurat-o Sylvia. Mă îngrijorează problema banilor, atâta tot.

— Banii vor veni, a zis ea cu tărie. Până atunci, nu-ți face griji că depinzi

puțin de mine. Te iubesc, *chérie*. Sunt fericită să te ajut.

Nimeni, în afară de mama sa, nu îi vorbise despre asemenea sentimente, făcând-o să simtă în inimă o durere care îi tăia respirația. Îi era dor de mama. Era oare corect să depindă în aşa măsură de Adrienne?

*

În ziua în care John Quinn şi-a făcut apariția neanunțat pe rue Dupuytren, la numărul 8, Sylvia s-a bucurat foarte tare că, întâmplător, Ernest şi Bob se aflau acolo pentru a o ajuta să care cutiile cu cărți la noua adresă de la numărul 12, pe rue de l'Odéon, care mirosea a rumeguş, vopsea proaspătă, şi buchete de crini şi trandafiri aduşi de prieteni entuziaşti ca Michel şi Julie, Raymonde Linossier şi George Antheil.

Avocatul înalt şi prezentabil, cu părul tuns îngrijit şi proaspăt bărbierit, i-a înmânat Sylviei un teanc de hârtii şi i-a spus:

— Le-aş vrea înapoi înainte de sfârşitul săptămânii.

Cu un sentiment uriaş de uşurare, a parcurs pe sărite rândurile familiare cu scrisul lui Joyce, frunzărind paginile până l-a văzut – *da*, episodul cu Circe pierdut!

— Sfârşitul săptămânii nu va fi o problemă, a răspuns.

— Sper ca noua dumneavoastră librărie să fie mai mare decât aceasta. Chiar ați vândut cărți aici?

— Într-adevăr, este ceva mai mare, a spus Sylvia, încercând să rămână binevoitoare, cu toate că simțea mânia care crescuse cu fiecare scrisoare de-a lui citită.

— Bine. Nu se poate să avem un Joyce publicat de o instituție atât de mică.

— Aşa deci, cartea lui este respingătoare, dar mare? a intervenit Bob, fără să-l privească pe Quinn, în timp ce aşeza cutiile una peste alta.

Ernest se afla în celălalt capăt al încăperii, îndesând cât mai multe cărți într-o altă cutie, în timp ce asculta şi zâmbea disprețuitor la exprimarea vulgară a lui Bob.

— V-aş fi recunoscător dacă nu îmi veți reaminti de proces, a spus Quinn. A fost o mare dezamăgire.

— Pentru noi toți, a spus Bob, ridicând cutiile şi cărându-le în afara librăriei, în timp ce Sylvia îşi înăbuşea râsul.

— Voi trece cu vederea sarcasmul dânsului în lumina muncii sale, a spus Quinn.

— O, întotdeauna este încântător de sarcastic, a spus Sylvia.

— Dumnealui este favoritul editoarelor, nu-i aşa?

— Miss Anderson şi miss Heap? Aşa cred.

— Dumnealor s-ar simți aici întocmai ca acasă, a spus Quinn. Sunt surprins că nu au venit în vizită.

— Sunt sigură că vor veni într-o zi, dar înțeleg că nu scot prea mulți bani cu revista lor.

— Pentru că insistă să facă alegeri absurde.

Cum ar fi să-ți accepte consilierea?

— De fapt, miss Beach, a continuat el, sper că nu veți face aceleaşi greşeli pe care le-au făcut ele. Trebuie să-l țineți pe Joyce sub control. Vă creează probleme cu modificări fără număr, după câte înțeleg?

— O, nu este nici o problemă.

Era o plăcere să-l mintă pe un asemenea om.

— Ezra spune altceva.

— Dragul de Ezra, lui îi place să aibă grijă de mine. Aşa, îmi este ca un frate, ceea ce este drăguț din partea lui, pentru că eu am numai surori.

— Mi se pare că Joyce are nevoie de o mână fermă care să îl călăuzească pe drumul cel bun. Îi voi spune câteva cuvinte.

— Puteți să-i spuneți domnului Joyce orice doriți, dar vă rog să nu vorbiți în numele meu. Ne înțelegem destul de bine, şi eu sunt de acord cu munca lui la *Ulise*. Ca editor al lui.

Quinn şi-a încrucişat brațele peste piept şi a privit-o pe Sylvia de la înălțimea lui considerabilă.

— Vorbiți exact ca Margaret Anderson.

Sylvia şi-a îndreptat ținuta pe cât de mult îi îngăduia statura ei mică şi a răspuns:

— Iau asta drept cea mai mare laudă.

— Cred că veți constata că Sylvia ştie exact ce face, a intervenit Ernest în timp ce sălta o cutie pe umăr, făcând-o pe Sylvia să tresară; uitase că era în aceeaşi încăpere cu ei.

— Nu ați vrea să ne însoțiți la noua noastră adresă? i-a spus ea cu voioşie

lui John Quinn, încurajată că prietenul ei îi luase apărarea. Poate veți avea impresii mai bune despre situația din rue de l'Odéon.

Acesta îi urmă pe Ernest şi Sylvia în soarele arzător de vară, uitându-se scrutător la magazinele din jur. Nu era un cartier cu galerii de artă şi restaurante de lux, îşi zise Sylvia, aşa cum, desigur, era obişnuit la Paris. Cartierul Latin semăna mult mai mult cu Washington Square, iar Sylvia şi-a amintit ce îi scrisese Margaret despre părerea lui Quinn privind acea parte a oraşului New York. *Un pisoar*.

— Mult mai bine, s-a pronunțat el asupra încăperilor mai generoase, cu rafturi noi şi duşumele măturate, folosindu-se de o batistă mototolită pentru a-şi şterge sudoarea de pe fruntea înaltă.

Sylvia a clătinat din cap, spunându-şi să fie bucuroasă că el îi adusese paginile lipsă din *Ulise*. A trebuit să-şi ascundă râsul când Ernest i-a pus lui Quinn o cutie în mâini şi i-a spus:

— Ne-ar prinde bine încă o pereche de brațe puternice. Nu putem lăsa femeile să care totul, nu-i aşa, domnule?

*

Shakespeare and Company abia a reuşit să facă față cu mai puțin de douăzeci de franci în puşculiță, după ce a plătit şi ultima chirie pentru Dupuytren, şi a doua pentru noul amplasament din Odéon.

Şi, cu toate că avea un nod în gât, a trebuit să-i spună lui Mysrine că nu putea să-i dea banii săptămâna aceea.

— Promit să te plătesc dublu săptămâna următoare.

— Înțeleg, a zis fata. Am văzut registrul contabil, aşa că ştiu.

— Mulțumesc, a şoptit Sylvia pe un ton grav, simțindu-se vinovată – cu toate că era convinsă că nu greşise cu nimic.

Nu chiar. Refuzase de săptămâni bune invitațiile la un pahar sau la câte o cină pentru că ştia câți bani urma să cheltuie în acele seri la cafeneaua Le Dôme sau barul Monocle. Şi, oricum, abia dacă avea timp, întrucât petrecea multe ore să organizeze noua librărie. „Aş vrea, dar sunt foarte ocupată" devenise pentru ea un refren. În fiecare seară se întindea în pat, cu spatele, şi picioarele, şi brațele frânte de atâta aplecat, ridicat şi împins.

Când cecul substanțial de la Bryher, soția lui Bob, a sosit cu poşta din

Italia, unde aceasta voiaja cu H.D.[79], Sylvia era gata să izbucnească în plâns la librărie cu lacrimi de ruşine şi recunoştinţă. Suma de bani era, după toate aparenţele, pentru trei exemplare din *Ulise*, dar Bryher plătise cu mult mai mult, iar în scrisoarea ei menţionase doar atât:

Sylvia dragă, am pierdut scrisoarea în care spuneai cât costă un exemplar, aşa că, dacă n-am plătit suficient, să mă înştiinţezi. Iar dacă, pe de altă parte, am trimis prea mult, refuz să aud vreun cuvânt despre asta.

Câteva zile mai târziu, când Bob a intrat în librărie, l-a luat deoparte şi i-a şoptit:

— Mulţumesc.

Zâmbetul lui a fost larg şi neîngrădit.

— Noi, editorii, trebuie să strângem rândurile, nu? Cred că faci un lucru uimitor. Iar eu cred în karma, i-a spus el.

Sylvia l-a cuprins în braţe şi l-a strâns tare, înăbuşindu-şi suspinele gata să izbucnească. La rândul lui, a tras-o cu putere spre el.

— Pot să-ţi recomand o căsătorie *convenabilă* ca a mea? Un soţ cu avere înseamnă capital, dacă mă pot exprima astfel.

Sylvia a râs şi şi-a şters câteva lacrimi:

— Poţi, Bob. Poţi să zici orice vrei. *Cu toate că, întâmplător, ştiu că mariajul vostru este mai degrabă complicat decât convenabil*. Ţinea cu greu evidenţa concurenţei dintre Bob, Bryher şi H.D. – cei trei schimbau una-două paturile între ei.

— Întotdeauna zic, nu-i aşa?

Sylvia a râs şi mai tare la aceste cuvinte şi l-a îmbrăţişat din nou, spunându-i:

— Slavă Domnului! Şi sunt sigură că editura ta, Contact Editions, va avea un succes uriaş.

Afacerea lui Bob, susţinută financiar de Bryher, mergea bine; William Carlos Williams promisese deja să-i trimită următorul lui volum de poeme, iar Ernest avea în vedere un volum de povestiri.

Cu toate că majoritatea celor abonaţi la *Ulise* nu doreau să achite integral decât după ce îşi primeau exemplarul, Sylvia prindea curaj când vedea tot mai multe comenzi primite de la prietenii francezi şi americani din Paris, dar

şi – entuziasmant – de la scriitori şi alte personalităţi din afară, ca T.S. Eliot, T.E. Lawrence[80], Winston Churchill şi Wallace Stevens[81]. Chiar şi editori ca Ben Huebsch şi Alfred Knopf, care nu acceptaseră să publice romanul, îşi doreau una dintre ediţiile din Paris pentru colecţiile lor particulare.

Şi, în cele din urmă, au primit de la George Bernard Shaw o lungă scrisoare adresată Sylviei, unde explica motivele pentru care nu avea să cumpere *Ulise*, pentru că citise în reviste fragmente din el şi ajunsese la concluzia că era „un document revoltător al unei faze dezgustătoare a civilizaţiei“ şi, cu toate că „am mers pe acele străzi şi cunosc acele stabilimente cu felinar roşu… am fugit de ele în Anglia la vârsta de douăzeci de ani“. În Irlanda, patria comună a lui şi a lui Joyce, susţinea el, „oamenii încearcă să cureţe o pisică înfundând-o cu nasul în propria ei mizerie“, ceea ce părea să fie proiectul lui Joyce din romanul său. Paragraful preferat al Sylviei era însă concluzia: „Sunt un domn irlandez în vârstă, şi dacă vă imaginaţi că vreun irlandez, cu atât mai puţin unul în vârstă, ar scoate din buzunar 150 de franci pentru o asemenea carte înseamnă că îi cunoaşteţi prea puţin pe compatrioţii mei.“

Joyce a citit şi recitit scrisoarea printre cutiile cu cărţi şi toate mărunţişurile pe care ea şi Mysrine le despachetaseră toată ziua la noua adresă de pe rue de l’Odéon.

— Se pare că-mi eşti datoare cu un prânz, a spus el.

— Nu-mi amintesc, a zis Sylvia. Scrisoarea lui poate că este plină de critici, dar în mod evident te consideră un scriitor suficient de notabil pentru a petrece atâta timp explicând de ce nu vrea să-ţi cumpere cartea. Pe deasupra, este foarte nostim.

Se amuzase toată ziua cu întorsăturile lui de frază. Luă o poză teatrală cu un braţ ridicat deasupra capului şi se strădui, cu un puternic accent irlandez şi un glas morocănos, să spună:

— Sunt un gentleman irlandez. Ha-ha. Gentleman, am zis.

Lucky, motanul, a ieşit cu un salt dintr-o cutie şi s-a apropiat tiptil de Sylvia, care a izbucnit în râs, l-a ridicat şi i-a atins nasul de nasul ei, spunând:

— Lucky, ce vrei să-i spui domnului Bernard Shaw, gentleman irlandez?

Joyce a zâmbit.

— L-ai imitat foarte bine. Şi nici măcar nu l-ai cunoscut.

Mângâindu-l pe Lucky pe blănița moale dintre urechi, ea a spus:

— Atunci, prânz să fie. La Maxim's, corect? Doar că va trebui să aştepți până mi se umplu conturile.

— Sunt răbdarea întruchipată.

— Mai avem şi alte victorii de sărbătorit, a spus ea, simțindu-se pentru prima dată cu inima uşoară după săptămâni întregi.

Prezența lui Joyce în librărie o ajuta să-şi aducă aminte că el era real, cartea lui era reală şi era o capodoperă, şi că ea avea să i-o publice.

— Larbaud mi-a scris că trage tare la traducerea în franceză şi speră să citească din ea la toamnă, în librăria lui Adrienne şi… Sylvia a făcut o pauză de efect: Domnul Darantiere a pornit pe urmele albastrului perfect de pe steagul grecesc pentru copertă! Unul dintre asociații săi din Germania susține că are culoarea perfectă şi, oricum, trebuie să meargă acolo cu afaceri, aşa că a spus că va cerceta.

— Sfântul Caietan ne zâmbeşte de sus.

— Fiind prezbiterieni, sfinții mei sunt puțin cam depăşiți.

— Sfântul ocrotitor al norocului. Şi al Argentinei.

— Asta înseamnă că Argentina este plină de oameni cu noroc? a întrebat ea, râzând.

— Poate că doamna Joyce şi cu mine ar trebui să mergem acolo să aflăm. Am citit că este o țară frumoasă.

Cu toate că nu îi făcea nici o plăcere, ea a spus:

— Să ne întoarcem la subiectul cu Darantiere, cred că ar trebui să-ți atrag atenția că toate revizuirile făcute cresc considerabil cheltuielile de tipărire. Pe mine nu mă afectează, dar trebuie neapărat să ştii că este posibil să nu existe nici un profit, dacă toți banii din comenzi merg la refacerea şpaltului.

El a oftat – Sylvia observase în ultima vreme că ofta foarte des – şi i-a răspuns cu o ridicare din umeri:

— Este mai important să iasă bine decât să ne îmbogățim.

Erau exact gândurile ei.

Totuşi, în cazul ăsta, de ce pariase pe un prânz la Maxim's?

---

77. Stradă situată pe Malul Stâng, în Cartierul Latin, care este cunoscut pentru numeroasele instituții de învățământ, printre care şi Sorbona.

78. Termen folosit pentru munca profesională efectuată în mod voluntar şi fără plată.

79. Hilda Doolittle (1886–1961), poetă şi romancieră americană, membră a grupului de poeți imagişti din care făcea parte şi Ezra Pound.

80. Ofițer britanic, arheolog şi diplomat, cunoscut şi sub numele de Lawrence al Arabiei (1888–1935).

81. Poet modernist american (1879–1955).

Capitolul 13

În săptămâna dintre 4 iulie şi Ziua Căderii Bastiliei, înainte ca Parisul să se golească până la ultimul prieten care se îndrepta spre răcoarea mării sau a munților pentru partea finală, lungă şi fierbinte, a verii, Shakespeare and Company s-a redeschis în noul său sediu, vizavi de La Maison des Amis des Livres.

Valery Larbaud s-a întors de la Vichy pentru acest eveniment, şi toți prietenii Sylviei şi ai lui Adrienne au venit să închine un pahar de şampanie şi să o felicite, în timp ce umbrele se lungeau pe stradă, iar briza adia dinspre Théâtre de l'Odéon. Strada era atât de plină de scriitori şi cititori francezi şi americani, artişti, muzicieni, localnici şi expatriați, încât „poți fi iertat dacă o confunzi cu o nouă expoziție de la Luvru“, repeta întruna Adrienne.

Au ciocnit paharele, şi Sylvia i-a spus „Te-ai întrecut pe tine“, aruncând o privire spre masa care gemea sub belşugul de fructe de sezon, frumos descojite şi tăiate sub forma unor mici animale, sau aranjate ca nişte flori; nenumărate feluri de brânză, şi pâine, şi cârnăciori, şi salate şi, *pièce de résistance*, un tort enorm cu două etaje de forma a două cărți: *Autobiografia* lui Benjamin Franklin şi *Fire de iarbă* de Walt Whitman. În ultimele două zile, Sylvia o auzise de multe ori pe Adrienne blestemând fondantul, fiind nevoită să păstreze preparatele finale în răcitorul lui Michel, dar arătau nemaipomenit. „Mulțumesc“, i-a şoptit Sylvia lui Adrienne la ureche cât de sugestiv posibil.

Cyprian era în elementul ei şi îşi dăruia, clipind din gene, atenția doar celor mai cunoscuți oaspeți. Hadley şi Ernest se țineau de mână, şi râdeau, şi vorbeau cu toată lumea, în timp ce Ernest umplea paharele cu vin auriu din sticlele ținute la gheață şi îi anunța pe fiecare: „Săptămâna trecută am mai terminat o poveste!“ Julie mergea legănat, ținându-se cu mâinile de spate pentru a-şi susține burta țuguiată, în timp ce Michel, cu ochii obosiți şi adus

din umeri, nu arăta câtuşi de puțin fericit. Sylvia nu dorea să pună întrebări indiscrete, dar spera ca unul sau amândoi să-i facă în curând o vizită, ca să încerce să afle ce se întâmpla şi dacă putea să-i ajute în vreun fel.

Bob s-a amețit repede, în timp ce Bryher, care tocmai sosise în oraş, abia dacă îşi înmuia buzele în cupa de şampanie. Amândoi se uitau cu ochi geloşi la bruneta H.D., plină de viață, care flirta cu toți ceilalți fără să bage de seamă reacțiile celor doi iubiți ai săi – şi ale lui Ezra, întrucât şi el flirtase cu poeta cândva, în tinerețe. Acest spectacol o făcu pe Sylvia cu atât mai recunoscătoare pentru statornicia iubirii dintre ea şi Adrienne. Nu mai stăteau treze până la ora unu dimineața, vorbeau însă şi râdeau întruna, şi ştiau exact cum să se satisfacă una pe cealaltă în pat; Sylvia prețuia momentele când respirația lui Adrienne era tot mai sacadată şi aspră, iar degetele ei o trăgeau de păr, în timp ce plăcerea îi zvâcnea în trup.

Doamna Joyce i-a înmânat Sylviei un încântător ghiveci cu muşcate de culoarea coralului.

— Pentru treapta de la intrare, a zis ea. Îți mulțumesc pentru doctorul Borsch. Este un salvator. În grija lui, domnul Joyce este mult mai relaxat.

— Cu multă plăcere. Şi eu mă simt uşurată.

— Ah, dacă aş putea să-l conving să predea din nou.

— După ce apare *Ulise*, eu sper să nu mai fie nevoit să predea, a răspuns Sylvia.

Doamna Joyce a clătinat din cap.

— Profesoratul este o ocupație *respectabilă*.

Sylvia s-a amuzat în sinea ei să observe cât de mult semănau doamna Joyce şi John Quinn în convenționalismul lor ferm – şi totuşi cât de implicați erau amândoi în viața unuia dintre cei mai neconvenționali scriitori.

Joyce a venit la ele, şi-a prins soția de talie şi i-a oferit un pahar de apă cu gheață, iar felul în care ea s-a sprijinit de el i-a întărit Sylviei convingerea că, indiferent de ce spunea Nora, dragostea ei era de nezdruncinat.

— Felicitări, miss Beach, pentru propriul Stratford-on-Odéon[82], a zis el, rotindu-şi privirea asupra scenei animate din fața lor.

Ea a bătut din palme şi a scos un strigăt uşor:

— Ce nume minunat!

Până şi doamna Joyce a dat din cap aprobator, adăugând:

— Are ceva din teatrul Globe[83].

Dacă nici acesta nu era un botez, Sylvia nu ştia ce să mai zică.

*

Adrienne a născocit un cuvânt la fel de delicios pentru colţişorul lor din Paris: Odeonia. Sylviei îi plăceau amândouă pentru felul în care denumirile inventate de iubita sa şi de scriitor îi răsunau în urechi şi pentru cum le simţea când le pronunţa.

Stratford-on-Odéon.

Odeonia.

Numele găsit de Adrienne avea avantajul că suna la fel şi în engleză, şi în franceză, dar, cu toate că era etern şi avea ceva mistic în el, numele dat de Joyce unea cele două librării, franceză şi americană, în ceva la fel de important pentru istoria literaturii precum scriitorul în onoarea căruia fusese numită librăria ei. Totuşi, Sylvia a remarcat că, în timp ce ea folosea pe rând ambele supranume, savurându-le pe fiecare în parte, Adrienne nu folosea niciodată denumirea lui Joyce. Iar el nu o folosea niciodată pe a ei.

La scurt timp după deschidere, Parisul s-a golit, iar răspunsurile la solicitările ei legate de *Ulise* s-au evaporat – vremelnic, după cum spera ea, cât timp oamenii se bucurau de vacanţa de vară. Bine că avea şi ea un refugiu gratuit peste vară: casa din Rocfoin a părinţilor lui Adrienne, unde au hotărât să rămână până în septembrie. A închis librăria până la întoarcere, pentru a face economie la cheltuieli; Mysrine urma să supravegheze din când în când lucrurile, să sorteze corespondenţa şi să onoreze solicitările, trimiţându-i Sylviei corespondenţa de care era nevoie să se ocupe. Din banii rămaşi de la Bryher şi din vânzările făcute la deschidere, Sylvia mai avea suficient pentru a rămâne câteva săptămâni pe linia de plutire.

În afara oraşului, Sylvia a încercat pe cât posibil să-şi umple zilele cu tot felul de activităţi fizice istovitoare: plimbări lungi prin păduri şi peste dealuri, tăiatul lemnelor şi căratul apei, explorarea oraşelor din apropiere cu ruinele lor romane şi medievale, şi citit, citit, citit ore întregi la sfârşitul fiecărei zile. Găsea că, dacă nu era suficient de obosită seara, se trezea în toiul nopţii cu inima bătându-i nebuneşte în piept şi cu o pată mare umedă pe cearceaf acolo unde stătuse întins trupul ei.

Joyce este sănătos? Cum stă cu ochii? Oare doctorul Borsch sau doamna Joyce mă vor anunța dacă starea lui se înrăutățeşte? O să termine la timp pentru lansarea din februarie? Ce-am să mă fac dacă rămân fără bani? Sunt deja fără bani – şi dacă nu am calculat corect? Şi dacă Gertrude nu mai vine niciodată la librărie? Nuanța din Germania a albastrului de pe steagul grecesc o să fie cea dorită? Dar dacă nu este? Şi aşa mai departe. Putea sta trează ore în şir făcându-şi griji şi întorcând lucrurile pe toate fețele, apoi a doua zi se simțea ca după un marş forțat, ațipea la umbră cu o carte pe genunchi, înainte de cină, şi apoi o lua de la capăt.

— Sylvia, încetează să-ți mai faci griji, i-a spus Adrienne într-o dimineață, când stăteau amândouă întinse în pat, ascultând ciripitul păsărilor care salutau soarele.

— Bine, dar am investit totul în cartea lui Joyce. Dacă o să fie un eşec?

— Şi ce dacă? Rămâi cu Shakespeare and Company, iar Odeonia valorează mai mult decât *Ulise*.

— Nu vreau să pierd totul, pur şi simplu.

— Ştiu că nu vrei. Şi nici nu se va întâmpla. Chiar dacă va fi un eşec, nereuşita va fi a lui, nu a ta.

Nu era prea sigură de asta.

Când s-a întors la Paris în septembrie, se simțea de parcă după atâtea săptămâni putea în sfârşit respira în voie aer proaspăt, ştiind că urma să se afle curând în mijlocul numeroşilor săi prieteni care aveau s-o ajute ca *Ulise* să nu fie un eşec. Luni dimineața, după ce a deschis larg obloanele vechi, care scârțâiau, ale librăriei, şi-a imaginat imediat un nou mod de a aşeza cărțile şi revistele în vitrină, şi a simțit cum îi slăbeşte încordarea din umeri.

Tocmai se ocupa de noul aranjament, având grijă să nu-i cadă scrum de țigară peste cărți, când Joyce şi-a făcut apariția, învârtind bastonul din lemn de frasin şi arătând mai bine decât oricând. S-au îmbrățişat în semn de revedere, şi el a vrut să afle totul despre vacanța ei, iar Sylvia i-a povestit, până când nu s-a mai putut abține:

— Acum trebuie să-mi spuneți cum merg lucrurile cu *Ulise*.

— Ei bine, am stat în pat aproape toată luna august, atât de mult, că au început să mi se vindece bătăturile de pe degete. Dar nu vă temeți, draga mea miss Beach, pentru că m-am gândit tot timpul la *Ulise*, învârtindu-l în minte,

bucată cu bucată, şi imaginându-mi cum să scriu sfârşitul. Apoi, ca prin minune, acum vreo săptămână, m-am trezit că văd. De parcă aş fi băut apă de la Lourdes[84]. Am luat o bucată de hârtie, mi-am umplut stiloul cu cerneală şi am început să scriu. Nu ştiu dacă am mai scris vreodată atât de mult sau atât de repede.

— Ați scris la soare? Aveți o piele atât de bronzată şi sănătoasă.

— Într-adevăr. În curtea casei lui Larbaud se află cea mai minunată bancă, şi am constatat că este absolut potrivită pentru scris. Până când m-a alungat cățeaua. Din fericire, apărea la aceeaşi oră, aşa că m-am obişnuit ca la trei după-amiaza să merg la Le Dôme ca să termin. Pe la şase, mi se alăturau de obicei domnul Hemingway sau domnul McAlmon.

— O săptămână perfectă, după cât se pare.

— Astăzi am renunțat la Le Dôme pentru dumneata, întrucât mi s-a părut că am auzit un ciripit în aer care cânta despre întoarcerea dumitale.

— Oh, şi nu avea nici o legătură cu scrisoarea pe care v-am trimis-o săptămâna trecută?

— Câtuşi de puțin.

Şi-au zâmbit unul altuia, iar Sylvia s-a simțit uşoară şi fericită.

— Mi-ați lipsit. Să vedem dacă Molly sau Leopold sunt şi ei afară, da?

— Să mergem, a încuviințat el, şi s-au dus la uşa de intrare să privească trecătorii.

Întâmplător, Adrienne îşi mătura singură treapta din față şi le-a făcut cu mâna:

— Tocmai l-am văzut pe Buck Mulligan[85] trecând!

— Buck! Nu l-am văzut de multă vreme, bietul bătrân, a spus Joyce.

— Mă bucur să te văd pe picioarele tale, a remarcat Adrienne de peste drum.

— Niciodată nu m-am simțit mai bine, a spus el.

Adrienne a înclinat capul şi i-a aruncat Sylviei o privire care spunea „*Vezi? Totul este în regulă…*“, iar Sylvia a dus două degete la buze şi i-a trimis o bezea peste Odeonia.

*

Ritmul toamnei a fost la fel de înviorător ca vremea, şi nu doar pentru

Sylvia. Larbaud era atât de ocupat, încât nu şi-a putut continua traducerea la *Ulise*, cu toate că promisese că avea să termine eseul pe care îl scria despre roman pentru ilustra *Nouvelle Revue Française*, din care o parte urma să o citească la La Maison spre sfârşitul toamnei – deşi, ca o ironie, tocmai acel termen limită îl împiedica să-şi vadă de traducere.

— Te rog să mă ierți. Îmi place prea mult opera lui Joyce, pentru a nu-i acorda toată atenția mea. Şi, oricum, aveam o sugestie pentru tine. Ce părere ai de Jacques Benoist-Méchin?

— Ştii, el nu eşti tu, dar chiar face traduceri minunate, a răspuns Sylvia, uşurată că Larbaud rezolvase pentru ea această problemă, aşa că nu trebuia să se mai gândească la asta.

Benoist-Méchin era un obişnuit în librăria lui Adrienne, un *potasson* onorific, aşa că Sylvia îl cunoştea de mulți ani. Era destul de tânăr, dar cu o înzestrare pentru limbile străine – vorbea şi citea în franceză, engleză şi germană, ca un nativ, în fiecare dintre ele. În anumite privințe, era o alegere mai bună decât Larbaud, deşi ea nu i-ar fi spus niciodată asta prietenului ei.

— Mă simt onorat că te-ai gândit la mine, i-a spus Benoist-Méchin Sylviei în librăria ei, ținându-şi bereta în mâinile nervoase. Romanul lui Joyce este revoluționar.

Cu o strângere de mână viguroasă, în stil american, Sylvia i-a spus:

— Sunt extrem de fericită că primeşti această misiune. Nu-ți ascund totuşi că nu va fi uşor.

— Încă şi mai bine.

Ce uşurare. Cineva care ar vrea să se ridice la înălțimea provocării!

Cu aproape toate cele o mie de exemplare planificate din primul tiraj al lui Darantiere deja vândute unei combinații de cititori şi librării americane nonconformiste, Sylvia îşi îndreptase în ultimul timp atenția spre revistele literare şi – nu-i venea să creadă – spre contrabandă.

— Sunt pe cale să ajung contrabandistă, le-a spus ea lui Adrienne, Larbaud, Rinette şi Fargue la o cină în octombrie. Deşi poate că *booklegger*[86] este un termen şi mai bun! A râs în hohote, dar şi-a dat repede seama că prietenii ei francezi nu au înțeles jocul de cuvinte:

— Un contrabandist vinde băuturi alcoolice interzise în America, a explicat ea, deci un librar vinde cărți interzise.

— Ahhhh, au exclamat ei şi au râs aprobator.
— Nu pot să folosesc oficiul poştal, a explicat ea. Dar pentru cumpărătorii individuali, pot recurge la un serviciu poştal privat, imediat ce cărțile trec de graniță. Dar cu totul altceva este să expediez teancurile comandate la librăria Washington Square sau altele ca ea.
— Odată ce primesc cartea, cum au s-o vândă? a întrebat Fargue. N-o pot expune în vitrină.
— Presupun că au o metodă secretă de a înştiința anumiți clienți că exemplarele lor se află în camera din spate. Dar asta, după cum se spune, nu mai este problema mea.
Fargue şi-a frecat mâinile şi a spus cu un zâmbet răutăcios:
— Ce poveste grozavă în sine: „Cartea interzisă şi ginul din cadă.“ A pronunțat titlul cu un puternic accent englezesc, spre amuzamentul general al grupului.
Chiar şi cu Mysrine drept ajutor, noua librărie era atât de aglomerată, încât o împiedica pe Sylvia să se gândească mai mult la problema contrabandei cu cărți. Şi nu era vorba doar să vândă cărți sau să le dea cu împrumut, ci şi de faptul că Shakespeare and Company devenise un centru de orientare şi de informații turistice despre Paris pentru sutele de expatriați americani care vizitau oraşul pe diferite perioade de timp, de la o săptămână la un an, sau mai mult. În fiecare zi, prietenii ei aduceau şi mai mulți prieteni, în timp ce străinii soseau cu scrisori de recomandare sau cu adresa ei mâzgălită pe un şervețel sau pe-o bucată de hârtie. Veneau pentru orice, de la servicii de corespondență şi cereri de cazare până la informații legate de spectacole de operă sau balet şi muzee.
Veneau şi ca să spioneze. Sylvia învățase să recunoască privirile aruncate pe furiş: în timp ce se prefăceau că citesc dintr-o carte sau revistă, ochii americanilor rătăceau departe de pagină, scrutând fiecare chip din librărie în căutarea lui James Joyce, care era un obişnuit al locului, după cum aflaseră fără îndoială în vreunul dintre articolele răsărite fără număr în publicațiile franceze şi americane despre progresul cărții interzise a scriitorului irlandez.
Spre bucuria ei lăuntrică, Joyce era adesea la vedere, aşezat în scaunul verde sau într-un colț al bibliotecii. Niciodată nu l-ar fi dat pe mâna vreunui străin şi îi interzisese lui Mysrine să-l salute pe nume când librăria era plină.

De când era parte a acestui joc, Joyce îi făcea uşor cu ochiul Sylviei la sosire şi îi arunca un zâmbet abia schițat când auzea un cuplu spunându-şi unul altuia: „Mă întreb dacă James Joyce este aici.“ Sylvia şi-ar fi dorit ca toți aceştia să se uite mai puțin şi să cumpere mai mult, dar vânzările creşteau suficient pentru a-şi alunga temerile. *Atâta timp cât termină cartea până în ianuarie*, îşi spunea ea în gând.

În mod surprinzător, deşi avea un nou-născut acasă, Julie continua să țină pasul cu Joyce, dactilografiindu-i paginile pe măsură ce el le scria şi le revizuia. Totuşi, Sylvia era încă îngrijorată în privința ei şi a lui Michel. Tristețea pe care o văzuse pe fața lui în iulie nu dispăruse. Adrienne i-a spus că, în timp ce la el în *boucherie* zâmbea şi glumea ca de obicei, în el se căscase un gol care nu fusese înainte. Sylvia a încercat s-o întrebe pe Julie dacă lucrurile mergeau bine, şi chiar s-a oferit să-i dea o pauză la dactilografiere, dar singurul răspuns al lui Julie era:

— Am nevoie de asta, Sylvia. Michel lucrează atât de mult şi doarme atât de prost. De fapt, cred că amândoi dormim puțin, micuța Amélie plânge în miezul nopții, dar el are vise urâte care îl trezesc.

— Coşmaruri? Sylvia spera că nu era o întrebare prea indiscretă.

— Despre război, spuse Julie.

— Îmi pare rău. Îi mai citeşte pe Owen şi Sassoon? Asta te ajută de multe ori să te simți mai puțin singur.

— Tot timpul, a zis ea, părând tristă şi pierdută.

— Să-mi spui dacă te pot ajuta cu ceva, da? Nişte cuvinte atât de goale, şi totuşi erau singurele.

— Să mă țineți ocupată, a răspuns Julie cu o vehemență care a surprins-o pe Sylvia.

— Aşa voi face, a promis ea. Uite, pot să-ți dau asta.

Sylvia s-a dus spre un raft de unde a luat *Cele patru fiice ale doctorului March* de Louisa May Alcott şi i-a dat-o Juliei.

— Cadou. Pentru tine. Este prima mare scriitoare din America, şi aceasta este o poveste minunată a patru surori care îşi croiesc drum în lume.

— Mulțumesc. Vocea lui Julie era răguşită, şi micuța Amélie a început să plângă în căruț.

Surprinsă, Julie s-a aplecat asupra fetiței, gângurind cuvinte de alint, şi şi-a

trecut uşor degetul în sus şi în jos pe obrăjorul bucălat al fiicei sale.

— Mulțumesc, a şoptit Julie din nou înainte de a ieşi grăbită de acolo cu căruciorul, lăsând-o pe Sylvia cu dorința de-a putea face mai mult.

---

82. Trimitere la Stratford-upon-Avon, locul de naştere al lui William Shakespeare.

83. Teatru din Londra, din perioada elisabetană, asociat cu William Shakespeare.

84. Loc de pelerinaj din Franța cunoscut pentru izvorul considerat a avea virtuți miraculoase.

85. Personaj din *Ulise*.

86. Joc de cuvinte pornind de la termenul *bootlegger*, persoana care face contrabandă cu băuturi alcoolice.

Capitolul 14

— Aseară chiar a fost grozav, a spus Ernest când a intrat la Shakespeare and Company în după-amiaza zilei de 8 decembrie, puțin cam şifonat, cu toate că pe chipul lui măsliniu frumos nu se prea cunoştea mahmureala.

Sylvia era şi ea obosită, deşi nu stătuse la fel de târziu ca el. Toată lumea se dusese la Le Dôme să sărbătorească, după cele două ore entuziasmante când 250 de prieteni şi admiratori se adunaseră la La Maison pentru a-l asculta citind din *Ulise* pe Jimmy Light, unul dintre mulții americani, apoi pentru a-l asculta pe Valery Larbaud, care le-a explicat genialitatea romanului şi contribuția lui la literatura franceză şi americană. Fusese un eveniment exaltant, alături de toți prietenii lor, vechi şi noi, veniți pentru acest debut francez al romanului lui Joyce. La miezul nopții, Sylvia şi Adrienne îi lăsaseră pe Joyce, Ernest şi încă vreo duzină să bea mai departe.

— Şi când te gândeşti că ai fost atât de sceptic în privința acestei seri.

Sylviei îi făcea plăcere să-l tachineze pe Ernest. Devenise ca un frate sau un văr de-al ei. Şi nici pe ea n-o deranjau împunsăturile lui.

— Am greşit cu ceva? Ai organizat un bal de debut pentru un roman scris în engleză, dar nu pentru romanul în sine, ci pentru un fragment foarte mic tradus în franceză, într-o librărie cu cărți franțuzeşti, când librăria englezească şi editorul romanului se aflau chiar peste drum. Şi te-ai gândit că eu sunt cel nebun?

— A mers totuşi, nu-i aşa?

— Da. Tu şi Adrienne faceți să meargă totul ca pe roate.

— Ştii, am vrut să marcăm integrarea lui Joyce în comunitatea literară locală. Şi tu, şi el sunteți nişte păsări rare aici, ştii bine; vorbiți limba şi v-ați împrietenit cu Larbaud, şi Gide, şi Benoist-Méchin. Atâția americani şi britanici se țin deoparte.

— Nu ştiu ce pierd.

— *Oui*.

Ernest s-a încruntat.

— Trebuie să recunosc totuşi că seara asta m-a făcut al naibii de gelos.

Sylvia a râs:

— Ernest, Joyce este mai în vârstă decât tine cu aproape douăzeci de ani.

— Da, şi era cu aproape zece ani mai mare când a publicat *Oameni din Dublin*, a adăugat el atât de repede, încât Sylvia şi-a dat seama că el petrecuse destul de mult timp gândindu-se la scriitori şi la cota lor de succes, măsurându-se cu ei – ceea ce îi amintea de poemul *Prufrock* al lui Eliot şi de linguriţele lui de cafea. *Şi de ce nu? Ernest este o persoană competitivă; comparaţiile poate că îl motivează să muncească mai mult.*

— Hadley mi-a spus zilele trecute că povestirile pe care le scrii acum sunt superbe. Proaspete şi incitante cu adevărat. Asta contează.

— Aşa sper. Ştii, e greu să fii aici cu Stein, şi cu Joyce, şi cu Pound. Vreau să scriu bine şi să spun ceva nou, dar, cu ei în preajmă, este greu să crezi că se poate măcar.

— Cred că este *mai bine* dacă faci altceva decât Joyce şi ceilalţi. *Asta n-am priceput eu niciodată – cum să fiu Sylvia Beach în faţa lui Kate Chopin, Whitman şi Joyce.*

— Dacă spui tu… Eşti unul dintre puţinii oameni a căror părere înseamnă foarte mult pentru mine.

Preţ de câteva minute, amândoi şi-au văzut de treabă prin librărie, apoi Sylviei i-a trecut prin minte că acest tânăr boxer, jurnalist, fost şofer de ambulanţă, om de lume cu mult peste vârsta lui ar putea s-o ajute în problema care îi ocupa mintea tot mai mult.

— Ernest, a spus ea încet, pentru că înăuntru mai erau câteva persoane. Mă întreb dacă mă poţi ajuta într-o chestiune.

— Dacă pot, fireşte.

— Trebuie să găsesc o cale de a introduce clandestin cartea lui Joyce în Statele Unite. Mai întâi trebuie să trec exemplarele peste graniţă, apoi să mă asigur că ajung cu bine în mâinile oamenilor care au dat bani buni pentru ele. Este în joc reputaţia librăriei Shakespeare and Company.

— Mă minunez că n-ai pomenit de reputaţia ta.

— O, eu nu sunt la fel de importantă ca librăria.

— Te contrazic în întregime, a spus el şi a zâmbit. Dar tocmai pentru asta aş face orice să te ajut. Cred că ştiu pe cineva. Lasă-mă până după sărbători.

— Îți mulțumesc mult.

— Crăciun fericit, Sylvia.

— Crăciun fericit, Ernest.

*

Anul 1921 s-a încheiat satisfăcător. În timp ce Cyprian petrecea cu prietenii ei din lumea teatrului şi a filmului din Paris, Sylvia s-a bucurat de o vacanță liniştită împreună cu Adrienne şi părinții ei la țară, unde focul care trosnea şi vinul fiert au luminat serile friguroase. Şi-au croit drum prin muntele de cărți pe care doreau să le citească până sub mormanul de pături de pe canapea, însoțite uneori de Mousse, câinele ciobănesc al familiei, care se alătura amestecului lor de picioare, încălzindu-le cu trupul lui puternic şi lățos.

— Aş vrea să pot lua un câine pentru Shakespeare and Company, a spus Sylvia, mângâind smocurile ciufulite de pe capul lui Mousse.

— Bineînțeles că poți, a zis Adrienne.

— Doar că Isus Escrocul se teme de câini.

— Ca să-şi învingă frica lui prostească, cel mai bun mijloc este să se împrietenească cu un câine.

— Poate… dar nu înainte să apară *Ulise*.

— *C ’est vrai*[87]. Ar fi o greşeală să-i tulburi ultima zvâcnire. Spre binele *tău*.

„Zvâcnire“ era cuvântul potrivit, pentru că semnele pe care le făcea el pe paginile de la Darantiere semănau cu o explozie de cuvinte şi simboluri. Până şi Julie începuse să-şi piardă elanul – „Păi ar putea la fel de bine să scrie în greceşte!“ –, iar Sylvia a trebuit să mai aducă o ultimă dactilografă care să dea o mână de ajutor în primele săptămâni din 1922, ridicând numărul lor la mai mult de o duzină.

Joyce era atât de istovit, încât rareori mai venea la librărie, iar când Sylvia trecea pe la apartamentul lui ca să ia şi să ducă paginile, îl găsea de obicei singur.

— Unde este doamna Joyce? Dar Lucia? Giorgio?

— N-am nici o idee, era răspunsul lui invariabil.

— Ai mâncat?

— Cred… poate… ieri.

Atunci Sylvia se ducea în cartier la *boulangerie* şi *fromagerie* şi se întorcea cu două pâini şi nişte caşcaval care nu se strica dacă el uita să-l pună în răcitor; Julie i-a spus că Michel trimisese acasă la Joyce nişte mezeluri afumate, după aceeaşi teorie. Odată, Sylvia a stat în picioare şi l-a aşteptat până a terminat un sendviş şi un pahar mare de apă în fața ei.

Ochii îi erau apoşi, roşii şi inflamați, dar continua să lucreze. După câte îşi dădea seama, el nu făcea decât să scrie şi să doarmă. După seara de lectură, Ernest şi Bob nu-l mai văzuseră prin bistrouri.

— Al naibii de impresionant, a zis Bob. Mă bucur pentru el, dar asta nu înseamnă să pierd cincizeci de franci.

— Pardon?

— Câțiva dintre noi am făcut pariu dacă termină sau nu până la aniversarea sa de patruzeci de ani, a explicat Ernest.

— Înțeleg. În ciuda îngrijorărilor sale privind cartea şi autorul ei, Sylviei i s-a părut foarte amuzant. Şi tu cum ai pariat?

— După seara de lectură, mi-am schimbat alegerea, ceea ce Bob ăsta mi-a permis s-o fac o singură dată. N-am crezut că există vreo şansă ca Joyce să termine în vreun fel până nu i-am văzut expresia de pe chip când Larbaud l-a numit geniu de şaptezeci de ori.

— Nimic nu-l impulsionează pe un bărbat mai mult decât să fie lăudat, a spus Bob.

Sylvia a râs şi a scuturat din cap:

— Cred că este mai mult decât laudă.

— Laudele nu strică niciodată, a zis Ernest. Apropo, Sylvia, vreau să discutăm despre o pistă în chestiunea de care mi-ai vorbit înainte de Crăciun.

— Excelent! Poți să treci mâine pe aici?

— Negreşit!

*

— Îmi pare rău, domnule Joyce, dar nu pot să vă las să mai adăugați nici măcar un singur cuvințel, i-a spus ea în final, cu doar câteva zile înainte de

aniversarea lui.

El făcuse tot drumul până la Shakespeare and Company ca să-i ceară acest lucru, ceea ce, după cum bănuia ea, demonstra cât de mult ținea să modifice manuscrisul, dar simțea din ce în ce mai tare că intervențiile lui aveau de-a face mai puțin cu geniul, cât cu mania, obsesia şi chiar teama de a termina odată şi odată. Poate că Bob avea să câştige pariul. Cineva trebuia să ia poziție între Joyce şi el însuşi:

— În acest moment, orice nouă modificare ar însemna practic să nu scoatem nici un ban din această ediție, ba chiar să-l facă pe monsieur Darantiere să renunțe. Vă rog, vă rog, nu-mi cereți aşa ceva.

Vocea îi tremura de mânie şi teamă. Îi displăcea profund că se ajunsese la aşa ceva.

— Doar pe ultima pagină, a implorat el, cu o voce răguşită de oboseală şi disperare. Nu trebuie cules nimic altceva în plus.

Inima Sylviei îi pulsa în gât, iar capul îi zvâcnea. A închis ochii şi a respirat adânc, apoi, cu pleoapele lăsate ca un scut, a întrebat:

— Câte cuvinte sunt?

— Trei. Ultimele trei. Te rog. Sylvia.

Ea a răsuflat adânc.

— Foarte bine, da. Am să cer. Dar nu promit nimic.

— Mulțumesc, a exclamat el, părând, după chip şi după glas, că era pe punctul de a plânge.

Niciodată nu avea să mai publice altceva. Niciodată. Era prea dureros.

*

Pe 2 februarie 1922, aflată în primul tren de dimineață de la Paris la Dijon, Sylvia moțăia cu fruntea pe geamul rece. Fiind atât de entuziasmată de această misiune, a fost uimită să-şi da seamă cât era de epuizată. Femeia în vârstă aşezată în scaunul alăturat a trebuit chiar să o trezească cu blândețe cu câteva minute înainte de sosirea trenului în Dijon.

Primul lucru pe care l-a făcut în atelierul lui Maurice a fost să-i înmâneze un coş plin cu cel mai bun Bordeaux pe care şi-l permitea, două borcane din gemurile lui Adrienne şi cei mai buni *saucissons* pe care putea să-i dăruiască Michel.

— Ai fost atentă cu Julie atunci când eu n-am fost în stare, spusese el cu recunoştinţă şi părere de rău. Măcar atât să pot face.

Tipograful i-a zâmbit când a văzut-o, chiar înainte ca ea să-i înmâneze coşul.

— Este gata, a zis el.

Sentimentul ei de uşurare a fost atât de copleşitor, încât, după câteva clipe, s-a trezit hohotind în braţele lui Maurice. Îmbrăţişarea lui a fost lungă şi puternică, şi el a ţinut-o strâns până când Sylviei i-au secat lacrimile.

— Îmi pare atât de rău, a zis ea.

— N-ai pentru ce. Ai pus tot sufletul în asta, ca şi monsieur Joyce. Nu întotdeauna avem control asupra sufletului nostru.

— Mă simt atât de norocoasă că am fost împreună cu dumneavoastră în această aventură. Această odisee.

— La fel şi eu, a zis el. Hai să-ţi arăt primele exemplare.

I-a pus în mâini o carte grea ca o cărămidă. Hârtia albă şi groasă era tăiată pe margini de mână, şi avea coperta de exact aceeaşi culoare ca steagul grecesc – o nuanţă care, pe o carte, amintea de lapislazuli din manuscrisele cu anluminuri[88], de Mediterana şi de jeleurile de fructe, toate la un loc. Era una dintre cele mai bune o sută cincizeci de ediţii ale lor şi era absolut minunată. Când a deschis-o, cartea a scos un trosnet satisfăcut în chip de salut, iar când a văzut cuvintele curate de pe pagină, fără corecturile făcute cu creionul, ochii i s-au umplut din nou de lacrimi.

— Uită-te la pagina de titlu, a zis Maurice cu glas moale.

Purtându-se cu grija pe care i-ar arăta-o unui nou-născut, Sylvia s-a dus la pagină şi a văzut numele de Shakespeare and Company acolo, sub *ULISE* şi numele lui Joyce. Nu s-a simţit în stare s-o privească mai mult de o clipă. Prea multe de cuprins dintr-odată.

A închis cartea cu un pocnet uşor, a dus-o la piept şi a spus:

— Nu ştiu cum am să vă mulţumesc vreodată.

— Păi, a zis el, de asta mă plăteşti regeşte.

Au râs amândoi de absurdul ideii.

Pe drumul spre casă, Sylvia s-a simţit, dimpotrivă, de parcă stătea pe jăratic.

Abia aştepta să-i pună lui Joyce cartea în mână, pentru că plecase de la

Dijon numai cu cele două exemplare existente deocamdată, iar unul din ele urma să să fie cel mai frumos cadou din istoria cadourilor de aniversare. Ieşind aproape în fugă din Gare de Lyon, sub norii cenuşii grei de zăpadă, Sylvia şi-a permis să se urce într-un taxi pentru a o duce cât mai repede la ultima adresă, noul apartament al lui Joyce de pe rue de l'Université, bătând tot drumul darabana cu degetele pe carte.

Când doamna Joyce a întâmpinat-o la uşă, Sylvia a ridicat cartea deasupra capului, fără un cuvânt, dar cu un zâmbet uriaş, şi cealaltă femeie a tras adânc aer în piept şi a zis:

— Bine. Atunci, poftiți înăuntru.

— Cine este? a strigat domnul Joyce din bucătărie, a presupus Sylvia.

Giorgio a zărit-o la intrare pe Sylvia cu cartea şi i-a răspuns tatălui:

— Cadoul de ziua ta!

Pulsul Sylviei a luat-o razna, în tot trupul, până în vârful degetelor şi în lobii urechilor.

Ținând cartea la spate, a păşit tăcută în apartament. S-a întâlnit în hol cu Joyce care, cum a văzut-o, şi-a dus mâna la inimă şi a înălțat din sprâncene.

Încet de tot, pe cât îi îngăduia starea de exaltare, Sylvia a adus cartea în față şi a ținut-o cu mâinile în dreptul inimii. Giorgio a tras un chiot de bucurie, iar Lucia – care scosese capul din dormitor – a țipat uşor, încântată.

— O, ce frumoasă este, *papà*!

Mâinile lui Joyce tremurau când a luat cartea de la Sylvia. Reverențios, s-a uitat îndelung la ea, la titlul şi la numele său scrise cu litere albe pe copertă.

— Este… cu adevărat…?

Sylvia i-a pus mâna pe cot şi l-a strâns uşor.

— *Ulise* al tău a ajuns în sfârşit acasă.

Joyce a lăsat să-i scape un oftat chinuit, şi ea a simțit toată emoția proaspătă şi pură pe care el încerca să şi-o stăpânească.

— Îți mulțumesc, Sylvia.

— Este o absolută onoare şi plăcere pentru mine, a spus ea cu toată sinceritatea. Îşi asumase un risc şi câştigase. Meritase totul. Clipa aceasta, cartea aceasta, scriitorul acesta, oraşul acesta.

Stratford-on-Odéon.

Odeonia.

Mitica ei Itaca, şi numai a ei.

*

Romanul a adus librăriei o notorietate mult mai mare decât îndrăznise să spere. Pe 3 februarie – într-o vineri, o zi aglomerată chiar şi în săptămânile cele mai slabe –, a expus exemplarul său din *Ulise* în vitrina de la Shakespeare and Company, şi vestea s-a răspândit pe malul stâng al Senei ca focul. Au venit s-o admire toți clienții obişnuiți, şi zeci de oameni pe care nu îi întâlnise înainte se înălțau pe vârfuri să arunce o privire spre cartea proscrisă a lui Joyce, cei mai mulți dintre ei făcându-şi apoi fişe de cititor sau cumpărând alte cărți.

Apariția cărții a fost semnalată de cel puțin trei ziare de weekend, aşa că următoarea săptămână a adus la uşa ei cârduri de americani, englezi, parizieni, şi chiar câțiva italieni şi nemți rătăciți. Joyce trecea pe acolo zilnic pe la mijlocul dimineții şi, în prima zi, când Larbaud, Fargue, soții Pound şi Hemingway se aflau acolo, a fost ca o petrecere unde Joyce era sărbătoritul; Sylvia şi-a spus în sinea sa cât de mult aducea dintr-odată el cu Gertrude, cu toate că, în mod evident şi previzibil, ea şi Alice erau absente de la distracție.

Nu doar că în fiecare zi năvăleau noi şi noi clienți, dar în egală măsură era năpădită de scrisori de la admiratori şi de la răuvoitori; de la prima frază îşi dădea seama de ce soi erau, şi pe cele dezagreabile nu se mai obosea să le citească; dacă nu veneau de la vreun alt scriitor renumit, ajungeau direct la coş. Preferata ei din această categorie a sosit prin mijlocirea lui Ezra Pound, care se părea că îl hărțuia în continuare pe George Bernard Shaw să cumpere cartea. În cele din urmă, exasperat, Shaw îi trimisese lui Ezra Pound o carte poştală cu o pictură a lui Cristos în mormânt, în timp ce Maria, maica lui, şi Maria Magdalena plângeau, pe care Shaw scrisese: „J.J. dus în mormânt de către editoarele lui după refuzul lui G.B.S. de a comanda *Ulise*."

Joyce a adus el însuşi cartea poştală la librărie şi, împreună cu Sylvia şi Mysrine, au râs cu lacrimi, iar Sylvia s-a ținut de coaste după ce a înțepat-o un junghi.

Câțiva autori grafomani i-au trimis Sylviei chiar solicitări să aibă în vedere spre publicare şi romanele lor neînțelese, la care ea le răspundea că, oricât de mult şi-ar dori să le poată lua în considerare, programul ei era plin până peste

cap cu *Ulise* şi Shakespeare and Company. A fost surprinsă să constate că nici măcar nu simțea dorința de a publica scrierile altor autori. Shakespeare and Company avea să rămână în primul rând librărie şi, în al doilea rând, editorul lui James Joyce. Era mai mult decât suficient.

---

87. Este adevărat (în fr., în orig.).
88. Picturi din manuscrisele medievale.

Capitolul 15

După ce Maurice a început să trimită lăzile cu cărți pe rue de l'Odéon, numărul 12, inclusiv ediția standard, Sylvia a pus în aplicare planul pe care ea şi Ernest îl puseseră la punct pentru a duce în Statele Unite exemplarele din *Ulise* pe furiş – o acțiune care începea de fapt în Canada, unde Sylvia închiriase un apartament modest în Toronto pe numele unui oarecare Bernard Braverman, vechi camarad de război cu Ernest, care fusese cândva redactor la *The Progressive Woman*.

— Bine, dar îl cunosc! îi spusese Sylvia lui Ernest în timp ce discutau în şoaptă, în camera din spate, detaliile planului lor.

— Da?

— Păi la un moment dat am corespondat. Revista lui primea articole despre dreptul la vot şi emanciparea femeilor, pe vremea când făceam campanie în Washington DC şi scriam ocazional câte un articol pe teme progresiste, aşa că i-am trimis unul să-l publice. M-a refuzat, dar extrem de politicos. Sunt foarte fericită că tocmai el ne ajută cu *Ulise*.

— Ce-a naibii de mică este lumea! Totuşi, de ce n-ai mai scris?

— N-a fost niciodată genul meu, a spus ea, înălțând din umeri.

— Dacă ai renunțat atât de uşor, cred că era adevărat.

— Tu n-o să renunți niciodată.

— Niciodată. Este singurul lucru important pentru mine.

— Pentru mine este Shakespeare and Company.

Acum, că o rostise cu glas tare, părea corect şi adevărat. *Era* lucrul ei. Şi era *al ei*.

— Din fericire pentru noi toți.

Aşa că, în primăvara ploioasă şi răcoroasă a anului 1922, Sfântul Barney, după cum îl botezase Joyce, primea cutii cu sute de exemplare din *Ulise* în Canada, unde nu era interzis – cutii ambalate de Sylvia, Mysrine, şi uneori de

Joyce însuşi, care era neîndemânatic cu cleiul şi hârtia, şi mereu pleca din librărie plin de mâzga lipicioasă pe care, după spusele lui, era încântat să o descojească de pe piele seara.

Săptămâni întregi, Bernard a înghesuit în pantaloni sau în pardesiu câte un exemplar, după care se urca în feribotul care îl ducea în Michigan, unde depozita cartea într-o cameră de hotel din Detroit. Când se adunau în număr suficient, le trimitea la adresa corectă prin America Express.

Era un proces lent şi anevoios, şi Sylvia a început să primească scrisori de reclamații de la cei mai nerăbdători şi nemulțumiți dintre abonați: „Doamna Wilcox şi-a primit cartea săptămâna trecută, şi pentru că banii mei sunt la fel de buni ca ai ei, mă întreb unde este a mea.“ Şi aşa mai departe.

Apoi, a fost ziua când a primit o telegramă chiar de la Bernard în care scria:

AUTORITATI DE FRONTIERA SUSPICIOASE TREBUIE GRABIT AJUTOR SUPLIMENTAR NU TE INGRIJORA TE TIN LA CURENT

Când a primit-o, Sylvia a fumat o jumătate de pachet de țigări în plus şi a tuşit aproape tot timpul cât a luat masa cu Adrienne, o cină rece cu brânză, pâine şi fructe, pentru că ajungea acasă aşa de târziu în fiecare seară, iar Adrienne lucra la un eseu de-al ei şi publica o traducere din Whitman, făcută de Larbaud, pentru *Cahiers*.

— *Chérie*, a zis Adrienne, şi Sylvia a remarcat ezitarea din vocea ei în timp ce a continuat, nu crezi că ți-ar face bine mai puține Gauloises?

— Ca să nu mai vorbim de dinții mei, a oftat Sylvia. Este atât de greu. Am încercat să fumez mai puțin, dar…

— E ceva compulsiv.

— O, mult mai mult de-atât.

Adrienne s-a încruntat, şi Sylvia s-a întrebat de cât timp nutrea gândurile acelea despre cât de mult fuma ea. Aproape toți cei din jurul lor fumau, chiar şi Adrienne uneori, dar, ca şi în cazul cocktailurilor şi al absintului, o parte din cercul lor exagera. Țigările Gauloises erau pentru ea un viciu, tot aşa cum era vinul pentru Joyce, iar Sylvia ştia asta – dar păstra totul pentru sine. Începuse să observe că atunci când fuma într-o zi mai mult decât pachetul ei obişnuit, simțea o apăsare dureroasă în tâmple şi, indiferent câtă apă bea, se

ducea la culcare însetată; apoi era pedepsită în continuare, pentru că se trezea peste noapte de şapte ori ca să meargă la toaletă. Pentru că nu avea de gând să renunțe, şi nici măcar să continue discuția cu Adrienne, a strâns farfuriile şi a schimbat subiectul:

— Crezi că o să ajungă toate cărțile cu bine la destinație?

— Aşa sper, dar cine poate spune? Ai făcut absolut tot posibilul. Nu-ți mai rămâne decât să te rogi.

Sylvia a ridicat o sprânceană.

— Atunci, cere-i tatălui tău să se roage pentru tine.

Au râs, apoi Sylvia a făcut un ceai şi a scos cutia lor prețioasă, unde Adrienne aduna doar cele mai bune tablete din ciocolata cea mai neagră pentru a fi savurate după cină.

— Mă îngrijorează şi că poate fi piratată, a zis Sylvia, ronțăind un pătrățel de ciocolată care, în loc să fie dulce, avea gust de fum de țigară. *Ulise* pare numai bun pentru asta, exact ca *Fii şi îndrăgostiți*. Nu ştiu dacă Lawrence a scos vreun ban de pe urma cărții. I-am scris lui John Quinn să se asigure că romanul nostru este protejat prin drepturi de autor, iar el m-a asigurat că publicarea lui în *The Little Review* i-a conferit deja aceste drepturi. Iar dacă *Ulise* este totuşi copiat şi vândut fără autorizare, fără să fie protejat prin drepturile de autor, n-o să avem nici o cale de atac.

— Fiecare problemă la timpul ei. Mai întâi să ne asigurăm că exemplarele noastre ajung la liman. Şi apoi, de ce nu l-am crede pe monsieur Quinn în legătură cu drepturile de autor?

— Ezra nu era sigur că Quinn are dreptate. Spunea că ar trebui catalogat la Biblioteca Congresului.

Sylvia a sorbit din ceaiul de muşețel, simțind că îi spală cenuşa de pe limbă.

— O carte interzisă poate fi catalogată?

— N-am nici o idee. Am întrebat, dar Quinn nici măcar nu s-a sinchisit să-mi răspundă.

— Există oare mijloace de a opri piratarea unei cărți, chiar dacă are drepturi de autor?

— Probabil că nu. Sylvia şi-a lăsat capul pe masă peste brațele încrucişate.

Adrienne şi-a trecut mâna prin părul Sylviei:

— Dacă se porneşte furtuna, o să vedem atunci cum e mai bine să trecem prin ea. N-are rost să ne facem griji pentru ceva ce poate nici nu se va întâmpla.

Adrienne a coborât sugestiv mâna din şuvițele Sylviei pe gâtul ei, lăsându-şi degetele să pătrundă sub gulerul Sylviei, să alunece peste muşchii şi oasele spatelui şi peste umeri. Trecuse ceva vreme de când ea şi Adrienne nu mai făcuseră dragoste, şi la gestul acesteia toți atomii din ea au luat-o razna. În scurt timp au început să se sărute şi să tragă de bluze, şi nasturi, şi pantalonaşi bufanți. Când au rămas goale în pat, Adrienne i-a spus Sylviei:

— Închide ochii, şi să nu-i deschizi orice-ar fi.

Apoi Sylvia a auzit-o cum se ridică din pat şi iese din cameră. Inima ei a început s-o ia la galop, şi ochii i s-au deschis palpitând. Ce pune la cale? După câteva zgomote misterioase în bucătărie, Adrienne s-a întors tiptil în odaie, iar Sylvia a închis pleoapele strâns şi a încercat să se relaxeze între perne.

— Unde-ai fost?

— Şşşş. Ține ochii închişi.

Apoi Sylvia a simțit ceva rece şi moale pe piept. Se simțea ca un deget, dar… nu. Şi a mirosit ceva dulce. Vanilie?

— Ce…?

— Şşşş.

Degetul rece, lunecos şi dulce trasă nişte linii peste sâni şi trunchi, iar Sylvia s-a simțit în acelaşi timp incredibil de excitată şi şocată.

Ce face oare? Să fie… cremă de prăjituri?

A simțit apoi gura lui Adrienne, limba şi buzele sale calde urmând liniile făcut cu degetul, iar senzația era… ei bine, nu-i mai păsa de ce făcea Adrienne. Atâta timp cât nu se oprea.

Mental, Sylvia s-a spălat pe mâini de John Quinn pentru totdeauna când Joyce – fidel firii sale şi neîncrederii în toate femeile care încercaseră să-l ajute – a găsit un alt mijloc de a introduce clandestin în Statele Unite cele paisprezece exemplare ale lui din *Ulise*. A trimis un comisionar la Shakespeare and Company să-i ridice cărțile puse deoparte şi să le aranjeze, ca pe şunca şi brânza dintr-un sendviş, între două tablouri de Cézanne pe care le cumpărase de la o galerie, toate acestea urmând să fie împachetate strâns şi

expediate la New York. De îndată ce băiatul a ieşit din Shakespeare and Company cărând sendvişul cu cărți, Sylvia a trântit uşa în urma lui şi a strigat: „Călătorie sprâncenată!“, spre uluiala care se citea pe chipurile celor cinci clienți care, din fericire, nu o cunoşteau deloc, şi nici situația.

Pe de altă parte, cărțile de contrabandă ale Sfântului Barney continuau să ajungă, şi Sylvia a început să primească, încet-încet, mai multe scrisori de mulțumire şi felicitări decât întrebări şi critici. De la prietenii lor din Anglia, cum era Eliot, nu a auzit altceva decât laude şi admirație:

În ce direcție merge literatura de aici încolo?

Atât de îndrăzneț! Generații întregi de-acum încolo vom privi cu admirație la acel monolog final rostit de Molly…

Am fost mişcat până la lacrimi – şi alte emoții, mai puțin menționabile – de tumultul interior din mințile lui Stephen şi Leopold…

Nu doar cuvintele lui Joyce sunt artă, volumul tău ar trebui să stea într-un muzeu! Realmente, este artă tipografică la superlativ. Felicitări, Sylvia!

De la prietenii apropiați şi membrii familiei, Sylvia nu primise niciodată mai mult de câteva complimente pentru tot ce realizase până atunci… Avalanşa asta de laude şi mulțumiri însă… ei bine, nu se compara nici pe departe cu clipa în care, pentru prima oară, a ținut cartea în mâini, dar efectul cumulat al atâtor cuvinte elogioase o făcea să se simtă uşurată, mai deşteaptă, şi cumva mai înaltă, toate astea la un loc. Combinat cu noul stadiu de experimente sexuale în care se lansase împreună cu Adrienne, o făcea pe Sylvia să se simtă amețită jumătate de timp. În cealaltă jumătate, se trezea întrebându-se: *Cum i-a venit în minte lui Adrienne să facă aşa ceva? Sunt de ajuns de inventivă pentru ea? Îi sunt de ajuns? Fac suficient pentru* Ulise*? Pentru Shakespeare?*

I-a împărtăşit o parte din frământările sale lui Cyprian, care i-a spus:

— Isuse! Sylvia, munceşti toată ziua şi nici nu mai ieşi cu mine seara în oraş. Cum ai putea face mai mult?

Din toată Europa începuseră să sosească cereri de traducere, şi Sylvia lucra împreună cu Harriet Weaver la o ediție în engleză, care urma să fie tipărită la Dijon drept a doua ediție oficială a romanului, întrucât toți tipografii din „insulița asta provincială“, cum se exprimase Harriet, refuzaseră „cel mai mare roman din timpurile noastre“. Până la sfârşitul lui martie se vânduseră

toate cele 750 de exemplare ale ediției standard.

Au apărut şi cronicile. Prima dintre ele a fost la o lună după lansarea cărții, în *London Observer*, în care Sisley Huddleston susținea că „obscenitatea ei este într-un fel frumoasă şi stârneşte milă în suflet“. La început, Sylvia s-a temut de reacțiile lui Joyce la cronici, dar el le-a primit pe toate senin. De fapt, devenise un joc în librărie, mai ales după ce romanul fusese aspru criticat în *Sporting Times* din Londra, dintre toate, unde Joyce era numit „smintit pervers“, deşi era „un scriitor cu talent“. Sub un titlu enorm, SCANDALUL ROMANULUI *ULISE* AL LUI JAMES JOYCE, ziarul enumerase toți caii cu handicap[89] din acel sezon.

— Ei bine, a spus Joyce, mă bucur să ştiu că romanul meu se clasează alături de Derby în aprecierea englezilor.

După aceea a urmat: „În ce rubrică suntem astăzi, miss Beach? Jochei, sau Artişti?“ Țineau tot timpul evidența numărului de Jochei (recenzii mai puțin decât favorabile) şi Artişti (recenzii favorabile). Destul de des, comentariile care se doreau a fi critice erau luate drept laude de către Sylvia şi Joyce.

— În recenzia asta scrie că „*Ulise* este o biblie pentru exilați şi proscrişi“, a spus ea.

— Aşa este, a zis Joyce, fluturându-şi în aer bastonul din lemn de frasin.

— Amin, a încuviințat Adrienne.

— Întocmai, a adăugat Larbaud.

Aproape la fel de des întâlneau un amestec de laude şi critici.

— Edmund Wilson de la *The New Republic*, după ce te compară pe larg cu Flaubert şi constată că eşti mai slăbuț, ajunge la concluzia că „în pofida tuturor acestor lungimi îngrozitoare, *Ulise* este o operă de mare geniu“. Şi că „are efectul imediat de a le face pe toate celelalte să pară tinichele. De când l-am citit, scrisul altor romancieri pare inadmisibil de dezlânat şi neglijent“.

— Tinichea, nu? Prefer asta în loc de plumb, a propus Bob, care venise de dimineață să ceară sfaturi cu privire la editura lui, Contact Editions.

— În regulă, cred atunci că, una peste alta, Wilson este în coloana Artişti, a zis Sylvia, făcând un semn cu creta pe tăblița pe care o ascunseseră în spatele biroului pentru acest joc.

— Care este următorul?

*

În aprilie, Sylvia a ajuns la Shakespeare and Company în lumina aurie blândă a dimineții şi a dat peste un Joyce răvăşit şi posomorât, aşezat pe treapta de la intrare, cu bastonul din lemn de frasin aruncat într-o parte, cu capul în mâini şi coatele pe genunchi.

— Dumnezeule, de cât timp stai aici? Este răcoare, a zis ea, ajutându-l să se ridice, după care a deschis uşa.

De cum au intrat, el s-a aşezat pe scaunul verde şi a început să hohotească.

Momentul nu era potrivit pentru alți clienți, aşa că a închis uşa la loc, a lăsat obloanele trase şi a îngenuncheat lângă prietenul ei.

— Sunt sigură că putem rezolva orice-ar fi, a spus ea.

El s-a şters pe față cu o batistă udă şi mototolită şi a zis cu glas sugrumat:

— Nora m-a părăsit.

— Cum?

— A plecat ieri în Irlanda. Cu copiii.

Dumnezeule! Sylvia ştia că soția lui de mult timp îl amenințase că pleacă, dar presupunea că era doar atât: o amenințare. O amenințare care deseori reuşise să-i reamintească soțului de lucrurile cu adevărat importante din viața lui, astfel încât o vreme el îşi strunea partidele de beție. Părea ciudat că tocmai acum – când *Ulise* mergea atât de bine, şi cariera lui Joyce luase o întorsătură fericită – ea a ținut neapărat să plece.

— Îmi pare tare rău, a zis Sylvia, pentru că nu mai era nimic altceva de zis. Dar sigur se întoarce, nu-i aşa?

— A zis că nu. Iar eu *nu pot* trăi din nou acolo. Şi ea ştie asta.

— Dă-i un răgaz, i-a sugerat Sylvia, a cărei experiență cu toanele lui Cyprian şi perioada de doliu a lui Adrienne îi demonstrase puterea timpului.

Dar nu şi pentru problemele lui Michel şi Julie, care o îngrijorau. Anii de după război păreau să-l fi doborât pe Michel şi, din cine ştie ce motive, apariția copilului scosese din el ce era mai rău. Julie tot nu voia să-i dea detalii, aşa că Sylviei îi era greu să priceapă ce se întâmpla exact – ştia doar că acel cititor zâmbitor şi pasionat, care avusese de gând să-şi alunge demonii alături de Sassoon, şi Homer, şi Whitman, dispăruse.

Dar, întrucât Nora nu era traumatizată de bombardamente ca Michel, Sylvia se consola la gândul că Joyce se confrunta cu un caz de probleme domestice, care puteau ceda în fața puterii vindecătoare a timpului, şi chiar a

distanței.

— O să i se facă dor de tine, a adăugat Sylvia, cu toată compasiunea de care era în stare.

— Iar dr. Borsch e de părere că până la urmă s-ar putea să am nevoie de operație, a gemut el. Se pare că problemele cu dantura agravează problemele mele cu ochii.

— Dumnezeule! a oftat ea, simțind cum i se încordează muşchii de la mâini şi picioare de la îngrijorările debordante ale scriitorului.

Probleme cu dinții? Ce probleme? Ele să fie motivul pentru care deseori comanda supă la prânz?

— Mă duc să-ți fac un ceai, a spus ea, atât pentru că băutura fierbinte avea să-l liniştească, dar şi pentru că îi dădea răgaz să se gândească la ce să spună şi la cum să-l ajute pe bietul, dragul ei James Joyce, a cărui viață părea să se facă praf.

Când s-a întors însă cu o tavă încărcată cu ceai tare, lapte, zahăr şi un pachet de *ginger crèmes*[90] de care ştia că îi plac, aşa că îl pusese deoparte într-un dulap special din camera din spate, tot ce reuşise să încropească a fost:

— Să aşteptăm să treacă o lună, şi dacă nu se întoarce la Paris, o să discutăm cum s-o convingem să vină înapoi. Între timp, să ne asigurăm că te aducem în cea mai bună formă înainte de întoarcerea ei.

El a oftat şi a început să-şi îndulcească ceaiul, a sorbit câteva înghițituri şi a înmuiat în el un biscuit, ceea ce a îndemnat-o pe Sylvia să întrebe:

— Ce este în neregulă cu dinții tăi?

— Abcesele. Atât de obişnuite din cauza stării nenorocite a cabinetelor dentare din Irlanda, a spus el, pronunțând cu duritate numele țării sale.

Sylvia a dat din cap şi l-a privit cu atenție cum mânca meticulos biscuitul înmuiat, plimbându-l mai întâi prin gură fără să-l mestece, după care îl înghițea încet. A mâncat încă doi biscuiți în acelaşi mod şi a băut încă trei ceşti cu ceai, în timp ce Sylvia simțea cum inima îi bate tot mai repede, umerii i se contractă, palmele şi degetele îi sunt lipicioase de la zahăr şi transpirație. Nu înțelegea de ce tragedia lui trebuia s-o afecteze atât de mult, şi totuşi asta se întâmpla.

Schimbul de cuvinte a alungat temerile, ale sale, cel puțin, aşa că a început să vorbească despre planurile ei pentru următoarea ediție a lui *Ulise* – o

conversație unilaterală, care consta mai ales din pălăvrăgeala ei, în timp ce el dădea din cap şi din când în când îi mulțumea. Când nu a mai reacționat nici atât, Sylvia a deschis obloanele şi şi-a îndreptat atenția către primii clienți ai librăriei. În afară de asta, a liniştit-o faptul că avea ceva de făcut, concentrându-se pe cărți, cifre şi alte lucruri tangibile. El a plecat cu puțin timp înainte de prânz împreună cu George Antheil, care i-a vorbit despre cvartetul care urma să cânte în Jardin du Luxembourg.

— Muzica a fost prima mea dragoste, i-a mărturisit Joyce lui George. Obişnuiam să cânt destul de bine.

— Mai cânți? a întrebat George.

A clătinat din cap de parcă ar fi fost cel mai trist lucru din lume.

— Hai să ne binedispunem la nişte concerte trăsnite, a propus George.

Joyce a încuviințat din cap şi s-a lăsat cu greutate în bastonul din lemn de frasin, în timp ce George i-a aruncat Sylviei o privire cu subînțeles: *De-acum mă ocup eu de el*. Când cei doi au pornit pe rue de l'Odéon, pierzându-se din vedere, Sylvia s-a relaxat cu totul.

Mai târziu, pe seară, a ciugulit abătută din mâncarea de la cină în timp ce o lămurea pe Adrienne cum stau lucrurile între Joyce şi Nora.

— Pentru el este foarte trist, a comentat Adrienne, dar nu pot spune c-o învinovățesc pe Nora.

Chiar dacă se gândea uneori cât de greu era să trăieşti alături de Joyce, totuşi reacția lui Adrienne a surprins-o.

— De ce?

— El spune că-i e devotat, dar mie mi se pare că cei doi trăiesc vieți diferite. Ea nu se omoară după cărți. El este obsedat de-a lui. Rareori îi vezi împreună la vreo ocazie.

Observația ei a atins în Sylvia o coardă sensibilă.

— Trebuie să fie groaznic să iubeşti pe cineva aşa de mult cum o iubeşte Joyce pe ea şi să nu primeşti aceeaşi iubire.

— Dimpotrivă, cred că ea îl iubeşte mult. Dar cred că nu-i place să se simtă nebăgată în seamă.

Sylvia a încuviințat din cap încet.

— Dar este un geniu.

— Bărbații geniali nu sunt întotdeauna şi soți buni.

Sylvia şi-a aprins o ţigară şi a tras lung din ea, apoi a zis:

— Sper ca ea să se întoarcă.

— *Moi aussi*.

După o scurtă ezitare, Adrienne a adăugat:

— Dar, dacă nu, ţine minte că asta nu este problema ta, şi nici nu este din vina ta.

— Cum reuşeşti chestia asta? a întrebat Sylvia.

— Ce anume?

— Să ţii lucrurile… atât de separat.

Adrienne a ridicat din umeri.

— Îmi spun tot timpul că prietenii mei, chiar şi cei pe care îi iubesc din inimă… îmi spun că ei nu sunt eu. Eu sunt Adrienne şi am o viaţă de trăit.

— Tata obişnuia să spună că am fost aduşi pe pământ ca să slujim.

— Poţi să trăieşti şi fără să te pierzi pe tine.

Sylvia a dat din cap, ştia că Adrienne avea dreptate, dar s-a întrebat în sinea sa: *Cine ar fi ea fără James Joyce şi* Ulise*?* Era greu să le separe. Shakespeare and Company ajunsese faimoasă şi de succes pe seama cărţii lui celebre; asta îi îngăduise să realizeze în sfârşit ceva ce nu era legat de Adrienne şi La Maison. Îi plăcea să se considere mântuitoarea cărţii, chiar dacă recunoştea că acest sentiment nu era întru totul pur. Dar era adevărat. Şi ce anume spunea asta despre ea şi despre ce avea de pierdut?

---

89. Cai care primesc greutăţi suplimentare pentru a se echilibra întrecerea.

90. Biscuiţi cu cremă şi ghimbir.

PARTEA A III-A
1925–1931

Artistul, ca şi Dumnezeul creației, rămâne înăuntrul sau îndărătul sau dincolo sau deasupra operei sale, invizibil, rarefiat până la inexistență, indiferent, curățându-şi unghiile.

JAMES JOYCE

Portret al artistului la tinerețe[91]

---

91. Trad. Antoaneta Ralian, Editura Humanitas Fiction, Bucureşti, 2012, p. 245.

Capitolul 16

— *Happy Bloomsday*[92], l-a salutat Sylvia cu voioşie pe primul client din ziua de 16 iunie 1925, cu o expresie pe care o născocise cu un an în urmă pentru a celebra ziua în care se petrec miriadele de întâmplări din *Ulise*.

Teddy, terierul cenuşiu care adoptase librăria şi pe care Sylvia îl adoptase la rândul său, a lătrat vesel, repetând parcă salutul stăpânei.

Întâmplarea a făcut ca primul ei client să fie Ernest, care s-a înfăţişat în dimineaţa aceea fierbinte de vară cu ochi strălucitori şi proaspăt bărbierit. Mirosea a soare, a săpun şi a aburul care se înălţa din trotuarele stropite de măturători cu câteva ore înainte.

— *Happy Bloomsday*, cu-adevărat, a răspuns el, aplecându-se să-l scarpine pe Teddy după urechi. Azi aproape c-am terminat de scris o povestire.

— Măi, măi, ce harnic eşti.

— Trebuie să fiu cât se poate de harnic înainte să plecăm în Spania.

— A, da, Pamplona. Luptele cu tauri. Lady Macduff? a chicotit Sylvia.

Lady Duff Twysden era numele ei real, dar ea nu-l putea auzi fără să se gândească la *Macbeth*, aşa că n-a rezistat jocului de cuvinte.

Teddy a plecat grăbit să-l caute pe motanul Lucky, care stătea tot timpul în librărie, în timp ce căţeluşul se culca în fiecare seară cu Adrienne şi Sylvia. Caninul şi felina se înţelegeau destul de bine în timpul orelor de program, iar Lucky făcea o treabă grozavă ţinându-l pe Teddy departe de Joyce când acesta trecea pe acolo – fapt pentru care scriitorul îi era foarte recunoscător, până într-acolo încât a rebotezat tenacele motan cu numele de Lancelot.

— Însăşi ea, a răspuns Ernest, care se lăsase pe vine pentru a se uita mai îndeaproape la raftul cu litera W.

— Vii mai târziu la petrecere? l-a întrebat Sylvia, făcând aluzie la prima – şi anuala, spera ea – petrecere de Bloomsday, care urma să aibă loc în seara aceea în sălaşul familiei Joyce din Square de Robiac, aproape de Turnul

Eiffel. La scurt timp după întoarcerea reticentă din Irlanda a Norei, Joyce le găsise un apartament spațios şi încântător, cu ferestre mari şi, mai ales, cu o minunată fațadă în stilul Belle Époque. Joyce i se destăinuise Sylviei:

— Trebuia să găsesc ceva să mă asigur că de data asta nu mai pleacă. Să ne facem viața mai respectabilă. Fără să ne mai mutăm de colo-colo.

La auzul acelor cuvinte, Sylvia simțise o uşurare neaşteptată.

Ultimii doi ani trecuseră ca o Pax Odeonia[93]. Sylvia comandase o a treia ediție a lui *Ulise*, începuse împreună cu Adrienne să traducă poezie, oprindu-se de curând asupra versiunii franceze a poemului *Prufrock* al lui Eliot, pentru noul jurnal *Le Navire d'Argent* pe care Adrienne îl lansa la La Maison. Descoperiseră şi o nouă destinație preferată pentru vacanțe, Les Déserts[94], unde se bucurau de soare, plimbări lungi şi flori sălbatice, şi de faptul că se aflau cu totul departe de ritmul necruțător al vieții lor din Paris, unde veneau să se stabilească tot mai mulți americani. Fie că erau scriitori singuri, plini de speranțe, ori familii tinere dornice să ia viața de la capăt, veneau la Shakespeare and Company imediat ce debarcau, mirosind a entuziasm, emoție şi mâncare luată în tren. Obosită să repete iar şi iar aceleaşi lucruri, Sylvia scrisese trei pagini de bun-venit, pline de recomandări pentru restaurante, hoteluri, biserici şi teatre, din care sute de americani proaspăt sosiți îşi notau recunoscători informațiile. Editura lui Bob McAlmon, Contact Editions, începuse să aibă succes şi publicase în 1923 prima carte a lui Ernest, *Trei povestiri şi zece poeme*, primită cu multe laude. Între timp, soții Joyce s-au apucat să-şi decoreze locuința, aşa cum n-o mai făcuseră niciodată, cu tapet, covoare persane şi draperii grele şi spectaculoase. Costa atât de mult, încât Harriet Weaver chiar a făcut comentarii într-una dintre scrisorile trimise Sylviei despre ediția sa din Anglia a lui *Ulise* şi despre alte chestiuni legate de afacerile lui Joyce: „Trăiam cu impresia că este ieftin să locuieşti în Paris, ceea ce l-a făcut mai atrăgător pentru tinerii artişti –, dar asta nu are cum să fie adevărat dacă trebuie să dau crezare ultimelor cheltuieli cu locuința ale domnului Joyce!"

Ernest s-a exprimat în aceeaşi notă în timp ce împingea peste birou, către Sylvia şi registrul ei contabil, ultimul volum de poezii al lui William Carlos Williams.

— Nu crezi că Joyce s-a întins mai mult decât îi e plapuma în

arondismentul şapte? Cu vedere la Turnul Eiffel şi toate celelalte?

— Şi totuşi este la câțiva paşi de aici, a spus Sylvia, aprinzându-şi o țigară. Iar toți prietenii lui stau în arondismentele al cincilea şi al şaselea. Să-l vizitezi ar fi ca şi cum ai merge în străinătate.

Râzând, el a răspuns:

— Nimeni n-a avut vreodată un prieten mai adevărat decât are Joyce în persoana ta, Sylvia.

— Sper ca mulți dintre prietenii mei să poată spune asta despre mine.

— Dar o facem deja. Hadley plănuieşte chiar să pregătească pentru petrecere tortul tău american preferat cu ciocolată, ca semn al recunoştinței noastre.

— Ei, *ăsta* chiar este un motiv de sărbătoare.

— Ia spune, Scott s-a întâlnit până la urmă cu Joyce?

— Nu, după câte ştiu eu, de ce?

— Eram curios.

Corect. Cei doi scriitori americani se întâlniseră în primăvară într-un local popular din Montparnasse – Dingo Bar, parcă – şi, potrivit tuturor celor de față, Ernest Hemingway şi F. Scott Fitzgerald începuseră imediat să se certe, de la orice: cărți, baruri, oraşe din Vestul Mijlociu. Nu era deloc surprinzător. Deşi Scott era cu doar trei ani mai în vârstă decât Ernest, i-o luase înainte cu trei romane – şi bine primite, pe deasupra –, iar Ernest nu înghițea aşa ceva. Sylvia observase că el ignora dinadins teancurile cu *Dincoace de paradis*, apoi cu *Cei frumoşi şi blestemați*, iar acum cu *Marele Gatsby*, care se completau mereu, pe când volumaşul lui de povestiri şi poezii abia se vindea cât de cât onorabil.

Nu ajuta cu nimic faptul că, doar cu câteva luni în urmă, Ernest ratase o scrisoare de ofertă de la Max Perkins, editorul lui Scott de la Scribner’s, care îl aştepta în teancul de corespondență pe care Sylvia o păstrase la Shakespeare pentru el cât timp s-a aflat împreună cu Hadley şi băiețelul lor, Bumby, în Austria, unde semnase un contract cu o editură mai mică, Boni & Liveright. Editorul pe care îl acceptase era potrivit pentru el, credea Sylvia, dar l-a văzut cum se întunecă la față şi mototoleşte scrisoarea lui Perkins, înjurând printre dinți: „Nerăbdarea mea afurisită! Hadley a avut dreptate, ca de obicei.“

— Oricum, am auzit că el şi cu Zelda vor pleca în curând pe Coasta de Sud, a spus ea, fără să-i pese că această ştire nu făcea decât să-i întărească prietenului său imaginea nu prea generoasă despre familia Fitzgerald, pe care îi considera răzgâiați şi superficiali.

Deşi Ernest nu greşea prea tare, Sylvia îi găsea totuşi pe Scott şi Zelda plini de viață şi amuzanți când erau împreună, iar pe Scott, fermecător de stângaci şi modest când era singur – când a venit la librărie, i-au trebuit zece minute până a ajuns să se prezinte Sylviei şi, când în sfârşit şi-a făcut curaj, i-a spus cu ochi mari, de băiețel: „Nu îmi vine să cred că o cunosc pe celebra Sylvia Beach."

— Tipic, a mormăit Ernest.

Din apartamentul lui George Antheil, aflat deasupra librăriei, s-a revărsat peste ei un şuvoi de note de pian. Erau atâtea lucruri de făcut, şi Sylvia a renunțat la ideea unei ceainării, închiriindu-i compozitorului spațiul de la etaj, ceea ce îi completa veniturile fără a-i răpi prea mult timp şi energie.

— Iar l-a apucat, aşa-i? a zis Ernest cu un amestec de amuzament şi exasperare.

— În fiecare zi! a răspuns Sylvia, cântând. Cândva, poate că librăria mea va fi cunoscută mai degrabă ca locuință celui care a compus *Ballet mécanique*.

Simfonia fiind ascultată în avanpremieră peste tot prin Paris, tânărul şi chipeşul Antheil adunase un grup de susținători destul de mare, nici unul mai vocal decât James Joyce, ai cărui ochi îi dădeau în continuare probleme nesfârşite, pe când urechile îi erau din fericire intacte şi aveau mereu nevoie să fie pline de sunete.

— Dumnezeule din ceruri, sper să nu, a zis Ernest. Apoi, ca şi cum putea recunoaşte asta doar cu vorbele acoperite de muzică, i-a spus Sylviei: Nu cred că anul ăsta Hadley îşi mai doreşte aşa de mult să meargă la Pamplona.

— Îmi pare rău să aflu… dar nu este posibil să se răzgândească după ce ajunge acolo? Ştiu cât de mult i-au plăcut vizitele trecute.

— Aşa sper.

În ultimul an, Sylvia simțise tensiunea crescândă dintre cei doi soți, mai ales după ce s-au întors din vacanța de schi în Austria; felul lor de până atunci de a se purta unul cu celălalt, relaxat şi expansiv, tot timpul ținându-se de

mână şi cu săruturi pline de efuziune, pe obraji ziua, şi pe buze noaptea, lăsase loc unei formalităţi rigide. Unul din ei părea să-l ţină mereu pe Bumby în braţe sau pe şold, ca un scut moale şi zâmbitor. Nu-şi amintea când s-au ţinut ultima dată de braţ cei doi, râzând în librărie. Se întrista când se gândea la ei.

Oricât de mult iubea Stratford-on-Odéon, acesta nu părea să aibă asupra căsătoriei aceleaşi urmări pe care le avea asupra artei. Erau rare uniunile de durată, precum cea a soţilor Joyce, oricât de volatile uneori – aşa că poate că au avut dreptate să-şi stabilească un cămin în arondismentul şapte, departe de petreceri precum cea la care Bob le dusese pe ea şi pe Adrienne cu o săptămână înainte, cu mulţi invitaţi având pe ei nimic mai mult decât un strat de vopsea şi care nici măcar nu se sinchiseau să găsească un colţ ferit pentru a face sex atunci când simţeau imboldul. Sylviei i se făcea rău când se gândea la felul cum Adrienne se uitase la două femei înfăşurate sugestiv într-un cearşaf rupt, care pulsa ritmic în timp ce ele se iubeau. Sylvia era mulţumită de viaţa lor sexuală şi de modurile în care aceasta le sporise intimitatea şi o anumită îndrăzneală, dar o răscolea mereu ideea că Adrienne era cea care tindea să vină cu ceva nou şi variat. Uneori, câte un experiment se termina într-un acces de râs, dar de fiecare dată în cameră erau doar ele două. Privind-o pe Adrienne cum urmăreşte exhibiţionismul de la petrecere, Sylvia s-a temut că nu îi poate sătura acele pofte, ceea ce i-a amintit în mod dureros de avertismentul pe care i-l dăduse Cyprian pe când Suzanne era încă în viaţă.

— Hadley te iubeşte, Ernest.

— Uneori nu cred că sunt demn de ea.

— Sunt convinsă că n-ai de ce să te temi, a zis ea, cu toate că se întreba ce anume avea el pe conştiinţă, de-i împărtăşea o asemenea îngrijorare.

Atâtea dorinţe rivale.

*

— Speram să-l întâlnesc mai degrabă pe domnul Pound în timpul şederii mele aici, a spus Harriet Weaver în acea după-amiază sufocantă de iulie, la un ceai şi nişte bezele făcute cu măiestrie de Adrienne.

Cele trei femei erau aşezate pe nişte scaune pliante în micuţa curte pietruită a apartamentului pe care Harriet îl închiriase pentru sejurul ei din acea vară.

O adiere unduia frunzele de pe ramurile de deasupra şi îi răcorea transpirația de pe ceafă, lăsată vederii sub părul ei tuns de curând. Până şi Teddy era prea moleşit ca să mai cerşească atenție sau să se joace, şi se întinsese la umbră pentru un pui de somn.

Era un loc minunat, la câteva minute de mers pe jos de la Place de la Contrescarpe[95], foarte aproape de apartamentul lui Valery Larbaud de pe Cardinal Lemoine, iar Sylvia era încântată că a putut să i-l pună la dispoziție femeii de care se simțise mereu atât de legată, la fel cum viețile lor erau legate de viața lui Joyce. În mod surprinzător, aceasta era prima lor întâlnire față în față. Sylvia a aşteptat cu nerăbdare să i-o prezinte pe Harriet lui Margaret Anderson şi Jane Heap, care se mutaseră la Paris „pentru totdeauna!“, aşa cum declarase Margaret atât de teatral după prima săptămână de petreceri şi supeuri în Montparnasse. Vizita celor două la salonul literar cosmopolit şi foarte elevat al lui Natalie Barney a propulsat-o pe o orbită a încântării.

— De ce nu am venit aici până acum? întreba ea întruna.

— Se pare că lui Ezra îi place atât de mult Italia, încât mă întreb dacă îl vom mai vedea vreodată pe aici, a spus Sylvia. Din păcate. Mi-e dor de el şi de Dorothy.

— Ar trebui poate să-mi prelungesc şederea şi să le fac o vizită, a spus Harriet, cu gândul în altă parte.

Sorbi din ceai şi, cu toate că Sylvia nu petrecuse mult timp în compania ei, şi-a dat seama că femeia îşi căuta cuvintele potrivite pentru a spune ce era cu adevărat în mintea ei. Adrienne, care încă se ruşina de engleza ei în fața vorbitorilor nativi, a închis ochii şi s-a aşezat mai comod în scaun, cu capul pe spate, lăsând briza să-i înviorеze fața. În timp ce aştepta ca Harriet să-şi găsească cuvintele, Sylvia a studiat rochia sobră, cenuşie a englezoaicei – cu toate că era de in, avea mâneci lungi şi nasturi închişi până la gât, şi Sylvia s-a minunat cum de nu murea de cald. Ea purta o bluză albă de bumbac cu mâneci scurte şi renunțase la ciorapi în acea dimineață, pentru a sta cu picioarele goale sub fusta de in, şi tot îi era îngrozitor de cald.

— Nu crezi, a spus Harriet în cele din urmă, pe un ton atât de ezitant, încât părea să implore, că poate domnul Joyce al nostru bea… prea mult?

Buzele lui Adrienne au zvâcnit într-un zâmbet. Până şi ea, o locuitoare

gurmandă a Odeoniei şi o fină cunoscătoare a vinurilor şi coniacurilor selecte, îşi punea aceeaşi întrebare în privința lui Joyce – alături de ceilalți prieteni de-ai lor, inclusiv Ezra. Răspunsul Sylviei la această întrebare era de fiecare dată acelaşi, iar acum i l-a dat şi lui Harriet:

— Foarte adevărat. Dar nu putem face absolut nimic în privința asta. Nora a încercat totul, inclusiv să-l părăsească şi să plece în Irlanda.

— Bravo ei, a răbufnit Harriet. Sunt de acord. Dar s-a întors! Şi ce i-a demonstrat lui cu asta?

— Că nu poate sta departe de el. Că îl iubeşte aşa cum este.

Harriet s-a încruntat.

— Ce aiureală romanțioasă, Sylvia!

— Dar noi două nu continuăm să-l ajutăm, în ciuda defectelor sale? Şi, cu siguranță, nu suntem îndrăgostite de el. *De opera lui, poate, dar inima mea îi aparține lui Adrienne.*

Colțurile gurii lui Harriet se lăsară şi mai mult în jos. Sylvia ştia de câte ori stăruise englezoaica pe lângă Joyce să fie mai cumpătat – cu toate lucrurile, nu doar cu băutura. Cu scrisul, cu muzica şi cu banii. În zilele când primea astfel de scrisori dojenitoare de la protectoarea sa, Joyce intra la Shakespeare şi se plângea, apoi mergea cu oricine se întâmpla să fie acolo la ora opt dimineața să-i facă cinste cu o masă bună la Les Deux Magots.

Dar Harriet nu îi tăia niciodată stipendiile.

— Presupun că da, a admis ea, oftând.

Gura lui Adrienne s-a fixat într-o linie subțire.

— Îți înțeleg frustrarea, Harriet, a spus Sylvia, bătând uşor cu degetul, ca să scoată o țigară din portțigaretul subțire de argint pe care Joyce însuşi i-l făcuse cadou de Crăciun. Îi dau mereu bani în avans pentru următoarele ediții ale lui *Ulise* şi chiar îi împrumut bani din librărie – deşi nu recunoştea niciodată, nici măcar în fața lui Adrienne, că acele împrumuturi rămâneau adesea neplătite şi erau „uitate“ cu diferite ocazii, cum erau Bloomsday sau o zi de naştere –, dar simt cu tărie că nu e treaba mea să mă amestec în viața lui. Rolul meu este să-l ajut să scrie o carte, şi apoi s-o fac să ajungă în mâinile cititorilor. La urma urmei, uită-te la ce a realizat *Ulise* deja! Nimeni nu-l poate ignora. Până şi scriitori ca Virginia Woolf, care au pretins inițial că îl urăsc, au fost puternic influențați de el. Ai citit *Doamna Dalloway*? Romanul

foloseşte stilul lui de monolog interior. *Ulise* este cea mai de neocolit carte a timpului nostru.

Şi-a aprins ţigara şi a tras din ea, simţind cum fumul fierbinte îi înţepa plămânii înainte să-l sufle, şi a luat o înghiţitură revigorantă de ceai călduţ.

— Sunt de acord, a spus Harriet convinsă. Cu toate că… mi-aş dori să… *înţeleg* mai bine ultima lui carte.

— Vorbeşti despre *Operă în lucru*[96]? Sau despre poezii?

— Poeziile par destul de inofensive. Nu sunt cea mai bună operă a lui, dar îmi dau seama că, după *Ulise*, ar vrea să scrie ceva mai simplu. Mă refer la *Operă în lucru*. Mare parte din ea mi-e greu s-o analizez, iar ce reuşesc să înţeleg mi se pare meschin. *Ulise* era exuberant. Ne-a lărgit viziunea asupra originalului lui Homer, asupra umanităţii înseşi. Cartea asta nouă… nu. Mie, cel puţin. Dar ţie?

Deşi încă stătea cu ochii închişi, Adrienne s-a încruntat. Nu citise cea mai recentă şi extrem de complicată scriere a lui Joyce, iar Sylvia şi-a dat seama că era interesată de punctul de vedere al lui Harriet.

— Nu cred că a scris îndeajuns de mult ca s-o judec eu, a răspuns Sylvia, şi era exact ceea ce gândise când a citit primele pagini pe care el i le arătase.

— Atunci, a spus Harriet, asta mi se pare reconfortant. Şi poate că ai dreptate, nu este treaba noastră să judecăm.

Mai târziu însă, când Adrienne se agita prin bucătărie zdrăngănind oalele în timp ce încropea o cină simplă din *vichyssoise*[97] şi pâine, la ora când cerul trecuse de la acvamarin la ametist mai închis, a întrebat-o pe Sylvia în cea mai stridentă franceză:

— Tu chiar crezi asta? Că nu este treaba noastră să judecăm?

— Adrienne, *mon amour*, eu nu sunt nici critic, nici poet. Spre deosebire de tine. Ştii bine.

— Nu mă linguşi, Sylvia. Te vinzi ieftin tot timpul. O faci chiar şi acum.

— Nu cred. Pur şi simplu nu îmi propun să critic. Tu o faci. E minunat. Şi te susţin în privinţa asta. Şi îmi mai place munca de traducere pe care o facem împreună, deşi nu se compară cu proiectele de care te-ai apucat cu curaj.

Adrienne lucrase şi mai intens în ultima vreme la *Le Navire d ’Argent* şi îl angajase pe Auguste Morel să îi traducă *Ulise* pentru următoarele numere, după ce tânărul Jacques Benoist-Méchin, care făcuse o treabă minunată cu

prima ediție în franceză din 1921, a trebuit să renunțe la proiect pentru o altă lucrare mai bine plătită. Peste puțin timp, Larbaud avea să publice şi un eseu despre Walt Whitman, în timp ce Adrienne lucra la unul despre Gide şi Valéry. Orele lungi o solicitau, ținând-o departe de alte îndeletniciri, precum gătitul, care de obicei o relaxau. Sylvia încerca să aibă răbdare, aşteptând să treacă partea cea mai grea, aşa cum făcuse Adrienne pentru ea când era prinsă până peste cap cu publicarea lui *Ulise*.

— Şi tu traduci singură unele lucrări, i-a întors-o Adrienne, cu o vehemență surprinzătoare în ton. Iar traducerea este o formă de interpretare. Chiar şi Pound consideră că este o artă în sine.

Teddy a băgat capul în bucătărie, să vadă ce era cu zarva aceea.

— De ce eşti atât de supărată azi pe mine?

Adrienne scutură din cap de parcă voia să se limpezească, apoi a spus cu voce mai blândă:

— Păi… Îmi fac griji că le oferi celorlalți mai mult decât ar trebui şi nu păstrezi destul pentru tine. Uită-te la Harriet. Îi dă lui Joyce totul şi… cu ce s-a ales?

Era adevărat. Viața lui Harriet părea că se învârte în jurul lui Joyce.

— Eu am librăria. La fel şi tu. Sylvia a făcut un pas înainte şi a cuprins-o pe Adrienne de mijlocul ei moale şi generos, apoi i-a sărutat obrazul, gâtul şi urechea transpirate, simțind-o cum se relaxează uşor. Îl mai avem şi pe Teddy. Nu este o dovadă suficientă că nu mă las subjugată de Isus Escroc al nostru?

Adrienne a luat-o în brațe şi s-au sărutat.

— Adrienne… Era o întrebare care îi stătea pe vârful limbii încă de la petrecerea aceea blestemată, iar izbucnirea plină de frustrare a lui Adrienne o obliga să i-o pună în cele din urmă. Eşti… fericită? Ai nevoie de ceva ce noi nu împărtăşim? Ceva ce nu-ți ofer?

Adrienne a închis ochii şi şi-a lipit fruntea de a Sylviei, părând să se gândească la răspuns. În cele din urmă a zis:

— Nu. Doar că aş vrea să-ți pui şi tu aceeaşi întrebare. Nu dacă eu îți ofer suficient, ci dacă tu singură îți oferi suficient.

— În mod sigur, da, pentru că sunt mai fericită ca niciodată. Ceea ce – şi-a dat seama – era adevărat, dar nu şi un răspuns la întrebarea lui Adrienne. Am

să mă mai gândesc. A sărutat-o pe Adrienne şi şi-a strecurat mâinile sub bluza ei. Îți promit.

---

92. 16 iunie 1904, ziua în care are loc acțiunea din romanul *Ulise*, este data primei întâlniri a lui James Joyce cu viitoarea sa soție, Nora Barnacle. Astăzi este celebrată în numeroase țări.

93. Pace în Odeonia (în lat., în orig.).

94. Localitate de munte din Savoia, în estul Franței.

95. Piață din Cartierul Latin, în apropiere de locuința pariziană a lui Hemingway din anii 1920, şi care, de altfel, este descrisă la începutul romanului acestuia *Sărbătoarea continuă* (publicat postum în 1964). (N. red.)

96. *Work in Progress*, titlu generic sub care a fost cunoscut, până în 1939, romanul *Finnegans Wake*. (N. red.)

97. Supă-cremă de praz şi cartofi cu smântână, servită rece.

Capitolul 17

— Draga mea, ce bine că te văd! a strigat mama sa gâfâind, sărutând-o pe Sylvia de mai multe ori pe obraji, şi apoi îmbrățişând-o atât de tare, încât şi-a pierdut răsuflarea.

Sylvia a vrut să-i întoarcă mamei afecțiunea şi entuziasmul cu mai multă tragere de inimă, dar obrajii pământii şi ochii injectați ai lui Eleanor Beach, părul lățos, fusta şi jacheta paradoxal de elegante, care trădau şi mai mult motivul acestei întâlniri neaşteptate, au oprit-o să facă mai mult decât să-şi îmbrățişeze de formă mama şi să spună:

— Mă bucur că eşti aici, *maman*.

Apoi, către unul dintre acei *gendarmes* cu fețe severe, care urmăreau manifestarea de afecțiune, Sylvia a spus într-o franceză tăioasă şi profesională:

— Am plătit la intrare. Acum pot să o iau acasă?

Acesta a dat din cap fără nici un cuvânt, iar Sylvia a luat-o de braț pe mama sa, pentru a ieşi împreună din secția de poliție rece şi gălăgioasă, privind drept în ochi fiecare ofițer care îi întâlnea privirea; mama mergea cu ochii ațintiți pe pantofii ei de piele la modă, cu cataramă în vârf.

Afurisita asta de cataramă. De ce oare, se întrebă Sylvia, *tocmai oamenii pe care îi iubesc cel mai mult pe lume țin atât de mult la… nişte lucruri*? *Mă rog, în afară de Adrienne*. Joyce, care practic cerşise de la ea nişte bani în plus pentru a-şi duce familia în nord, în Belgia, pentru o vacanță de vară mai răcoroasă, tocmai îşi expediase la domiciliu, prin grija lui Shakespeare and Company, un tablouaş renascentist care trebuie să fi costat o mică avere. Şi acum, mama, surprinsă furând o broşă şi o eşarfă dintr-un butic de pe Champs-Élysées! Nici măcar nu-i spusese Sylviei că era în oraş. *Iar Adrienne şi cu mine trebuie să punem deoparte fiecare bănuț pe care îl avem doar pentru a ne petrece câteva săptămâni în Les Déserts, unde dormim într-un*

hambar, pentru numele lui Dumnezeu!

Nu era invidioasă. Nu-şi dorea lucruri. Ea ținea doar la sănătatea şi fericirea celor dragi, şi la librărie. Uneori însă îi venea să scuipe gândindu-se la atracția celor dragi pentru falsa fericire materială.

Îi era cu atât mai recunoscătoare lui Adrienne, al cărei mare răsfăț lumesc era mâncarea, de care ea şi Sylvia cel puțin se bucurau împreună. Iar acele săptămâni petrecute cu ea în hambarul rustic din Les Déserts, îngrijind şi culegându-şi singure legumele şi urmând cărările şerpuite de pe dealurile aurite de soarele de vară, fuseseră printre cele mai bune din viața ei. Singura dată când nu-i venea să se mai întoarcă la Paris.

Sylvia şi-a condus mama la metrou, apoi în vagon, unde s-au aşezat umăr la umăr, în timp ce trenul țăcănea, scrâşnea şi se legăna, privind tăcute la parizienii bine îmbrăcați, bronzați încă după vacanța de vară, care intrau şi ieşeau, citeau ziarul sau stăteau de vorbă cu prietenii. Ajunse în inima arondismentului cinci, au ieşit în după-amiaza strălucitoare de toamnă, şi Sylvia şi-a dus mama la o cafenea mică cu trei mese pe trotuar, a comandat câte o café crème şi un flan şi, în cele din urmă, a întrebat-o:

— De ce?

Cu buza de jos răsfrântă aproape sfidător, mama ei a ridicat din umeri:

— Le voiam.

Le-au adus cafelele şi prăjiturile, iar Sylvia a fost recunoscătoare pentru răgazul oferit de zăngăneala şi pusul ceştilor, farfuriilor şi tacâmurilor.

— Holly mi-a scris că buticul merge bine, a zis ea, referindu-se la micul magazin cu mărfuri de import pe care mama şi surorile ei îl deschiseseră de curând în Pasadena, California.

Mă rog, mai mult Holly şi Eleanor; Cyprian făcea naveta între magazin şi Hollywood, unde dădea probe la toate filmele posibile – doar pentru a fi crunt dezamăgită în final. Holly îi scrisese că buticul lor, specializat în articole de menaj aduse din Europa, mergea destul de bine în Vest, unde luxul european părea „mai exotic în peisajul de aici decât Orientul“. Cu mai puțin îngăduință, Cyprian scrisese: „Fermierii ăştia nu şi-ar da seama de un lucru şic nici dacă i-ar muşca de coaie, aşa că putem să le vindem orice şi, pe deasupra, la un preț mare.“

— Merge, a răspuns mama ei, lingându-şi de pe buza de sus un strop de

spumă de lapte. Dar nu *destul* de bine.

— Ah.

Era inutil s-o întrebe despre tata, care îi făcuse Sylviei o vizită mult mai convențională la începutul verii, când s-a oprit la Paris în drumul către o misiune în țările din Est, unde se afla şi acum, de fapt. De ce nu-i spusese că mama ei nu mai era ea însăşi, ca înainte? Oare nu băgase de seamă? Şi dacă observase, de ce o lăsase singură? De ce mama nu-şi făcuse planuri să se întâlnească cu el în Europa? Întrebările i se învârteau în minte şi o făceau să se simtă nesigură.

— Cum să te ajut? a întrebat-o.

Întrebarea ei preferată. Dacă ar găsi o modalitate de *a ajuta*, lucrurile ar sta mai bine.

Mama a înghițit o bucățică de prăjitură şi a oftat.

— Este prea târziu pentru mine, Sylvia. Sunt bătrână, mi-am pierdut silueta şi frumusețea. Singurul lucru care-mi aduce bucurie este *să mă uit* la lucruri frumoase. Nu-mi ajunge, aşa cum a fost cândva, să merg la un muzeu, sau la o piață, sau la o *vista* cum e în California, şi să mă bucur de ele de la distanță. Trebuie să *le am asupra mea*. Este ca şi cum o brățară sau o rochie frumoasă pe care o port îmi împrumută ceva din ele. Ea oftă din nou. Sau poate că mă amăgesc singură. Poate e doar faptul că atunci când frumusețea este aproape de mine, *pe* mine, pot să uit pentru o clipă că nu mai sunt frumoasă.

Cu inima îndurerată, Sylvia şi-a pus mâna peste cea a mamei, aşezată pe suprafața rece a măsuței rotunde de marmură.

— Îmi pare atât de rău, *maman*. Ştiu că sunt fiica ta, dar eu te văd cu totul altfel. Nu eşti bătrână! Şi eşti sănătoasă. Reciteşte-l pe Balzac şi pildele de curaj de la curtezanele mai în vârstă. Ori uită-te la Edith Wharton, sau la Gertrude Stein, care sunt încă în centrul atenției aici la Paris.

— Sunt săracă.

— De când a fost asta o piedică pentru tine?

— Dintotdeauna.

Era o dezvăluire uluitoare. Oare mama ei se simțise întotdeauna atât de strâmtorată? Cum de nu băgase de seamă? Se întrebă ce credeau Holly şi Cyprian, şi îşi făcu o notă mentală să le scrie amândurora fără întârziere.

— Te rog, mai stai cu mine câteva zile, a îndemnat-o ea. Adrienne este o

bucătăreasă minunată. O să mâncăm bine şi o să te bucuri de personajele care intră şi ies din librăria mea. Şi putem face cumpărături ca lumea. Poate o nouă tunsoare la modă?

Eleanor Beach a ridicat din umeri.

Era un început.

*

— George este în Africa? a întrebat Julie.

— Doamne Dumnezeule, serios? a întrebat Joyce.

— Antheil? a intervenit Bob. Nu mă miră că este atât de linişte aici.

— Da, George Antheil, şi da, Africa, dar nimeni nu înțelege de ce, le-a confirmat Sylvia deşi, chiar în timp ce vorbea, îşi dădu seama de ce anume plecase compozitorul pe continentul din sud.

Reacțiile uluite pe care Sylvia le citea pe chipul celor mai inteligenți dintre prietenii ei atrăgeau cu siguranță atenția asupra compozitorului şi a compoziției sale, *Ballet mécanique.*

Fireşte, vestea s-a răspândit cu repeziciune. Aceleaşi reviste care relataseră despre progresele făcute de Joyce cu *Ulise,* apoi despre publicarea lui de către Sylvia, publicau acum zvonurile privind locul unde s-ar afla compozitorul, alimentând în lunile acelea de toamnă conversațiile şi interesul din toate cafenelele şi barurile. *Unde este George Antheil? De ce a dispărut chiar înainte de debutul anunțat al formei finale din* Ballet mécanique *şi al* Simfoniei a doua *promise? Să fie la fel de dezechilibrat precum sugerează muzica lui bizară? Studiază oare ritmurile tribale pentru a le folosi într-o nouă piesă pentru concertul programat la primăvară? Este el un Gauguin al muzicii?*

Până şi Sylvia, agentul lui de presă voluntar şi depozitar al corespondenței, primise puține informații prețioase la prima mână. La început, era încântată să vorbească despre zvonurile şi interesul general. Dar, pe măsură ce toamna se îndrepta spre iarnă, iar discuțiile erau tot mai răutăcioase – *Pesemne că nu dă doi bani pe publicul său. Cum se poate ca un aşa-zis geniu să lucreze la o mare simfonie în Africa? S-a dus în* Inima întunericului[98]? –, Sylvia i-a trimis o scrisoare, implorându-l să se întoarcă cât de curând.

Era mult prea mult. Pe măsură ce anul 1925 se rostogolea spre final, a

început să se simtă la fel de copleşită ca pe vremea când trebuia să jongleze cu edițiile lui Joyce şi cu primele comenzi pentru *Ulise* de la sfârşitul lui 1921. Pe lângă năstruşniciile lui George, trebuia să se ocupe şi de obişnuitele probleme ale lui Joyce – contabilitatea, planificarea edițiilor viitoare, supravegherea traducerilor, evidența facturilor medicale şi programarea vizitelor la doctor, să-i asculte îngrijorările privind şansele sale de reuşită, pentru că nici măcar Ezra Pound nu părea încântat de *Operă în lucru.*

Iar de curând apăruseră încă două probleme: se părea că un oarecare Samuel Roth din New York publica în America o versiune piratată a lui *Ulise*, în foileton, anunțând că avea să scoată în viitorul apropiat şi ediția completă a romanului. Iar fiica lui Joyce, Lucia, care descoperise de puțin timp un studio de dans care îi plăcea la nebunie, se comporta din ce în ce mai imprevizibil, ceea ce îi făcea pe tatăl şi pe mama ei să se certe în legătură cu modul cel mai potrivit de a o trata. Pe deasupra, Sylvia încerca să urmeze sfatul lui Adrienne şi să-şi facă timp pentru unul dintre visurile sale: o retrospectivă Walt Whitman, unde să expună manuscrise, edițiile prime şi cele ulterioare ale cărților lui, fotografii, portrete, scrisori şi altele asemenea.

Pentru prima dată, corespondența ei personală cu urmaşii protectorilor şi prietenilor venerabilului poet, pentru a nu mai aminti şi de cele câteva muzee care se aflau în posesia obiectelor sale, a depăşit în volum corespondența pe care o purta în numele lui Joyce. Sau poate pentru că lăsase această corespondență să se acumuleze în timp ce se ocupa de Whitman. Joyce, un iubitor devotat al poetului american, i-a susținut pe deplin inițiativa şi s-a oferit să ajute pe cât putea. Începuse chiar s-o salute cu „O, căpitane, căpitanul meu!“[99] de fiecare dată când intra în librărie.

La scurt timp după furtul din magazin al mamei, într-o dimineață rece de toamnă, când Sylvia compunea mai multe descrieri ale unor exponate efemere[100] care îi aparținuseră lui Whitman, iar mama sa şi cu Mysrine se ocupau de clienți, puneau cărțile pe rafturi şi aranjau încăperea din față a librăriei, Julie a intrat, cu un aer deznădăjduit, ținând-o pe micuța Amélie pe şold, cu un braț petrecut pe după ea. Mintea Sylviei s-a dus imediat la Michel, întrebându-se despre starea lui mentală, pentru că doamna Dalloway, eroina tragică a Virginiei Woolf, o făcuse pe Sylvia să se gândească cu pesimism la măcelarul cu chip plăcut: semăna atât de mult cu personajul lui Woolf,

Septimus Warren Smith, veteranul traumatizat din Marele Război. Julie era de obicei o cutie ferecată în ce-l privea pe Michel, dar în acea dimineață Sylvia a decis să abordeze subiectul, întrebând-o în intimitatea camerei din spate:

— Eşti bine, Julie? Ce mai face Michel?

În ochii tinerei femei luceau lacrimile, iar ea înghițea greu, incapabilă să dea un răspuns. Amélie se juca cu părul mamei şi gângurea pe limba ei.

Sylvia i-a pus mâna uşor pe braț lui Julie:

— Există oameni care înțeleg prin ce a trecut şi care l-ar putea ajuta.

Julie şi-a dres glasul şi a spus cu o voce răguşită:

— N-o să vrea niciodată să fie consultat. Crede că toți sunt nişte şarlatani.

Era clar că Julie nu era de acord şi că încercase deja să-l convingă pe Michel să meargă la un astfel de doctor.

— Poezia este cel mai bun leac pentru el, a adăugat ea.

— Eu, Adrienne sau oricare alt prieten putem cumva să-l ajutăm sau să-l convingem să stea de vorbă cu cineva?

Julie clătină din cap.

— A încercat unul dintre cei mai buni prieteni ai săi din copilărie. Mama lui a încercat. Eu am încercat.

Sylvia îşi simți inima în piept ca o găleată grea plină cu apă.

— Atunci, pot să te ajut *pe tine* cu ceva?

— Mă ajuți deja. Ca şi Adrienne. Librăriile voastre… sunt raiul pentru noi.

Intrând în încăpere aproape în vârful picioarelor, mama Sylviei s-a uitat la Amélie şi a întrebat într-o franceză jucăuşă:

— Cine este aici?

Julie, încântată de interesul pentru copilul său, a îmboldit-o pe fetiță să se întoarcă spre mama Sylviei şi a îndemnat-o:

— Spune-i cum te cheamă.

— Amélie, a îngânat fetița cu pumnişorul în gură.

Eleanor a zâmbit larg.

— Ce nume frumos. Eu sunt madame Beach.

Amélie şi-a întors ochii mari şi albaştri către Sylvia, şi-a scos mâna umedă din gură pentru a arăta spre ea şi a spus:

— Madame Beach.

— Mademoiselle Beach, a corectat-o Eleanor, făcându-i cu ochiul. Apoi, lovindu-se uşor cu palma pe piept, a repetat: Madame Beach.

Complet confuză, Amélie s-a uitat la mama ei şi a întrebat:

— *Maman?*

Julie a râs şi a îndemnat-o:

— Poți să-i spui *madame* sau *mademoiselle, petit lapin*[101].

— Desigur, a încuviințat Eleanor, vădit mândră că a reuşit s-o binedispună pe trista Julie. Sylvia, te superi dacă iau o scurtă pauză, ca să duc minunea asta de copil la o plimbare şi la nişte macarons?

Amélie a făcut ochii şi mai mari şi şi-a întors privirea spre mama ei pentru încuviințare.

— Ce răsfăț nemaipomenit, a zis Julie. Apoi, uitându-se la mama Sylviei, i-a mulțumit: *Merci beaucoup*, madame Beach.

— Spune-mi Eleanor.

Apoi a luat-o de mână pe Amélie şi a condus-o afară, întrebând-o pe un ton blând dacă auzise vreodată de un iepure obraznic pe nume Peter.

Întreaga scenă a emoționat-o pe Sylvia, care a simțit un nod în gât. Nu se gândise niciodată la copii, dar, brusc şi cu ardoare, şi-a dorit să-i poată oferi mamei un nepot. Se întrebă dacă Holly şi-a dorit vreodată copii; era probabil cea mai potrivită candidată, întrucât Cyprian devenise din ce în ce mai puțin răbdătoare cu bărbații, în special cu aceia pe care îi descria ca fiind „cowboyii neciopliți“ din California. Sylvia se întrebase de ce sora ei actriță rămăsese în Vest în loc să încerce să urce pe scenă la New York sau Boston, şi atunci a primit răspunsul la scrisoarea privind-o pe mama lor.

> *Mama este nefericită de peste un an, ceea ce mă ține aici, în parte, cu toate că nu primesc nici un rol. Ea şi cu mine avem multe trăsături în comun, mai ales atracția pentru luxul european, deci este o adevărată plăcere să ne ocupăm împreună de butic. Holly se pricepe cel mai bine la contabilitate, aşa că tustrele formăm o echipă pe cinste. Tata nu ne este de nici un folos, nu mă deranjează să-ți spun. Tot timpul predă, sau este la biserică, sau este plecat cu misionariatul. Pare că nu-l interesează nimic din ce facem noi şi, sincer îți spun, sentimentul este reciproc.*

Scrisoarea de la Holly nu era cu mult mai liniştitoare:

Mama şi tata nu se mai înţeleg aşa de bine ca înainte. Când sunt amândoi acasă, râdem mai puţin, iar tata pur şi simplu nu înţelege care este treaba cu magazinul. Ne întreabă mereu: „De ce nu faceţi şi voi ceva mai serios, aşa, ca Sylvia?“ Să nu-ţi faci însă probleme, soră dragă – nimeni n-are ceva împotriva ta! Suntem cu toţii atât de mândri. Dar tata şi-ar dori să ne găsim cu toatele o Odisee în care să ne îmbarcăm. Nu vede că o avem deja! Suntem fericite în magazin – sunt sigură că înţelegi.

Scrisorile au întristat-o pe Sylvia, nu doar din pricina lucrurilor nefericite pe care i le transmiteau, ci şi pentru că de acolo, din Paris, nu putea rezolva aproape nimic. Cel mai bun lucru pe care îl putea face era s-o ajute pe mama ei să se odihnească şi să se simtă bine înainte de întoarcerea acasă – ceea ce se şi întâmpla, se pare, mai ales în relaţia sa surprinzătoare cu Amèlie, pe care o vedea aproape în fiecare zi. Eleanor o despovăra pe Julie de îndatoririle materne pentru câteva ore, întorcându-se la Shakespeare la fel de încântată ca Amèlie, care radia de fericire după ieşirile în Jardin du Luxembourg, la un teatru de păpuşi sau o plimbare cu poneiul, ori ca să mănânce o *crêpe bretonne*[102] scăldată în gem de căpşuni. Julie, în acest răgaz, făcea unele cumpărături, iar alteori se prăbuşea în scaunul verde, unde citea şi moţăia. În această triadă, fiecare primea ceva elementar care îi lipsea.

La sfârşitul lui noiembrie, Eleanor a plecat cu ochii în lacrimi într-un turneu de cumpărături în Germania şi Elveţia, de unde s-a întors destul de repede cu obrajii rumeni şi zâmbitori, încărcată cu tot felul de lucruşoare minunate din târgurile de Crăciun: copăcei de lemn cu globuri aurii, ornamente de sticlă suflată şi lăcuită, şi *crèches*[103] sculptate şi pictate cu migală. Îmbujorată, Eleanor le-a dăruit cu multă pompă Sylviei, şi lui Adrienne, şi lui Julie, şi lui Amélie câte unul din aproape fiecare. Restul le-a expediat la magazinul din Pasadena, în speranţa că aveau să ajungă la timp pentru a fi vândute de Crăciun, deşi cumpărase destule şi pentru anul următor.

Adeverind discursul pe care i-l ţinuse Sylviei după arestare, apropierea nemijlocită de obiectele frumoase şi festive a reînsufleţit-o pe Eleanor Beach, aşa cum nu o făcuseră nici măcar cele câteva excursii la Luvru. Sylvia observă la încheietura mâinii drepte a mamei o brăţară de aur subţire şi speră

că fusese procurată cu bani, şi nu prin furt, dar n-a avut inimă să întrebe. Era ca superbul tablou pătrat, atârnat pe peretele lui Joyce lângă fereastra de unde se întrezărea Turnul Eiffel; pictura era o scenă de interior, o reprezentare tot a unei ferestre, prin care însă se vedea un petic de mare cu vapoare. Era în stilul lui Joyce să agațe acel tablou lângă fereastra sa, camera lui cu vedere[104].

Un citat, un ecou, un dialog.

Deşi nu voia să recunoască şi îi părea rău pentru Julie şi Amélie, Sylvia a răsuflat uşurată când mama ei s-a urcat în primul dintre multele trenuri şi vapoare care aveau s-o ducă înapoi în California, la timp pentru a sărbători Crăciunul sub soarele Vestului alături de Cyprian, Holly şi tatăl său. În schimb, ea şi cu Adrienne s-au dus la casa familiară din Rocfoin cu acoperiş de paie, pentru a sărbători cu familia Monnier. Le-au făcut cadou ieslea, pentru că abia încăpea în micul lor apartament de pe Odéon, în timp ce aici a primit locul de onoare pe polița şemineului din camera de zi a soților Monnier, lângă pomul strălucitor pe care l-au decorat în ajunul Crăciunului. Timp de o săptămână minunată au ascultat la radio cântece de Crăciun, şi au băut vin fiert, şi au mâncat cele mai delicioase prăjituri cu ghimbir pe care Sylvia le gustase vreodată. Teddy şi Mousse, câinele uriaş al familiei Monnier, s-au hârjonit şi s-au îmbrățişat ca nişte frați de mult pierduți.

În timp ce era gata să adoarmă în acele ultime nopți din 1925, Sylvia simțea că ceva se schimbase în relația ei cu Parisul. Inima îi era încă acolo; era locul din întreaga lume pe care ea îl iubea cel mai tare, aceste refugii de la țară aveau însă ceva doar al lor prin care o atrăgeau departe de el. Semăna cu neliniştea care o încercase pretutindeni în tinerețea ei, neliniştea care o adusese mereu *înapoi* la Paris. Era tulburată să-i simtă din nou fiorii.

Trebuie să fie mama. Şi acest personaj, Samuel Roth, şi-a spus ea în timp ce încerca să se concentreze în schimb pe respirația blândă şi constantă de lângă ea a lui Adrienne. *Fie ca 1926 să ne aducă mai multă pace.*

---

98. Roman de Joseph Conrad apărut în 1889, a cărui acțiune se petrece în Africa.
99. Poem scris de Walt Whitman în 1865 despre moartea lui Abraham Lincoln.
100. Obiecte, de obicei din hârtie, cu o durată scurtă de folosință (bilete, ilustrate, afişe etc.).
101. Iepuraş (în fr., în orig.).
102. Clătită bretonă (în fr., în orig.).
103. Reprezentare prin figurine a ieslei naşterii lui Isus.

104. Aluzie la romanul *Cameră cu vedere* de E.M. Forster (1908).

Capitolul 18

Sylvia trecea grăbită de la un oaspete la altul, în timp ce mulțimea se revărsa din librărie pe stradă în seara blândă de aprilie, la vernisajul expoziției sale Walt Whitman. Eliot sosise tocmai din Anglia, Ezra, din Italia, iar părinții ei, de pe Coasta de Vest a Americii. La petrecere veniseră chiar şi cei mai înrăiți modernişti dintre prietenii ei literați, dacă nu pentru a bea un pahar în memoria lui Whitman – pentru că, aşa cum a subliniat Eliot, ce nevoie mai are bătrânul Walt de celebrarea lor, când el face să răsune suficient de tare clamorile sale barbare din paginile pe care le-a scris –, atunci pentru a fi alături de Sylvia şi pentru a se sărbători unii pe alții. În mod ciudat, cei mai mari admiratori ai lui Whitman erau primii ei prieteni şi clienți din Paris, *potassons*-ii din librăria lui Adrienne. Şi Joyce, desigur. Tocmai când se gândea că nu îi mai suporta lamentările legate de ochii lui şi de bani, el şi-a făcut apariția recitând „Vai, mie! Vai, viață!“[105] sau „Ce am auzit la sfârşitul zilei“[106] şi cu un snop de narcise, iar ei i-a trecut supărarea.

— Păcat că Gertrude n-a reuşit să vină, a spus Ernest. S-ar putea să fie singura americancă din Paris care nu se află aici în seara asta.

— Nu fi ipocrit, nu este stilul tău, a răspuns Sylvia cu un zâmbet, pentru că aflase despre recenta ruptură a lui Ernest de Stein.

Deşi nu avea detalii, ştia că fusese un fel de neînțelegere între ei şi nu putea spune că era surprinsă. Ținând seama de capul înfierbântat şi egoul lui Ernest şi de intoleranța lui Gertrude față de oricine îndrăznea să nu fie de acord cu ea, era inevitabil. Şi, cu toate că Sylvia se simțea uşurată la gândul că ea şi Joyce nu mai erau singurii pe care Gertrude a fost dispusă să-i îndepărteze, totuşi îi părea sincer rău pentru ea. De fapt, singurele persoane pe care le rănea cu încăpățânarea sa erau chiar ea şi Alice.

— Ipocrit? Eu? a întrebat Ernest răutăcios.

Ford Madox Ford[107], de obicei atât de enervant, a venit la ei cu o sticlă de

şampanie şi le-a umplut din nou paharele înainte de a trece la următorul grup de invitați, iar Ernest şi Sylvia şi-au petrecut următoarele minute rememorând aventura lor de la finala curselor de ciclism de pe Vél d'Hiv[108] de la începutul lunii, care duraseră şase zile. Zgomotul roților şi uralele mulțimii din interiorul velodromului fuseseră puternice şi revigorante.

— Voiam să-ți propun să sponsorizezi un turneu de box pentru scriitorii parizieni, a spus Ernest.

— Exact ce-mi trebuie, scriitori cu degetele prea însângerate ca să mai scrie! a exclamat Sylvia, râzând.

— Cred că Thornton[109] şi Ezra sunt într-o formă destul de bună, a spus el.

— Joyce, desigur, ar fi scutit din cauza ochilor.

Sylvia a clătinat din cap:

— Nu ştiu cum îți faci timp, Ernest!

— Nu ştiu cum de nu-şi fac ceilalți, a răspuns el. O eschivă frumoasă, Sylvia.

Ea s-a ferit, aşa cum văzuse că fac boxerii favoriți ai lui Ernest pentru a evita o lovitură directă, şi el a râs pe înfundate, apoi şi-a ciocnit paharul de al ei.

La scurt timp, Sylvia s-a simțit atrasă în ceea ce părea o conversație de acum cinci ani. Ezra, Larbaud, McAlmon şi Joyce erau prinşi într-o discuție aprinsă despre soarta lui *Ulise*.

— …iar Quinn a greşit de-a dreptul, spunea Ezra în momentul când ea li s-a alăturat.

— Am un déjà vu, a spus ea. Cum ar putea greşi iar, şi din mormânt?

Avocatul murise subit, cu aproape doi ani în urmă; avea doar cincizeci de ani, şi toată lumea a fost surprinsă.

— Greşelile lui ne bântuie şi astăzi, a bombănit Ezra. De asta poate Samuel „Pornoeditorul" Roth să pirateze nestingherit *Ulise*.

— Păcat că-i prea mort ca să se distreze de greşeala lui, a intervenit Bob.

— Este exact ceea ce, acum trei ani, i-am spus lui Quinn că mă îngrijorează, când l-am întrebat dacă n-ar trebui să înregistrez un exemplar la Biblioteca Congresului. M-a asigurat că acele capitole publicate în *The Little Review* sunt suficiente pentru a acoperi drepturile de autor. Sylvia a clătinat din cap: Dar cu el n-o scoteai la cap, aşa că a refuzat să ne ajute.

— Urăsc ziua când l-am crezut pe cuvânt, a zis Ezra.

— În cine altcineva puteam avea încredere? a întrebat ea. Nu era ca şi cum avocații se înghesuiau să-i preia cazul. Parcă-mi amintesc că Margaret şi Jane au întrebat în dreapta şi-n stânga.

Sylvia s-a uitat în jur ca şi cum le căuta pe cele două editoare printre invitați şi nu le vedea.

— Să nu uităm că era un mare colecționar şi mecena, le-a atras atenția Joyce. Şi la momentul acela părea că voia tot binele pentru carte.

— Ai vreun plan cum să lupți împotriva ediției piratate? a întrebat-o Ezra pe Sylvia.

— Nu încă, a spus ea, iritată că acest subiect îi punea în umbră petrecerea în onoarea lui Whitman. Dar avem de gând să acționăm. Cartea este o sursă de venit pentru Joyce şi pentru librărie. Nu-l putem lăsa pe Roth să sifoneze ce ne aparține de drept.

— Exact, a spus Joyce, dând din cap aprobator.

— Bine, dacă aveți nevoie de ceva, să-mi spuneți, a zis Ezra, de parcă se oferea să repare vreunul dintre scaunele sau mesele ei care scârțâiau. Sylvia a observat însă că el i-a aruncat lui Joyce o privire dezaprobatoare şi s-a întrebat dacă voia cu adevărat să ştie despre ce era vorba.

S-a scuzat, pentru a-i saluta pe Sara şi Gerald Murphy[110], de fapt însă pentru a se îndepărta de norul amenințător al conversației. În celălalt colț al librăriei a zărit-o pe mama ei sărutându-i de plecare pe Julie, Amélie şi Michel, în timp ce tatăl îi urmărea cu o privire tandră. Se bucura că el urma s-o însoțească în curând pe mama în călătoria de cumpărături în Italia, cu toate că şi el avea misiuni de îndeplinit acolo. Sylvia credea că era mai bine pentru mama ei să nu fie singură, deşi o scrisoare a lui Cyprian pe această temă i-a alungat liniştea: „Când tata este prin preajmă, mama pare mai irascibilă. Mai puțin capabilă să se relaxeze şi să fie ea însăşi.“ Sylvia fusese atât de ocupată în ultimele zile, încât nu reuşise să desluşească prea mult care erau relațiile dintre părinții săi când mergeau împreună în oraş. Dar oare mama sa era într-adevăr mai bine acum decât toamna trecută? Oricum, aşa părea.

În timp ce Sylvia se îndrepta spre părinții săi, Ezra a oprit-o şi i-a spus încet:

— Ştii că Joyce a încheiat cu Roth un contract prin care anul trecut i-a

publicat fragmente din *Operă în lucru* în revista *Two Worlds*?

Sylvia a clătinat din cap, având acelaşi sentiment de excludere pe care îl simțise cu ceva timp în urmă, când Joyce nu o ținuse la curent cu procesul lui *Ulise*. Era dreptul lui să-şi publice scrierea în foileton în Statele Unite, dar şi-ar fi dorit ca el să-i fi cerut părerea.

Ezra s-a aplecat mai aproape de ea şi, cu ochii mijiți, i-a spus:

— Roth îl pândeşte de ani de zile pe Joyce pentru *Ulise*. Şi nu m-ar mira să-i fi trimis un contract care autoriza mai mult decât simpla publicare a unor fragmente din *Zdreanța în lucru* asta la care scrie acum. N-aş avea încredere nici că Joyce a citit documentul suficient de atent ca să nu cadă într-o astfel de capcană. Roth este şarpele, iar Joyce, mielul. Să nu spui că nu te-am avertizat.

— Mă consider prevenită în mod corespunzător, a răspuns ea, simțind că i se înfierbântă sângele în vine, înroşindu-i obrajii şi dându-i mâncărimi pe gât. Mulțumesc, Ezra.

Oh, Walt. Cum de ai rămas atât de optimist tocmai, dintre toate, fiind scriitor?

*

— S-a vândut în câte exemplare?

— Douăzeci de mii.

— Doar în primul an?

— Aşa se pare.

Joyce s-a prăbuşit în scaunul său, iar Sylvia a rămas în picioare lângă el, punându-i mâna pe umăr.

— *Marele Gatsby* nu este *Ulise*. Nici pe departe, a spus ea. La numărul ăsta de exemplare nu este nici măcar bestseller.

— Ar putea ajunge unul. Joyce se uită rugător la Sylvia. Crezi că *Gatsby* va rezista în timp? Întotdeauna mi-ai spus că *Ulise* va dura.

— Nu ştiu, a spus ea, neputând fi decât sinceră, chiar şi cu scriitorul ei preferat, pentru că romanul lui Fitzgerald avea ceva special.

Adevărat, se dorea a fi un roman popular, şi nici măcar nu era în aceeaşi ligă cu acest *tour de force* al lui Joyce. Nu încă. Strălucea. Era mişcător. Avea acces la esența a ce înseamnă să fii american. Era ceva whitmanian aici.

— Ştiu însă că în literatură a fost întotdeauna destul loc şi pentru scrierile de avangardă, şi pentru cele comerciale. Nu trebuie să fie o competiție.

Joyce nu i-a răspuns. După aproape un minut, a zis:

— L-am ratat ultima oară când a fost în Paris, dar i-am văzut pozele peste tot. El şi soția lui sunt frumoşi. Fascinanți, din câte am auzit.

— Da, a spus ea prudent. Şi el, şi Zelda sunt fermecători.

— Ernest l-a întâlnit, şi mi-a spus că unul dintre motivele pentru care domnul Fitzgerald a vrut să vină la Paris sunt eu. A spus că orice oraş în care s-a putut scrie şi publica *Ulise* era bun pentru el. Nu ştiam dacă să-l cred. Ce nevoie are marele F. Scott Fitzgerald de Leopold şi de Stephen?

— Cum poți spune aşa ceva? Toți avem nevoie de Leopold şi de Stephen. Orice scriitor care îşi merită numele trebuie să țină seama de cei doi.

— Chiar crezi asta? Joyce s-a uitat la ea cu un ochi lăptos prin lentila ochelarilor, şi cu celălalt din spatele unui petic negru.

— Bineînțeles că vorbesc serios, a spus ea.

— Te-ai gândit vreodată să deschizi o filială a librăriei tale la New York?

Era o schimbare de subiect atât de bruscă, încât Sylvia a trebuit să scuture din cap şi să spună „Poftim?“, pentru a se asigura că a auzit bine.

— New York, a repetat el. Mă gândeam zilele trecute că ți-ar fi mai uşor să lupți cu Roth de pe partea lui de Atlantic.

— Dar casa mea este aici.

Despre ce vorbeşte? Glumeşte? Nu glumea.

— Numai pentru o perioadă. Doar cât să-ți înființezi o librărie în America, să-l dovedeşti pe Roth şi să începi să-mi publici romanul acolo.

— Bine, dar …*Ulise* nu este acum mai legal în America decât era cu patru ani în urmă.

— Poate găsim alt avocat, mai bun decât Quinn, care să lupte din nou pentru asta. Aproape imposibil de făcut de la Paris, aşa cum am descoperit noi data trecută.

Respirând greu, în timp ce panica i se urca în piept, Sylvia s-a gândit o clipă ce să spună.

— Nu sunt sigură dacă v-am spus vreodată asta, dar prima mea idee a fost să deschid în America o librărie de limbă franceză, precum cea a lui Adrienne. Dar în 1919 chiriile erau deja prea mari. Şi de-atunci au tot crescut.

Mama şi surorile mele au fost nevoite să plece la Pasadena, tocmai în vestul Californiei, pentru a-şi deschide un butic, iar California este la fel de departe de New York şi de editurile de acolo ca şi Parisul.

El s-a încruntat.

— Înţeleg că nu te interesează ideea mea, chiar dacă ar fi tocmai ce trebuie să ne rezolve problemele.

— Nu este vorba că nu mă interesează, prevăd însă că ar crea la fel de multe probleme pe cât ar rezolva. *Şi mi-ar da toată viaţa peste cap*.

El a ridicat din umeri îmbufnat; ceea ce însemna foarte clar „nu sunt de acord".

— Găsim noi o modalitate de a lupta cu Roth, a spus Sylvia cu convingere.

Nu era sigură în ce fel, dar avea să reuşească. Trebuia. Făcea contrabandă cu sute de exemplare ale romanului în toată lumea, în ciuda legilor Comstock, a lui John Sumner şi a poştei. Samuel Roth n-avea cum s-o oprească. Însă lipsa de reacţie din partea lui Joyce a fost ceea care i-a scos cuvintele din gură:

— Domnule Joyce, a publicat Roth o parte din *Operă în lucru*?

A ridicat capul atât de surprins, încât Sylvia a simţit că rămâne fără aer. Apoi Joyce şi-a revenit şi, dând din mână leneş, a spus:

— Un capitol sau două. Voia mai mult, dar am văzut că este un escroc.

— Ştiţi, nu v-aş găsi nici o vină dacă aţi fi corespondat cu el. Mai ales dacă oferea o sumă frumoasă, a spus ea, lăsând uşa larg deschisă, ca el să fie sincer cu ea.

— Dumneavoastră sunteţi editorul meu, domnişoară Beach, a spus el ferm.

Conversaţie încheiată.

Îşi dorea să se simtă mai liniştită.

---

105. „*O Me! O Life!*" – poem din volumul *Fire de iarbă* de Walt Whitman (1892).

106. Parafrază la primul vers al poemului „*When I heard at the close of the day*" („Când am auzit la sfârşitul zilei"), din acelaşi volum de Walt Whitman.

107. Ford Madox Ford (1873–1939), romancier, critic şi editor englez ale cărui reviste *The English Review* şi *The Transatlantic Review* au fost importante în dezvoltarea literaturii engleze şi americane de la începutul secolului XX.

108. Vêlodrome d'Hiver (1909–1959) – stadion acoperit din Paris pentru competiţii sportive şi manifestări publice.

109. Thornton Wilder (1897–1975), dramaturg şi scriitor american, câştigător de trei ori al

Premiului Pulitzer.

110. Cuplu de americani expatriați, prieteni şi protectori ai numeroşi artişti şi scriitori din Generația pierdută.

Capitolul 19

— Dar se înțelege că Antheil este un Joyce muzical, a declarat Margaret Anderson la barul Le Monocle, localul preferat al ei şi al lui Jane, mai ales că Jane era îmbrăcată în costum cu vestă, la fel ca o parte din clientela exclusiv feminină. Dintre celelalte, multe purtau boa din pene şi bentițe cu paiete pe frunte, ca Margaret. Făcând un efort pentru noile lor prietene, Sylvia îşi pusese pantofii roşii ai lui Cyprian şi o rochie neagră, iar Adrienne purta un costum vechi de-al tatălui său, care îi venea surprinzător de bine.

Mai devreme, asistaseră la scandalul de la premiera lucrării lui George Antheil, *Ballet mécanique*, de la Théâtre des Champs-Élysées. Pe măsură ce toate cele şaisprezece pianine mecanice învârteau scrâşnind tamburii cu note în stilul Braille, iar orchestra îşi interpreta partiturile sporadice şi disonante, parizienii şi expatriații melomani din public se ridicau în picioare, aruncau cu fructe şi fluierau dezaprobator, inspirând cealaltă jumătate a publicului să se ridice în picioare şi să ovaționeze. Hărmălaia se întețea, mai asurzitoare decât la meciurile de box unde le ducea Ernest.

— Adevărat, a încuviințat Jane, lăsându-se pe spate în scaunul împletit şi trăgând un fum din trabucul subțire. De dragul artei, şi unii, şi alții sunt gata să-i scoată pe toți din sărite.

— Dar este ceva mai mult decât receptare, dragă, s-a entuziasmat Margaret. Este vorba şi de *muzicalitate*. Poate că nu ştiți, s-a adresat ea Sylviei şi lui Adrienne ca şi cum divulga un secret de stat, dar eu am început cu muzica. Mergeam la concerte cu mult înainte de a citi. Iar darul lui Joyce de a-şi interpreta creația *în urechea mea* a fost unul dintre primele lucruri care m-au încântat la scrierile lui. Nu este aşa, Jane? N-am spus eu mereu că muzicalitatea lui Joyce va face ca opera lui să dureze?

— Aşa este, a spus Jane, dând din cap solemn. Cu toate că, desigur, aşa cum *am spus eu* mereu, se ignoră faptul că oamenii reacționează cel mai mult

la stilul lui scriitoricesc, la felul în care apare acesta pe pagină. Şi la calităţile lui obscene. Şi la realismul lui uneori plictisitor de moarte. Şi la obiceiul lui de a dezvălui fiecare secret întunecat şi crud pe care l-au adăpostit vreodată minţile noastre.

— Şi care sunt toate acte în simfonia lui!

Jane a suflat un rotocol de fum plăcut mirositor spre Margaret şi i-a zâmbit cu adoraţie. Sylvia a avut impresia că ea şi Adrienne asistau la o partitură pe care cuplul o executa în mod obişnuit.

— Nu văd de ce nu pot fi amândouă, a sugerat Sylvia, muzical *şi* literar.

— Oh, Sylvia, a râs Margaret, dând gata ultimul ei pahar de Côtes du Rhône, nu eşti deloc amuzantă.

Adrienne, care obosea repede la orice conversaţie legată de Joyce, a schimbat subiectul:

— Aşadar, Margaret, spune-ne mai multe despre piesa lui Antheil din perspectivă muzicală. Eu nu am aceeaşi pregătire ca tine. Îmi place muzica, dar nu am studiat-o.

— Păi nici inculţii care aruncau pe scenă nişte piersici foarte bune! Le-ar fi stat mult mai bine într-o plăcintă. O plăcintă le-ar fi restabilit ordinea în viaţă. Sau o *tarte*, cred. Oricum. După cum aţi auzit, fireşte, aşa cum a auzit toată lumea, muzica lui George ne spune pur şi simplu că s-a terminat cu armonia. Acea muzică frumoasă care ne leagănă în iluzia că viaţa are sens şi ordine este o minciună.

— M-am săturat de genul ăsta de argumentare, a spus Adrienne exasperată, pe care tot timpul îl auzim despre noua literatură şi noua muzică, aşa cum, cu o generaţie în urmă, auzeam vorbindu-se despre noua pictură. Cum ar putea o piesă muzicală să nege secole de frumuseţe? Concertul al cincilea al lui Beethoven? Concertele pentru pian ale lui Chopin? Fugile lui Bach? Noua artă nu neagă ceea ce a fost înainte! Nu. Este o deschidere, o poartă de grădină care dezvăluie o cale către ceea ce urmează.

— Minunat, a exclamat Margaret, pufnind din ţigara pe care o ţinea cu un elegant portţigaret de os. Adrienne, ar trebui să scrii ceva pentru *The Little Review*.

— *Peut-être*, a răspuns Adrienne, eschivându-se, în timp ce Sylvia era uimită – aşa cum era deseori – de acel *je ne sais quoi*[111] al lui Adrienne, de

capacitatea ei de a capta atenția, şi apoi de a o respinge, ca şi cum nu avea nevoie s-o păstreze, pentru că era din belşug acolo de unde izvora.

Odată stinsă agitația stârnită de expoziția Whitman şi de *Ballet mécanique*, restul anului 1926 păru să fie acaparat cu totul de bătălia juridică pe care Sylvia a dus-o cu Samuel Roth. A învățat mai mult despre legea drepturilor de autor şi pirateria în domeniul editorial decât visase vreodată că ar fi în stare, şi fiecare detaliu era atât de plictisitor, încât nu i-ar fi dorit asta nici celui mai mare duşman al său. În fiecare zi, după ce studia documentele dactilografiate înghesuit, se prăbuşea pe canapeaua din apartamentul pe care îl împărțea cu Adrienne, uneori cu speranța că o va apuca vreuna dintre migrenele ei, ca să aibă o scuză pentru a nu mai citi a doua zi. Apoi însă se instala migrena, care o dobora atât de dureros, încât îşi regreta dorința stupidă cu fiecare fibră a ființei sale. Iar durerile de cap păreau să vină mai des decât înainte. Nu ştia care să fie cauza lor – dificultatea documentelor care trebuiau citite, corespondența solicitantă cu avocații din Paris şi New York, sau stresul general al acestei bătălii.

Parcă pentru a pune paie pe foc, Joyce a venit din nou cu ideea unei librării în New York, şi când a ținut-o întruna pe acest subiect, sugerându-i că ar trebui să încerce măcar să găsească un spațiu accesibil, Sylvia i-a spus în final:

— Domnule Joyce, viața mea este aici, în Paris. Nu vreau să locuiesc în New York.

— Puteți să vă întoarceți oricând.

— Dar nu vreau să plec deloc.

— Nici măcar să ne salvăm cartea?

— Nu cred că şederea mea în America va scoate *Ulise* din ghearele domnului Roth. Doar că am să fiu nefericită, departe de toată lumea şi de tot ce îmi este drag.

— Miss Beach, să ştiți că ultimul lucru pe care mi-l doresc este să fiți nefericită.

— Atunci, vă rog să nu mai insistați în această direcție, a spus ea cu mai multă vehemență ca niciodată față de Joyce. Față de oricine. Nu ştia nici măcar de unde îi venise tonul acesta hotărât care însemna: *Încetează chiar în clipa asta să mă superi!*

Joyce păru şi el surprins. S-a uitat la ceasul de buzunar şi a spus:

— Mă aşteaptă doamna Joyce, după care şi-a luat haina şi bastonul din lemn de frasin şi a ieşit din librărie, lăsând-o pe Sylvia cu sângele vuindu-i în urechi.

— Bravo ție, a spus Mysrine, luând-o prin surprindere pe Sylvia atât de tare, încât aceasta a icnit şi şi-a dus mâna la piept.

— Dumnezeule, Mysrine. Îmi pare rău. Am uitat că mai era altcineva aici.

— Am încercat să nu te deranjez, şi nici să trag cu urechea, dar… te hărțuia, Sylvia. Nu e corect. Mai ales după tot ce-ai făcut pentru el.

— Vorbeşti ca Adrienne.

Mysrine a zâmbit.

— Este cel mai frumos compliment pe care l-am primit de câtva timp.

*

Noul motiv de tulburare în relația ei cu Joyce nu o ajuta în nici un fel să facă față scrisorilor odioase de la Roth şi echipa sa de avocați, care se refereau la ea ca la o simplă secretară sau, şi mai rău, foloseau pe față apelative misogine ca „scorpie veninoasă“. *Asta demonstrează*, le-a scris ea lui Holly şi vechii sale prietene Carlotta, cu care făcuse campanie pentru votul universal, *că legea a putut fi schimbată, dar sentimentele, nu. Ce drum lung mai au de străbătut femeile*.

În această luptă, existau totuşi şi unele discuții pline de satisfacție. Într-o zi, Ludwig Lewisohn, german de origine, dar american prin creştere şi educație, un romancier cu capul limpede şi spirit de cruciat, care se alăturase de curând scriitorilor expatriați pe care ea începuse să-i numească Plebea, i-a prezentat Sylviei, la Shakespeare and Company, ciorna unei scrisori.

„*Vă scriem pentru a protesta față de furtul grotesc al unei mari opere literare,* Ulise *de James Joyce*“, scrisese el, „*care a fost însuşită de piratul Samuel Roth ca şi cum ar fi o comoară în largul mării*“. Urma să fie semnată de cât mai mulți scriitori şi intelectuali cu putință, înainte de a fi trimisă tuturor ziarelor din America pentru a o publica.

Sylvia a simțit că-i dau lacrimile când a citit scrisoarea în librăria ei, în acea dimineață de toamnă rece cu burniță.

— Mulțumesc, i-a şoptit ea lui Ludwig, care se mulțumi să-i zâmbească.

— Draga mea Sylvia, noi toți ceilalți ar trebui să-ți mulțumim mai mult decât prin cuvinte. Prin acțiune. Acesta este doar un mic semn al recunoştinței mele față de tot ce-ai făcut pentru noi, scriitorii americani din Paris.

Era uluită. Iată un membru periferic al Plebei, pentru ea aproape un străin, dar totuşi un abonat al bibliotecii, care o ridica de pe podea şi o scutura de praf. Nodul din gât o făcu să vorbească anevoie.

— Cred că ar trebui să-l punem pe MacLeish s-o citească din punctul de vedere al legalității, continuă Ludwig, iar Sylvia dădu din cap.

— Mulțumesc, a spus ea cu o voce răguşită.

El s-a şi dus să-l găsească pe Archibald MacLeish, avocat devenit scriitor. Pur şi simplu. Era atât de obişnuită să depindă doar de Adrienne, partenera ei în toate, şi de Mysrine, pe care o plătea, încât i se părea neobişnuit şi neliniştitor să depindă de altcineva.

Cineva la care nu se aşteptase. Dar, de asemenea, şi ce uşurare. Scrisoarea şi semnăturile strânse au acționat ca o atelă pentru relația ei fracturată cu Joyce. El a început să vină la Shakespeare and Company cu o emoție aproape copilărească, la fel cum o făcuse în 1922, când cronicile şi comenzile la *Ulise* soseau zilnic, iar ei îşi făcuseră un joc din a le citi cu voce tare, aruncând nume şi fraze prin librărie, ca pe nişte mingi de tenis verbal.

— E-adevărat? întreba el. Domnul Wells a semnat pentru cartea mea?

— Pentru cartea dumneavoastră şi pentru libertatea de gândire şi publicare, spunea ea, iar Joyce ridica un pahar invizibil ca pentru a toasta.

Au semnat toți. Cei din Plebe, fireşte, dar şi Somerset Maugham, E. M. Forster, respectatul fizician Albert Einstein şi dramaturgul italian Luigi Pirandello. Chiar şi George Bernard Shaw.

---

111. Nu ştiu ce (în fr., în orig.).

Capitolul 20

În ziua de 14 martie 1927, la o lună şi ceva de când *Ulise* împlinise cinci ani, şi Joyce patruzeci şi cinci, Sylvia a împlinit patruzeci de ani. Deşi nu plănuise nimic pentru a sărbători, prietenii săi au avut alte idei. Ziua a început cu Adrienne servindu-i la pat cafeaua şi tarta ei cu prune preferată, apoi cu Bob, care a trecut pe la librărie cu un cartuş cu marca ei de țigări favorită, din care au fumat câteva împreună, rezemați cu coatele pe rama ferestrelor în timp ce soarele de iarnă târzie le încălzea fețele, mâinile şi paltoanele, vorbind despre înstrăinarea lui de Bryher şi posibilul divorț. Ludwig i-a oferit *Cântec despre mine*[112] într-o ediție rară, iar Julie, Michel şi Amélie au adus o jumătate de kilogram de carne de căprioară şi un tort cu glazură în roşu, alb şi albastru: „Culorile ambelor noastre steaguri“, spusese Julie cu mândrie. Michel arăta mai bine decât îl văzuse în ultima vreme, iar zâmbetul lui blând era un cadou în sine.

Joyce şi-a făcut apariția cu patruzeci de trandafiri în diferite nuanțe de roz şi roşu şi a declarat că Mysrine nu ar avea nimic împotrivă să se ocupe de librărie în timp ce el le oferea Sylviei şi lui Adrienne un dejun la Ritz. În timp ce Sylvia încerca să rămână trează după acea masă de prânz selectă, Ernest şi eleganta Pauline Pfeiffer, cu care părea hotărât să se căsătorească înainte ca măcar să se usuce cerneala de pe hotărârea de la divorțul lui de Hadley, au sosit după-amiaza târziu cu bilete la un campionat de box. Aşa că ziua ei s-a încheiat cu bere şi covrigei moi, în stil bavarez, şi cu multe încurajări şi huiduieli. În drum spre casă, ea şi cu Adrienne s-au oprit la o gelaterie şi au lins conurile umplute vârf cu arome de ciocolată, lămâie şi vanilie.

— Îmi place de Pauline, a spus Adrienne, deşi mi-e dor de Hadley.

— Da, a fost de acord Sylvia. Şi eu simt acelaşi lucru. Şi….

— Şi?

De la fereastra apartamentului lor, Sylvia se uita peste drum la librăria ei,

care stătea cu obloanele trase după o zi festivă cu prieteni şi cărți, încercând să exprime ceea ce simțea.

— Ştii, divorțul lui Ernest şi noul lui mariaj… N-au nici o legătură cu noi două, şi totuşi pare că este un semn, sau o prevestire. În Odeonia, lucrurile par altfel decât erau acum opt ani, nu-i aşa?

— Ştiu ce vrei să zici, a spus Adrienne. O mulțime de schimbări care-mi plac. Americanii veniți aici ne-au animat oraşul şi viețile, iar schimbul de idei cu prietenii noştri francezi a fost minunat. Dar…

— Petrecerile.

— Băutura.

— Divorțurile.

— Gelozia.

Adrienne s-a dus lângă Sylvia la fereastră pentru a privi la strada pustie în noaptea întunecată. O lampă cu gaz lumina trotuarul la câțiva metri mai jos de Shakespeare and Company, aruncând o lumină caldă pe pavajul cenuşiu şi pe piatra gălbuie a clădirii. Părea o pictură, un moment înghețat în timp şi care deja se estompa în trecut.

Sylvia voia să-i spună lui Adrienne că, în ciuda tuturor schimbărilor din jurul lor, sentimentele sale pentru ea rămâneau neclintite, dar cuvintele i s-au oprit în gât. În schimb, i-a suflat lui Adrienne în ureche, aşa cum ştia că îi place. Cu ochii închişi, Adrienne s-a întors şi a sărutat-o, iar Sylvia a încercat să se piardă în apăsarea trupurilor lor, dar nu a reuşit întru totul. O parte din ea stătea încă la fereastră, privind afară şi întrebându-se ce altceva urma să se schimbe.

*

— Mama e tot mai deprimată, a spus Cyprian.

Stăteau afară la o masă în dreptul unui bistrou din Carrefour de l’Odéon, tratându-se cu cafea şi țigări. Sora ei sosise în oraş pentru a lua o pauză de la îndeletnicirile ei din California, iar Sylvia era încântată s-o vadă. Pesimismul surorii în legătură cu mama i s-a părut totuşi surprinzător şi îngrijorător. Sylvia se simțise încurajată de ultimele scrisori trimise de Eleanor, în care îi relata cu lux de amănunte despre oamenii care intrau şi ieşeau din magazinul lor. Săptămânal, îi trimitea şi lui Amélie scrisori, întotdeauna decorate cu

motive pictate sau desenate cu creioane pastel.

— În scrisorile ei părea destul de mulțumită. Poate că trece prin diferite stări şi se simte când mai bine, când mai rău?

— Mai degrabă rău, aş zice.

— Se pare că îi este mai bine când nu este singură.

— O are pe Holly, a spus Cyprian, apărându-se, iar Sylvia şi-a regretat cuvintele – nu avusese de gând s-o acuze pe Cyprian că plecase de lângă mama lor, pentru că ştia că Holly şi tatăl lor erau amândoi cu ea.

Cyprian şi-a stins țigara agresiv şi a scos un vălătuc de fum, apoi a spus:

— Veți vedea în curând ce vreau să spun. Mama plănuieşte să vină peste o lună pentru cumpărături.

— Iarăşi?

— E singurul lucru care o ține cu mințile întregi. Eu cred că fuge de tata.

— Arătau fericiți când au fost aici împreună pentru expoziția Whitman.

Sylvia şi-a amintit însă, cu un sentiment de vinovăție, că atunci nu le acordase părinților prea multă atenție.

— Se pricep bine să joace teatru. Ştii că tata se înfurie pe ea pentru ceea ce numeşte „aruncatul cu bani pe fereastră pentru fetele noastre răzgâiate“?

— Zău? Tata?

Cyprian a încuviințat din cap.

— L-am auzit cu urechile mele când a spus exact aşa.

— Niciodată nu mi-a zis asemenea cuvinte.

— Nici mie, cel puțin nu în față, a spus Cyprian. Se pare că le păstrează pe toate pentru mama.

— Aş fi vrut să văd sau să aud ceva, orice, din toate astea când au venit aici.

Cyprian a ridicat din umeri:

— Ce-ai fi făcut atunci? Ce putem face oricare dintre noi? Zarurile au fost aruncate pentru toată lumea. Şi oricum, câtă atenție ai putea să le acorzi tu când jonglezi cu toate lucrurile astea?

Sylvia a simțit în vorbele ei apreciere, dar şi invidie. Era ciudat cum se schimbase relația dintre ele. Cu zece ani în urmă, Sylvia îşi dorea să fie Cyprian. Şi acum, din ce în ce mai mult, Cyprian îşi dorea să fie Sylvia. Sora ei renunțase la aproape tot doar ca să dea nişte audiții inutile la Hollywood,

fără nici un rezultat, şi, deşi încă era o frumusețe, vârsta începea să i se vadă şi pe chip, şi pe trup. Sylvia şi-a amintit ce-i spusese mama despre suferințele bătrâneții şi cât de mult se asemăna Cyprian cu ea; gândul o făcea pe Sylvia să fie mulțumită că mama ei avea în Cyprian o companie înțelegătoare, dar pe de altă parte o îngrijora faptul că, într-o zi, Cyprian s-ar putea trezi la fel de nefericită ca mama lor.

Au mai fumat o țigară în tăcere, sorbind din cafea între pufăituri, şi Sylvia s-a gândit că fuma mult mai mult când era în preajmă sora ei. În timp ce scuturau scrumul ultimei țigări în farfurioara de sticlă de pe masă, un autocar cafeniu, lucios şi mare s-a oprit cu un scrâşnet peste drum, la câțiva metri mai sus pe rue de Condé, spre Saint Sulpice. Din el a coborât un şir de turişti, în mod evident americani, cu aparate foto noi, pantofi comozi, bine lustruiți, şi pălării la modă, pe care probabil le cumpăraseră de dimineață de la Galeriile Lafayette.

— Ce mama… s-a minunat Cyprian, cu gura căscată.

— N-ai auzit? Soarele răsare *doar* în arondismentele al cincilea şi-al şaselea. Sosesc din ce în ce mai multe grupuri, a spus Sylvia.

— Şi nu poți să-i faci să plece?

Sylvia a scos un oftat obosit, nehotărât.

— Este greu să le refuzi banii. Am vândut mai multe cărți la autocare întregi pline de turişti decât într-un an.

— Dar sunt atât de…

— Entuziaşti?

— Prea frumos spus.

— Mi-a fost dor de tine, surioară.

— Păi cu musafiri ca *ăştia*, înțeleg de ce.

— Fie vorba între noi, nu sunt *atât* de diferiți față de scriitorii americani care, de ani de zile, vin şi pleacă. Stein are rareori legături cu altcineva în afară de alți americani. Djuna[113], Scott, Eliot, Pound – toți sunt ca într-un club. Joyce şi Ernest sunt o excepție, datorită limbii franceze, pe care o stăpânesc, şi prieteniilor cu alți parizieni. Probabil de aceea îi iubesc şi eu atât de mult pe amândoi.

A întins mâna după încă o țigară, apoi s-a oprit. Nu voia să i se facă prea sete mai târziu şi, pe deasupra, observase că prea multe îi provocau migrene

cu aură, un curcubeu vibrant care voia să i se înfăşoare în jurul trupului ca un boa constrictor.

— Ei, nu toată lumea se poate adapta aşa, ca tine, i-a replicat Cyprian, cu ochii încă fixați pe grupul din autocar, care părea că discută în ce direcție să meargă. Totuşi, prietenii noştri care au venit aici în vizită în ultimii ani sunt diferiți de *ăştia*. Cât timp o să stea pe aici? O săptămână? Două zile? Exact cât să se întoarcă în Vestul Mijlociu şi să spună că au fost la Paris şi că au zărit cutare pictor sau scriitor faimos, să mănânce la un restaurant despre care au citit în *Collier's*[114], să chicotească despre cum şi-au înmuiat limba în absint şi, o, nu-i aşa că vinul roşu a fost cel mai bun din câte au băut.

— Nu uita despre cărțile cumpărate de la Shakespeare and Company.

Cyprian şi-a dat ochii peste cap.

— N-am crezut că poți fi aşa de oportunistă.

— Femeie de afaceri pricepută, vrei să spui.

— Mă rog, presupun că este pentru o cauză nobilă. Îi ții pe adevărații scriitori pe linia de plutire.

— Încerc.

— Faci mai mult decât să încerci… Sunt geloasă pe tine, să ştii.

Sylvia a rămas fără grai la această mărturisire, neştiind ce să răspundă. Sora ei însă a salvat-o.

— Am şi eu veştile mele bune cu care să mă laud. Am întâlnit o persoană care face California suportabilă.

— Hai, spune-mi! Sylvia a răsuflat adânc, uşurată.

— O cheamă Helen Eddy. A jucat şi ea în filme, ca mine, dar acum dă lecții de tenis copilaşilor. Este mereu bronzată şi magnifică. Ochii lui Cyprian scânteiau. Am decis că sunt prea în vârstă ca să mai pretind că sunt ce nu sunt.

— Mă bucur pentru tine, a spus Sylvia. Mi-ar plăcea s-o cunosc cândva.

— Pentru asta ar trebui să pleci din Paris. Ai remarcat câtă lume vine să te vadă pe *tine*? Când ai putea să faci un drum până la noi?

— Nu cred că este corect, a răspuns ea, apărându-se, deşi, la urma urmei, ce spunea Cyprian era adevărat. Doar că nu se gândise niciodată la asta până acum. Nici nu simțise că este atrasă de ceva anume din Statele Unite atât de puternic, încât să vrea să se întoarcă.

— Oamenii vin la Paris pentru că vor să vină la Paris.

— Iar ei vor să te vadă pe tine. Tu nu vrei să ne vezi pe noi? Unde stăm? Cum o ducem?

— Bineînțeles că da, a spus Sylvia, dar în sinea sa ştia că nu era adevărat. A alungat însă gândul din minte şi a adăugat: Povesteşte-mi despre Helen Eddy asta.

*

În ciuda scrisorii lui Ludwig cu cele o sută şaizeci şi şapte de semnături care protesta față de piraterie, Roth îşi vedea mai departe de treabă, publicându-şi propria versiunea a romanului *Ulise*.

— Adică, el publică o versiune ilegală a unei cărți declarate deja ilegală? a întrebat Bob. Şi se vinde ca pâinea caldă?

— Ei, nu se laudă că a scos pe piață ceva obscen, a răspuns Sylvia.

— Genial, a spus el, pe jumătate serios.

Sylvia nu ştia cum să-şi facă mai mult timp decât până acum pentru lupta cu Roth. Pur şi simplu ziua părea să nu aibă destule ore – ceea ce, îşi spunea în sinea ei, era un alt fel de răspuns la nedumerirea lui Cyprian, de ce nu se dusese niciodată în Statele Unite în vizită. Erau atâtea lucruri de care să se ocupe: volumul de poezii al lui Joyce, *Poezii de doi bani fiecare*, care era deja sub tipar la Darantiere, aşa cum era şi ediția a şasea din *Ulise*, şi materialele de promovare pentru amândouă, pe care le aduna puțin câte puțin în fiecare zi; pregătea un volum de comentarii despre *Operă în lucru* a lui Joyce, pentru a fi publicat cam într-un an; traducătorii francezi ai lui *Ulise* se luaseră la harță, iar solicitările de a traduce romanul chiar şi în limbi europene de circulație restrânsă, precum ceha şi sârba, curgeau întruna. Joyce continua să-şi strice ochii buchisind, iar dr. Borsch continua să-i recomande să renunțe.

De fiecare dată când auzea despre cifrele lui Roth – că vânduse o sută, o mie, şapte mii de exemplare ale ediției sale ieftine şi frauduloase din *Ulise* – nu putea să nu socotească banii pe care nu îi încasa, banii pe care acesta îi fura de la ea şi de la Joyce prin escrocherie.

Erau zile când îi venea să renunțe, mai ales când auzea cântecul de sirenă al acelui hambar gol din Les Déserts care o chema la el.

Aşa că, atunci când Adrienne i-a spus, într-o duminică dimineață de lenevealǎ desfătătoare, „Mă gândesc că ar trebui să căutăm o maşină, să ne fie mai uşor să ajungem la Rocfoin şi oriunde vrem să evadăm“, Sylvia a sărit practic în sus de pe sofaua pe care citeau ziarul şi a strigat: „Da!“

După o săptămână, erau mândrele proprietare ale unui mic Citroën albastru. Au pornit din locul unde era parcat într-o stare pe care Sylvia a putut s-o descrie doar ca una de veselie deşănțată, claxonând, cântând „Uiiiiii!“ şi fluturându-şi eşarfele colorate pe geam. Au condus cu schimbul, dar nu direct acasă, ci afară din oraş până la Versailles, unde s-au plimbat prin grădini, glumind pe seama faptului că au mâncat prăjituri în noul lor vehicul fabulos, înainte de a porni iar pentru a se plimba în jurul Turnului Eiffel, claxonând nebuneşte când au trecut pe lângă apartamentul lui Joyce, întrebându-se dacă dinăuntru le observase cineva, sau îi păsa cuiva, şi s-au îndreptat în cele din urmă spre rue de l’Odéon. Soarele apunea într-o glorioasă seară de iunie.

— Nu m-am mai distrat aşa de mult de nu ştiu când, a spus ea, gâfâind în timp ce mai stăteau în maşină, nedorind să-şi părăsească scaunele de piele tare şi parfumată, sau să înceteze să privească imaginea Odeoniei lor prin rama neagră a parbrizului.

Adrienne s-a întins şi şi-a trecut degetele prin părul Sylviei de la ceafă.

— Trebuie să ne distrăm mai mult.

— Cum poți să fii aşa de serioasă când vorbeşti despre distracție?

— Pentru că este o chestiune serioasă. Ai prea multe migrene. Lucrezi prea mult pentru Joyce. Este timpul să le mai laşi deoparte. Să te bucuri mai mult de viața ta.

Cuvintele lui Adrienne au pus-o în defensivă.

— Dar şi tu eşti ocupată.

— E-adevărat, a încuviințat ea din cap, apoi a prins-o mai tare de păr. Am să încep şi eu să spun „ajunge“. Pentru mine însă va fi mult mai simplu, fiindcă eu nu port în cârcă un individ cu toată familia lui, care să depindă în întregime de strădaniile mele.

— Nu depinde întru totul de mine.

Adrienne şi-a lăsat capul în jos, ridicând din sprâncene.

— Dacă este aşa, atunci n-ar trebui să aibă probleme dacă îl mai refuzi.

Ştia că Adrienne are dreptate. Astăzi se simțise atât de liberă, la fel ca în

Les Déserts, sau în Rocfoin, când se afla *departe* de necontenitele solicitări ale lui Joyce. Se simțise mai uşoară, mai fericită, mai îndrăgostită.

Mai ea însăşi. Astăzi se simțise din nou tânăra aventurieră care sosise cu zece ani în urmă la Paris, dăduse peste A. Monnier şi se îndrăgostise de o librărie şi de un fel de a fi.

— O să încerc, a spus ea; era o promisiune făcută lui Adrienne, dar şi celei de acum zece ani.

Totuşi, ideea de a-i spune „nu“ lui Joyce o umplea de nelinişte. *Ar trebui să fiu în stare să ajung la un echilibru mai bun în toate, şi-a dat singură răspunsul. La urma urmei, nu-i dăruiesc nepoți mamei. Însă pot să le ofer ei şi tatei un alt fel de moştenire de care să fie mândri.* S-a gândit şi că tânăra care venise la A. Monnier cu atâția ani în urmă adora să-l citească pe James Joyce şi era îndrăgostită de scrierile lui. A fost un *privilegiu* să-i fie editor, iar succesul lui a fost strâns legat de cel al lui Shakespeare and Company, care devenise sinonim cu capodopera lui interzisă; librăria ei schimbase chipul literaturii. Nu, nu putea renunța la el sau la cartea lui.

Mai ales nu acum, când Cyprian îi spusese că tatăl lor lua în nume de rău felul în care soția sa le ajuta pe fete. Pur şi simplu, nu putea să-i dezamăgească pe nici unul dintre ei.

---

112. „*Song of Myself*“, poem din volumul *Fire de iarbă*, considerat a fi crezul poetic al lui Whitman.

113. Djuna Barnes (1892–1982), scriitoare, jurnalistă şi artistă americană, cunoscută pentru romanul *Pădurea nopții* (*Nightwood,* 1936), o operă importantă a literaturii moderniste.

114. Revistă americană cu informații de ordin general.

Capitolul 21

Recepționera de la hotel bolborosea într-o franceză atât de precipitată şi incoerentă, încât Sylvia a trebuit să-i întindă receptorul lui Adrienne, pentru ca o pariziancă nativă să-i poată înțelege cuvintele. Singurele crâmpeie pe care le desluşea foarte clar erau madame Beach şi *lettre*. Apoi a privit şi a ascultat în timp ce Adrienne dădea din cap, apoi a scos un strigăt şi a ascultat cu ochii tot mai măriți. Deşi rostea cuvenitele *bon* şi *merci*, Sylvia îşi dădu seama după tonul ei grav că nu era nimic de bine în cele auzite şi, în momentul când a închis, Sylvia era un pachet de nervi şi îşi aprinsese deja a doua țigară.

— *Chérie*, spuse Adrienne încet, mama ta a murit. La hotel. A lăsat o scrisoare lungă.

— A murit? O scrisoare?

Cu toate că Adrienne folosea acum cuvinte pe care le înțelegea, Sylvia încă nu le pricepea.

Până când şi-a dat seama.

O scrisoare. O scrisoare lungă.

— Cum a făcut-o? a şoptit Sylvia, fulgerându-i în minte imaginea oribilă, neaşteptată, a mamei atârnând de un cearşaf.

— Pastile.

Cu mâna pe piept, Sylvia părea că se sufocă, sau că respiră precipitat, sau că suspină – era imposibil de spus ce anume. Adrienne a reuşit, cum, necum, s-o aşeze în cel mai apropiat loc. Erau în bucătărie? În dormitor? N-avea idee, şi nici nu şi-a amintit mai târziu. Şi nici nu şi-a format amintiri detaliate sau coerente ale următoarelor ore, pentru că totul era o înşiruire de impresii fragmentare şi confuze: când a mers la hotel cu Adrienne, când şi-a văzut mama țeapănă în pat, şi voma de pe podea şi perne, când a ignorat o ceaşcă de ceai, în timp ce stabilea ca un medic legist să scrie raportul, şi un

antreprenor de pompe funebre să ridice cadavrul. Era sfârşitul lunii iunie, cald şi luminos. Sezonul nunților.

Avea să viseze acele ore în săptămânile – şi anii – care au urmat. Când se trezea în miezul nopții, tremurând şi scăldată în sudoare, cu cearşafurile ude pe pielea lipicioasă, se gândea la băieții aceia din Serbia care se ascundeau în lăzile de gunoi, pentru a se simți în siguranță, ori de câte ori un zgomot puternic îi făcea să tresară. Se gândea la Michel, despre ale cărui nopți nedormite Julie refuza să vorbească. Acum avea şi ea o rană prea adâncă pentru a se închide, atât de adâncă, încât îi atingea oasele, arterele, venele.

O livră de carne[115] pe care, din nebăgare de seamă, o dăduse la schimb cu viața mamei sale.

Îmi pare atât, atât de rău, Mamă.

De-aş fi fost mai atentă…

De-aş fi ascultat îngrijorările lui Cyprian.

De-aş fi petrecut mai mult timp cu tine.

De-aş fi dat dovadă de mai multă înțelegere. Mai multă tandrețe.

De-aş fi avut mai mult timp.

*

S-a gândit serios să nu le spună adevărul nici măcar surorilor sale. Sinuciderea era o decizie profund personală, iar scrisoarea lăsată de mama îi era adresată numai ei.

— Şi ea a făcut gestul ăsta aici, la Paris, i-a spus Sylvia lui Adrienne a doua zi de dimineață.

Simțea cum se apropie migrena, ca o menghină la ceafă, care peste câteva ore urma să devină un pumn brutal şi, cu toate acestea, deşi putea vomita în orice moment, sorbea din cafea şi fuma. Putea s-o facă în California. Poate că n-a vrut să ştie şi altcineva.

— Într-un fel, este un compliment, a spus Adrienne.

— Şi un blestem.

— Orice tragedie cuprinde şi o binecuvântare.

Suzanne. Fusese o vreme când nu trecea nici o zi fără ca Sylvia să nu se gândească la prima dragoste pierdută a lui Adrienne. Dar, în ultima vreme… ei, nici măcar nu-şi amintea ultima dată când se gândise la Suzanne, dar iat-o

din nou aici, ca o fantomă plutind prin cameră.

— Cât de des te gândeşti la ea? a întrebat Sylvia.

— Mai rar. Iar acum, şi fără nici un regret.

Pumnul îi strivea creierul şi se apropia un nou val de lacrimi, dar în minte îi veni vechea întrebare pe care o purtase cu ea ani întregi şi care îi ţâşni din gură înainte s-o poată opri.

— De ce s-a căsătorit Suzanne?

Ochii de un albastru senin ai lui Adrienne s-au întunecat de tristețe.

— Părinții săi erau convinşi că banii familiei lui aveau s-o ajute să aibă parte de tratament.

— Adică a trebuit să-şi petreacă ultimele luni într-o căsătorie de conveniență? *Ce umilință!*

— Măcar a fost bun cu ea. O iubea de ani de zile. Faptul că a pierdut-o atât de repede era să-l dea gata.

— Aşadar, averea lui n-a fost de nici un folos până la urmă?

— Era prea târziu. Suzanne refuzase de prea mult timp să se mărite.

Sylvia auzi cum Adrienne îşi înghite nodul de vinovăție din gât.

— Trebuia să-i fi spus mai demult să se căsătorească cu el. Am fost însă egoistă.

— Eşti persoana cea mai puțin egoistă din lume, a spus Sylvia.

— Nu, *chérie*, aceea eşti tu.

Sylvia a râs amar.

— Atunci de ce s-a sinucis mama?

— N-aveai cum s-o opreşti.

Cum poți şti aşa ceva?

— Iar Suzanne te-a iubit atât de mult, încât nu te-ar fi ascultat niciodată, chiar dacă i-ai fi spus, adăugă Sylvia, pentru că era lucru cel mai adevărat pe care putea să i-l spună.

— Asta îmi zic şi eu.

Chiar înainte de a deschide librăria, Sylvia le-a trimis o telegramă surorilor şi tatălui ei în California:

MAMA A MURIT ASTAZI INDURERATA URMEAZA SCRISOARE PE LARG CU TOATA DRAGOSTEA SYLVIA

Mai târziu, la sfârşitul unei zile pustii, le-a dat mai multe explicații, aşezată la biroul ei de acasă. „Mama a luat prea multe pastile“, a scris ea şi a citat fragmentul din scrisoare în care Eleanor Beach îşi exprimase dorința de a fi înmormântată în cimitirul Père-Lachaise, în compania lui Oscar Wilde, şi Frédéric Chopin, şi Honoré de Balzac – în mijlocul unei litanii de motive pentru care se simțise prea epuizată, stânjenită şi tristă ca să mai trăiască, arătând cu degetul doar către sine – şi pe care Sylvia nu le-a citat, şi nici parafrazat. Fusese cât pe ce să fie din nou prinsă furând. „Sunt îngrozitor de ruşinată“, scrisese ea. „Dragostea mea pentru frumusețea lumească este un eşec moral şi îți sunt profund recunoscătoare că nu i-ai spus tatălui tău despre ultima întâmplare, fiindcă mă tem că nu mă va ierta niciodată – nu atât pentru faptul în sine, cât pentru motivele care l-au pricinuit şi în fața cărora mă simt complet neputincioasă.“ La final, Sylvia a scris că ultimele propoziții ale mamei mărturiseau cât de mult avea să-i lipsească familia.

Odată terminată scrisoarea ei lamentabil de nesatisfăcătoare, Sylvia s-a strecurat în întunericul înăbuşitor al dormitorului şi s-a cuibărit lângă Adrienne, care a ținut-o strâns în brațe toată noaptea.

---

115. Aluzie la cuvintele lui Shylock din *Neguțătorul din Veneția* de William Shakespeare.

Capitolul 22

4 iulie a căzut într-o zi de luni, la aproape două săptămâni de la moartea mamei sale. Scăzând cele câteva zile petrecute la sfârşitul primei săptămâni în Rocfoin, unde familia tipic franceză a lui Adrienne încercase s-o înveselească cu delicii americane precum „plăcinta“ cu mere, care era de fapt *tarte aux pommes* cu mai mult zahăr, şi un fel de mâncare numit „pui à la rege“, pe care mama lui Adrienne îl găsise într-o revistă americană. Sylvia a simțit pe limbă un gust reconfortant de cremos şi plăcut, şi a savurat jocurile de cuvinte pe care toți – incluzându-i şi pe Rinette, Bécat şi Fargue – şi le strigau unul altuia amuzați în jurul mesei de pe terasă: *pui à la rege, pui à la Louis, Phillip de Ogradă, Charles Bibilică, puicuță à la regină, puicuță à la Toinette*[116].

Starea de bună dispoziție a fost însă de scurtă durată. Simțind cât era de abătută, Teddy a început s-o urmeze peste tot ca o umbră şi să-i sară în brațe de îndată ce se aşeza undeva, iar ea a observat că nervii i se linişteau atunci când îi mângâia blana caldă şi moale. L-a surprins pe Joyce abia ținându-se să nu comenteze acest comportament în timp ce le arunca, ei şi lui Teddy, priviri suspicioase cu coada ochiului mai sănătos. A doua zi după ce îi povestise despre mama ei – şi îl pusese să jure că avea să ia cu el în mormânt adevăratele detalii –, el i-a adus cel mai frumos aranjament de crini pe care îl văzuse vreodată. În ziua următoare, cu trei zile înainte de a pleca cu familia în vacanță în Belgia, Joyce s-a aşezat pe scaunul verde şi a spus:

— Ce ne facem noi cu Roth?

Simpla întrebare a făcut-o să se crispeze.

— Nu văd ce-am putea face mai mult decât am făcut.

El se uită în jos la mâinile sale grațioase, la unghiile impecabil manichiurate.

— Domnul Huebsch, aflat în prezent la editura Boni& Liveright, mi-a scris

despre publicarea *Operei în lucru*. Spre deosebire de domnişoara Weaver şi domnul Pound, lui pare să-i placă ce-a văzut din ea până acum. După cum ştiţi, de la o vreme mă tot gândesc că un editor american s-ar afla într-o poziţie mai bună să-l învingă pe Roth, şi mă întreb dacă să-i cedez domnului Huebsch romanul *Operă în lucru*.

Corpul ei s-a contractat dureros.

— Dar discutăm de mai bine de un an că-l publicăm la Shakespeare and Company. Deja în curs mai este şi volumul cu comentariile pe marginea lui.

— Şi vreau să mergeţi mai departe cu asta. Cu comentariile.

O privea cu atâta inocenţă, cu atâta sinceritate.

— Domnule Joyce, cum poate domnul Huebsch să vă ajute în privinţa lui Roth, dacă nu publică el *Ulise*?

Lungimea pauzei făcute de el înainte să-i răspundă „Am o presimţire“ a determinat-o pe Sylvia să se întrebe ce încerca el să-i ascundă. Era mult prea consumată de durere ca să afle mai mult.

Apoi, pe 4 iulie dimineaţa, când a primit o scrisoare sosită cu poşta de seară de la avocatul veninos al lui Roth, care o acuza că stă în calea unor mari afaceri şi a unor mari oameni, ea s-a pomenit plângând necontrolat în camera din spate a librăriei lui Adrienne.

— Nu mai pot, a rostit ea abia auzit. Pur şi simplu nu mai pot.

Vinovăţia. O apăsa pe piept ca o nicovală.

Dacă…

Dacă nu s-ar fi concentrat atât de mult pe *ăsta*, pe caruselul ăsta fără noimă alături de Joyce, legat de Roth, de ochii lui, de finanţele lui, poate că ar fi reuşit să-şi ajute mama. Poate că în ziua aceea s-ar fi dus împreună la Muzeul Rodin. Împreună.

S-a uitat în străfundul ochilor plini de înţelegere ai lui Adrienne şi şi-a spus: *La asta te gândeai când erai îngrijorată că aş putea da de la mine mai mult decât trebuie*.

Ei bine, era o luptă pe care nu o putea câştiga. Chiar şi Ernest recomanda să arunci prosopul la un meci când ştii că eşti depăşit. „Mai bine să-ţi păstrezi forţele pentru altă zi“, spunea el adesea.

Sylvia s-a întors în camera din spate a librăriei şi, cu un stilou care devenea tot mai uşor cu fiecare cuvânt, i-a scris lui Roth şi avocatului său că renunţă

la proces. Apoi, i-a scris lui Joyce în Belgia.

Dragă domnule Joyce,

Sper ca această scrisoare să vă găsească sănătoşi, pe dumneavoastră şi familia, bucurându-vă de vremea mai răcoroasă din nord. Adrienne şi cu mine continuăm să luăm Citroënul pentru excursii în afara Parisului. Adevăratul motiv pentru care vă scriu însă este să vă spun că mi-e teamă că nu mai pot tolera atacurile ad hominem *ale lui Roth şi ale avocatului său, care îl fac pe John Quinn să pară un înger răzbunător. Sunteți liber să continuați această luptă dacă doriți, iar dacă aceasta include semnarea unui contract pentru Operă în lucru cu un editor american, aşa să fie.*

Între timp, voi continua, conform planului, cu Ulise VI, Poezii de doi bani *fiecare şi cartea noastră de comentarii. Aştept cu nerăbdare să ne revedem în septembrie, când vom fi amândoi odihniți.*

Vă rog să transmiteți salutările mele doamnei Joyce şi copiilor.

Cu sinceritate,

Sylvia

A trecut aproape o lună până a primit răspunsul, o lună în care a stat cu Julie ore în şir pregătind paginile pentru *Poezii de doi bani fiecare* şi scriind acelor autori şi intelectuali favorabili creației lui Joyce, cum erau William Carlos Williams şi Eugene Jolas, solicitându-le materiale pentru volumul de comentarii plănuit.

Apoi mai erau şi facturile pentru consultații. Dr. Borsch a trimis o notă foarte amabilă în care a menționat că Joyce nu a mai plătit nici o factură din 1925. Îngrozită, a completat imediat un cec din fondurile Shakespeare and Company, notând undeva ca suma să fie dedusă din următorul avans la *Ulise*, ştiind bine în sinea sa că avea să-l ierte de datorie, ca de fiecare dată. Nu s-a putut însă reține să nu citească scrisoarea de răspuns a lui Joyce prin lentila afumată a acelei facturi:

Dragă miss Beach,

Doamna Joyce şi cu mine suntem bine, mulțumesc. Lucia este atât de afectată de melancolie, încât este greu de convins să se ridice din pat, chiar şi după-amiaza. Singurul lucru care o înveseleşte sunt spectacolele

de dans, pe care bineînțeles că suntem bucuroşi să i le oferim. Deşi, după cum ştiți, eu prefer opera.

Am fost mâhnit când am primit scrisoarea dumneavoastră care mă înştiințează că ați renunțat la lupta noastră cu Roth. Mă tem că recenta dumneavoastră tragedie personală v-a influențat viziunea asupra acestei chestiuni, şi sper că nici unul din noi nu va avea motive să regrete mai târziu. Cu siguranță voi prelua asupra mea această îndatorire şi sper din tot sufletul să nu fie necesar să semnez cu vreun editor american, deoarece ei nu au fost de partea mea pe vremea când eram un scriitoraş de „obscenități“ interzise, iar dumneavoastră ați fost salvatorul meu. Sper să nu-mi uit repede datoriile.

Ataşez o listă de solicitări referitoare la traducerea în franceză, precum şi reflecții referitoare la Poezii*, şi câteva facturi pe care am neglijat să le plătesc înainte de a pleca – puteți, vă rog, să le plătiți din contul meu deschis la dumneavoastră? Mulțumirile şi scuzele mele cele mai sincere.*

Salutările mele pentru mademoiselle Monnier.

Cu cordialitate,

James Joyce

Lista lui de solicitări se întindea pe trei pagini. În ziua în care a primit-o, a fost tentată s-o facă ghemotoc şi s-o arunce la coşul de gunoi, dar a ridicat ochii şi a privit în jur la cărțile şi tablourile care căptuşeau pereții librăriei. Privirea i s-a oprit asupra teancului albastru strălucitor de volume *Ulise* care încă se vindeau atât de bine şi făcuseră din librăria ei subiectul articolelor nu doar al ziarelor de peste tot în Paris şi New York, ci şi al editorialelor din *Vanity Fair*, şi *New Yorker*, şi *Saturday Evening Post*. Acele autocare cu turişti pe care Cyprian îi disprețuia atât de mult, pe ea nu o deranjau când erau dornici să vadă librăria, la fel de mult ca şi Parisul din *Şi soarele răsare*[117], romanul care egalase în sfârşit scorul dintre Ernest şi Scott – o rivalitate la care se simțea privilegiată să fie părtaşă. Pe deasupra, nu doar turiştii veneau la Shakespeare and Company, ci şi scriitorii adevărați.

Era greu să fii supărat pe scriitorul care i le adusese pe toate acestea în viața ei.

I-a arătat lista lui Mysrine, şi-au împărțit problemele şi au făcut un plan de

acțiune care să le permită amândurora să plece totuşi în vacanță până în august. Pe măsură ce zilele toride treceau, iar Sylvia şi Mysrine erau mai aproape de vacanță, Sylvia a îndurat încă două migrene şi o corespondență delicată cu familia ei. Mai întâi a fost scrisoarea de la Cyprian, care se afla în convalescență în Palm Springs după ce fusese diagnosticată cu o afecțiune astmatică:

Aş vrea să pot spune că am fost surprinsă, dar acesta pare să fie rezultatul firesc al stării melancolice a mamei din ultimii ani. Sper că, în sfârşit, are parte de odihnă. Sunt sigură că tu nu ai însă, şi îmi pare rău că a trebuit să faci față singură tuturor detaliilor. Ce mi se pare curios este că ea a făcut-o la Paris, şi nu aici, adevărata ei casă…

Comunicarea lui Holly era mai sinceră şi mai puțin ostilă:

Pur şi simplu nu ştiu ce să fac. Mi-e dor de ea în fiecare zi şi în fiecare oră. Buticul nu a fost niciodată ideea sau pasiunea mea, dar mama făcea din el un loc plăcut. Era o gazdă excelentă şi o mare iubitoare de lucruri frumoase şi de oameni buni. Buticul fusese ca o petrecere pe care o dădea în permanență (atunci când nu făcea aprovizionarea). Fără ea, este o corvoadă să-l ții deschis în continuare.
Între timp, Freddy a devenit din ce în ce mai insistent. Mă obişnuisem cu ideea că o să rămân fată bătrână – chiar şi fată mare, nu mă deranjează să-ți spun –, dar acum, că mama s-a dus, ideea de a închide magazinul, de a mă căsători şi a călători este destul de atrăgătoare. Îl iubesc. Ne simțim foarte bine dansând şi plimbându-ne prin livezile de portocali. Desigur, sunt prea bătrână pentru a avea copii, şi asta îmi convine. Mă întreb dacă o căsătorie târzie ar fi mai fericită decât una timpurie, care are nevoie de toată neliniştea de a creşte împreună şi în acelaşi timp de a creşte nişte omuleți împreună…

Tatăl nu i-a scris decât: „*Mi-e foarte dor de mama voastră. Cine altcineva mă iubea, în ciuda neajunsurilor mele?*“

Pentru prima oară, Sylvia s-a întrebat dacă i se putea aplica şi ei termenul de „generație pierdută“ al lui Gertrude. Era deseori martoră la dezbaterile din librărie pe marginea acestei etichete, pe care Ernest o făcuse celebră ca motto

la recentul său roman. Scriitorii şi turiştii, laolaltă, erau ori mândri să fie considerați pierduți, ori ofensați să fie acuzați de aşa ceva. Argumentele erau rareori nuanțate, şi ea nu se amesteca în asemenea ciondăneli. „Generația pierdută“ i se păruse întotdeauna un soi o găselniță, ca acei ochi ai doctorului T.J. Eckleburg, care privesc prin ochelari pe deasupra mormanelor de cenuşă din *Marele Gatsby* al lui Scott.

Însă în seara aceea înăbuşitoare de iulie, în timp ce soarele aprinsese cerul şi o lumină aurie învăpăiată inunda rue de l'Odéon, iar Sylvia stătea cu scrisorile de la surorile şi tatăl ei în față, în librăria fără clienți, pentru că toată lumea plecase la mare, şi-a spus: *Pierdut înseamnă dus, sau imposibil de găsit*. I-a trecut prin minte că mama ei fusese cu adevărat pierdută; încercase mereu să se întoarcă la Parisul ei visat, fără a putea ajunge să stea acolo; şi că era mai mult decât Parisul ca oraş, era Parisul ca idee a vieții strălucitoare şi frumoase pe care voise tot timpul s-o ducă, şi simțea că o dusese cu treizeci de ani în urmă, pentru scurt timp. Sylvia îşi *găsise* visul, şi îl trăia – mulțumită în mare parte banilor, cărților şi dragostei pe care mama i le trimisese în ultima vreme. Odeonia n-ar fi posibilă fără Eleanor Beach.

Poate dăinui fără ea?

Poate dăinui fără Joyce?

Sunt oare în stare să duc mai departe acest vis?

Ori sunt şi eu pierdută?

Întrebările o neliniştea pe Sylvia, dându-i senzația că neapărat trebuia să facă ceva. Dacă s-ar fi aflat acum în Les Déserts, ar fi ieşit să taie nişte lemne, apoi şi-ar fi petrecut toată seara lăsând spasmele de durere ale umerilor şi brațelor s-o învăluie.

Deşi se făcea târziu, tot mai rămâneau câteva ore cu soare din lungul apus parizian, aşa că Sylvia a închis librăria şi a păşit grăbită pe trotuarele cartierului, apoi prin Jardin du Luxembourg, umplându-şi privirea de culorile strălucitoare şi texturile delicate ale petuniilor, begoniilor şi trandafirilor din miezul verii. Printre acele frumuseți sădite, a găsit-o pe florăreasa pe care o căuta, o femeie ştirbă pe nume Louise, care îşi pierduse amândoi fiii în război şi pe care i-o prezentase Adrienne, instruind-o să cumpere flori numai de la ea. Cărucioul ei de lângă palat era mic, dar avea cele mai frumoase şi proaspete flori.

Preferații lui Eleanor erau bujorii roz, care se găseau din abundență la sfârşitul primăverii, nu în miez de vară, dar, în mod miraculos, Louise mai avea un singur buchet în acea după-amiază târzie. „Au crescut încet, la umbră“, i-a explicat ea când Sylvia s-a minunat de existența lor.

Apoi a închiriat un taxi, unul dintre luxurile preferate ale mamei, şi de la fereastra deschisă s-a bucurat de micul tur al Parisului: pe lângă Sorbona, şi apoi peste Sena pe Pont de Sully, cu Notre-Dame chiar în dreapta sa, apoi spre nord-est şi înconjurând Place de la Bastille, până în arondismentul douăzeci, unde cimitirul Père-Lachaise se întindea înfrunzit şi verde, cu arcade de copaci care umbreau nenumărate pietre funerare, capele şi monumente cenuşii. Lumina se făcuse argintie când Sylvia a coborât din maşină şi a trecut prin spărtura din zidurile înalte de piatră care înconjurau cimitirul. Locul era un fel de labirint şi, deşi fusese acolo pentru înmormântare cu doar câteva săptămâni înainte, se temea că s-ar putea să nu găsească micul mormânt al mamei. Din fericire, a dat de el fără probleme.

În Paris nu sunt niciodată pierdută.

Mulțumită ție, mamă.

A pus bujorii pe pământ în fața pietrei cu numele şi anii naşterii şi morții mamei, apoi a simțit o adiere de vânt care i-a înfoiat părul şi i-a răcorit ceafa. Răsuflând cât putea de adânc, s-a întrebat pentru ce venise de fapt. Să aducă florile, desigur. Ce dorea însă cu disperare era să vorbească cu mama. Dar se simțea ciudat să stea de vorbă cu ea în gând, chiar pe tăcute. Aşa că s-a aşezat lângă flori, punând mâna pe pământul rece în care încolțise deja iarba şi i-a mulțumit din nou mamei. Apoi a rămas acolo o vreme îndelungată, aşa cum îşi dorea să fi făcut cu mama ei când era în viață, până ce ziua a luat sfârşit şi luna a răsărit pe cer.

---

116. Aluzie la regina Marie Antoinette.

117. *The Sun Also Rises*, primul roman al lui Hemingway, apărut în 1926, cunoscut şi cu titlul *Fiesta*.

Capitolul 23

Într-un moment de cruntă ironie – demn de un roman de-al lui Dickens, exact când soarele începuse să învingă norii şi frigul din primăvara timpurie a anului 1928, iar ea şi Adrienne îşi făceau planuri pentru excursiile de duminică cu Citroënul –, Sylvia a simțit o durere ca un pumnal, de la tâmpla dreaptă până în maxilar, în clipa când a luat prima înghițitură din cafeaua de dimineață. De câteva săptămâni ignorase micile spasme din obraz şi frunte, dar de data asta erau pe o scară diferită – şi altfel decât celelalte migrene ale sale.

— Azi nu poți să lucrezi aşa, a zis Adrienne.

— Dar Mysrine este plecată.

— Iarăşi? Ce se-ntâmplă cu fata asta? Nu mai stă pe-acolo niciodată.

Cu mâna la obraz, Sylvia se întrebă acelaşi lucru.

I se părea că în ultima vreme Mysrine îşi lua cam prea mult timp liber, dar Sylvia fusese atât de prinsă cu toate celelalte, încât nu îi acordase prea multă atenție.

— Ce zici de Julie? a întrebat Adrienne. Doar cât să te duci la doctor.

— Bună idee, a îngăimat ea cu mare greutate.

Amélie avea să fie bucuroasă să se joace cu soldățeii lui Larbaud, pe care Sylvia îi ținea într-o vitrină de sticlă pentru a-i proteja de mânuțele curioase şi neîndemânatice ale celorlalți copii, dar Amélie era atentă şi cuminte, aşa că Sylvia o lăsa deseori pe fetiță să se joace cu soldățeii în camera din spate.

— O chem eu. Tu pune-ți o buiotă pe partea asta a feței.

Apoi, sărutând-o uşor pe celălalt obraz, Adrienne s-a grăbit spre locuința lui Julie şi Michel.

În mai puțin de o oră, în sala de aşteptare a cabinetului de la clinică, Sylvia se simțea ridicolă. Fața îi era bine. S-a încumetat să-i zâmbească doamnei în vârstă aflate pe scaunul din fața ei şi… nu s-a întâmplat nimic. Nici o durere.

Era tentată să se ridice şi să plece, când o infirmieră i-a strigat numele.

O doctoriță pe care nu o mai întâlnise niciodată, o femeie cam de vârsta ei, cu părul lung, negru ca pana corbului şi înspicat cu fire albe, pe care îl purta strâns într-un coc la ceafă după moda veche, i-a pus o serie de întrebări legate de durere, după care i-a explicat că are o afecțiune numită nevralgie facială.

— Este foarte rară, a zis femeia cu un mic zâmbet plin de regret.

— Spre deosebire de migrenele mele, a spus Sylvia, îngăduindu-şi un rar moment de autocompătimire. Ultimul lucru care-i mai lipsea era încă o suferință.

— Migrene? a întrebat doctorița aproape cu entuziasm. Am un prieten foarte bun, un coleg de fapt, care are un succes extraordinar în a le trata. Pe o foaie, doctorița a scris un nume şi un număr de telefon. Vă rog să-l contactați. A făcut adevărate miracole.

Sylvia a luat hârtia şi a spus:

— Vă mulțumesc. Iar în legătură cu această…

— Nevralgie facială. Da. Din păcate, nu există nici un tratament. Dar atacurile sunt de obicei foarte scurte, ca acela pe care l-ați avut de dimineață. Mă tem că, în timp, s-ar putea să fie mai dese. Dar sunteți tânără, şi sper că evoluția va fi lentă. Iar regimul pentru migrenele dumneavoastră poate ajuta şi nevralgia.

Înapoi în stradă, în aerul umed şi rece, Sylvia şi-a aprins o țigară şi a simțit cum fumul cald îi încălzea pieptul. Ştia ce avea să-i spună doctorul: reduceți țigările, asta ajută la migrene. Dr. Borsch, un oftalmolog, pentru numele lui Dumnezeu, îi dăduse deja atâtea sfaturi gratuite.

Ştia că putea face față oricărui alt „regim“ – plimbări lungi şi solicitante, fructe şi legume proaspete din belşug. Chiar şi dacă i se impunea să meargă mai devreme la culcare şi să nu-şi obosească muşchii ochilor citind până târziu în noapte. Era dispusă să le respecte pe toate, şi deja intuise că erau bune pentru ea, întrucât nu se simțea niciodată mai bine ca după o şedere lungă la Les Déserts sau Rocfoin, unde statul în aer liber, lectura mai puțină şi somnul prelungit făceau parte din programul obişnuit. Mulțumită lui Adrienne, mânca bine în tot cursul anului, cu toate că iarna era întotdeauna o perioadă cu sosuri grele şi prăjeli consistente care, observase Sylvia, nu-i priau la fel ca mâncarea mai uşoară de vară. După luna octombrie însă, era

imposibil să cumperi roşii, şi rucola, şi dovlecei proaspeți pentru mesele pe care şi le pregăteau. Până la sfârşitul lui februarie, singurele legume crude pe care le aveau erau morcovii, şi sfecla, şi napii trişti rămaşi în pivniță, şi ultimele fructe conservate, a căror dulceață siropoasă părea să înlăture tot ce era hrănitor. În această perioadă a anului, până şi un bucătar grozav ca Adrienne nu avea de ales decât să înăbuşe totul în unt şi sare.

Dar să renunțe la fumat? I se părea sfârşitul a ceva, indiferent dacă îi provoca sete sau îi îngălbenea dinții şi degetele.

Oricum, era greu de ştiut în ce măsură problemele ei aveau drept cauză fumatul, dieta sau vârsta. În acea vară, băgase de seamă cum printre prietenii săi creştea dramatic numărul conversațiilor despre suferințe şi dureri. Până atunci, doar Joyce se plângea la nesfârşit de ochii săi. De curând însă, doamna Joyce şi-a alăturat şi ea glasul corului, cu îngrijorările legate de ciclurile sale; Larbaud se plângea de încheieturi, Bob, de spate, şi Fargue, de plămâni. Până şi vigurosul şi relativ tânărul Ernest avea un picior bandajat de la un accident cu bicicleta.

— Eram toți într-un hal fără de hal, i-a spus Sylvia lui Adrienne după un dineu extrem de patetic, unde toată lumea băuse peste măsură ca să-şi aline vreo suferință. Ce crezi, am început să-mbătrânim?

— Aiurea! a exclamat ea, totul vine de la prea mult vin, dacă mă-ntrebi pe mine. S-a apropiat apoi de Sylvia şi i-a murmurat la ureche: Dar eu n-am de gând să mă las copleşită de vârstă.

În seara aceea au făcut dragoste, dar Sylvia a rămas impasibilă, urmărind mai degrabă decât simțind trupul lui Adrienne lipit de al său. De la moartea mamei, îi lipsea ceva, mai ales în momentele când ar fi trebuit să simtă o intimitate deplină. În timpul zilei, la Shakespeare and Company, reuşea să se afunde în muncă şi să nu ia în seamă suferința. Spera ca detaşarea pe care o simțea să fie de scurtă durată, un lucru trecător, ca atacurile de nevralgie sau migrenele, dar după prea multe zile în care se simțea epuizată, chiar şi după multe ore de somn, şi-a dat seama că trebuia să schimbe ceva. Cu multă voință, a redus fumatul la jumătate şi a început să facă lungi plimbări prin Jardin du Luxembourg în fiecare seară, după ce închidea librăria şi înainte de a primi musafiri alături de Adrienne, ori de a se duce la vreo petrecere.

A început să-i fie mai bine, cel puțin la brațe, picioare şi plămâni, dar în

toamna aceea, când cartierul a fost împânzit de o nouă serie de studenți, odată cu presimțirea primelor dispute, Sylvia şi-a simțit toți cei patruzeci şi unu de ani ai săi. Chiar şi doctoranzii păreau extrem de tineri. I se părea imposibil să fi avut şi ea douăzeci şi doi de ani, obraji fragezi şi ochi atât de limpezi ca ai lor. O speria gândul că recunoştea în starea sa de oboseală lamentările mamei, ca un ecou: *Este prea târziu pentru mine, Sylvia*. *Sunt bătrână, mi-am pierdut silueta şi frumusețea*. Şi dacă moştenea tulburarea interioară a lui Eleanor? Iar dacă da, avea vreo scăpare?

*

— Ştiai că Joyce are de gând să angajeze un scriitor fantomă, pentru *Operă în lucru*? a întrebat Adrienne pe întuneric.

Sylvia tocmai era gata să cadă într-un somn adânc, când îngrijorarea din glasul lui Adrienne a făcut-o să şi-l alunge şi să răspundă. De nervi, pulsul i-a luat-o razna, gândindu-se încotro se îndrepta această conversație.

— Mi-a pomenit de asta, a răspuns ea.

— I-ai spus că este exclus?

— I-am sugerat că s-ar putea să nu fie cea mai bună idee.

— Ar fi culmea lipsei de onestitate! Mi se întoarce stomacul pe dos la gândul că un cititor căruia i-a plăcut *Ulise* ar putea să-i cumpere următorul volum şi să fie păcălit în halul ăsta.

— Sunt de acord, Adrienne, dar ce pot face?

— Nimic, fireşte. El n-ascultă de nimeni.

— Oricum, eu nici măcar nu-l public, aşa că de data asta integritatea mea nu este în joc.

Rostind aceste cuvinte s-a simțit uşurată. Dacă pe copertă ar fi numele Shakespeare and Company, s-ar opune cu tărie.

S-a lăsat o tăcere lungă, şi Sylvia a simțit cum îi bate inima în piept înainte ca Adrienne să-i spună în cele din urmă:

— Fără el, cred că Shakespeare and Company ar fi de două ori pe cât este acum.

— Bine, dar cum? El este unul dintre cele mai de seamă puncte de interes.

— Cred că ai fi surprinsă, Sylvia. Aş vrea să te ajut să vezi Odeonia aşa cum o văd eu fără el.

Sylviei i se făcu rău de singurătate. Pentru ea, Odeonia şi Stratford-on-Odéon existau în acelaşi timp, nu ori una, ori alta.

— Îmi dau seama că librăriile noastre se completează, Adrienne. Sunt două jumătăți dintr-un întreg, mai ales pentru prietenii noştri francezi. Dar pentru clienții mei americani, Shakespeare este o insulă în sine.

Era prima dată când o spunea cu voce tare: librăria ei era altceva decât al lui Adrienne. Totuşi, în loc s-o umple de mândrie, în seara asta gândul o făcu să se simtă abandonată.

— Nu văd de ce asta ar însemna că trebuie să-i satisfaci capriciile acestui… individ. Felul în care îl slujeşti nu este departe de un mariaj. Deschide-ți ceainăria deasupra librăriei! Îndeplineşte-ți visul, *chérie*.

— Dar acesta este visul meu, a spus ea, cu glas tremurat.

Să publice *Ulise*, să-l ajute pe Joyce, să se ocupe de Shakespeare and Company – toate la un loc o făceau să se simtă utilă.

— Dar este suficient?

— Da, a răspuns ea.

Nu era o minciună; nu chiar. Dar părea incomplet.

*

Sylvia s-a trezit în situația de a evita subiectul Joyce în fața lui Adrienne tocmai când avea cea mai mare nevoie de sfatul ei înțelept. Adrienne însă îşi pierduse capacitatea de a fi imparțială în privința lui. Ideea că Joyce era în stare să nu-şi scrie singur următorul roman a fost pentru ea ultima picătură. În ochii ei, îşi pierduse integritatea. Deşi nu visase niciodată să ceară discreție, Sylvia se simțea peste măsură de uşurată că Adrienne păstra informația confidențială. În mijlocul prietenilor francezi, Adrienne se plângea pe față de lăcomia şi vanitatea lui Joyce, dar niciodată de necinstea lui – bănuia că din respect pentru reputația Sylviei ca editor al său. După o cină la care Adrienne ajunsese atât de departe încât să-l numească Midas[118], Larbaud a ajutat-o pe Sylvia să spele şi să şteargă vasele, în timp ce Adrienne continua conversația animată cu Fargue şi alți oaspeți, şi a întrebat-o cu o voce joasă, plină de înțelegere:

— *Tu* ce părere ai despre Joyce în ultima vreme?

Simpatia neaşteptată a prietenului său i-a adus în ochi un val de lacrimi

fierbinți. Trăgându-şi nasul, i-a răspuns:

— Îmi pune răbdarea la încercare, recunosc.

El a încuviințat din cap, în timp ce ştergea vasul în care se servise sufleul, primul fel consistent şi delicios al cinei pregătite de Adrienne.

— Dar tu ce crezi? a întrebat ea, brusc deznădăjduită să afle răspunsul lui. S-a schimbat chiar atât de mult față de omul pe care l-am cunoscut noi în 1921?

Larbaud a stat să se gândească, apoi a pus jos vasul pentru sufleu şi a luat o cratiță.

— Cu toții ne-am schimbat, fireşte. Şi pe măsură ce îmbătrânim, sporesc deprinderile şi gândurile noastre, care înainte erau mărunte. Ne instalăm în noi înşine. Asta se întâmplă şi cu Adrienne, şi cu Joyce.

— Iar deprinderile şi gândirea lor sunt din ce în ce mai diferite.

El a clătinat din cap:

— Îmi pare rău, Sylvia. Nu este uşor pentru tine.

— Îi iubesc pe amândoi, a spus ea, cu un suspin care i se opri în gât. Nu vreau să trebuiască să aleg.

Larbaud a lăsat tigaia jos şi a pus uşor mâna pe spatele Sylviei.

— Sper să nu fii nevoită niciodată.

— Dar…? Simt că vrei să mai spui şi altceva.

— Dacă-mi dai voie… Adrienne te iubeşte cu înverşunare.

— Iar Joyce, nu.

— Te iubeşte atât cât este el în stare. Dar nimic din toate astea nu ştirbeşte cât de mult îl iubeşti pe fiecare dintre ei. Îmi dau seama.

Sylvia şi-a şters nasul cu mâneca, apoi şi-a lăsat capul pe umărul lui Larbaud, dorindu-şi ca inima ei să tânjească după lucruri mai simple.

---

118. Rege al Frigiei. În mitologia greacă, este amintit pentru capacitatea lui de a transforma tot ce atingea în aur.

Capitolul 24

În vara lui 1931, schimbul de scrisori pe marginea romanului lui Joyce începu să-i dea Sylviei senzația că se afla, fără umbrelă şi galoşi, în mijlocul unei furtuni.

Stimată miss Beach,

Vă scriu în numele dlui. Cerf cu privire la romanul Ulise *al dlui. James Joyce. Am primit o copie a contractului dumneavoastră cu dl. Joyce, şi suntem pe deplin conştienți de timpul şi eforturile pe care le-ați consacrat publicării acestei Opere. Înțelegem că ați trecut prin multe încercări la publicarea, traducerea şi difuzarea acestei Opere, inclusiv, dar fără a se limita la lupta contra pirateriei, a serviciilor poştale, precum şi a cititorilor şi criticilor ignoranți. Vă rog să înțelegeți că vă purtăm o stimă deosebită.*

Prețul de 25 000$ pentru a vă elibera de drepturile dumneavoastră asupra Operei este totuşi prea ridicat; pe lângă aceasta, i-am explicat ceva similar şi dlui. Joyce referitor la cererea sa pentru a primi redevențe de douăzeci şi cinci la sută şi un avans de 5 000$. Vă rog, de asemenea, să înțelegeți că vom porni o bătălie juridică lungă şi costisitoare pentru a anula interzicerea Operei în Statele Unite. Suntem convinşi că atmosfera din țară şi din tribunale s-a schimbat după procesul din 1921, şi acest lucru se poate realiza, dar nu fără unele dificultăți.

Dl. Joyce pare dispus să negocieze, iar noi sperăm că şi dumneavoastră vă veți schimba poziția, în interesul acestei capodopere.

Cu stimă,

William Bates

Ce ironie! După ani de zile în care insistaseră că nu au nevoie de un contract formal, Joyce în persoană ceruse cu un an în urmă ca Sylvia să

semneze un document simplu de o pagină prin care să-i transfere un procent de douăzeci şi cinci la sută din drepturile de autor pentru *Ulise*, şi prin care o împuternicea să accepte sau să respingă orice ofertă de la o editură americană: *Dreptul de a publica sus-numita Operă va fi cumpărat de la Editoare la prețul stabilit de aceasta şi care urmează a fi plătit de editura care obține drepturile de publicare a sus-numitei Opere.*

Înțelegerea scrisă părea corectă şi, după ce el s-a dus cu *Operă în lucru* în altă parte, Sylvia s-a simțit pe deplin acoperită prin împuternicirea dată de Joyce de a putea bloca ofertele altor edituri. În momentul acela, era convinsă că nu avea să se ajungă la aşa ceva.

Singurul motiv pentru care lua în considerare orice ofertă de răscumpărare a lui *Ulise* era faptul că o editură americană avea resursele de a legaliza în cele din urmă romanul în noua Americă de după Marea Criză. Cel puțin aşa gândeau toți, Ezra, şi Joyce, şi Ernest, şi Bob, pentru că Cerf şi o mână de alte edituri din New York îl curtau pe Joyce cu argumente convingătoare în legătură cu instanțele de justiție mai liberale şi o reprezentare legală mai avizată. Ernest adăugase: „Asta şi pentru că *tu* l-ai publicat prima, Sylvia. Eşti cea care le-a arătat tuturor că romanul poate avea un public fără să-l corupă.“

În primul şi-n primul rând, Sylvia dorea ca această carte să aibă succes. Era convinsă că urma să fie şi pe mai departe cel mai important roman al secolului douăzeci – oamenii aveau să privească în urmă la anii 1950, 1970 şi 1990 şi să constate că schimbase literatura în bine. După aproape un deceniu de la prima ediție, acest lucru deja se adeverea: ca dovadă a anvergurii şi influenței lui *Ulise*, îi făcea plăcere să-l pomenească pe William Faulkner şi romanele sale *Pe patul de moarte* şi *Zgomotul şi furia*, amândouă scrise din exasperare, taman din sudul Americii, din Mississippi.

În egală măsură, trebuia totuşi să aibă grijă şi de sine, şi de Shakespeare and Company. Douăzeci şi cinci de mii de dolari era la limită prețul corect cu care o editură americană să-i răscumpere drepturile pentru cei zece ani din viață şi pentru pierderea viitoarei sale surse de venit. La urma urmei, primeau perla coroanei din literatură. Dată fiind însă tăcerea care a urmat ofertei sale, trei editori – Ben Huebsch, care se mutase între timp la Viking, Laurence Pollinger de la Curtis Brown şi Bennett Cerf de la Random House – toți

bărbați, desigur, păreau să gândească altfel.

Foarte bine, dă-i încolo! Înlăuntrul ei se trezise tânăra feministă care militase cândva pentru votul femeilor şi resimțea cât de injust era ca ele să fie încă ținute departe de toate lucrurile importante. Până şi Harriet Weaver, cu râvna ei de a-l salva pe Joyce de fiecare dată, îi scrisese Sylviei în semn de solidaritate: „Este momentul ca bărbații din edituri să recunoască tot ce-ai făcut pentru *ei*.“

Adrienne o asigurase cu vehemență: „Tu meriți fiecare centimă, şi ceva pe deasupra, *chérie*.“

Dragă Domnule Bates,

Vă mulțumesc pentru scrisoare. Înțeleg că va trebui să aduceți din nou romanul Ulise *în fața judecătorilor, ceea ce nu este puțin lucru. Vă mulțumesc pentru acest efort temerar şi sper că veți avea câştig de cauză.*

Vă rog să înțelegeți totuşi că, în pofida diferenței de anvergură dintre noi, şi eu sunt editor ca dumneavoastră. Eu, singură, îndeplinesc funcțiile de editor, agent literar, director de producție, expert în tipărire, asistent, agent de presă şi echipă de vânzare. Aşa cum ați remarcat, am avut şi probleme legale în numele romanului şi al autorului, şi acestea trebuie plătite, uneori din încasările celeilalte afaceri personale, librăria şi biblioteca de împrumut Shakespeare and Company, şi nu din redevențele provenite din vânzarea scrierilor domnului Joyce în baza drepturilor de autor.

Îmi cereți, de asemenea, să vând drepturile mele pentru acest roman, lucru ce poate fi scris printr-o singură frază într-o scrisoare ca aceasta, dar care, în realitate, este foarte complicat: pentru editor, repercusiunile vânzării sunt numeroase. Investiția mea în Ulise *nu se limitează la ediția din Paris, ci include şi drepturile din străinătate, din mai mult de o duzină de țări, lucrările critice despre roman, şi – un motiv care nu poate fi subliniat îndeajuns – beneficiile pe care le aduce la Shakespeare and Company. Această afacere este incalculabilă, şi a o pierde în timpul acestei Mari Crize Economice, care nu încetează a se agrava, ar putea fi catastrofal pentru o instituție din Paris pe care mulți dintre propriii dumneavoastră scriitori o numesc casă.*

Mă refer la scriitori ca Sherwood Anderson şi Thornton Wilder, ale căror

romane de succes, sunt convinsă, vor achita cu prisosință factura pentru noul proces, până când romanul Ulise *însuşi va putea acoperi de o mie de ori datoria, când îl veți tipări într-o ediție accesibilă şi îl veți vinde fiecărui cititor din America. Ca să nu mai amintesc de suma considerabilă pe care sunt sigură că o veți câştiga când vreo editură din Londra va cumpăra de la dumneavoastră drepturile de autor.*

Ceea ce decide dl. Joyce în această chestiune este problema sa. Orice va stabili cu dumneavoastră în privința unui avans păleşte acum prin comparație cu ceea ce va câştiga ca drepturi de autor când veți scoate cartea în ediție de masă, iar dl. Joyce este perfect conştient de acest lucru. Este unul dintre scriitorii cei mai avizați în chestiuni financiare pe care i-am întâlnit, şi aici îi includ, în cercul meu de prieteni şi cunoştințe, pe aproape toți scriitorii publicați în ultimul deceniu. Sunt pregătită să nu primesc nimic din viitoarele drepturi de autor şi de aceea nu îmi permit să fac compromisuri în această situație esențială. Vă mulțumesc pentru timpul şi înțelegerea dumneavoastră.

Cu cordialitate,

Sylvia Beach

Cu inima bubuindu-i în timp ce termina de bătut la maşină, Sylvia gâfâia de parcă tocmai tăiase lemne. Ceea ce nu putea spune în aceste scrisori sau cu voce tare unui apropiat era că, oricât de mult şi-ar fi dorit ca *Ulise* să iasă în lume şi să aibă un succes nebun, o parte din ea spera ca Cerf să spună nu. *Oare asta simt părinții pentru copiii lor?* Doamne, cât de mult dorea să-şi poată întreba mama.

Dragă domnule Pound,

Orice ați crede despre Operă în lucru *– care oricum stagnează din cauza presiunii pe care lupta din jurul lui* Ulise *a pus-o asupra mea –, sper că veți găsi o cale de a-i sprijini încă o dată pe Stephen şi pe Bloom. Ați fost primul lor susținător şi i-ați înțeles mai bine decât oricine. Cred că şi acum veți putea înțelege mai bine decât oricine colțul în care m-au înghesuit femeile din viața mea. Miss Weaver, cu punga ei strânsă şi apelurile la abstinență deghizate în grija pentru sănătatea mea; doamna Joyce, cu trupul său uzat, la fel de solicitant ca totdeauna, şi cu exigențele*

sale referitoare la copiii noştri; noua noastră proprietăreasă, Fräulein Merck, care nu acceptă să plătim nici măcar cu o zi întârziere; şi, cea mai rea dintre toate, miss Beach, care crede că deține într-o oarecare măsură calitatea de proprietar al unui roman pe care nu l-a scris, şi astfel mă împiedică să îmi câştig existența pe viitor din cauza acestei idei nefondate. Doar draga mea Lucia suferă la fel de mult pe cât sufăr eu.

Mă gândesc că miss Beach v-ar asculta poate dacă i-ați scrie măcar două-trei rânduri. V-ați publicat creațiile, şi apoi le-ați dat drumul – încurajați-o să facă la fel, vă implor.

Doamna Joyce şi cu mine ne-am săturat de umezeala din acest oraş nenorocit din Anglia şi tânjim atât de mult după Italia, încât este posibil să ne vedeți în curând.

Cu cea mai adâncă recunoştință,

James Joyce

Scumpa mea Sylvia,

Ce veşti îngrozitoare primesc despre Ulise, deşi n-aş spune că mă miră. Jane şi cu mine l-am considerat mereu pe Joyce un scriitor genial, dar nu şi integru, iar romanul ăsta pare să aducă un blestem pe capul tuturor femeilor care au o legătură cu el, inclusiv personajele! Şi acum încă mi se strânge inima când îmi amintesc de biata Gerty, atât de ponegrită la Curtea de Justiție Jefferson Market de către capetele alea seci de judecători, cărora nici măcar nu le venea să recunoască sexul celor care publicaseră capitolul. Ziceau că femeile n-ar fi în stare să înțeleagă o asemenea scriere: prea dificilă. Chiar şi când John Quinn, care cu siguranță nu era prietenul femeilor, le-a atras atenția că Jane şi cu mine eram într-adevăr femei, n-au binevoit să ne arunce o privire când stăteam în fața lor.

Cartea se pare că scoate la iveală tot ce este mai rău în bărbați, inclusiv în propriul autor. Îmi pare rău, Sylvia, şi aş vrea să-ți pot oferi mai mult decât solidaritatea mea, din care ai cu nemiluita. Transmite-i salutările mele şi lui Adrienne.

Îți doresc tot norocul din lume,

Margaret Anderson

FRUNTEA SUS. LUMEA E PLINA DE NEMERNICI SI TOTI STIM CA NU ESTI UNUL DINTRE EI. LUNA VIITOARE TE DUC LA DOME. ERNEST

Dragă Jim,
Mă tem că este o diferență – şi încă una mare – între a publica într-o revistă nişte scurte creații ca ale mele şi a publica mai multe ediții ale unui roman, aşa cum a făcut Sylvia. Şi n-ai rugat-o tu să semneze un contract? Eu nu te-aş fi sfătuit niciodată s-o faci, dar asta este, şi trebuie să-l onorezi, altfel n-o să fii mai presus de femeile pe care le ridiculizezi. Sylvia este una dintre cele rezonabile. Poate că va veni cu o soluție.

Ezra

Stimată miss Beach,
Regretăm că nu putem publica Ulise *cu aceste condiții.*
Sperăm că vă veți reconsidera atitudinea.
Cu stimă,

William Bates

Stimate Domnule Joyce,
Oricât de mult ar dori Random House să publice remarcabilul dumneavoastră roman, pur şi simplu nu o putem face în termenii stabiliți de către Shakespeare and Company. Dacă dispuneți de fonduri pentru a cumpăra drepturile de autor de la miss Beach la prețul pe care îl cere, sunt sigur că putem ajunge la o înțelegere între noi privind redevențele. Având în vedere contractul dumneavoastră, nu văd o altă soluție.
Vă rog să mă țineți la curent cu demersurile dumneavoastră.
Cu speranță, al dumneavoastră,

Bennet Cerf

— Ai primit vreo veste de la Joyce? a întrebat Larbaud.

Sylvia era aşezată pe scaunul de lemn din apartamentul lui de pe rue Cardinal Lemoine, unde Joyce locuise cu întreaga familie în vara lui 1921, când scria, furios şi aproape orb, ca să termine *Ulise*. Astăzi, prietenul ei francez stătea într-un şezlong aflat la câțiva paşi de ea, înfofolit în jerseuri şi

pături, cu toate că era o zi blândă de început de toamnă. Aparent, nu reuşea niciodată să se încălzească destul.

— Nici un cuvinţel.

Joyce fusese la Londra câteva luni, în sfârşit căsătorindu-se cu Nora oficial, la biroul stării civile din Kensington, pentru a le asigura celor doi copii statutul legitim de moştenitori.

— Sper că tăcerea lui înseamnă că îşi consultă consilierii de încredere.

— Ca Léon-Paul? Eugene Jolas? Amândoi îi făceau comisioanele şi erau de acord cu fiecare cuvânt care îi ieşea din gură.

— Bine zis, a susţinut-o el.

— Ultima dată când am stat de vorbă, a spus că i-a scris într-adevăr agentului său din Londra, să vadă dacă există vreo soluţie. Acesta a zis că merit să mi se răscumpere drepturile de autor.

— Mă întreb ce efect o avea Marea Criză Economică asupra lui Joyce şi a editurilor americane?

Sylvia a izbucnit în râs.

— Joyce, cu portofelul fără fund al lui Harriet, şi editorii americani cu nişte cărţi uriaşe ca *Adio, arme*[119] şi ultimul roman al lui Dos Passos[120], plus obişnuitele romane ale Agathei Christie, şi acum, cărţile astea pentru copii din seria *Nancy Drew*? Aproape deloc.

Simplul fapt că rostea aceste lucruri cu glas tare îi întărea hotărârea.

— Mai puţină lume cumpără cărţi acum, asta este sigur.

— Da, şi eu simt asta din plin la Shakespeare and Company, pentru că este o prăvălie pentru boemi expatriaţi, şi nu un mare magazin din New York pentru oameni ai căror bani par să nu se termine niciodată. Dar toate astea înseamnă într-adevăr că editorii nu vor risca o vreme. Vor paria doar pe lucruri sigure, iar *Ulise* este unul dintre ele. O să facă o căruţă de bani din asta. Şi, zău, eu una nu-mi fac griji pentru mine în privinţa banilor. Mă simt aproape… impură… să discut despre *Ulise* în termenii ăştia. Sunt îndrăgostită de roman, a spus ea şi şi-a dus mâna la inimă. Îl ador. Dar îmi iubesc la fel de mult şi librăria, şi trebuie să am grijă de ea.

— Ştii, a continuat ea, dregându-şi glasul, vechiul nostru prieten Samuel Roth a scos încă o ediţie de zece mii de exemplare. Zece mii. Mi-a scris Ernest că le-a văzut la Gotham Book Mart[121].

— Îmi închipui că asta nu face decât ca problema să fie şi mai urgentă pentru Joyce. Şi ştiu că nu vrei să-ți sacrifici prietenia cu Joyce pentru aşa ceva.

Ea a încuviințat din cap. Într-adevăr. Undeva în toată afacerea asta se găsea nefericitul adevăr că era pusă să aleagă între relația ei cu cartea şi cea cu scriitorul. Îi era groază să se gândească cum de se ajunsese aici, când ea i-a considerat – i-a iubit şi i-a susținut timp de un deceniu – ca pe-un întreg.

Larbaud avea un aer obosit. Ea s-a ridicat în picioare şi, micşorând distanța dintre ei, şi-a pus mâna rece pe fruntea lui caldă şi transpirată şi i-a închis ochii.

— Trebuie să mă duc acasă, a spus ea cu blândețe. Dar mă întorc curând.

El a dat din cap.

Cât de mult ar fi vrut acum să meargă acasă şi să se strecoare în îmbrățişarea molatică a lui Adrienne, numai că asta nici nu se punea în discuție din cauza sentimentelor pe care le avea față de Joyce şi de editorii americani, ceea ce nu făcea decât să-i sporească dorința. Larbaud şi-a trântit capul pe perne, şi ea a înțeles că era momentul să plece.

---

119. Roman de Ernest Hemingway (1929).
120. *Paralela 42*, primul roman din *Trilogia SUA* (1930).
121. Librărie din Manhattan, celebră în secolul XX.

Capitolul 25

— Numele meu e Kelly, Patrick Kelly, dar vă rog să-mi spuneți Paddy.

Sylvia i-a strâns mâna băiețandrului irlandez cu obraji trandafirii şi accent puternic de Dublin – cu adevărat foarte tânăr; era singurul cuvânt care i se potrivea. S-ar fi mirat să fi terminat deja universitatea.

— Îmi pare bine să te cunosc, Paddy. Spune-mi Sylvia.

În librărie era una dintre zilele liniştite de dinainte să înceapă iureşul vacanțelor – sau cel puțin Sylvia spera ca iureşul vacanțelor să înceapă în sfârşit –, şi Paddy s-a învârtit de colo, colo alături de ceilalți trei clienți. Mysrine era bolnavă, Julie dădea o mână de ajutor la înregistrarea unui lot de cărți noi, în timp ce Amélie îşi făcea temele, iar Sylvia se ocupa de sarcina ei cea mai nesuferită, soldul registrului contabil. Deja îl amânase destul de mult reorganizând catalogul cu fişele de cititori – prea multe dintre ele nu mai erau în ordine alfabetică, sau erau lăsate la întâmplare prin librărie. Era însă una dintre corvezile ei preferate; i se părea că răsfoieşte un album cu tăieturi din ziare sau cu fotografii, de fiecare dată când se oprea la o fişă de cititor sau la alta, amintindu-şi ce cărți împrumutase cititorul şi ce se întâmplase atunci în viața lui sau a ei.

Registrul contabil era clar mai puțin amuzant, aşa că s-a bucurat să fie întreruptă când Paddy s-a apropiat din nou de biroul ei.

— Spuneți-mi, Sylvia, nu dumneavoastră ați editat *Ulise*?

Sylviei i s-a ridicat părul pe ceafă, iar Teddy a venit în grabă spre ea şi i s-a aşezat la picioare în aşteptare. Băiețandrul Paddy nu se pricepea să mintă, şi şi-a dat seama că el ştia deja răspunsul. I-a răspuns însă îndatoritoare:

— Shakespeare and Company îl publică pe James Joyce. Apoi s-a aplecat să-l mângâie pe Teddy după urechi, pentru a se calma.

Răsucindu-şi şapca în mâinile nervoase, Paddy s-a înroşit şi a râs.

— Îmi cer scuze, miss Beach, n-am ştiut. Ştiți, de curând l-am cunoscut pe

domnul Joyce în persoană. Am citit fiecare cuvințel de-al lui şi simt că este propria mea voce, înțelegeți?

Bietul băiat, şi-a spus Sylvia în gând. Se vedea de la o poştă că îi lipseau inteligența şi aplombul lui Samuel Beckett, preferatul ei dintre irlandezii care veneau în pelerinaj la librăria ei.

— Şi mie îmi plac scrierile lui, i-a răspuns ea agitatului Paddy.

— Vedeți însă, şi sper să nu mă credeți impertinent, pentru că eu am cea mai mare stimă pentru dumneavoastră, miss Beach, există editori americani interesați, aşa cum am auzit, să publice *Ulise*? Şi încă în mod legal, în timp ce acum este încă interzis?

— Este adevărat. Părul de la ceafă a început să i se zbârlească.

Julie şi-a ridicat ochii din hârtii ca să-l privească pe noul vizitator.

— Doar că ar fi atât de… bine dacă s-ar întâmpla. Atunci familia mea din Boston ar putea s-o cumpere.

— Poate şi acum, a spus Sylvia. În ultima vreme, n-am avut nici o problemă să o plasez în librăriile americane. Oficial, cartea este încă interzisă, dar impresia mea este că autoritățile se fac că nu văd. Cea mai mare problemă acum însă este pirateria.

Chiar şi în Japonia, a reflectat ea, gândindu-se la scrisoarea primită de la un editor legal din Tokyo care se plânsese de această problemă.

Paddy a ridicat din umeri, cu urechea dreaptă înclinată spre umărul drept.

— Da, mă rog, poate. Dar ediția albastră este scumpă pentru cei care muncesc, ca vărul meu, şi le-am spus alor mei să nu cumpere ediția piratată, pentru că este ca şi cum i-ar fura domnului Joyce din buzunar.

Ce ciudată conversație. Voia să-i pună capăt cât mai curând. Încropind o jumătate de zâmbet, i-a spus:

— Apreciez asta, Paddy, aşa cum sunt sigură că şi domnul Joyce o face. Dar problemele legate de editurile americane sunt foarte complicate, şi cred că îți dai seama că sunt de asemenea confidențiale. Să-mi spui, te rog, dacă ai nevoie de ajutor ca să găseşti ce cauți în librărie sau în bibliotecă.

Şi-a întors apoi privirea spre registru, deşi cifrele îi jucau în fața ochilor. Teddy a scos un lătrat şi a început să dea din coadă, cerşind o nouă mângâiere.

— Fireşte, fireşte. Iertați-mă încă o dată. Paddy s-a încruntat la câine.

S-a întors să se uite la rafturi, iar Sylvia şi Julie au schimbat între ele privirea care spunea *când o să priceapă aluzia să plece*? Sylvia tocmai socotise cifrele pe care să le treacă pe pagină, când Paddy s-a apropiat de ea pentru ultima oară, cu şapca pe cap, părând gata să plece fără să cumpere ceva sau să-şi facă abonament la biblioteca de împrumut.

— S-ar zice că romanul ar trebui să fie accesibil oricui, ştiți?

Sylvia se întrebă cum reuşise el să-şi adune curajul pentru a-şi calma şi coborî vocea în felul ăsta fiindcă, după aceste cuvinte, la plecare avea un aer mult mai matur şi mai înțelept decât o arăta chipul său.

*

Paddy a început să-şi facă apariția la Shakespeare and Company la fiecare două zile cu comisioane din partea lui Joyce. „Îmi aduce chiar şi scrisori de la el“, a îndrăznit Sylvia să-i spună lui Adrienne, care a clătinat din cap, muşcându-şi în mod vizibil limba.

— Într-una dintre scrisorile sale mai lungi a adăugat şi biletul acesta pentru dumneavoastră.

Paddy i-a înmânat plicul. În mod evident, fusese clar instruit să aştepte până când Sylvia avea să termine de citit, pentru că se învârtea pe acolo nerăbdător, în timp ce ea se ocupa de pachetul de jurnale care tocmai sosise.

— Nu aveți de gând s-o citiți, miss Beach? Pot trimite răspunsul împreună cu scrisoarea mea.

— Sunt ocupată acum, Paddy, şi am adresa din Londra a domnului Joyce. Pe lângă asta, pot să-mi plătesc singură timbrele.

A evitat să-i întâlnească privirea şi şi-a făcut de lucru cât mai mult posibil. În cele din urmă, el a plecat.

La următoarea lui vizită, Adrienne era în librărie. Trecuse pe acolo ca să-i aducă Sylviei un pachet cu volume care fusese livrat la La Maison din greşeală. Sylvia a făcut prezentările.

— Este o onoare pentru mine să vă cunosc, madame Monnier, a spus Paddy, cu şapca scoasă şi o plecăciune ridicolă. Am auzit multe lucruri despre cel mai apropiat şi mai inteligent consilier al domnişoarei Beach.

Să fie oare batjocură în „cel mai apropiat şi mai inteligent consilier“? Sylviei i se păru că îl aude pe John Quinn spunând „individele perverse din

Washington Square“. Să fi recurs Joyce la asemenea meschinării în furia sa față de Sylvia, sau era părerea personală a lui Paddy, strecurată în replicile lui învățate pe dinafară?

Adrienne trebuie să-l fi auzit şi ea, pentru că şi-a strâns buzele într-o linie subțire.

— Sylvia nu are nevoie de consiliere. Este cea mai bună librăreasă şi bibliotecară din Paris.

— N-am avut de gând să vă supăr, miss… adică madame Monnier, eu doar…

— Numai Joyce este într-atât de ridicol încât să ni se adreseze cu *madame* şi *miss*, Paddy. Poți să-mi spui Adrienne sau, simplu, Monnier, după tradiția literară franceză. Sunt sigură că şi Sylvia ți-a atras atenția să-i spui pe numele mic.

— O, dar n-aş putea, eu…

— Pentru că Joyce ți-a spus cum să ni te adresezi, iar tu eşti un cățeluş ascultător.

— Stați aşa, madame… adică Adrienne, nu este cazul să mă insultați.

— Îmi plac câinii, Paddy, şi chiar am vrut să te jignesc.

Sylvia avea impresia că urmărea unul dintre meciurile de box ale lui Ernest. Uneori, chiar dacă toată lumea ştia cine urma să câştige, era palpitant să-l vezi pe campion snopindu-şi adversarul.

Răspunzând parcă la numele speciei sale, Teddy a sărit în două lăbuțe pe piciorul lui Adrienne, iar ea s-a aplecat şi s-a jucat afectuos cu urechile lui şi l-a sărutat pe creştet.

Paddy şi-a răsfrânt buza. Sylvia era cât pe ce să izbucnească în râs. Apoi, de parcă ar fi auzit un clopoțel sunând la sfârşitul rundei, el şi-a pus şapca pe cap şi a spus:

— A fost o plăcere, Adrienne. Monnier. Miss Beach, ne vom vedem în curând, sunt sigur.

De îndată ce s-a închis uşa în urma lui, cele două femei erau cât pe ce să leşine de râs. Au râs atât de mult şi de tare, încât Sylvia a simțit un junghi în coaste şi a trebuit să se aşeze pe scaunul verde. Teddy i-a sărit în poală, lătrând fericit.

— Da, Teddy, noi iubim câinii, a spus ea, înăbuşindu-şi un nou acces de

râs.

Pe scaunul de lemn din apropiere, încercând să-şi tragă sufletul, Adrienne a închis ochii şi s-a destins, de parcă tocmai avusese parte de cea mai mare dintre plăceri. Un val fierbinte de dragoste şi admirație o cuprinse pe Sylvia. Recunoscătoare că în librărie nu mai era nimeni în acel moment, i-a spus:

— *Je t'aime*, Adrienne.

Adrienne a întins brațul şi a luat-o pe Sylvia de mână.

— Şi eu te iubesc, Sylvia. Sper că am alungat-o pentru totdeauna pe nevăstuica asta groaznică.

— Nu cred că nevăstuicile sunt la fel de deştepte precum câinii.

Ceea ce le-a făcut din nou să râdă.

Incidentul le-a dat prilejul să glumească pe seama lui Joyce şi a lui Paddy, înseninând considerabil acest subiect pentru ele. Au fost din belşug glume şi jocuri de cuvinte despre cățeluşi şi alte animale, inclusiv o categorie fantastic de neortodoxă de calambururi despre Isus Escroc şi animalele de companie. „Poate că lui Isus i-ar fi trebuit un câine să-l asmută asupra lui Iuda." „Aceşti mesia şi ciobăneştii lor răzgâiați."

Întrucât se apropia Crăciunul, Adrienne a găsit câteva figurine mici cu câini şi le-a adăugat ieslei din Rocfoin. Una din ele era un rottweiler, şi tatăl ei a întrebat inocent: „Nu crezi că ăsta ar putea mânca mielul?" La care Adrienne şi Sylvia s-au prăpădit de râs, spre nedumerirea lui *maman* şi *papa* Monnier.

Din nefericire, ca în expresia cu păduchele în frunte, Paddy şi-a făcut din nou apariția la Shakespeare and Company, părând că în timpul absenței îşi găsise coloana vertebrală.

— Verii mei îmi spun că ediția Roth se vinde bine în perioada sărbătorilor. Domnul Joyce este foarte nemulțumit.

— Ca şi mine, a replicat ea.

Din câte se părea, Joyce ținea strâns legătura cu acest băiețandru. Cu toate că ştia că era ridicol să te gândeşti la o carte în acest fel, a aruncat o privire spre teancul albastru de *Ulise* şi şi-a spus: *N-o să-mi faceți niciodată una ca asta.*

— Nu s-ar zice că vă pasă, miss Beach. Singurul lucru pe care-l puteți face pentru a-i salva pe *Ulise* şi pe domnul Joyce este să acceptați o ediție

americană.

— *Vreau* să fie o ediție americană. Dar vreau de asemenea să fiu tratată cu respect.

De cum a rostit aceste cuvinte, a regretat. Orice vorbă era pentru Paddy o invitație să răspundă.

— Dar cine nu vă tratează cu respect? În mod sigur nu vă gândiți la domnul Joyce. Nu vă trimite el flori în fiecare an pentru a celebra ediția pe care ați publicat-o? Nu îşi aminteşte el de ziua dumneavoastră de naştere? Nu v-a trimis el de Crăciun un cadou frumos de la Harrods?

De unde ştii tu toate astea?

— Nu am obiceiul să discut despre cadouri cu nimeni, cu atât mai puțin cu un străin.

— Haideți, miss Beach, suntem cu siguranță mai mult decât nişte străini unul față de celălalt.

Nu-mi place să spun ce suntem noi cu adevărat unul față de celălalt. Ca la un semn, Teddy mârâi la Paddy.

Băiețandrul a tras adânc aer în piept, ostentativ.

— Eu, de pildă, simt că ne cunoaştem destul de bine încât să vă spun că domnul Joyce suferă enorm din cauza mândriei dumneavoastră.

Sylvia ar fi râs la gândul că James Joyce *suferea* la Londra cinând la Brown's şi la Savoy, dacă n-ar fi fost zdruncinată de ideea că Joyce îl învăța pe Paddy să-i spună toate lucrurile astea.

Cu dinții încleştați, i-a răspuns:

— Adevărații prieteni pot să aibă un dezacord şi fără să pună capăt relației. Dacă îmi eşti prieten, Paddy, atunci te rog să recunoşti că avem o diferență de opinii şi să mă laşi în pace.

— Bineînțeles, a răspuns el.

Ea ştia însă că nu era ultima dată când avea să-l mai audă vorbind pe acest subiect.

După ce a admis în sinea sa că Paddy era un simplu megafon al lui Joyce, înăuntrul ei s-a petrecut ceva. Ca şi cum avusese în măruntaie un ghem de sfoară strâns înfăşurat, şi cineva venise cu un cuțit să taie o bucățică din el, iar ghemul se desfăcea încet şi creştea înăuntrul ei.

Nu exista decât o singură persoană cu care se imagina stând de vorbă

despre această durere, singura persoană care ar lăsa-o să spună tot ce avea pe suflet, fără discuții şi fără sugestii.

După-amiază, după ce a lăsat librăria în grija lui Julie înainte ca apusul să se lase asupra Parisului, Sylvia s-a grăbit spre Jardin du Luxembourg, de unde a cumpărat o crăciuniță frumoasă de la Louise şi, temându-se de frig, a luat un taxi până la Père-Lachaise, deşi de obicei mergea cu metroul, pentru a economisi bani.

În cei trei ani de la moartea mamei, Sylvia a fost surprinsă să descopere că ajunsese să-i vorbească de pe marginea mormântului în mod regulat. Cam o dată pe lună, cumpăra flori de la Louise – doar bujori, atunci când se găseau – şi se aventura până la Père-Lachaise la apusul soarelui, ceea ce era mai dificil în lunile de iarnă, dar până la urmă se descurca. În zilele mai lungi de primăvară şi de vară, când avea multă lumină şi mult timp, alegea uneori un drum mai lung şi mai întortocheat până la piatra funerară a mamei, pe lângă monumentele lui Proust, Molière şi Jacques-Louis David, al cărui tablou frumos şi auster al lui Marat fusese unul dintre preferatele mamei, cu toate că îl admirase doar în reproduceri foto, niciodată la Muzeul Regal din Belgia. Cât de mult îşi dorea Sylvia să fi făcut o excursie până la Bruxelles, ca să-l vadă împreună.

De fiecare dată îşi aducea un pled gros de lână, pe care îl împăturea de mai multe ori, pentru a se feri de pământul rece şi umed, şi îşi îndoia picioarele sub ea. În acea zi de la sfârşitul anului 1931, şi-a tras mantoul în jurul ei cât de strâns a putut, dar încă tremura.

— Nu ştiu la ce să renunț, i-a spus mamei în gând. La prietenie sau la carte. Amândouă sunt la fel. Pentru mine, cel puțin. Se pare că nu şi pentru el. Iar veniturile sunt groaznice şi la librărie, şi la bibliotecă. Zilele trecute, Adrienne a zis să vindem Citroënul, şi nu ştiu dacă putem trece peste asta. Ştiu că pare o prostie, este doar o maşină, dar şi locul atâtor amintiri frumoase. Ar fi o tragedie dacă o vindem. Ca şi cum ți-ai lua rămas-bun de la amintirile frumoase. Şi ce se va alege de Shakespeare, dacă nu mai este căminul lui *Ulise*? Itaca lui? Ce se va întâmpla cu el? Dar cu mine?

Cuvintele i se rostogoleau acum mai tare şi mai repede, aproape încălzind-o. Aproape, pentru că începuseră să-i amorțească degetele de la picioare şi de la mâini.

— Ce mai suntem noi, eu şi prăvălioara mea, pe care tu m-ai ajutat s-o deschid, ce mai suntem noi fără *Ulise* al nostru?

Vocea pe care a auzit-o în amintire nu era a mamei, ci a lui Adrienne: *Aş vrea să te ajut să vezi Odeonia aşa cum o văd eu fără el*.

Sylvia a coborât privirea şi a văzut că mâna dreaptă fără mănuşă zgâriase pământul rece şi că unghiile erau negre. Când îşi scosese oare mănuşa? După ce s-a scuturat de pământ cât a putut, şi-a pus mănuşa, şi-a şters nasul cu batista pe care o ținea mereu în buzunarul stâng al mantoului şi s-a ridicat în picioare cu oarecare greutate. De câtva timp nu mai avusese crize de nevralgie a feței, dar iarna asta încheieturile îşi strigau vârsta. Şi crezu că simte şi furnicăturile unei migrene.

— Trimite-mi un semn, mamă, a spus ea cu glas tare. Ceva care să-mi arate ce trebuie să fac.

Soarele coborâse mult pe cer, iar ramurile goale ale copacilor desenau pe cerul violet complicate motive obsedante, ca într-o scenă de Poe.

— Noapte bună, i-a urat ea lui Eleanor Beach.

*

Nu era o femeie superstițioasă. Aşa că îi era imposibil să-şi explice de ce o rugase pe mama ei să-i dea un semn, şi de ce începuse să stea cu ochii în patru după vreunul.

Aştepta.

Perioada sărbătorilor de Crăciun din 1931 a fost decepționantă. Câțiva dintre cei mai vechi şi mai buni clienți ai săi treceau pe la ea ca să-i facă urări şi chiar să-i aducă prăjituri şi vin de casă, să stea de vorbă despre planurile de vacanță sau starea lumii, după care se scuzau că nu pot cumpăra obişnuitul lor teanc de cărți pentru familie şi prieteni: el îşi pierduse slujba, salariul ei de la liceu fusese tăiat, trebuie să ne întoarcem în America, mama este bătrână şi are nevoie de îngrijiri, şi de aceea va trebui să plecăm din Paris.

Până şi Michel i-a înmânat un pachet de carne, jumătate din cele obişnuite, cu ochi mari plini de regret.

— Îmi pare rău, Sylvia, dar lumea nu mai cumpără la fel de mult, aşa că nu mă pot aproviziona ca înainte.

În mod curios, Michel părea să-şi fi revenit pe măsură ce economia se

prăbuşea şi, drept urmare, Julie zâmbea mai mult şi deborda de energie.

Sylvia a încercat să ia totul din mers, deşi defilarea de clienți necumpărători o făcea să-şi spună că era mai bine să țină cu dinții de *Ulise* şi de banii pe care îi pretindea decât să renunțe la el pentru mai puțin.

— Cred că ar trebui să vindem Citroënul cât mai sunt oameni cu bani care să-l cumpere, a spus Adrienne într-o seară liniştită, în timp ce stăteau întinse pe întuneric după o cină frugală cu supă şi felii dintr-o baghetă pe care le-au mâncat în timp ce citeau.

— Da, de acord. Dar… o să fie atât de greu să renunțăm la el.

Adrienne a întins mâna peste masă spre mâna Sylviei, pentru a-şi împleti degetele.

— Vor mai fi şi alte maşini.

A doua zi, a primit o scrisoare de la Joyce cu poşta de seară.

Draga mea miss Beach,

Sper că în Stratford-on-Odéon perioada sărbătorilor este la fel de veselă cum era în fericiții ani care au trecut. Doamna Joyce şi cu mine ducem dorul copacului din colț, dintre cărți, ca şi cidrului excelent pe care îl pregăteați uneori pentru a alunga frigul din cele mai geroase după-amiezi. Aş vrea să vă pot spune că lucrurile stau bine la noi, însă Lucia pare că se simte mai rău în acest oraş mizerabil – cum altfel? –, iar draga mea Nora se chinuie cu propriile probleme de sănătate. Un doctor i-a spus că va avea nevoie de o histerectomie cât de curând. Aşteptăm o a doua opinie. Ochii mei sunt… ei bine, sunt ochii mei. Nu am avut nici o şansă să merg în Elveția pentru intervenția prevăzută, întrucât aici, în Londra, este mare nevoie de mine. În mai puțin de două luni, Ulise *al nostru va împlini zece ani, iar autorul său, jumătate de secol. Aproape că nu îmi vine să cred că este adevărat, în afară de faptul că simt toți aceşti cincizeci de ani în fiecare articulație şi fibră a corpului. Aud orologiul care numără ticăind orele, zilele, anii care mi-au rămas. Nu vreau să îi risipesc. Am început să scriu din nou. Pentru că acest an se apropie de sfârşit şi, odată cu el, şi decada lui Leopold şi Stephen, sper că veți găsi în inima dumneavoastră curajul de a ne elibera. Nu voi fi în stare să termin* Operă în lucru *dacă sunt preocupat de soarta lui Ulise, ceea ce este sinonim cu soarta familiei mele. Avându-le în grijă pe soția şi fiica mea, care au atâta nevoie de*

medicamente şi tratament, trebuie să fiu într-o poziție de siguranță pentru a putea plăti facturile fără să îmi fac probleme, şi, într-adevăr, cred că Cerf şi Random House pot să mi-o procure. Te rog, Sylvia, să-ți reconsideri poziția, pentru mine.

Cu cea mai adâncă afecțiune,

James Joyce

Aproape imediat după ce a terminat de citit scrisoarea pentru a treia oară, ceea ce a avut drept urmare creşterea ghemului din stomac până la punctul de a o sufoca pe dinăuntru, în librărie a intrat Paddy.

Sylvia se pregătea se închidă. Seara de iarnă timpurie era neagră ca cerneala şi începuse să ningă uşor – fulgi mari, albi care sclipeau pe trotuare sub lumina lămpilor cu gaz. Tânjea după alinarea adusă de cidru pe care o descrisese Joyce în scrisoarea lui, dar ea şi cu Adrienne hotărâseră ca anul acesta să nu-şi ofere luxul decât în ajunul Crăciunului. Înainte de a citi scrisoarea, se gândise cu nerăbdare la o cină caldă şi un pahar de vin roşu alături de Adrienne.

Sosirea lui Paddy a lăsat să intre o rafală de aer rece şi umed.

— Bună seara, miss Beach, a spus el jovial. Dumnezeule, nimic nu seamănă cu Parisul înainte de Crăciun.

— Îmi pare rău, Paddy, dar tocmai mă pregăteam să închid.

La auzul uşii şi simțind miros de zăpadă, Teddy a ieşit repede din camera din spate, a aruncat o privire spre Paddy, apoi s-a dus spre Sylvia şi s-a trântit la picioarele ei.

— Nu o să vă rețin prea mult, a spus el, apropiindu-se de birou.

Ei i-a trecut prin minte că Paddy nu cumpărase niciodată nimic de câte ori venise la Shakespeare and Company. Nici măcar o singură carte.

Ochii lui erau de un albastru glacial. Oare îi mai remarcase vreodată până acum? Şi părul lui ca pana corbului. *Spuse corbul.*[122] Iarăşi Poe.

El a privit-o cu ochii aceia şi i-a zis:

— Este ultima mea încercare. Peste câteva zile trebuie să mă întorc la Londra. Dar vreau să vă întreb pentru ultima oară, de ce stați în calea lui James Joyce şi a marelui său roman? Îndrăznesc chiar să spun că este cel mai mare roman al acestui secol.

— N-a trecut nici măcar o treime din el. *Nu reuşesc să fiu de acord cu indiferent ce-ar spune, deşi cred că este adevărat*.

Ridicând din umeri, el i-a răspuns:

— Am spus îndrăznesc. Este o presupunere. Dar faptul că sunteți un obstacol nu mai este o presupunere. Este clar pentru toți cei cărora le pasă de Joyce, în afară de dumneavoastră.

Sylvia i-a întâlnit privirea, căutând un răspuns. Orice i-ar spune, nu l-ar convinge, şi nici pe Joyce.

Chiar ştiind că Paddy avea să plece în curând, pentru ea nu era nici o uşurare. Joyce ar trimite pur şi simplu pe altcineva în locul lui.

Nu-i mai sunt de folos.

După tot ce am făcut.

Pentru prima dată, Sylvia se simțea teribil de furioasă pe el. *Nu sunt cu nimic diferită de Harriet, sau de indiferent cine din viața lui. Este departe de a fi un Odiseu, luptându-se să ajungă acasă în Itaca, credincios Penelopei şi lui Telemah. Poate că este în stare să scrie despre astfel de eroi, dar el unul nu este. M-am înşelat tot timpul.*

În acel moment, chiar dacă în librărie era linişte, singurele sunete sau mişcări venind dinspre Teddy, care sforăia uşor la picioarele ei, una dintre paginile pe care mama ei i le trimisese la deschiderea librăriei de pe strada Dupuytren a căzut de pe perete pe podea. Sticla din ramă care proteja scrisul poetului a plesnit cu un sunet plăcut de clopoțel.

Teddy a tresărit şi a început să latre. Paddy nici nu s-a clintit.

Mulțumesc, mamă.

— Bine, a spus Sylvia, simțind imediat cum dispare acel ghem dinăuntrul ei. Joyce îşi poate primi cartea lui prețuită. Spune-i Crăciun fericit.

---

122. Din poemul „Corbul“ de Edgar Allan Poe.

PARTEA A IV-A
1933–1936

Astăzi cânt despre mine;
Şi-n ceea ce spun despre mine vă puteți încrede.
Pentru că fiecare atom al meu este şi al vostru.[123]
WALT WHITMAN

---

123. Versuri din *Cântec despre mine* de Walt Whitman, trad. Mihnea Gheorghiu, Editura Univers, Bucureşti, 1976, p. 7.

Capitolul 26

— O Zi a Recunoştinței fericită, a spus soțul Carlottei, James Briggs, ridicând un pahar de Bordeaux în apartamentul lor însorit din arondismentul şaisprezece, unde Sylvia celebra împreună cu Adrienne această sărbătoare americană de trei ani, de când draga ei prietenă din copilărie, Carlotta Welles, hotărâse în sfârşit să se mărite.

Aşteptarea perechii potrivite fusese o decizie înțeleaptă. James era încântător, iar Carlotta era clar îndrăgostită de el, un bancher văduv, cu o *joie de vivre*[124] intensă, care reuşise să-şi păstreze averea, în ciuda convulsiilor pieței. Era un cititor avid, îi plăceau teatrul şi călătoriile, şi împreună îşi stabiliseră reşedința la Paris – ceea ce era mai mult decât o consolare pentru Sylvia, întrucât mulți alți prieteni americani păreau să fie pe picior de plecare.

Carlotta adora dintotdeauna Ziua Recunoştințe şi reuşise, chiar şi în Paris, să găsească ingredientele potrivite pentru tradiționala friptură de curcan umplut. Foarte încântată să încerce noi feluri de mâncare, Adrienne îndrăgise şi ea această zi dedicată mâncării şi recunoştinței. Devenise astfel o participantă entuziastă la sărbătoarea americană, contribuind cu propria versiune, evident franțuzească, a cartofilor dulci, transformați practic într-o spumă cu unt şi zahăr brun. Felul ei preferat din aceste mâncăruri reci era plăcinta cu dovleac, pe care însă nu s-a oferit niciodată să o pregătească – omagiu suprem adus talentului de a găti al Carlottei.

— Să mulțumim statului Kentucky, al treizeci şi treilea care a ratificat amendamentul XXI[125], a continuat James, şi de jur împrejur s-a auzit clinchet de pahare.

— Câte state mai trebuie să fie de acord pentru ca legea să treacă? a întrebat Adrienne.

— Încă trei, pentru un total de treizeci şi şase, a răspuns Carlotta, adică trei sferturi din cele patruzeci şi opt de state.

— Am auzit că următorul va fi Pennsylvania, a spus James cu sprâncenele ridicate şi paharul în aer.
— Atunci va lua sfârşit acest Mare Experiment cu titlul său absurd, a spus Sylvia.
— Într-adevăr. Numărul oamenilor care au murit în urma prohibiției prost gândite este uluitor, a spus James sumbru.
— Am multă admirație pentru țara voastră pentru că a încercat să transforme în lege nişte idealuri atât de înalte, a spus Adrienne, chiar dacă nu a funcționat în acest caz. Şi apoi, să fii în stare să admiți că ai greşit… este dificil pentru oricine, darămite pentru o țară întreagă.
— Eşti un mare apologet al națiunii noastre, a spus James cu căldură. Aproape că mă faci să-mi doresc să locuiesc din nou acolo, dar în cazul ăsta, tu nu ai fi acolo.
— Cyprian chiar a sugerat să ne mutăm în California, a râs Sylvia.
— Nu înainte de a ne întoarce şi noi! Ceea ce nu avem de gând, a spus Carlotta pe un ton de avertisment.
— Nu-ți face griji, a liniştit-o Sylvia. Casa noastră este Franța. N-am mai pus piciorul în America de aproape douăzeci de ani.
Şi-a amintit de discuția de mai demult cu Cyprian, care o încurajase să vină la ei în vizită dar, după ce murise mama, iar Carlotta se mutase în Franța… dispăruse orice imbold de a traversa oceanul.
— California mi se pare la fel de exotică precum China! a spus Adrienne.
— Cum, „Locul săriturilor în gol“? a strigat James, făcând trimitere la recentul eseu al lui Edmund Wilson despre San Diego ca fiind oraşul cu cele mai multe sinucideri din țară.
Sylvia citise şi ea cu mare interes eseul care o făcuse să se gândească altfel la mama ei. La urma urmei, Pasadena nu era atât de departe de San Diego. Să te îndemne într-adevăr mercantilismul şi frumusețea sublimă a peisajului dezolant la a-ți pune capăt zilelor?
— Oh, dragule, eşti un snob din Est, a spus Carlotta, punând cu afecțiune mâna pe brațul lui.
— Aşa cred şi eu, a spus el, sărutând-o pe buze.
Sylvia îşi întoarse privirea de la cei doi şi de la Adrienne. După o perioadă lungă – prea lungă – de celibat, încercaseră în ultima vreme să fie mai

drăgăstoase, dar ceva nu mergea. Nu mai era simplu, palpitant, dar şi liniştitor ca atunci când fuseseră mai tinere. Nu îşi dădea seama de ce. După atâta timp petrecut împreună, intimitatea ar fi trebuit fireşte să fie măcar reconfortantă. Dar cerințele trupului lui Adrienne păreau să se fi schimbat, iar Sylvia nu mai ştia cum să-i facă pe plac; avea sentimentul că Adrienne dorea să încerce lucruri noi, dar ea nu avea nici energie, nici dorință. Cu toate că nevralgia facială se ameliorase, migrenele erau mai puternice, iar în ultima vreme ciclul părea să dureze săptămâni întregi, lăsând-o slăbită şi somnolentă. Cel mai bun antidot era timpul petrecut în aer liber, grădinărind şi tăind lemne în Les Déserts sau Rocfoin.

Totuşi, astăzi nu voia să se mai gândească la asta. Astăzi dorea să se răsfețe în îmbrățişarea prieteniei şi a mâncărurilor familiare.

— Nu aşteptai parcă o nouă decizie din America? întrebă Carlotta, întrerupându-i gândurile.

— Ba da, a răspuns Sylvia. Judecătorul Woolsey a audiat deja cazul lui *Ulise*, şi săptămâna asta deliberează.

— Woolsey este o persoană decentă, a spus James. Am urmat cursul predat de el la Universitatea Columbia. Întotdeauna am avut impresia că este imparțial şi liberal în gândire, fără să fie imprudent. Va fi alegerea potrivită.

— Tu ce părere ai despre asta? *Lasă o veche prietenă cum este Carlotta să-ți pună întrebarea dificilă.*

— Bineînțeles că vreau ca romanul să aibă succes. Iar dacă judecătorul Woolsey decide în favoarea sa, uşile se vor deschide şi pentru alții. D.H. Lawrence, de exemplu. Şi Radclyffe Hall. Şi acest tânăr, Henry Miller[126], care a devenit un obişnuit al librăriei.

— M-ar mira să nu se ridice interdicția, a spus Carlotta. Toată cenzura aceea care îşi frângea mâinile în 1921 pare acum absolut deplasată.

Sylvia a încuviințat din cap – ani de zile, *Ulise* nu fusese nici măcar confiscat.

— Până la urmă, Morris Ernst, avocatul lui Bennett Cerf, a trebuit să se ducă personal la biroul vamal din New York pentru a le cere ofițerilor să confişte un exemplar al ediției mele, pentru a declanşa procedurile juridice care să aducă din nou romanul în fața instanței.

— O, asta? Adrienne s-a prefăcut că se încruntă dispreţuitor în timp ce lua

o carte broşată din apropiere, prefăcându-se că este oficialul de frontieră care vorbea cu Ernst – o mică scenetă pe care o juca adesea în fața prietenilor când povesteau întâmplarea. Cartea aceasta intră tot timpul în țară. Nici n-o mai băgăm în seamă.

Apoi a aruncat cartea peste umăr în timp ce toată lumea a izbucnit în râs.

— Este însă ceva dulce-amărui, a recunoscut Sylvia. Îmi place cartea la nebunie şi am amintiri atât de frumoase de pe vremea când lucram cu Joyce pentru a o publica. Dar fără ea… viața mea pare… mai calmă. A tras adânc în piept un aer înviorător, zâmbindu-i lui Adrienne, şi a adăugat: Iar Adrienne a avut dreptate toți acei ani când mi-a spus că librăria s-ar descurca mai bine fără ea.

— Ai muncit din greu pentru asta, a spus Adrienne, punând o mână caldă peste a Sylviei.

Era adevărat, muncise din greu şi era mândră de ceea ce reuşise în doi ani: să dubleze numărul de membri ai bibliotecii şi, cu un pic de publicitate în plus, să crească vânzările. Spre surprinderea ei, numărul clienților nu scăzuse fără *Ulise* şi autorul lui, care se ținea departe de Odeonia de la întoarcerea sa din Londra. Reputația lui Shakespeare and Company ca element central în viața literară a expatriaților din Paris crescuse de fapt, iar o parte dintre prieteni, precum Gertrude şi Alice – care mai demult avuseseră obiceiul să le invite pe Sylvia şi Adrienne pe rue de Fleurus, dar care participau rareori la evenimentele din rue de l’Odéon – au început să frecventeze din nou librăria. Adevăratul câştig însă, cel puțin financiar, era faptul că Sylvia nu îi mai dădea lui Joyce nici un ban în avans şi nici nu îl mai ierta de împrumuturi. Shakespeare şi Company era solvabilă şi în siguranță fără Isus Escrocul. Şi totuşi, o parte din ea tânjea după acele zile de început ale anilor 1920, când totul era o nouă aventură palpitantă.

Simțind parcă amestecul încâlcit de emoții al prietenei sale, Carlotta i-a spus:

— De abia de acum încolo vei avea multe amintiri.

— Multe, a întărit Adrienne.

— Sunt sigură că aveți dreptate, a răspuns ea.

Trebuiau să aibă.

*

Dacă urmau să apară noi amintiri, ele se datorau în parte faptului că Parisul însuşi era reinventat de un cu totul alt tip de artişti de pe Malul Stâng. În aceste zile, în loc să dea peste zece americani cunoscuți când ieşea la o cafea sau la un pahar de vin la Le Dôme, era mult mai probabil ca Sylvia să ia un loc şi să vorbească despre Spania sau Germania cu unul dintre numeroşii artişti refugiați din acele țări, care voiau să scape de Franco sau de Reichul din ce în ce mai dur – dar în special de antisemitismul şi antiintelectualismul care îi făceau pe mulți, precum noii lor prieteni Walter Benjamin şi Gisèle Freund, să nu se simtă în siguranță.

Benjamin şi Gisèle erau în multe privințe întruchiparea celor mulți care veneau pe rue de l'Odéon: el, filozof şi scriitor; ea, fotograf şi profesoară. Chiar şi faptul că plecaseră din țările lor natale în exil autoimpus îi apropia de americanii anilor 1920. Dar America de atunci, ba chiar şi din 1927, oricât ar fi fost de conservatoare şi izolaționistă, nu era amenințătoare ca Germania din 1933.

Calvin Coolidge[127] nu era Adolf Hitler, iar John Sumner era nimic în comparație cu acest Joseph Goebbels care controla presa germană. Americanii se refugiaseră ca să bea, să scrie şi să iubească liber, şi deseori se întorceau acasă; de fapt, în aceste zile se întorceau în masă în patria lor. Aceşti artişti germani fugeau de persecuție şi erau convinşi că nu se vor întoarce niciodată în țara lor. Nu mai aveau nici o speranță să-şi revadă surorile, frații, verii şi părinții.

Ochii acestor noi expatriați erau încercănați de violetul nopților îngrijorate şi nedormite, în timp ce ai americanilor fuseseră roşii şi injectați de sânge din cauza mahmurelii – o stare pe care nişte felii de baghetă, o cafea şi un pahar de suc cu şampanie o puteau vindeca. Această diferență arunca o umbră de posomoreală asupra cafenelelor, şi librăriilor, şi petrecerilor din Cartierul Latin şi Montparnasse. Şi totuşi, aceşti exilați politici păreau hotărâți să-şi trăiască viața la maximum – *într-o veritabilă manieră whitmaniană*, cum îi plăcea Sylviei să-şi spună în gând. Ea şi Adrienne participau la dineuri, şi seri de lectură, şi concerte, şi conferințe la fel de des ca înainte. În calitate de gazdă, Adrienne era în elementul ei, întocmea liste de invitați pentru nişte cine cu stimulare intelectuală maximă, apoi încerca tot felul de rețete dintr-un nou lot de cărți de bucate, dar experimenta şi cu ingrediente şi moduri de

preparare a mâncărurilor exotice despre care aflase în alte case. Mesele pe care în acele zile le savurau în cele mai mici apartamente erau cu adevărat la fel de uimitoare ca şi poveştile de viață ale gazdelor – gulaşul, spätzle[128], varza umplută şi iaurtul proaspăt cu miere însoțeau istorisirile despre umiliri în public, prăvălii închise şi temple vandalizate.

După o lungă serie de câteva săptămâni pline de treburi şi vizite, Sylvia simțea nevoia intensă de a evada. Adrienne o însoțea pe Sylvia la Les Déserts de cele mai multe ori, dar, după atâta neastâmpăr şi dorință, simțea în ea ceva mai vibrant. Ceva mai mult decât gătitul. Sylvia îşi dorea ca noul Paris să le poată aduce împreună, dar, în schimb, le făcuse să tânjească după moduri de satisfacție diferite. Ea voia să scape de unele vizite şi să facă mai multe plimbări lungi, sau chiar să participe la cursuri împreună cu Adrienne – cursurile de horticultură din Jardin du Luxembourg despre care auzise i se păreau atrăgătoare, dar când i-a pomenit de ele, Adrienne a râs.

— Mai degrabă aş măcelări o halcă de vită decât să plantez ghivece cu flori, a răspuns ea.

— Nu e vorba că doar *vreau* să petrec mai mult timp în aer liber, a spus Sylvia, dar chiar *îmi trebuie*. Pentru durerile mele de cap şi nevralgie, aerul şi efortul fac minuni.

— Minunat, sper s-o faci în continuare, a spus Adrienne, luând un morcov şi începând să-l curețe. Nu e nevoie să facem totul împreună.

Dar întotdeauna am făcut-o. Sylvia a smuls un fir deşirat de pe un şervet.

— Înscrie-te la cursul de grădinărit! O să-mi facă plăcere să vii acasă cu flori frumoase.

Adrienne şi-a punctat declarația cu un sărut pe obrazul Sylviei înainte de a se întoarce la morcovii ei.

— În regulă, aşa o să fac, a răspuns Sylvia.

Când a făcut-o, a fost surprinsă să constate că nu-i simțea deloc lipsa lui Adrienne în timp ce memora numele şi utilizările diferitelor plante de-ale locului, învățând cum să îndemne viața verde, delicată să iasă din micuțele semințe cafenii îngropate în pământ.

---

124. Bucurie de a trăi (în fr., în orig.).

125. Amendamentul XXI la Constituția Statelor Unite îl abroga pe cel care instaurase prohibiția la

nivel național în 1933.

126. *Tropicul Cancerului* şi *Tropicul Capricornului* au fost declarate obscene, fiind interzise în Statele Unite până în 1961.

127. Preşedinte al Statelor Unite în perioada 1923–1929.

128. Tăiței cu ou, specifici Germaniei şi Europei Centrale.

Capitolul 27

— Arătați bine, a remarcat Sylvia în timp ce Joyce îşi sprijinea de un raft bastonul din lemn de frasin şi se aşeza pe scaunul verde, de parcă ar fi fost acum patru ani.

Singură cu el în librărie, Sylvia nu se simțea în largul ei şi şi-a pipăit buzunarele după o țigară pentru a se calma, dar erau goale, întrucât încerca să fumeze mai puțin. A luat un stilou şi a început să-l învârtă între degete.

— Doar *arăt*, a spus el, este o diferența majoră.

Când îl văzuse ultima oară? Cu şase luni în urmă, poate, când schimbase câteva cuvinte cu Samuel Beckett despre o carte şi plecase înainte să-l poată întreba ce mai face. Acum era mijlocul verii, şi el fusese plecat la Zürich câteva săptămâni, pentru a fi în sfârşit operat la ochi acolo. Deşi purta un petic negru de pânză peste ochi, chipul lui Joyce avea o culoare mai sănătoasă şi era mai împlinit decât în ultimii ani. Sylvia bănuia că era efectul spitalului elvețian, despre care a înțeles că era înconjurat de dealuri înverzite şi flori sălbatice încântătoare, unde se încuraja petrecerea timpului în aer liber şi pacienții erau bine hrăniți. Mai bine, fără îndoială, decât sosurile grele şi vinurile roşii ale restaurantelor pariziene pe care le prefera el.

— Ați auzit despre progresul făcut de *Ulise* în America? a întrebat el.

Cum poate avea un aer atât de dezinvolt, de parcă eu aş fi un cititor sau admirator oarecare?

— Am auzit, a spus ea circumspectă, şi felicitări pentru decizia lui Woolsey.

— Da, a zis el gânditor, aproape distrat. Am fost mulțumit. La fel şi domnul Cerf. Judecătorul a exprimat ceea ce dumneavoastră, domnişoarele Heap şi Anderson, ați spus întotdeauna despre carte, şi anume că romanul este artă. Ați fost primele care au susținut asta.

Nu s-a putut abține; chiar şi după cele întâmplate, complimentul lui îi făcu

să-i crească inima de mândrie. Ea, şi Margaret, şi Jane fuseseră cu adevărat primele. Era ceva să fii primul.

— Nimeni altcineva nu pare să înțeleagă cât de mult înseamnă pentru mine cuvintele judecătorului Woolsey. M-am gândit că dumneavoastră ați putea.

Doamne, ce singur pare. Era prima oară când îi trecea prin minte că poate el nu se bucurase de exilul său din Stratford-on-Odéon. De atâta timp se simțea furioasă şi trădată când se gândea la Joyce, dar în acea zi o cuprinse mila şi tristețea.

— Înțeleg bine, a spus ea, cuvintele lui au însemnat enorm şi pentru mine.

În ziua când citise decizia într-un ziar american la Le Loup, a trebuit să-şi şteargă lacrimile. „Când a scris *Ulise*, Joyce a urmărit să realizeze un experiment substanțial într-un gen literar nou, dacă nu chiar complet novator“, argumentase judecătorul Woolsey, apoi continuase să descrie în detaliu tot ce era de admirat în carte.

— Să înțeleg, a continuat ea, că este încă blocat la tribunal?

— Procurorul Statelor Unite va face apel, a spus el, cu acelaşi glas remarcabil de monoton, practic detaşat. Dar domnul Cerf mă asigură că judecătorii Learned şi Augustus Hand vor arăta înțelegere față de cartea noastră.

Cartea noastră. A lui şi a lui Cerf? Sau a lui şi a mea?

— Atunci vă doresc numai bine.

Era sinceră; o simțea în inima ei plină de duioşie.

— Spuneți-mi, ce mai este nou pe aici?

— O, cele obişnuite, s-a bâlbâit ea, fără să ştie ce anume să-i împărtăşească din viața animată a librăriei; parcă abia se mai cunoşteau. Ca de obicei, Ernest vine şi pleacă, deşi simt că s-ar putea să nu stea ca pe roze în relația lui cu Pauline. Eu şi cu Adrienne ne-am împrietenit cu Walter Benjamin şi cu tânăra lui prietenă, fotografa Gisèle Freund. A, iar Henry Miller este acum de-al casei. Credeți sau nu, el are acelaşi agent literar ca Gertrude.

— Minotaurul din Cartierul Latin? a întrebat el, ridicând glasul şi părând mai animat. Am auzit că ultima ei carte s-a epuizat, a fost scrisă doar pentru a face bani, şi nimic mai mult.

— *Autobiografia lui Alice B. Toklas*? Mi s-a părut foarte bună. Şi nu tot ceea ce este popular se şi vinde imediat.

— Nu am nimic împotriva marilor artişti care devin populari după o mare suferință. Dar să-ți schimbi stilul doar pentru a fi accesibil? a clătinat din cap şi a scos un sunet dezaprobator.

— Nu sunt atât de sigură că asta a fost intenția, a spus Sylvia, întrebându-se dacă era prima dată când nu era de acord cu Joyce despre literatură, şi pe deasupra cu atâta uşurință. Nu-i spusese niciodată că avea bănuiala că cititorii pur şi simplu se obişnuiseră de acum cu proza în stilul lui Stein – şi al lui. Nu mai era la fel de şocant precum fusese în anii de după război. Era probabil momentul să vină şi alții să şocheze lumea. Poate tânărul acesta, Henry Miller. Aşa că s-a mulțumit să-i spună:

— În *Alice* ar putea fi o îmblânzire a stilului lui Stein de la început, dar care este totuşi uşor de recunoscut.

Joyce a ridicat din umeri, lăsând să se stingă subiectul. Au rămas amândoi tăcuți o clipă, apoi, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-un vis, el s-a uitat în jur şi a întrebat:

— Unde este Teddy?

— A murit anul trecut.

— Îmi pare rău, miss Beach. Ştiu cât de mult ați ținut la el.

— L-am iubit. Mulțumesc.

Avea iarăşi nodul din gât. Reapărea de fiecare dată când se gândea la micuțul ei câine credincios.

— S-ar zice că tot ce ce iubim se îndepărtează de noi.

În ochi îi apărură lacrimi. De data asta chiar avea nevoie de blestemata aia de țigară.

— Scuzați-mă, a şoptit ea, apoi s-a îndreptat grăbită spre camera din spate a librăriei şi a deschis sertarul în care ținea un pachet pentru situații de urgență, temându-se să nu fie la fel de gol ca buzunarele ei. Dar – ah! – înăuntru era un pachet aproape plin. A aprins una acolo, la tejghea, şi a tras un fum lung şi cu sete, apoi a terminat țigara în mai puțin de un minut. S-a întors în librărie, fumând a doua țigară încet şi mai chibzuit, şi l-a văzut pe Joyce cum se pregătea de plecare punându-şi pălăria şi uitându-se în jur după bastonul lui din lemn de frasin, de parcă nu mai ştia unde l-a lăsat, unde îl lăsa după ce librăria se mutase aici cu mai bine de un deceniu în urmă. L-a găsit, apoi s-a sprijinit în el şi a privit-o în față pe Sylvia cu ochiul neacoperit.

— Mi-a făcut plăcere să vă văd, miss Beach.

— Şi mie, domnule Joyce.

El a salutat cu o înclinare din cap şi a plecat, lăsând-o să fumeze în ora următoare ţigară după ţigară; la naiba cu migrenele!

Câteva zile mai târziu, un comisionar pe bicicletă i-a adus o statuetă mică de lut, un terrier cu o cordeluţă roşie de stofă legată la gât, de care atârna un clopoţel de alamă cu un clinchet vesel. În gura uşor deschisă a câinelui era un bilet îndoit, pe care l-a deschis. Înăbuşindu-şi un suspin, ochii ei înlăcrimaţi au înotat peste cuvintele, aşternute aproape ilizibil de către Joyce, ale ultimei strofe din canto 27 al poemului lui Tennyson „In memoriam“..

Cred că, orice-ar fi, e adevărat;
O simt când mă-ntristez mai tare;
Dac-ai iubit şi ai pierdut, mai bine-i
Decât de n-ai iubit nicicum.[129]

*

— De trei ori mai mult? Ochii lui Adrienne se deschiseră mari şi neîncrezători.

Sylvia a dat din cap şi a luat o înghiţitură de vin care i-a ars gâtlejul afumat de ţigări.

Chiria ei, de atâta timp accesibilă, se tripla.

Trebuie să fac şi eu rost de bani, scrisese proprietarul în scrisoarea trimisă. Locuia la câteva străzi distanţă, aşa că, evident, îi era prea ruşine să vină ca să-i dea această veste în persoană.

Adrienne începu să zdrăngăne zgomotos în bucătărie. După ce a făcut un bilanţ amănunţit al dulapurilor şi răcitorului, a proclamat:

— Şi nu avem nimic bun de mâncat.

— Oricum nu mi-e foame, a spus Sylvia.

— Ţigările Gauloise nu ţin loc de masă.

În mai puţin de o oră, Adrienne a reuşit trucul magic pe care Sylvia ajunsese să-l vadă drept marca unui mare *chef*: să transforme într-o masă delicioasă nişte ingrediente ce păreau a fi numai bune de aruncat. În acest caz, o singură ceapă şi doi cartofi au devenit o supă aromată, însoţită de pâinea veche din care Adrienne făcuse, cu foarte puţin unt şi brânză Gruyère,

o pâine prăjită sățioasă.

Sylvia şi-ar fi dorit să se bucure mai mult de gustul acestora.

— Ce pot să fac?

— Pentru început, nu mai plăteşti chiria pe apartamentul de aici. Mă descurc eu.

Sylvia a deschis gura pentru a protesta, dar Adrienne a oprit-o cu mâinile ridicate în dreptul feței şi a spus:

— Nici nu vreau să aud. Şi sunt sigură că o parte din prietenii noştri ne vor ajuta cu Shakespeare.

— Nu-i pot ruga să mă ajute în felul acesta. Librăria trebuie cumva să crească de la sine. Dar cum? Partea de vânzări este deja depăşită de împrumuturile de la bibliotecă, iar în ziua de azi nimeni n-are bani de cheltuit.

— Ne mai gândim. Sunt sigură că mulți dintre clienții mei ar putea fi convinşi să încheie un abonament peste drum, la tine, mai ales după ce o să afle care este situația.

— Shakespeare and Company întotdeauna *a făcut* acte de filantropie, Adrienne.

— Ştiu, *chérie*. Dar acum sunt alte vremuri.

Abia terminaseră cina, când s-a auzit clopoțelul de la intrare, şi amândouă au tresărit.

— Cine-o fi? a întrebat Sylvia.

— N-am nici o idee. E aproape zece.

Adrienne s-a uitat în jos de la fereastră.

— Este Gisèle. Sper că nu este nimic grav.

— Invit-o să urce, a spus Sylvia.

Era ciudat – musafirii la ceas de seară erau un lucru destul de obişnuit pe vremea când erau cu toții mai tineri. Fusese apoi o perioadă lungă de secetă, iar acum aveau la cină din ce în ce mai mulți artişti tineri din noua recoltă. Sylvia trebuia să admită că asta o enerva, deşi pe Adrienne nu părea să-o deranjeze deloc.

Adrienne s-a grăbit să coboare scările şi, câteva momente mai târziu, a reapărut cu Gisèle, care a spus: „Îmi pare atât de rău să dau buzna aşa“ în franceza ei îngreunată de accentul german, deşi vocea îi era moale şi joasă.

Se potrivea cu ochii ei negri şi cu părul închis la culoare, o cascadă de păr creț, pe care îl purta scurt şi îl domolea cu multă pomadă. Brațele şi picioarele ei erau lungi şi subțiri, scoase în evidență de pantalonii cu talie înaltă şi bluzele albe pe care le prefera. În seara asta purta şi o scurtă bleumarin de marinar.

— Prostii, nu ne deranjezi, a spus Adrienne, în timp ce umplea un vas pentru a face ceai. Ți-am spus să treci pe aici oricând ai nevoie de ceva. Ia loc, te rog.

Gisèle şi-a scos haina şi a pus-o pe spătarul unui scaun de lemn din bucătărie, apoi s-a aşezat cu un oftat.

— Azi am primit o scrisoare de la mama. În Berlin, lucrurile merg tot mai rău, dar părinții mei refuză să plece. Iar Walter este din nou deprimat. Nu ştiam la cine să apelez.

Multă vreme, Sylvia îşi închipuise că Walter Benjamin şi Gisèle erau iubiți, deoarece veneau împreună în librărie deseori şi era clar că se cunoşteau de ani de zile, bucurându-se foarte mult fiecare de compania celuilalt. Dar, în ultimul timp, Gisèle începuse să apară la librărie cu alte femei, pe care le atingea în moduri sugestive – o şoaptă spusă la ureche, o mână stăruitoare pe spate –, şi Sylvia începuse să se întrebe dacă Gisèle nu era cumva flexibilă în pasiunile sale, precum Bob, sau Bryher, sau Fargue, sau Cyprian.

— Nu poți să-i convingi pe părinți să vină la tine aici? a întrebat Adrienne.

— Am încercat de nenumărate ori. Gisèle ținea ceaşca în mâini şi sufla deasupra ceaiului să se răcească. Nu mai ştiu cum să-i conving că Berlinul a devenit pentru ei un loc periculos. Dar ei mă cred prostuță.

— Nici vorbă să fii prostuță, a spus Adrienne indignată, aşezându-se în cele din urmă pe unul dintre scaune alături de Gisèle şi Sylvia. A luat un fursec linzer şi a început să-l ronțăie. Gisèle făcu şi ea la fel.

Văzându-le pe Adrienne şi Gisèle împreună, Sylvia se simțea oarecum tulburată, fără să-şi dea seama de ce.

— E greu să-ți convingi părinții de ceva, a spus Gisèle. Ei cred întotdeauna că ştiu mai bine.

Sunt destul de în vârstă pentru a fi mama lui Gisèle? s-a trezit Sylvia întrebându-se. Era cu douăzeci de ani mai în vârstă decât fotografa, care avea douăzeci şi cinci, aşa că era posibil. Adrienne era cu cinci ani mai tânără

decât Sylvia, ceea ce era un fleac. E adevărat, Adrienne părea mai în vârstă decât ea în multe privințe, pentru că deschisese La Maison cu câțiva ani înainte de Shakespeare and Company, în timpul Marelui Război. Dintr-odată totuşi, cei patruzeci şi unu de ani de ani ai ei păreau cu cel puțin un deceniu mai puțini decât cei patruzeci şi şase ai Sylviei, nu numai din cauza lui Gisèle, ci şi din cauza neplăcerilor vârstei mijlocii de care Sylvia părea să nu scape.

Gisèle a oftat adânc.

— Şi cum rămâne cu Walter? E atât de abătut, încât mă sperie uneori. S-ar putea să fie propriul lui duşman mai mult decât sunt naziştii pentru părinții mei.

Dezvăluirea i-a făcut rău Sylviei, şi ea s-a întrebat, aşa cum făcuse adesea de-a lungul anilor: *Care semne că mama se va sinucide mi-au scăpat?* Acum a adăugat: *Care sunt semnele ce mie mi-au scăpat, dar pe care fata asta le vede la Walter Benjamin?*

Adrienne şi-a pus o mână peste mâna lui Gisèle şi a spus încet:

— Dacă e hotărât s-o facă, nimic nu-l va opri.

Apoi s-a uitat la Sylvia şi i-a trimis un mic zâmbet plin de remuşcări.

Cu maxilarul încleştat şi ochii limpezi fixați asupra ceştii, Gisèle a încuviințat din cap. Inima Sylviei a început să palpite la discreta confirmare din partea lui Adrienne a propriei sale neputințe filiale. Găsi în asta un izvor adânc de alinare, o recunoaştere a legăturii lor, a trecutului şi secretelor împărtăşite.

Gisèle Freund şi toți ceilalți nechemați la ore târzii, îşi spuse Sylvia cu convingere, aveau toată viața înainte pentru a lega relații la fel de intime şi de durată ca a lor.

---

129. În text, traducerea noastră: „I hold it true, whate'er befall;/ I feel it, when I sorrow most;/ 'Tis better to have loved and lost/ Than never to have loved at all."

Capitolul 28

8 august 1934

JUSTIFICAREA HOTĂRÂRII ÎN CAZUL *ULISE*
A FOST MENȚINUTĂ

Judecătorii Learned şi Augustus Hand de la Curtea de Apel a Statelor Unite au confirmat decizia judecătorului Woolsey de la sfârşitul anului trecut, printr-un vot de doi la unu, judecătorul Martin Manton făcând opinie separată. Citându-l pe Woolsey, cei doi judecători Hand sunt de acord că această carte „nu tinde, în opinia noastră, să promoveze concupiscența“, întrucât „pasajele erotice sunt înglobate în carte ca un tot“. Hotărârea Curții de Apel este importantă – chiar dacă este doar un apendice în lumea literară, care a făcut ca decizia lui Woolsey să devină parte a însuşi canonului –, fiind tipărită în fiecare ediție a romanului domnului Joyce, pus în vânzare în ianuarie anul acesta, la doar o lună după ce decizia a fost luată. Această viteză stupefiantă poate fi explicată prin agilitatea lui Bennett Cerf de la Random House. În mai puțin de o oră de la decizia lui Woolsey, el a ordonat culegătorilor din tipografie să înceapă lucrul.

Woolsey, care a citit volumul lui Joyce în întregime, a declarat că, „în ciuda sincerității sale neobişnuite, nu detectez nicăieri privirea lubrică a senzualului“. El a continuat prin a declara romanul „un experiment important“ în care „Joyce a încercat – cu un succes uluitor, mi se pare – să arate cum ecranul conştiinței, cu impresiile sale caleidoscopice mereu schimbătoare… afectează viața şi comportamentul personajului pe care îl descrie“. Mai mult decât atât, „tocmai faptul că Joyce a fost loial tehnicii sale…. a făcut ca el să devină ținta atâtor atacuri, iar scopul său să fie atât

de des înțeles greşit şi denaturat“.

După ce a citit decizia lui Woolsey, Joyce însuşi a anunțat: „Astfel, jumătate din lumea vorbitoare de engleză se predă.“

Astăzi, *Ulise* este în întregime liber să ajungă în casa celor curajoşi, iar calea este pavată pentru ca alte opere literare să fie îndrăznețe şi experimentale, fără teama de cenzură. Mai mult de atât, pare să existe un apetit pentru o astfel de scriere în aceste vremuri de încercări: în doar trei luni de când *Ulise* se află pe rafturi, Cerf raportează că a vândut 35 000 de exemplare.

Deşi citise rezumate ale ştirilor în scrisorile şi telegramele trimise către Les Déserts, Sylvia nu a reuşit să țină în mână articolele tipărite decât după ce s-a întors la Shakespeare and Company în septembrie, şi a citit numeroasele exemplare pe care prietenii le păstraseră pentru ea şi i le-au adus personal de îndată ce a aprins din nou luminile în librărie.

Mulți au scris variante la „bineînțeles că ştiai asta deja“ (Ernest), sau „ca de obicei, pentru a fi adevărat trebuia să o spună un bărbat“ (Cyprian), sau „Sunt cât se poate de mândru de fiica mea pentru că este primul editor al acestui celebru roman“ (tatăl ei).

Să citească pe nerăsuflate ştirile oficiale şi multele scrisori în timp ce îşi sorbea cafeaua şi strângea din dinți să nu fumeze țigară după țigară în camera din spate a librăriei, pe când Julie stătea în față, a fost prea mult pentru ea. De câteva ori a lăcrimat, a râs şi a plâns în acelaşi timp citind urările de bine, debordând de mândrie, şi durere, şi dragoste, şi recunoştință, şi uşurare.

În teancul de scrisori era şi una de la Holly, care o anunța că ea şi soțul ei, Fred, adoptaseră un băiețel în Anglia – trimiseseră şi o fotografie a scumpului micuț cu bonetă şi învelit într-o păturică, astfel încât din el se vedea numai o față moale, cu ochii închişi. Şi totuşi, era primul şi probabil singurul ei nepot! Şi cu totul neaşteptat. Holly era cu câțiva ani mai mare decât ea, iar Sylvia crezuse că surorile Beach urmau să aibă vieți fără copii, vieți care erau roditoare, însă în alte feluri. Dar cu magazinul lor din Pasadena închis şi cu lumea atât de schimbătoare, Holly hotărâse că familia era drumul cel mai sigur pentru a avea o ocupație şi siguranță. Între timp, în Palm Springs, Cyprian trăia senină cu Helen Eddy, respirând aerul deşertului, despre care se spunea că vindecă tot soiul de boli.

Sylvia s-a uitat la fotografia copilaşului surorii sale şi a simțit – aşa i se întâmplase de-a lungul anilor când privea fețele atâtor copii – un val de afecțiune caldă şi de fericire pentru mama lui, admirație şi curiozitate privind viitorul pruncului. Următorul Joyce? Antheil?

Şi asta a fost tot. Uneori, emoția şi interesul ei față de nou-născutul unei persoane dragi erau domolite de presentimentul îngrădirilor pe care copilul le putea aduce mamei, sau teama că el sau ea ar putea ajunge de nestăpânit, la fel ca Lucia, sau bolnav ca Suzanne.

Totuşi, fotografia *nepotului* său n-ar trebui să trezească în ea ceva mai mult? O dorință intensă de a-l ține în brațe? O tresărire în pântec? Regret pentru o viață fără copii? Nu simțea însă nimic din toate astea. Existența ei era plină. Nu se putea imagina aducând în viața ei un copil, o ființă vie complet dependentă de ea. Shakespeare and Company era într-un fel progenitura ei.

Ca şi *Ulise*. Deşi ziarele atribuiau tot meritul pentru triumful lui *Ulise* celor cinci bărbați – trei judecători, Cerf şi avocatul său –, scrisorile prietenilor şi ale familiei sale i-au reamintit care era adevărul.

*

— Gisèle exersează portrete, şi sunt minunate. Îi tot zic să facă o serie de fotografii cu scriitorii din Odeonia, le-a spus Adrienne prietenilor care se adunaseră în jurul mesei din sufragerie, la cina pentru care i-a trebuit aproape o săptămână de cumpărături, fiindcă a fost nevoită să treacă pe la toți băcanii săi preferați, aşteptând ca ei să se aprovizioneze cu anumite articole pe care ea le privea ca fiind ceva de la sine înțeles – unt, zahăr, Roquefort, pui. Chiar şi fructele şi legumele de sezon erau greu de găsit; trebuia să fie acolo chiar în momentul când sosea un lot de pere pentru a pune mâna pe cinci dintre ele, toate necoapte şi având nevoie de zile întregi de convingere şi îngrijire pentru a se coace cum trebuie în bucătărie. „Gătitul a devenit o vânătoare“, a remarcat ea. Meritase însă alergătura când a pus felurile de mâncare perfect prăjite, sotate şi pasate, în fața prietenilor lor comunicativi şi recunoscători. În acea seară erau Carlotta şi James, Gisèle şi Walter.

— James şi cu mine tocmai vorbeam să ne faci portretele, nu-i aşa? Carlotta a pus o mână pe brațul soțului şi s-a întors către Gisèle. Nu suntem

noi scriitori, dar sigur te-am putea plăti. Ai putea să ne ai în vedere?

— Mi-ar face plăcere, a spus Gisèle.

Tânăra devenise o prezență constantă în cele două librării şi chiar îşi cumpăra cărți, din când în când, din salariul ei de mizerie de la Sorbona, unde preda câteva cursuri. Felul în care avea grijă de timidul şi genialul Walter Benjamin o emoționa pe Sylvia, mai ales că îi era clar că, dacă fuseseră vreodată iubiți, acum nu mai erau. Gisèle se instalase fără probleme pe scena lesbiană de pe Malul Stâng, devenind o prezență obişnuită în salonul lui Natalie Barney, pe la care trecuseră şi Sylvia, şi Adrienne mai des în anii 1920. Gisèle şi Walter se purtau însă mai degrabă ca nişte frați: ea era capabilă să-l tachineze uşor, să-l ademenească la mese şi alte evenimente sociale pe care altfel le-ar fi evitat, cum era mica lor petrecere din acea seară. El era mai tot timpul tăcut, dar părea să se distreze în compania lor şi, în general, se simțea în largul său.

— *Wunderbar*[130], a spus el despre sugestia ca Gisèle să facă portretul familiei Briggs, dar sunt de acord cu Adrienne că ar trebui să faci şi portretele scriitorilor. S-ar putea ca timpul pentru astfel de lucruri să fie limitat.

— Dar artiştii fotografi aşteaptă de regulă *să primească* comenzi. Era valabil chiar şi pentru pictori. Sugerați să-i întreb pe scriitori dacă pot să-i fotografiez?

— De ce nu? Şi tu eşti artistă, a spus Adrienne. Este cam acelaşi lucru când cauți un model, şi ştiu că pictorii propun în mod obişnuit anumitor persoane să le facă portretele.

Gisèle rămase pe gânduri.

— Îți înțeleg ezitarea, a spus Sylvia. La fel este şi în librărie. Nu-mi place să insist sau să fiu indiscretă, şi prefer să las oamenii să vină la mine. Dacă doresc ceva, mă întreabă. Pe de altă parte, cred în artişti şi aş face orice pentru a-i ajuta să-şi promoveze proiectele, aşa că, dacă te sfieşti să întrebi anumiți scriitori, sunt sigură că te pot ajuta în această privință.

Adrienne i-a zâmbit Sylviei încântată:

— Exact! Aşa voi face şi eu. Lasă-ne pe noi să întrebăm.

Pe sub masă, Benjamin a bătut-o uşor pe genunchi pe prietena lui şi i-a spus:

— Ce prieteni minunați avem la Paris.

Carlotta a aplaudat cu un zâmbet enorm şi a adăugat:

— Iar când fotografiile vor fi expuse în Galeriile Anderson, vom putea spune că am fost şi noi acolo când a fost gândită seria.

James şi-a sărutat soția.

Conversația s-a mutat apoi spre situația dezolantă a economiei şi a Europei, aşa cum părea că este mereu, şi apoi la situația librăriilor La Maison şi Shakespeare and Company.

— Mă descurc, a spus Sylvia cu o ezitare.

— Sylvia, avem aici un bancher. Ar trebui să-i pui întrebări, a propus Adrienne.

— Este un prieten, a corectat-o Sylvia, simțind că i se încing obrajii de ruşine – cu toate că nu era sigură din ce motiv, întrucât Carlotta era una dintre vechile ei prietene şi era deja la curent cu situația disperată a librăriei sale din cauza inflației, a americanilor care părăseau Parisul şi a chiriei crescute.

Pierzându-şi toate câştigurile de la începutul anilor 1930, Sylvia o scotea cu greu la capăt, îi dăduse drumul lui Mysrine, iar pe Julie o plătea rareori, cu excepția cărților gratuite şi a câte unui cadou, deşi prietena sa insista că-i place să ajute în librărie, indiferent de salariu.

— M-am întrebat, a început James cu delicatețe, dacă te-ai gândit să te constitui în societate? Să vinzi acțiuni? Sunt sigur că există mulți protectori ai artelor care ar fi încântați să spună că dețin un pic din Shakespeare and Company.

— Dar asta nu înseamnă că Sylvia n-ar mai fi proprietar? a întrebat Adrienne.

— Corect. Dar nu în întregime.

— Ei bine, atunci nici nu se pune problema, a spus Adrienne în încuviințările energice din cap ale lui Gisèle şi Benjamin.

Fără s-o spună, Sylvia a fost şi ea de acord. N-ar fi niciodată în stare să vândă Shakespeare and Company.

— Dar tocmai vânzările de acțiuni sunt cele care au pus de fapt economia mondială pe butuci, a declarat Benjamin.

James a zâmbit cu îngăduință:

— În anumite privințe. Dar cred că tot ele ne vor scoate din necaz.

— Doar dacă acest New Deal[131] susținut de noul vostru preşedinte are

şansa să se impună, a spus Benjamin.

James a ridicat din umeri.

— Sper ca planurile lui Roosevelt să funcţioneze. Aici suntem cu siguranţă pe un teritoriu necunoscut. Dar economia nu se poate reporni dacă piaţa de valori nu este sănătoasă. Şi asta va însemna cumpărarea şi vânzarea de acţiuni.

De data aceasta Benjamin a fost cel care a ridicat din umeri.

În mod clar, cei doi bărbaţi nu erau de acord, dar amândoi erau de părere că economia nu merita o polemică în seara aceea.

— Apreciez interesul vostru pentru Shakespeare and Company, a spus Sylvia. James, am putea sta de vorbă despre opţiunile mele? Sper să pot face şi altceva în afară de a vinde bucăţi din ea.

— O să mă gândesc şi mă voi interesa, a promis el.

Nu mai erau petrecerile înfierbântate şi stropite cu alcool din anii 1920, şi nu îi invidia pe tinerii artişti care îşi croiau drum în Parisul anilor 1930, dar în acea seară Sylvia s-a dus la culcare plină de speranţă. Ea şi librăria ei erau recunoscute şi respectate; asta era o reală încurajare. Mai trecuseră împreună prin câteva furtuni. Ce mai conta una în plus?

---

130. Minunat (în germ., în orig.).

131. O serie de programe, lucrări de interes public şi reforme financiare adoptate în perioada 1933–1936 prin decrete prezidenţiale sau prin legi votate de Congresul american.

Capitolul 29

— De ce eşti atât de abătută? a întrebat-o Jean Schlumberger[132] în 1935, după o petrecere dată la librăria lui Adrienne cu prilejul primului număr al noii ei reviste, *Mesures*.

— Oare? Îmi pare rău, a răspuns Sylvia, cu un zâmbet forțat. Este o seară atât de festivă.

— Pe mine nu mă păcăleşti, a spus el. Povesteşte-mi.

— Am aflat astăzi că Shakespeare and Company nu poate solicita asistență din partea guvernului francez, pentru că sunt americancă.

Se simțea ruşinată fie şi numai să admită că avea nevoie de ajutor, dar şi epuizată din cauza efortului de a o ascunde.

— Dar este absurd, a exclamat Jean, părând sincer indignat.

— Ce anume? a întrebat Paul Valéry, venind lângă ei împreună cu Jules Romains şi André Gide.

Jean le-a explicat, şi Gide i-a împărtăşit indignarea, spunând:

— Librăria ta şi cea a lui Adrienne au devenit mai importante pentru relațiile franco-americane decât orice tratat, statuie sau discurs. Este locul unde ne întâlnim şi schimbăm idei. Nu putem permite ca jumătatea vorbitoare de engleză a acestui parteneriat să aibă de suferit.

— Sunt de acord, a spus Paul Valéry. Este o crimă că Sylvia nu este eligibilă pentru o subvenție de la guvernul nostru, pentru că librăria ei a devenit esențială pentru noi francezii, ca să nu mai vorbim despre expatriații care vin şi pleacă şi cheltuiesc bani în localurile franceze.

— Cu siguranță ai făcut mai mult decât această Mary Ryan din Irlanda, care predă limba franceză pe o insuliță şi care tocmai a primit Legiunea de Onoare, a intervenit Jean.

— Am citit despre ea, a spus Sylvia. Este mai mult decât crezi. Este prima femeie din Anglia sau Irlanda care a fost numită profesor titular la o

universitate.

— Asta explică foarte multe lucruri. Jean şi-a încrucişat brațele peste piept şi s-a uitat încruntat spre podea.

— Şi dacă… a început Romains, gândind cu voce tare. Ce-ar fi dacă Sylvia ar găzdui în librăria ei o serie de conferințe exclusive şi ar vinde bilete pentru ele? Ca la teatru. Sunt sigur că am fi cu toții bucuroşi să citim din scrierile în lucru. Şi sunt sigur că celebrii ei prieteni americani ar face acelaşi lucru, nu-i aşa, Sylvia?

Pocnind din degete, Jean a ridicat privirea entuziasmat, iar Sylvia a dat din cap în semn de acord. Prindea contur ceva care îi putea salva draga ei librărie – şi era firesc ca tocmai prietenii săi francezi, primii *potassons* de la La Maison des Amis des Livres, să vină cu ideea asta. La urma urmei, ei erau locuitori permanenți. Americanii care iubeau Parisul erau doar în trecere, iar cei care rămăseseră, precum Gertrude şi Alice, nu aplicaseră niciodată principiul vieții în străinătate, „când eşti la Roma, te porți ca romanii“. Sylvia îşi dorea ca dragul ei prieten Valery Larbaud să fie şi el acolo pentru a participa la acest plan, dar el se afla în convalescență la țară împreună cu familia lui.

— Sau conferințele poate ar trebui să fie gratuite numai pentru membrii care plătesc un fel de abonament, a sugerat Jean, în afara calității de membru al bibliotecii.

— Dar n-ar deține atunci o parte din librărie? a cerut Sylvia lămuriri.

— Fireşte că nu, a răspuns Jean. Ar deveni amicii librăriei, nişte mecena.

— Fiindcă veni vorba despre Sylvia şi mecena, a spus Adrienne, intervenind în discuție, săptămâna trecută a trecut pe aici un agent literar american să întrebe dacă Sylvia are de gând să-şi scrie memoriile.

Încântarea lui Adrienne față de această ofertă devenea stânjenitoare; o aducea în discuție cu fiecare ocazie.

— Am zis că nu, a spus Sylvia, dregându-şi glasul.

— Dar de ce? Ar fi o operă importantă! O istorie personală a unuia dintre cele mai bune decenii ale Parisului, a spus Romains.

— Mi s-a spus că ar trebui să estompez rivalitățile şi resentimentele, iar eu n-am vrut de la bun început să am sentimentul că sunt cenzurată.

Avusese parte de cenzură cât pentru o viață întreagă. Dar o parte a

adevărului, pe care n-o putea împărtăşi nici măcar cu Adrienne, era faptul că încă se simţea prea furioasă pe Joyce, şi pe toţi ceilalţi bărbaţi cu care acesta conspirase, ca să scrie despre el cu toată onestitatea. În mod sigur, Adrienne avea s-o sfătuiască să-şi folosească mânia drept catalizator – nu neapărat pentru a-l pune pe Joyce într-o situaţie delicată, ci pentru a-i da un imbold să-şi aştearnă cuvintele pe pagină. Cuvinte pline de adevăr.

În scurtul timp cât s-a gândit la aceste memorii, Sylvia se întrebase dacă nu cumva ar fi mai bine ca adevărurile reale ale vieţii să fie lăsate în seama ficţiunii. Era mai sigur pentru toţi cei implicaţi.

— Dacă într-o bună zi vei vrea să-ţi scrii memoriile, atunci eu voi fi primul care le va cumpăra, a spus Gide, dar, dacă n-o vei face niciodată, aşa să fie. Shakespeare and Company este o mare operă de artă în sine, una pe care oricine ar fi mândru s-o fi realizat.

— Mulţumesc, a spus Sylvia, simţindu-se în acelaşi timp jenată, dar şi onorată de toate laudele.

Jean a bătut din palme, apoi şi le-a frecat cu poftă.

— Între timp, să înfiinţăm „Prietenii Shakespeare and Company“! a exclamat el.

În noaptea aceea, Sylvia n-a prea avut somn gândindu-se ce trebuie să facă, dar fără să se simtă obosită a doua zi. În miezul nopţii a început să pună în grabă pe hârtie câteva idei pentru prânzul la care Jean promisese că o invită pentru a schiţa împreună un prim apel către potenţialii Prieteni – el afirma categoric că acesta trebuia să vină de la el şi de la ceilalţi scriitori francezi, şi nu de la Sylvia. „Pentru a păstra neatinsă modestia ta fermecătoare“, spusese el.

Uitându-se prin librărie în acea dimineaţă, nu s-a mai simţit tristă ca în lunile trecute, când se temea să nu-l piardă. Dar… erau câteva lucruri de care credea că se poate despărţi.

— Julie, a întrebat ea, cât crezi că ar face desenul acela al lui Blake?

Înălţându-şi privirea din registru, Julie s-a uitat ţintă la desen şi a ridicat din sprâncene.

— Nu ştiu. Dar… păi eu cred că e ca şi cum ai vinde perlele bunicii, nu-i aşa? Foarte trist, dar necesar. Poate că într-o zi îl vei răscumpăra.

Sylvia a început să întocmească un catalog de lucrări, fotografii şi

manuscrise care, după părerea sa, puteau fi vândute pentru a ține librăria pe linia de plutire. Dacă Prietenii aduc destui membri, îşi spuse ea, pot opri vânzarea. Este mai bine să fii pregătit. Obiectele cel mai greu de pus pe listă erau acelea care fuseseră cu ea din primele zile, precum paginile lui Whitman şi desenele lui Blake. Aproape la fel de dificil a fost cu lucrurile legate de Joyce care, credea ea, aveau să fie destul de populare: o variantă timpurie a *Portret al artistului…*, când încă se numea *Stephen eroul*, şi scrisoarea semnată de atât de mulți scriitori celebri şi gânditori – Albert Einstein! Semnătura lui era încă incredibilă pentru ea – în sprijinul lui *Ulise* şi împotriva pirateriei lui Samuel Roth.

De îndată ce s-a dus vorba despre „Prietenii Shakespeare and Company“, mulțumită în mare parte articolului lui Janet Flanner din *New Yorker*, ofertele de ajutor au curs gârlă. Marian Willard, care fusese o clientă preferată în anii 1920, chiar i-a scris şi s-a oferit să înființeze în New York City o filială a Prietenilor. Era ridicol de previzibil că membrii americani erau în mare parte femei cu bani care semnau cecuri generoase din conturile lor bancare substanțiale, în timp ce francezii erau bărbați sau cupluri care plăteau cele trei sute de franci pentru calitatea de membru pe doi ani. Deşi totul era foarte încurajator, Sylvia a mers mai departe cu vânzările. În prima săptămână după ce a trimis cataloagele, Bryher i-a scris, menționând că avea să cumpere desenul lui Blake cu o mie de dolari, „cu condiția ca acesta să rămână exact acolo unde se află în librărie“, ceea ce a făcut-o pe Sylvia să izbucnească în râs atât de tare din cauza surprizei şi a recunoştinței, încât practic a plâns.

Ce contrast cu scrisoarea pe care i-a trimis-o Joyce:

Draga mea miss Beach,

Mi s-a adus la cunoştință că intenționați să vindeți câteva dintre paginile pe care vi le-am dăruit de-a lungul anilor. Cu toate că niciodată nu aş sugera că nu vă aparțin, că nu puteți dispune de ele cum doriți, pot spune că mă doare să ştiu că editorul meu preferat este împins spre astfel de intenții. Şi, într-adevăr, nu am vrut niciodată ca lumea să-mi vadă primele pagini – vă rog, gândiți-vă ce situație jenantă ar fi pentru mine.

Cu cordialitate,

James Joyce

Întrucât scrisese mesajul în frumosul lui apartament din arondismentul şapte în loc să vină la Shakespeare să i-o ceară personal, Sylvia a presupus atunci că el chiar simțea că documentele nu erau cu adevărat ale ei, dar că era prea mândru să admită cu glas tare, față în față. Ea aşteptă să o cuprindă furia obişnuită față de încercarea lui de a o face să se simtă vinovată, dar emoția nu ieşi deloc la suprafață, şi ea speră că era un semn că făcea progrese în inima ei în ceea ce-l privea pe scriitor. Scopul ei era să nu mai simtă nimic pentru James Joyce. Sau, cel puțin, să nu mai fie invadată de furia aceea devastatoare.

Era ceva purificator în vânzarea acestor obiecte vechi şi, în acelaşi timp, în lansarea unui nou proiect – ca şi cum Shakespeare and Company putea fi refăcută, de parcă închidea o carte minunată şi începea una nouă.

*

Ploile torențiale de primăvară au inundat oraşul. Sena crescuse periculos de mult şi au fost zile în care rue de l'Odéon arăta ca un adevărat râu, cu şuvoaie de apă care se repezeau de la teatrul din capul străzii în jos până la intersecția care părea din când în când un iaz urban, cu mese şi scaune de bistro luând-o uneori la vale pe o stradă laterală. Când a ieşit în sfârşit soarele strălucea fierbinte şi lipicios pe oraşul îmbibat, iar Sylvia a putut să-şi reia plimbările lungi prin vastele parcuri şi grădini, ceea ce i-a uşurat migrenele şi ciclurile abundente pe care le îndurase în ultima vreme.

— Ce bine e să-ți văd pasul mai uşor, a remarcat Adrienne într-o seară, în timp ce beau din paharele cu vin alb, rece şi ronțăiau brânză şi cireşe.

— Ce bine este să te simți mai uşor.

Sylvia a aruncat o privire spre jardiniera din fereastră cu muşcate pe care le plantase cu doar două săptămâni înainte şi care dădeau în clocot de culori corai şi roşu închis. Fidelă celor spuse de ea, Adrienne se arătase entuziasmată de talentul tot mai vizibil al Sylviei – aproape până în punctul de a o face de ruşine lăudându-i florile fiecărui invitat la cină care le admira. Adrienne fusese întotdeauna atât de convinsă de talentele Sylviei.

Şi oare nu asta iubea Sylvia la ea? Ba da, poate că era momentul să recunoască. De ce îi fusese atât de greu atât de mult timp?

— Am un mic secret, a spus Adrienne, luând dintr-odată un aer de fetiță.

— Oh?

— Câțiva *potassons* s-au unit ca să ne nominalizeze pentru Legiunea de Onoare!

— Nu se poate!

De încântare, Sylvia a amețit la acest gând.

— Ba da!

— Dar de unde ştii?

— Mi-a şoptit o păsărea.

— Zău aşa, Adrienne.

— Mi-a spus Jean. Dar să nu mă dai de gol că ți-am spus. Ne-a numit zeițele care prezidează relațiile franco-americane.

Adrienne nici măcar nu s-a străduit să-şi ascundă plăcerea de a fi calificată drept zeitate.

— Zeițe?

— Nu face atâta pe surprinsa, Sylvia! Uită-te la noi!

Amândouă au izbucnit într-un râs nestăpânit; aveau fețele lucioase şi uşor umflate după munca lor de zi cu zi, iar fustele şi bluzele şifonate erau umede de transpirație. Dacă suntem zeițe, nu mi-ar plăcea să dau cu ochii de un muritor de rând, a reuşit Sylvia să spună printre hohote de râs.

— Ei, a zis Sylvia când în sfârşit şi-a venit în fire. Indiferent ce decide Legiunea, rămâne un compliment grozav.

— Aşa este, a încuviințat din cap Adrienne.

La fel de repede cum izbucnise râsul, au țâşnit şi lacrimile. Să fie apreciată de prietenii ei francezi în acest fel… era prea mult.

— Nu plânge, *chérie*. Adrienne a mai turnat nişte vin, şi apoi a ciocnit paharul de al Sylviei. Cum a scris Tennyson în *Ulisele* lui? *…deşi /n-avem puterea de-altădată/ ce zguduia pământ şi cer; şi suntem/ ce suntem…*

— *…inimi de eroi, slăbite/ de timp şi soartă, dar vom năzui*, a spus Sylvia, deşi emoția din gât a împiedicat-o să rostească ultimul vers[133].

Zâmbetul pe care i l-a oferit Adrienne era însă îndeajuns de poetic.

---

132. Jean Schlumberger (1877–1968), jurnalist francez, cofondator alături de André Gide şi Gaston Gallimard al *Nouvelle Revue Française*.

133. *…şi, dârzi, vom căuta şi vom afla…* În *Antologie de poezie engleză*, vol. 3, trad. Leon Levițchi, Editura Minerva, Bucureşti, 1983, p. 22.

Capitolul 30

Noaptea de sâmbătă, 6 iunie 1936, avea aerul unei nunţi – era o sărbătoare, dar şi un lucru care lua sfârşit în timp ce altul începea. Veniseră pentru ea, pentru Shakespeare and Company şi pentru lectura cu public din *Tărâmul pustiit* al lui T.S. Eliot, prieteni din toate momentele vieţii ei: Ezra, Joyce, Carlotta şi James, Julie şi Michel, Larbaud, Valéry, Schlumberger, Gide, Margaret şi Jane, Gertrude şi Alice, Samuel, Walter, Simone de Beauvoir şi Jean Paul Sartre, ba chiar şi Ernest şi noua sa iubită, Martha Gellhorn, o jurnalistă pe care o întâlnise în Spania şi de care era în mod vizibil atras. (*Oh, Ernest*, se întrebă Sylvia, *când oare ai să te înveţi minte*?)

Era a cincea lectură cu public a Prietenilor şi prima a unui scriitor de limbă engleză, după lecturile lui Gide, Valéry, Schlumberger şi Jean Paulhan. Fiecare fusese un succes, cu şaizeci de scaune înghesuite în biblioteca din Shakespeare and Company, ocupate până la nouă seara, ora începerii, de către participanţii având în mâini cupe de vin, din care sorbeau în timp ce scriitorul *de la nuit* citea dintr-o operă în curs.

Greu de spus care era de fapt principalul eveniment: ora de literatură declamată cu forţă, sau recepţia animată de după, la care spectatorii şi în acelaşi timp petrecăreţii toastau în cinstea autorului, a Prietenilor şi a Odeoniei, în timp ce se ospătau cu deliciile preparate de Adrienne şi Rinette. Conversaţiile virau foarte des spre soarta Franţei într-o Europă care părea să se schimbe zilnic, cu un război purtat în Spania şi cu un dictator în Germania ale cărui promisiuni nu erau „mai mult decât hârtia igienică“, aşa cum spunea Gide. Dar, într-un fel sau altul, până şi conversaţiile acelor seri aveau pentru ei un aer de reverie, domolite fiind de natura eterică a amurgului şi de rafturile de cărţi care stăteau protector între ele şi lumea exterioară.

Eliot, care sosise de la Londra chiar în acea dimineaţă, a declarat că nu are un poem nou în lucru, deoarece se afla între două piese de teatru, aşa că avea

de gând să citească bestsellerul său de multă vreme de la Shakespeare and Company, *Tărâmul pustiit*, care fusese publicat în 1922, la câteva luni doar după ediția lui *Ulise*. Sylvia se întrebă dacă Joyce îşi aminteşte anul acela la fel de limpede ca ea. Aşezat în public lângă Nora, cu mâinile împreunate pe genunchi, Joyce avea o figură impenetrabilă.

Locul era plin până la refuz, ultimii veniți stând în picioare în spate, înghesuindu-se ca sardelele pe două rânduri improvizate. Gisèle era şi ea acolo cu aparatul de fotografiat, aşa cum părea să fie peste tot în zilele acelea, făcând portrete ale scriitorilor şi artiştilor celebri, după cum o îndemnaseră Adrienne şi Sylvia, ținându-şi promisiunile făcute în Ziua Recunoştinței de acum câțiva ani. De fapt, Gisèle îşi făcuse un nume – o altă poveste de succes a Odeoniei de care Sylvia era mândră, pentru că avusese şi ea o contribuție.

Întrucât găzduise deja câteva dintre aceste lecturi publice, şi aceasta era ultima din primul sezon, Sylvia se simțea în seara aceea relaxată şi fericită. Părea că toate persoanele pe care le îndrăgea se aflau într-un singur loc; singurii oameni pe care i-ar mai fi dorit acolo erau părinții şi surorile ei. Fusese însă mai devreme într-o vizită liniştitoare la mormânt, unde vorbise cu mama ei, şi se gândea să facă o călătorie în California, pentru a-şi vedea tatăl şi surorile. Gertrude se întorsese recent dintr-un turneu triumfal prin Statele Unite, ținând prelegeri şi citind publicului care se număra cu sutele – „Dar niciodată mai mult de cinci sute“, spusese ea grupului adunat în salonul ei, cu atâta falsă modestie, încât Sylvia avu impresia că o aude pe Adrienne râzând înăbuşit. Ascultând-o pe blazata Gertrude Stein vorbind cu atâta entuziasm despre vastul cer din Vest, despre zgârie-norii ce străpungeau albastrul de deasupra New Yorkului şi despre norii de furtună care atârnau deasupra Washingtonului, Sylvia a simțit primul imbold după mult timp de a-şi revedea țara natală.

O nouă aventură. Ce gând minunat.

Deşi era tentată să stea de vorbă cu toți invitații ei despre una sau alta, de parcă ar fi fost cea mai animată şi mai festivă sărbătoare din librăria ei, la ora nouă se făcuse timpul să înceapă. Jean Schlumberger a urcat pe scena improvizată şi a atras atenția tuturor cu clinchetul vesel al lingurii lovite de un pahar de vin.

După ce Jean l-a prezentat pe Eliot, şi publicul şi-a consumat aplauzele de

început, în sală s-a lăsat o linişte deplină. Sylvia a simțit o emoție efervescentă, deşi citise această poezie de sute de ori. Ba chiar o tradusese în franceză. Eliot şi-a dres glasul şi a spus ezitant:

— Ei, Doamne, sunteți prietenii mei, aşa că va trebui să-mi acordați mai puțin respect de-atât, şi toată lumea a râs din nou.

Şi a tăcut din nou.

Ca un pastor în dimineața de Paşte, Eliot a deschis solemn şi jovial prima ediție a poemului său, de care Sylvia nu fusese în stare să se despartă pentru a o vinde, şi a început:

— Pentru Ezra Pound, *Il Miglior Fabbro*[134].

Au izbucnit câteva urale. Ezra s-a ridicat în picioare şi a făcut o plecăciune, iar Eliot a zâmbit larg şi a răspuns:

— Iată-ne, apoi a continuat:

I. Îngroparea morților

Aprilie este luna cea mai nemiloasă, stârnind
Liliacul dintr-un pământ mort, amestecând
Aducerile aminte şi dorințele, trezind
La viață rădăcinile amorțite în ploi primăvăratice.[135]

Amestecând aducerile aminte şi dorințele. Acesta era miezul problemei, nu-i aşa, se gândi Sylvia. *De unde să fi ştiut aşa ceva ca bărbat atât de tânăr? În 1922 eram cu toții atât de tineri*. Sylvia a închis ochii şi a lăsat cuvintele lui Eliot să o învăluie, parcă ar fi citit poezia pentru prima oară. O simțea, chiar şi după paisprezece ani, uimitor de nouă, proaspătă şi vie. Când a ajuns la final,

…O rândunică rândunică
Le Prince d'Aquitaine à la tour abolie
Frânturile acestea le-am țărmurit pe lângă ruinurile mele
O dar atunci am să-ți arăt eu. Hieronymo a înnebunit iarăşi.
Datta. Dayadhvam. Damyata.
Shantih shantih shantih[136]

a urmat o clipă de tăcere, cât o bătaie a inimii, înainte să-şi deschidă ochii şi să-i vadă pe toți ridicându-se în picioare într-un vacarm de urale, aplauze,

fluierături şi bătăi din picioare. Nimeni nu era mai entuziasmat decât Sylvia însăşi, din mijlocul publicului, de unde nici măcar nu-l vedea pe Eliot, aflat pe mica estradă, până când i s-a făcut deodată un culoar, iar Eliot a întins brațele spre ea, invitând-o lângă el, acolo sus, cu ochi luminoşi şi strălucitori. Abia ştiind ce se întâmplă – o parte din ea se afla încă în interiorul poemului, în lumea aceea veche, plină de umbre, pe care el o invocase în noaptea pariziană – s-a îndreptat spre Eliot, care a luat-o de umeri şi a întors-o cu fața către publicul al cărui vacarm a răsunat şi mai tare, ceea ce nu şi-ar fi închipuit că era posibil până nu se întâmplă.

Profund stingherită, asaltată de aplauzele pătrunzătoare, Sylvia nu s-a simțit în stare să se uite la cineva anume din fața ei, aşa că şi-a fixat privirea în depărtare. Reuşind să schițeze un zâmbet care izvora dintr-un punct înfricoşat, dar şi profund recunoscător din interiorul său, şi-a ridicat mâinile şi a început să-şi aplaude prietenii.

— Pentru Sylvia! a strigat Ernest, ridicând paharul şi fluierând.

— Pentru Shakespeare and Company! a strigat altcineva, stârnind fluierături şi mai entuziaste.

— Pentru voi, a răspuns ea.

Amintindu-şi de seara când inaugurase librăria Shakespeare and Company, când Cyprian şi Adrienne au îndemnat-o să spună câteva cuvinte, Sylvia s-a jurat să nu vorbească în acea seară, chiar dacă o încercau la fel de multă mândrie şi bucurie pe cât simțise cu acea ocazie exuberantă. Prilejul de acum vorbea de la sine.

După ce ovațiile au încetat, şi toată lumea şi-a umplut din nou paharele şi farfuriile, zgomotul din cameră a revenit la un zumzet scăzut şi trepidant, iar Sylvia s-a simți din nou în largul ei. Îi plăcea să alunece de la o conversație la alta şi, după aproape o oră, s-a trezit față în față cu Joyce. Doar cu Joyce. Nu-şi mai amintea când stătuseră numai ei doi într-o cameră plină de lume.

El i-a oferit o cutie învelită în hârtie argintie strălucitoare şi cu o panglică albă de satin.

— Vă rog să acceptați acest mod total nepotrivit de a vă mulțumi pentru că ați îngăduit ca *Ulise* să cucerească America, şi acum şi Marea Britanie.

Sylvia a simțit că obrajii şi urechile îi iau foc şi nu-şi poate mişca mâinile pentru a primi cadoul.

— Este cartea dumneavoastră, domnule Joyce. Publicarea celor unsprezece ediții a fost un cadou în sine. *Poate că, după atâta timp, în sfârşit era*.

— Şi acesta a fost primul şi încă adevăratul ei cămin. Stratford-on-Odéon. Fără locul acesta, nu ar fi ce este acum.

Da. Cuvintele lui însemnau atât de mult pentru ea, încă.

— Stratford este adevăratul cămin al lui *Ulise*? Cu siguranță încurcați metaforele, a încercat ea să glumească, să se eschiveze. Urechile încă îi ardeau.

— Am renunțat cu ani în urmă să mai caut o aproximare a Itacăi. Iarăşi tristețea aceea, remuşcarea aceea.

Sylvia şi-a dres glasul şi a continuat cu mai multă lejeritate:

— Înțeleg că felicitările sunt de rigoare. Am citit că *Ulise* s-a vândut în treizeci şi cinci de mii de exemplare în trei luni! Mai bine decât *Gatsby*! Şi mai mult decât am vândut eu vreodată din toate edițiile noastre la un loc.

— Oricum ar fi, Random House nu este Shakespeare and Company. A prins-o de mână – mai făcuse aşa ceva înainte? – şi i-a pus în ea cutia înfăşurată. Nici un cadou nu ar fi cu totul potrivit pentru a vă răsplăti, dar ar însemna foarte mult pentru mine dacă l-ați accepta pe acesta.

A ezitat, sprijinindu-se de bastonul lui din lemn de frasin, apoi a spus:

— Am vrut mereu să vă întreb ceva.

— Dumnezeule! Vă rog.

— De ce nu ați publicat niciodată o altă carte? Ştiu că Lawrence v-a solicitat pentru *Fii şi îndrăgostiți*. Şi poate că ați fi fost de ajutor pentru *Fântâna singurătății*[137].

De-a lungul anilor, fusese întrebată acest lucru de nenumărate ori, dar toate răspunsurile date până acum – Ulise *mă ține suficient de ocupată; librăria îmi mănâncă prea mult timp; Shakespeare and Company este o editură cu un singur scriitor* – păreau dintr-odată îngrozitor de nepotrivite.

— Poate pentru că am simțit cel mai tare nedreptatea făcută cărții. Toate celelalte cărți interzise, care aveau nevoie de ajutor, au apărut într-un târziu. Mi-a plăcut să iau parte la prima şi unica în felul ei.

Ulise şi Shakespeare and Company. Amândouă, primele şi singurele de primă clasă. Dacă nu era în stare să-şi recunoască această ambiție în fața lui Joyce, atunci nu o putea recunoaşte pentru nimeni.

— Sunt… un întreg, nu-i aşa? Cartea şi librăria?

— Un diptic.

— O operă în două părţi.

Sylvia a râs:

— Ce demodat din partea noastră.

— Îţi mulţumesc, Sylvia. Pentru tot.

— A fost o mare plăcere pentru mine, James.

Cu privirile rătăcind peste rafturile familiare, el a adăugat:

— Mă bucur atât de mult că locul acesta magic are atât de mulţi prieteni care să-l protejeze.

Apoi, înainte ca Sylvia să poată răspunde, s-a întors şi a plecat să o găsească pe Nora.

Cutia pe care i-o pusese în mână era uşoară ca un fulg. Nu-şi închipuia deloc ce putea fi înăuntru. Curiozitatea a învins în cele din urmă, şi s-a strecurat în camera din spate pentru a o deschide. Înăuntru se afla un cec cu redevenţe de la Random House din New York, întocmit pentru Joyce, pe care el îl semnase în folosul Sylviei.

Frânturile acestea le-am ţărmurit pe lângă ruinurile mele, într-adevăr.

Shantih.

Poate că o asemenea pace era, în cele din urmă, posibilă.

---

134. „Meşterul mai bun.“ Este un citat din *Divina Comedie* a lui Dante (*Purgatoriul*, *Canto 26*, *XXXI*). Dedicaţia lui Eliot exprimă şi recunoştinţa sa faţă de Ezra Pound, care a dat forma finală a poemului.

135. În T.S. Eliot, *op. cit.*, p. 143.

136. Idem, p. 175.

137. Romanul lui Radclyffe Hall a fost interzis pentru obscenitate în 1928, la data publicării. A devenit un bestseller internaţional, şi timp de decenii a fost cel mai cunoscut roman despre lesbianism. (N. red.)

Nota autoarei

Sylvia şi Adrienne au primit titlul de Cavaler al Legiunii de Onoare, cea mai înaltă distincție pentru serviciu pe care Franța o decernează deopotrivă cetățenilor şi ofițerilor din armată – Adrienne în 1937, şi Sylvia în 1938. Deşi cartea mea se încheie în 1936, la aproape douăzeci de ani de la momentul cu care debutează, deoarece am simțit că acest interval dezvăluie cel mai bine povestea vieții sale ca librăreasă şi editor, Sylvia a avut o viață lungă, trăind numai în Paris până în 1962, când a murit la vârsta de şaptezeci şi cinci de ani. Iată câteva din momentele cele mai semnificative ale acelor ani:

Mai întâi, cum se spune, câteva veşti rele: Sylvia şi Adrienne s-au despărțit în 1937. Adrienne a început o relație cu Gisèle Freund, în timp ce Sylvia era în America în vizită la familia ei şi, drept urmare, Sylvia s-a mutat în apartamentul de deasupra librăriei, unde locuise la un moment dat George Antheil. Apoi, în 1941, în timpul ocupației germane a Parisului, un ofițer nazist a încercat să cumpere un exemplar din *Finnegans Wake*, dar a fost refuzat de Sylvia. Cred că aici este o minunată ironie poetică: Joyce îi aduce pentru ultima dată necazuri chiar din mormânt (murise ceva mai devreme în acelaşi an). Refuzul Sylviei l-a înfuriat pe oficialul german, care a amenințat-o că se va întoarce mai târziu împreună cu oamenii lui pentru a-i închide librăria.

Iată şi veştile mai bune: Un grup de prieteni devotați au ajutat-o să mute toate cărțile la etajul a patrulea al clădirii sale, să demonteze rafturile şi să dea cu vopsea peste firma Shakespeare and Company, ştergând practic orice urmă a librăriei şi dejucând astfel planurile naziştilor. Cărțile au rămas ascunse cu succes până la sfârşitul războiului şi, mai târziu, Sylvia a donat multe dintre ele vechii sale concurente, Biblioteca Americană din Paris.

Nemulțumiți de închiderea librăriei, naziştii au trimis-o într-un lagăr din stațiunea balneară franceză Vittel. Din fericire pentru ea, acesta nu se

compara nici pe departe cu lagărele de concentrare. Fiind ocupat în special de cetățenii americani şi francezi care refuzaseră să se întoarcă acasă, a funcționat mai mult ca un loc de vilegiatură, iar maşinăria propagandei germane l-a folosit drept fals exemplu al modului în care funcționau lagărele lor. Sylvia n-a stat acolo decât şase luni, întrucât Jacques Benoist-Méchin, unul dintre primii traducători ai lui *Ulise*, ajuns ofițer de vază în guvernul de la Vichy, a intervenit în favoarea sa, şi ea s-a putut întoarce acasă – o altă dovadă cu adevărat emoționantă a felului în care prietenia acordată scriitorilor din Paris s-a răsfrânt asupra ei, pentru a o ajuta la ananghie.

Cu toate că a supraviețuit războiului, şi există o întâmplare formidabilă cu Ernest Hemingway intrând pe rue de l'Odéon, imediat după eliberarea Parisului în 1945, pentru „a elibera Shakespeare and Company", Sylvia nu a mai redeschis librăria. Biograful Sylviei, Noël Riley Fitch, menționează că ea le-a spus prietenilor: „N-ar trebui să faceți acelaşi lucru de două ori." Probabil că motivele erau mult mai profunde. Bănuiesc că, odată închisă librăria, ea a văzut lucrurile de la oarecare distanță, ca pe marea sa operă de artă, ca pe *Ulise* al ei.

Bănuiesc, de asemenea, că nu a vrut să o ia din nou de la capăt şi să obțină ceva care să pălească în fața primei sale experiențe remarcabile începute în 1919. Şi aşa, cu spiritul ei de pionier, s-a lansat în schimb într-o nouă aventură. Şi-a scris memoriile, *Shakespeare and Company*, pe care le recomand în mod deosebit pentru relatarea fascinantă a eliberării de către Hemingway a librăriei, şi apoi a cramei de la Ritz.

Bănuiesc şi că venerația Sylviei pentru anii aceia de început i-a îngăduit să restabilească relația cu Adrienne, chiar şi după trădarea amoroasă din partea acesteia. Cu toate că nu există dovezi că ele şi-au reluat relația, au rămas prietene foarte bune, împărțind mesele de seară şi împărtăşindu-şi detaliile vieții de zi cu zi, mai ales după ce Gisèle s-a refugiat în Argentina în 1942 (după război, s-a reîntors la Paris, ca o altă bună prietenă, şi a cunoscut o carieră ilustră de fotograf). Din nefericire însă, Sylvia a pierdut-o pe Adrienne în 1955. După ce a fost diagnosticată cu boala Ménière şi a suferit de halucinații ca urmare a vertijurilor, Adrienne a decis să-şi pună capăt zilelor, o pierdere peste care Sylvia nu a trecut niciodată cu totul, poate pentru că îi reamintea de felul în care îşi pierduse mama. În memoriile sale,

Sylvia nu zăboveşte asupra acestor episoade triste din viaţa sa şi, pentru a-i celebra viaţa în acelaşi spirit pe care l-a lăsat în urmă, n-am încercat nici eu; în schimb, m-am străduit să îi explorez viaţa în aşa fel încât să arăt cum a devenit o femeie în vârstă care a dorit să se oprească doar asupra momentelor luminoase.

Cartea ei a fost prima care m-a introdus în povestea vieții sale, în timpul studiilor mele universitare. Ca studentă la literatura engleză, obsedată de anii 1920, am găsit un exemplar uzat într-unul dintre coşurile cu cărți din fața librăriilor de pe Telegraph Avenue din Berkeley, California, l-am citit imediat şi am fost încântată. Mă uimeşte faptul că mi-a luat un sfert de veac şi două romane istorice scrise înainte pentru a-mi da seama că Sylvia merita să devină şi ea personaj de ficțiune!

Cartea Sylviei, *Shakespeare and Company*, este un volum subțire, mai ales dacă te gândeşti la ce viață fabuloasă a dus. Şi, aşa cum subliniază de mai multe ori Finch, sunt numeroase pasajele pe care le-a scris, dar la care a renunțat, sau le-a rescris pentru publicul cititor, conştientă fiind că acesta va fi extrem de interesat de scriitorii celebri care deveniseră personaje în povestea ei. De fiecare dată a ales să adopte o atitudine pozitivă şi plină de afecțiune față de prieteni şi colegi – dar faptul că în autobiografie a adus modificări la povestea vieții sale m-a eliberat. A fost ca şi cum primisem permisiunea de a face la fel.

Scriitorii de ficțiune istorică, în special cea cu caracter biografic, aşa cum este *Librăreasa din Paris*, sunt mereu întrebați: „Cât din ea este real?" Răspunsul fiecărui scriitor diferă, şi „Nota autorului" este locul consacrat unde cu toții putem explica modurile în care ne-am îndepărtat de adevărul istoric. În ce mă priveşte, problema cu această abordare este că n-am vrut totuşi să îngreunez această mică încercare informală cu nenumărate *mea culpa*.

Pe de altă parte, cred cu tărie că cititorii merită unele răspunsuri. De data aceasta, m-am gândit să vă spun ce este real, apoi, fără să mă scuz în nici un fel, să vă spun că restul este rodul imaginației mele – ceea ce sper că ne va face să economisim timp, nelinişti şi cerneală.

Aşadar, ce anume este real?

Una dintre realități, care bănuiesc că îi va surprinde pe cititori – aşa cum

m-a surprins şi pe mine în timpul documentării! – este caracterul deschis al vieții personajelor gay din roman. Anii postbelici au fost extraordinar de complicați din punct de vedere social, aspect pe care am încercat să îl pun în scenă. Pe de o parte, am descoperit că norma zilei era conservatorismul – în America, prohibiția scosese consumul de alcool în afara legii, sentimentul antimigrație era la cotă maximă, iar cenzura făcea ravagii în baza legii Comstock şi a spionajului, aşa cum o demonstrează cenzurarea romanului *Ulise*. Acest conservatorism a afectat viața heterosexualilor şi a homosexualilor deopotrivă. Pe de altă parte, am fost încântată să descopăr că acea perioadă a fost şi una de remarcabilă libertate când, în oraşe ca New York şi Chicago, au înflorit barurile clandestine şi cabaretele pentru homosexuali, pentru că manifestările acestora erau interzise ca şi alcoolul, însă artiştii şi intelectualii din epocă le îmbrățişau pe amândouă. În mod paradoxal, tendințele conservatoare şi cele liberale uneori coexistau, ca în cazul personajului cât se poate de real al avocatului John Quinn. În schimb, la Paris, liberalismul social al oraşelor americane era amplificat de toleranța legalizată, întrucât relațiile dintre persoanele de acelaşi sex fuseseră dezincriminate încă din vremea Revoluției Franceze, ceea ce a făcut din capitală un refugiu pentru homosexuali timp de mai bine de un secol.

Pe deasupra, cercetările mele au revelat un aspect esențial şi surprinzător:

Lipsa de deschidere în legătură cu identitatea sau orientarea sexuală aşa cum o înțelegem noi astăzi este un construct de dată recentă. De fapt, aşa cum a subliniat unul dintre cei mai avizați specialişti ai istoriei LGBTQ+, George Chauncey, într-un editorial din *New York Times* care a însoțit lansarea influentei sale lucrării *Gay New York*, „Suprimarea sistematică a comunității gay [la sfârşitul secolului XX] nu a fost cauzată de o antipatie socială veche de secole, nici nu era un semn de pasivitate şi consimțire din partea persoanelor homosexuale. Forțele antigay sunt cele care au creat lipsa aceasta de deschidere drept răspuns la deschiderea şi afirmarea de sine a homosexualilor şi lesbienelor de la începutul secolului XX“. Chiar dacă Sylvia – şi Adrienne, Margaret, Jane, Gertrude şi Alice – nu şi-au dezvăluit preferințele sexuale în sensul secolului XXI, aceste femei şi-au considerat identitatea şi stilul de viață ca fiind de la sine înțelese, aşa cum, ironic şi tragic, doar rar o pot face persoanele LGBTQ+ de astăzi.

Pe cât mi-au permis cunoştinţele şi cercetările mele, datele esenţiale din carte sunt exacte: momentele când librăria a fost deschisă şi închisă, războiul, datele de publicare a tuturor cărţilor menţionate, datele legate de procesele din justiţie, de decese şi de călătoriile Sylviei.

În aceeaşi ordine de idei, toate evenimentele majore legate de publicarea lui *Ulise* sunt exacte. Astfel, ziua de 2 februarie 2022 a marcat centenarul primei ediţii a romanului lui Joyce care, după cum a prevăzut corect Sylvia, avea să modifice cursul literaturii în secolul XX.

Un deceniu mai târziu, a renunţat de asemenea la drepturile sale asupra romanului, astfel încât Editura Random House să recurgă la resursele sale considerabile pentru ca *Ulise* să intre în legalitate – ceea ce, în final, i-a adus o reală satisfacţie, întrucât dorea cu adevărat tot ce era mai bun pentru carte şi pentru autor. Am încercat să-mi imaginez acel *montaigne russe* de mândrie, bucurie şi îngrijorare pe care le-a trăit în relaţia sa personală şi profesională cu Joyce, strâns legate de rolul ei de editor.

Cu excepţia lui Julie şi Michel, principalele personaje şi soţiile sau soţii lor sunt reale, dacă le căutaţi pe Google, le veţi găsi. Iar modul în care s-au intersectat aceste personaje este de asemenea bazat pe realitate. Un personaj minor, dar important, este un amalgam fictiv: Patrick „Paddy“ Kelly este compus din imaginea numeroşilor asistenţi ai lui Joyce, unul dintre ei fiind Padraic Colum, pe care Joyce l-a trimis pentru a o convinge pe Sylvia să renunţe la *Ulise*.

În afară de datele principale, nu am consultat jurnale sau scrisori pentru a mă asigura că un anumit personaj era la Paris într-o anumită zi. Pentru mine a fost suficient dacă s-a aflat la Paris în acel an. Nici nu am consultat buletinul meteorologic din ziua cutare. Dacă era necesar să plouă într-o zi anume, a plouat. (Dar, în primăvara anului 1953, chiar au fost ploi torenţiale şi inundaţii!) Ocazional, pentru a păstra tensiunea narativă, am modificat uşor datele – de exemplu, John Quinn a vizitat Parisul de două ori de fapt – o dată când librăria s-a deschis pe rue Dupuytren şi a doua oară după ce se mutase pe rue de l’Odéon, dar eu l-am făcut să vină în vizită o singură dată, în vara când a avut loc mutarea, astfel încât să vadă ambele locuri, ceea ce reprezintă esenţa a ce s-a întâmplat. De asemenea, el a trimis într-adevăr fotografiile cu paginile episodului „Circe“, dar fără acel du-te vino pe care îl descriu. Tot

aşa, am scris că în 1931 Joyce a stat departe de Paris ceva mai mult decât cele cinci luni cât a lipsit de fapt pentru a se căsători cu Nora la Londra. Şi pentru că adevărații admiratori ai lui Hemingway îmi vor cere să mărturisesc, recunosc că l-am pus să intre în scenă în 1921, cu aproape şase luni mai devreme decât s-a întâmplat în realitate.

Să vorbim puțin mai mult şi despre personaje şi acțiunile lor, deoarece cititorii se ataşează de ele cel mai mult, fireşte, şi vor să le cunoască încercările şi frământările. Ce este real aici? Voi fi prima care să admită că nu am citit fiecare scrisoare, biografie, pagină de jurnal disponibilă privitoare la personajele principale ale acestui romanul, parțial pentru că nu aş mai fi scris propria mea carte (există cu adevărat o cantitate stupefiantă de informații despre acest grup de inadaptați). Pentru că romanul este scris din punctul de vedere al Sylviei, mi s-a părut esențial să surprind şi ce credea şi simțea ea despre oamenii din viața sa. Am ales însă să scriu romanul la persoana a treia, pentru a da posibilitatea cititorilor să vadă lucruri pe care Sylvia nu le putea vedea, aşa că am citit cât de mult am putut – suficient pentru a mă ajuta să îmi creez propriile personaje, care să participe la această narațiune şi să păstreze ceea ce eu am perceput ca fiind esența persoanelor reale.

Remarcați câte cuvinte interpretative şi vagi au fost în ultimul paragraf. Pentru că, pur şi simplu, nu există adevăratul James Joyce, sau adevăratul Hemingway, sau adevărata Adrienne Monnier. Ei nu mai trăiesc. Singurul lucru pe care îl pot face scriitorii este să le interpreteze viața. Aşa cum afirma Hilary Mantel în conferințele sale strălucite de la BBC, cititorii de ficțiune istorică „nu cumpără o reproducere, nici măcar o reprezentare fotografică fidelă“; mai degrabă „cumpără o pictură cu urmele lăsate de pensulă“. Ce distincție admirabil exprimată. Aş mai adăuga un singur lucru: atunci când citim romane istorice, noi interpretăm interpretarea autorului, aşa că împreună, scriitor şi cititor, ne aventurăm şi mai departe de orice „adevăr“ veritabil a ceea ce s-a petrecut. Acestea fiind zise, am încercat, cât mai onest şi umil cu putință, să îmi imaginez cum a fost pentru Sylvia să-şi trăiască viața remarcabilă la librăria Shakespeare and Company. Am încercat să nu fac greşeli şi, la sfârşitul acestei note, am inclus o bibliografie a celor mai importante cărți pe care le-am citit. Am putut de asemenea să integrez în roman o parte din experiența mea personală, întrucât, ca tânăr scriitor

aspirant, am lucrat la o librărie independentă din Brooklyn, New York, care era o pepinieră de talente literare, întocmai ca librăria Sylviei – scriitori celebri ca Mary Morris şi Paul Auster erau prezențe obişnuite, iar noi toți ceilalți care lucram acolo eram scriitori începători în diferite etape ale carierei noastre.

Cu câțiva ani înainte, am lucrat la departamentul de conservare al bibliotecii de la universitatea mea. Perioada petrecută printre vrafurile de cărți m-a predispus cu siguranță la povestea Sylviei, mi-a permis să intuiesc activitatea de zi cu zi dintr-un loc ca Shakespeare and Company şi să apreciez de fiecare dată puterea transformatoare a cărților pe care le punem în mâna cititorilor. Nimic nu mi-a făcut mai multă plăcere decât un client venit să returneze o carte şi care dorea să ştie ce ar trebui să citească mai departe.

Celelalte documente ale Sylviei se află la Biblioteca Universității Princeton. Exact în 2020, pe când îmi terminam manuscrisul, Princeton a lansat un website fantastic, cu numele de Shakespeare and Company, pentru care toate chitanțele şi fişele de împrumut ale Sylviei au fost scanate, catalogate şi introduse într-o bază de date unde puteți căuta, de exemplu, ce cărți a descoperit James Joyce în 1926. Proiectul dispune şi de alte minunate instrumente de învățare pe care cred că Sylvia le-ar fi adoptat ea însăşi, şi dacă, atunci când citiți aceste ultime cuvinte, ezitați să ieşiți din acest univers, vă încurajez să mergeți acolo şi să îl explorați.

La Paris mai puteți vizita o altă librărie Shakespeare and Company. Aflată la zece minute de mers pe jos de librăria originală, a fost înființată în 1951 sub numele de Le Mistral de către un alt librar american, George Whitman. În 1964, la aniversarea a patru sute de ani de la naşterea lui William Shakespeare, acesta i-a schimbat numele în Shakespeare and Company, şi ca atare este şi un omagiu adus librăriei Sylviei, cu plăcuțe şi informații despre aceasta, plasate peste tot printre rafturi. Librăria oferă adăpost scriitorilor itineranți, numiți *Tumbleweeds*, Rătăcitorii, şi cu toate că n-am avut plăcerea să mă număr printre ei, acolo au fost alți scriitori de care ați auzit, ca Dave Eggers şi Anaïs Nin.

Actualul proprietar al Shakespeare and Company este fiica lui George Whitman, pe care George a botezat-o Sylvia. Într-un mod cât se poate de fericit, această a doua încarnare a librăriei a împlinit şi visul Sylviei Beach de

a deschide o cafenea alăturată, şi dacă te aşezi acolo şi bei ceai cu înghițituri mici, poți privi peste Sena, ca să te bucuri de priveliştea spectaculoasă a Catedralei Notre-Dame – lucru pe care am avut plăcerea să-l fac în timp ce mă documentam pentru această carte.

M-am simțit la fel de norocoasă ca oricare dintre autorii din acest roman să fiu scriitoare la Paris, privind la catedrala gotică aflată în reparații majore după incendiul din 2019, amintindu-mi că, foarte des, arta renaşte din cenuşă.